СБОРНИКЪ
Д-РЪ ПЕТЪРЪ БЕРОНЪ

ПО СЛУЧАЙ СТОГОДИШНИНАТА
НА
РИБНИЯ БУКВАРЬ

1824—1924

ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА НА

Д-РЪ ХР. НЕГЕНЦОВЪ и Н. Т. БАЛАБАНОВЪ

СОФИЯ, 1925
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

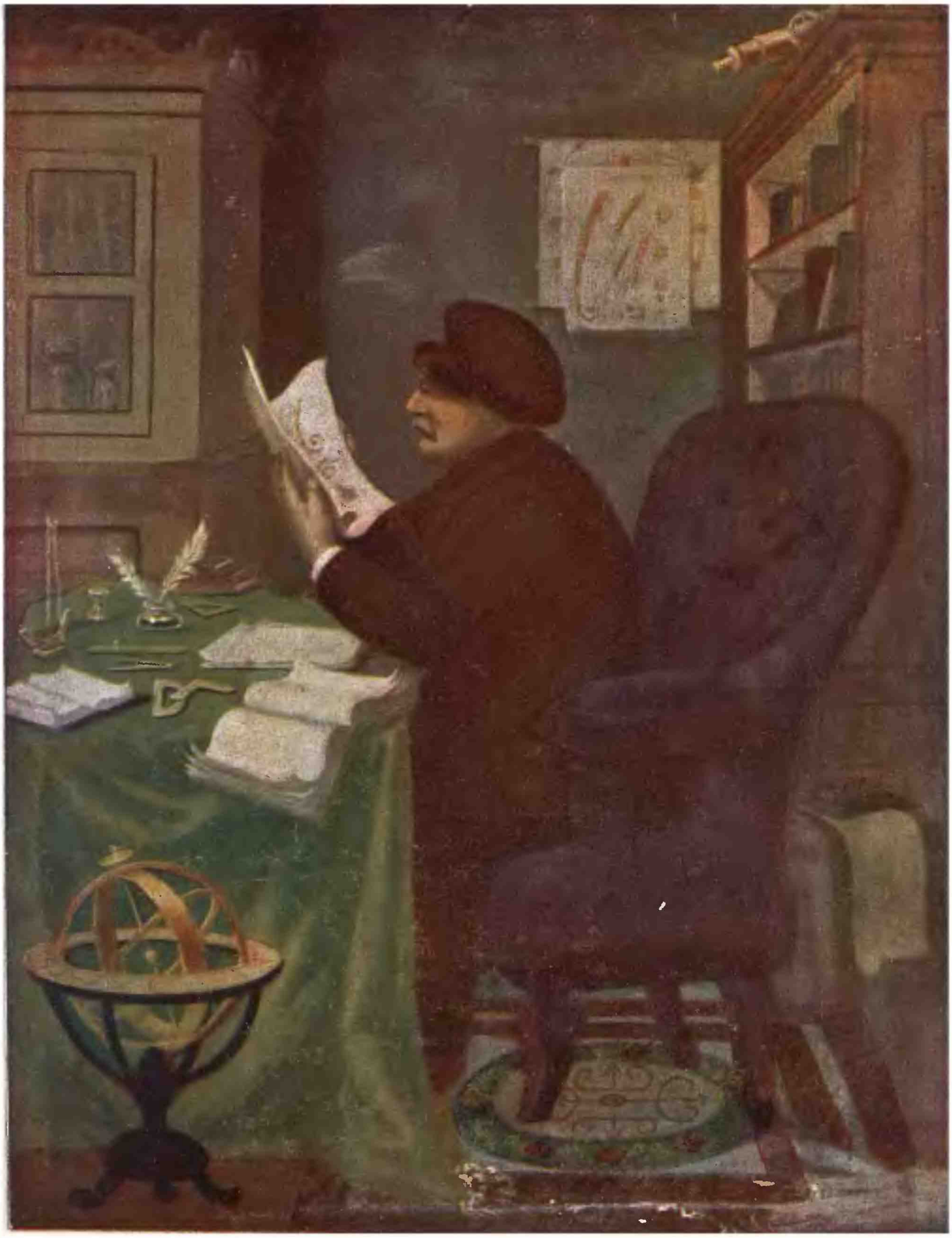

СБОРНИКЪ
Д-ръ ПЕТЪРЪ БЕРОНЪ

ПО СЛУЧАЙ СТОГОДИШНИНАТА
НА
РИБНИЯ БУКВАРЬ

1824—1924

ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА НА
Д-ръ ХР. НЕГЕНЦОВЪ и Н. Т. БАЛАБАНОВЪ

СОФИЯ, 1925
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

Предговоръ

По починъ на Министерството на народното просвѣщение презъ 1924 г. се отпразднува стогодишнината отъ появата на „Букварь съ различни поучения, собрани отъ Петра х. Беровича за болгарскитѣ училища“. За случая се състави комитетъ, въ който бѣха представени: Просвѣтното министерство, Университета, Столичната община, семейство Беронъ, Дома на изкуствата и печата, Историческото дружество, Учителскитѣ съюзи и Съюза на лѣкаритѣ. Праздненството се устрои въ цѣлата страна на 7 декемврий отъ училищата. Въ всички населени мѣста учителството и училищната младежь взеха живо и деятелно участие. Народната почить къмъ паметьта на Берона се изрази въ утра и забави съ сказки, посветени на неговото дѣло и разпространение цвѣтни картички съ лика на Берона по единствения неговъ портретъ, изписанъ отъ първия български художникъ Николай Павловичъ.

Приходътъ отъ утрата, забавитѣ и картичкитѣ, около 170,000 л., се изразходва, за да се издаде тоя сборникъ и да се построи въ Борисовата градина въ София паметникъ — бюстъ на Берона. Недостигнаха около 30,000 л., които се поеха отъ държавата, която отпечати на свои разноски сборника въ Държавната печатница.

Комитетътъ благодари на всички родолюбиви сътрудници, които не отказаха своето участие за уреждане отпразднуването, за издаване на сборника и постройка на Бероновия бюстъ. Комитетътъ изказва особена благодарность на Министерството на народното просвѣщение, което даде широко своето съдействие, и на учителитѣ и учащитѣ се, на които главно се дължи Бероновиятъ сборникъ и паметникъ—бюстъ.

София, 20 октомврий 1925 год.

За комитета,

Редакторитѣ

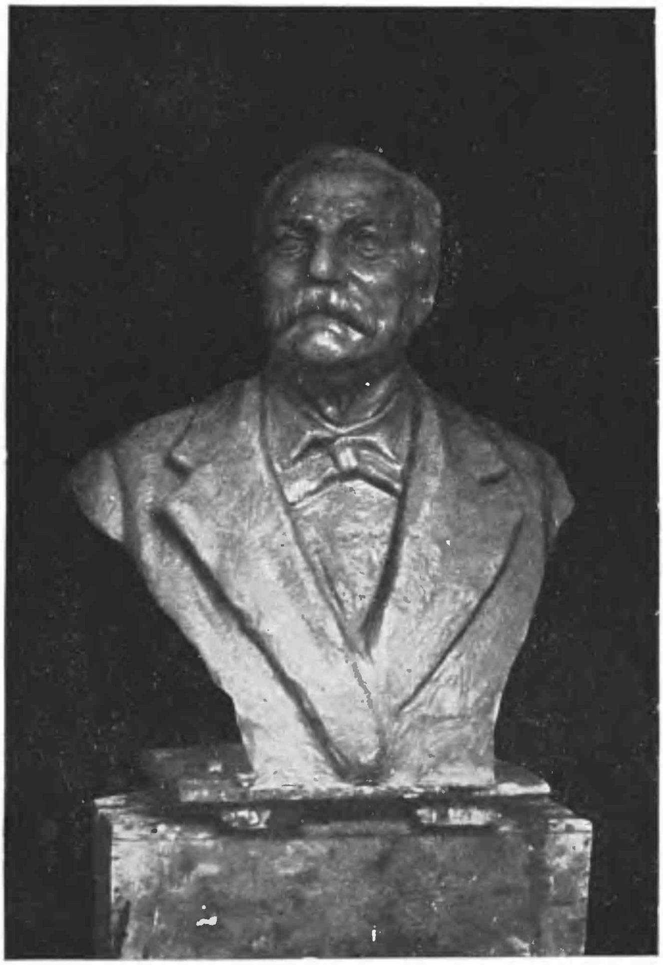

БЮСТА НА БЕРОНЪ, ПРЕДНАЗНАЧЕНЪ ЗА ПАМЕТНИКА ВЪ БОРИСОВАТА ГРАДИНА

Моделиранъ отъ проф. Ив. Лазаровъ

ПРАЗДНУВАНЕ СТОГОДИШНИНАТА
НА
„РИБНИЯ БУКВАРЬ“
ВЪ СОФИЯ НА 7 ДЕКЕМВРИЙ 1924 ГОДИНА

Празденството стана на 10 часа преди обѣдъ въ „Свободенъ театъръ“. Сцената бѣ хубаво украсена съ зеленина и съ оригиналния портретъ на Берона, работенъ отъ Николай Павловичъ. Присѫтствуваха всички министри, духовенството, бивши министри, депутати, представители на всички училища и културнопросвѣтни и други учреждения и организации въ столицата и много граждани.

Следъ „Шуми Марица“, изпълнена отъ оркестра на Народната опера, професоръ А. Теодоровъ-Баланъ и Никола Т. Балабановъ прочетоха слова за Берона, а Б. Боевъ приветствие отъ страна на котленци.

Утрото завърши съ нѣколко музикални номера и декламации при чисто българска програма, изпълнена отъ артисти отъ Народния театъръ и Народната опера.

1
Слово на професора А. Теодоровъ-Баланъ

На 7. декемврий славиме въ София стогодишница отъ единъ букварь. Това е малъкъ, незначителенъ книжевенъ плодъ, явилъ се на български свѣтъ преди сто години; а каква голѣма, завидна е славата му въ българското потомство днесъ! Що е „Букварьтъ“ самъ по себе; що е билъ той за съвременнитѣ нему българи; що е произвелъ той между тѣхъ, и кой е неговътъ виновникъ, достоенъ за слава и поменъ? Това всичко ще намѣри читательтъ у други ценители и славословци на незначителната детска книжка по българска речь отъ 1824 година. Мене се падна да кажа на това мѣсто по тоя поводъ следнитѣ нѣколко думи.

Малки, незначителни на погледъ нѣща иматъ въ сѫдбинитѣ на народитѣ грамадни последици. Нали се казва, че Клеопатринътъ носъ опропасти Римската империя? А кой се съмнява, че черешовото топче раздруса турското господство надъ България? Та и „Рибниятъ букварь“ на Петра х. Беровичъ разби манастирското църковнословенско обучение за българското юношество. Наистина, не е сѫщото, да опропастишъ една империя, или да раздрусашъ едно вѣковно господство, — и да разбиешъ методата и веществото на едно книжно обучение; ала всинца знаеме, че отъ обучението на юношеството зависятъ бѫдниннитѣ на народи и на държави.

Намѣрете се за минута въ нашето отечество около първитѣ десетици отъ деветнадесетия вѣкъ. Тамъ е общи български мракъ, ако и вече следъ полунощь. Съ Паисия Хилендарски ние бѣхме вече превалили двадесеть и четвъртия часъ, та имахме да вървиме къмъ новата зора на своята народность. Ала не виждаме водачитѣ; де ги вестителитѣ? Въ тъмни келии, предъ мъждиви лампади будуватъ нѣколцина — или преписувачи Паисиеви, или подобни нему ревнители да се изкажатъ на книга, „отъ де сѫ българитѣ произишли“ и „що сѫ славно сторили“. Тия преписувачи и ревнители сѫ пръснати далечъ единъ отъ други, безъ връзка и познанство помежду си, — единъ на Света-гора, други во Молдава, трети во Сремъ между Дунавъ и Сава, и единъ-двама нѣгде по сама България. Духовно срѣдище, което да събира книжевници, отъ дето да свѣтка книжевенъ тласъкъ, нѣма нигде ни толкова, колкото сега имаме въ най-слабото читалище на една българска паланка. Недѣленъ и празниченъ день ще се осмѣли нѣкой попъ или калугеръ да прочете или скаже нѣщо на богомолцитѣ изъ дамаскина, — да имъ го скаже колкото може пóпросто български, па да придаде край това и нѣкоя нравствено-философска мѫдрость во видъ на приказка, басня или анекдотъ. И за да бѫде въ положение да поднесе и тая скудна пища на благочестивия свой сънародникъ християнинъ, попътъ или калугерътъ си налага тежъкъ трудъ, да рови въ стари наши книги, отъ дето да изкара кратко житие, или проповѣдь, или поучение по нова родна речь. Трудътъ му е още по-важенъ, когато пристѫпи за такова просвѣтно вещество къмъ изворъ гръцки. Други езици за книжевна полза тия наши духовни работници комай не умѣятъ. И това е всичко, щото съставя общия духовенъ животъ на българския народъ подъ турския султанъ политически и подъ цариградския патриархъ културно.

А наоколо, у съседи гърци, сърби и власи е вече ясенъ день, и расте работа школска и книжевна. Гърцитѣ сѫ си устроили по свои крайбрѣжия и острови огнища за обучение въ словесность, философия и богословие; тая наука тѣ извличатъ изъ творенията на тѣхни елински и византийски майстори. Тѣ се обучаватъ и въ математика и природословие, като заиматъ пъкъ тая наука изъ латински и италиянски списове на западни мислители. Отъ своя страна и сърбитѣ сѫ въ изгода отъ общуване съ Италия и Австрия, да пренесатъ отъ тамъ во свои сръбски училища знанието на новъ разумъ и умението на ново художество. Тѣхнитѣ книжевници обикновено притежаватъ и практично, и книжевно леснина, да вкусватъ европейската просвѣта и да я садятъ въ своя народъ: тѣ знаятъ западни езици, тѣмъ сѫ подъ рѫка високи школи мѣстни и въ съседство. Тѣ сѫ си поставили вече едно политическо срѣдище отсамъ Дунавъ (Бѣлградъ), и образували нѣколко духовни отвѫдъ (Карловци, Пеща, Виена), подъ покровителство на просвѣтни условия въ австрийскитѣ земи. Ромънитѣ пъкъ въ дветѣ си княжества Влашко и Молдова се радватъ на богата възможность да развиватъ способноститѣ на любители на книжевната и обществена работа. Господаритѣ имъ князе или бегове (султанови намѣстници), ако и да сѫ още отъ предишния вѣкъ все представители и носители на гръцка образованость и дипломация отъ Фенеръ (Цариградъ), ала сѫ дейни да множатъ въ ромънскитѣ земи уредбитѣ за общественъ и духовенъ напредъкъ. Много охолни гърци около господарскитѣ дворове въ Букурещъ и въ Яшъ, а още повече гърци търговци и имотници по градове и краеве на Влашко и на Молдова предизвикватъ създаване на училища отъ дето се пръска свѣтлина за гражданинъ и търговецъ, за общественикъ и книжевникъ. Подъ такива отношения се прочува особито създадената въ Букурещъ „бейска Академия“ съ именити учени гърци, при които ходятъ за образование млади люди отъ всички близки землища.

Съ търговския си поминъкъ разселени и по градове на нашето българско отечество, гърцитѣ устройватъ и тамъ школи съ обучение елинско хуманистско и обществено. Тѣмъ помага за културенъ успѣхъ и властьта на цариградската патриаршия, на която сѫ послушни църковната община и свещеникътъ учитель отъ българското селище. Образованието по гръцки езикъ се смѣта у насъ за връхъ на знание и умение; и то е врата, презъ която може и простиятъ българинъ да влѣзе въ отбрания свѣтъ. За лишения отъ такава възможность нашъ еднородецъ остая едничко образователно заведение попската или калугерска келия съ нейнитѣ прадѣдни псалтиръ и часословъ.

Ето тоя е мракътъ подиръ двадесеть и четвъртия часъ на старата българска благочестиво-християнска просвѣта, тласната пророчески къмъ обнова и къмъ народностно съзнание отъ Паисиевата историица словенобългарска. Нататъкъ съзоряването за новъ день бѣше още далечъ. Между туй по крѫгозора тукъ тамъ се руменѣе вече надъ бърда македонски и западнобългарски отъ възродителни опити на единични учители и духовници (Софрони, Иоакимъ Кърчовски, Кирилъ Пейчиновичъ). Веществото у тѣхъ е все още старо, ала при освежение отъ струи на нова родна речь, то е облъхнато отъ съвсемъ ново българско чувство. Опитниятъ наблюдатель угажда наоколо си близкия день. Още малко, ще изгрѣе слънце. Българското възраждане ще стане действителность, фактъ историченъ.

Слънцето на българската школа, призована да подтвърди нашето възраждане, да го развие и направи способно за велики задачи човѣшки и народностни, бѣ Рибниятъ букварь на Петра х. Беровичъ. Тоя слънчевъ учитель се роди въ Котелъ (1795). Младо абаджийче во Варна, той владѣе едвамъ съ начални срѣдства да прочита и да записва по гръцки, ала е съ висока дарба да развие съ книга и себе, и своитѣ сънародници. Подъ вѫтрешенъ напоръ за такова развитие той се озовава въ Букурещъ, па въ Брашовъ, па въ Мюнхенъ, отъ дето излиза докторъ по медицината Беронъ! Въ Букурещъ той съзнава ясно, колко сѫ българитѣ надире отъ напредъка около тѣхъ! И замисля се, както пророцитѣ и апостолитѣ изобщо, съ какъвъ способъ да обади на племето си тая печална истина, а още повече и по-добре, съ какъвъ способъ самъ да опита да помогне успѣшно въ огромната българска неволя. И пакъ подобно на великитѣ спасители въ човѣчеството и въ народитѣ, захваща отъ малкитѣ на тоя свѣтъ, отъ децата. Той имъ съставя „Букварь“. Първъ пѫть българското дете вижда азбукето на своята речь, научва да срича думи прости и разбрани, да взима поука жива изъ човѣшкия опитъ и нравственость, изъ природата и свѣта, — навиква на изкуство да се изказва и да смѣта. Първъ пѫть българското школарче вижда въ книжката си образи на живини, които го чудятъ яко съ описанието на вида имъ и на нъравитѣ. Последниятъ отъ тия образи е делфинъ, една дивна риба, досущъ не отъ нашитѣ води, която всичко въ морята би изпояла, ако не бѣ отъ създателя си направена тепърва да се обръща възнакъ, та тогава да си лови плячката. Може би подъ това чувство на почуда отъ страшната риба делфинъ е нарекло българското школарче и милия си букварь „рибни“. А може би (и то е по за вѣрване) и непосрѣдно отъ образа на рибата, поставенъ възъ предната корица на книжката подъ наслова.

Букварьтъ на Беровича учи българскитѣ деца четиридесеть и повече години. Успоредно съ него боравиха и други букварски съперници. Ала единъ остана Рибниятъ букварь да се слави въ потомството. Нему дължи източното българско наречие избора си, одобрението, таче и победата за български книжевенъ езикъ. И който иска да побеждава въ бѫдещето, нека още отъ сегашното започва предъ малкитѣ на тоя свѣтъ съ „букварчета“ като рибния. Той навѣрно ще си спечели и слава, и поменъ!

2

Слово на Никола Т. Балабановъ

Смѣлата проповѣдь на Отца Паисия и смиреното поучение на йеромонахъ Кирилъ Пейчиновичъ и даскалъ Йоакимъ Кърчовски на прага на XVIII и XIX-ия вѣкъ бѣха раздвижили македонскитѣ краища и вече първитѣ десетилѣтия на XIX-то столѣтие завариха просвѣтителното развитие на българското племе подъ влияние на западно-българското наречие и западно-българскитѣ книжовници. Тия книжовници все още не бѣха се отърсили отъ тежкитѣ вериги на византийското религиозно срѣдновѣковие, все още бѣха чужди на живота и богатото рознообразие на действителностьта. Тѣхното поучение по съдържание все още бѣше вѣрско. Излѣзли отъ школитѣ на голѣмитѣ манастири, като Рилския, Хилендарския и други, кѫдето бѣха получили църковно-религиозно образование, тѣ гледаха на живота като на Божия милость.

Западнобългарското влияние лека-полека бѣ взело много широки размѣри и бѣ на пѫть да се наложи и да даде своя характеръ на общобългарската книжнина и общобългарския литературенъ езикъ.

Наскоро обаче настѫпва промѣна и влиянието на западнитѣ краища се загубва въ водитѣ на една нова и силна вълна, която дойде отъ Изтокъ, и която постави на чело на нашето възраждане източно-българскитѣ книжовници и източно-българското наречие, което по-късно се разви въ общобългарски литературенъ езикъ.

Единъ голѣмъ брой събудени българи отъ източна Мизия, прокудени отъ тежкитѣ робски условия на сѫществуване въ разлагащата се Турска империя, дирѣха препитание и наука въ Влашката и Руска земя. Изпаднали въ чужда страна, пълни съ тѫга и любовь по своята поробена родина, спечелили опитность, срѫчность и наука, тѣ се залавятъ кой съ каквото може да помогне на своя нещастенъ народъ. Едни отварятъ и подържатъ училища, други издаватъ книги, трети издържатъ даровити младежи да се учатъ въ чужбина, четвърти вършатъ всичко това изведнажъ и т. н.

Възпитаници на Влашко и Русия, въ времето на силни западно-европейски повѣй, тѣ бѣха отворили очитѣ си, бѣха подирили смисъла на живота въ самия животъ, бѣха се отвърнали отъ робското смирение — изобщо тѣ бѣха нови хора съ реалистично образование и свѣтски мирогледъ.

Между безименното множество ратници, които разрушаваха старото и създаваха ново, източно-българскитѣ книжовници бѣха израстналитѣ синове на емигрантитѣ въ Влашко и Русия. Между тѣхъ смѣло могатъ да се назоватъ свѣтлитѣ имена на Сапунова, Ненова, Априлова, Палаузова и ярко свѣтлото име на предшедственика на българската книжнина и първотвореца на съвременния български литературенъ езикъ — Д-ръ Петъръ Беронъ. Роденъ презъ 1795 година, дете на живописния балкански градецъ Котелъ, който даде на България толкова много първенци въ политическия и духовенъ животъ, той е осѫденъ тамъ да храни жадната си за знания, свѣтлина и по-широки хоризонти душа съ църковно-религиозната наука на килийното училище, при това на църковнославянски и гръцки езици. Ново-български езикъ той училъ твърде малко при прочутия тогава Даскалъ Райно Поповичъ, който скоро напусталъ Котелъ. Ала жестокото турско своеволие му отнема и тая малка утѣха. Презъ голѣмитѣ руско-турски войни, имотниятъ котленски търговецъ и абаджия, Хаджи Беро, баща на бѫдащия Д-ръ Беронъ, билъ разоренъ, а имотитѣ му разграбени и опожарени отъ турцитѣ. Самонадѣенъ младежъ, бѫдащиятъ голѣмъ синъ на България, подирилъ подслонъ и прехрана въ Варна, кѫдето цѣли две години работи като чиракъ абаджия. Събуденъ духъ, той напуща презъ 1817 г. прихлюпения хоризонтъ на абаджийския занаятъ и постѫпва въ прочутата Букурещка елинска школа на Зардалаха, кѫдето се учили мнозина негови сънародници. Завършилъ успѣшно тригодишния курсъ на школата, като се издържалъ съ частни уроци, той получава солидно класическо образование. Влашката завѣра при князь Ипсиланти презъ 1821 година обаче, веднага следъ свършване на учението му, принуждава и него, като мнозина други емигранти, да избѣга въ Брашовъ, кѫдето успѣва да се настани за домашенъ учитель на децата на Антонъ Йоановичъ, богатъ търговецъ, емигрантъ отъ Сливенъ. Тукъ, благодарение главно на учителската си практика, изпитаната несгода на килийното училище и на своята наблюдателность, двадесеть и деветь годишниятъ момъкъ прозира несъстоятелностьта на килийната метода и се добира до нови — звуковата и взаимната, които прилага въ своя знаменитъ „Рибенъ букварь“, напечатенъ презъ 1824 г. съ срѣдствата на Антонъ Йоановичъ. Даровитъ младежъ, Беронъ се ползувалъ съ добро име на учитель и вдъхвалъ довѣрие и надежди у ония, съ които се срѣщалъ. Съ много добро реноме се ползувалъ той и предъ издателя на букваря си, който, като мнозина родолюбиви българи отъ онова време, се грижилъ за него като за своитѣ собствени деца и заедно съ сина си го изпратилъ да се учи въ Хайделбергския университетъ, твърде известенъ по онова време между южното славянство. Тукъ Беронъ се отдава на медицина, която завършва въ Мюнхенъ съ блѣстящъ изпитъ. Въ 1832 г. той е вече окрѫженъ лѣкарь въ Крайова, на който постъ престоява до 1839 година, когато се залавя за търговия. Презъ 1839 год. той престава да упражнява докторската си професия. Споредъ нѣкои, крайно честолюбивъ, той не можалъ да понесе нѣкаква обида и това го накарало да се откаже за винаги отъ професията си. И наистина, следъ тая година до края на живота си той не упражнява докторската професия. Презъ 1840 г., подбуденъ отъ своя голѣмъ наученъ интересъ, той се заселва въ Парижъ, дето изучава физико-математическитѣ науки и се отдава на отвлѣчени научни въпроси. Отъ тукъ той продължава да търгува съ Влашко, кѫдето ходилъ отъ време на време. При последното си идване въ Крайова презъ 1871 год. по случай процеса срещу съгражданина си Теохаръ Папазооглу, който, въ качеството изпълнитель на завещанието му, му ограбилъ имотитѣ, той намира своята смърть. Седемнадесеть дни преди разглеждане на дѣлото на 21 мартъ, Д-ръ Беронъ билъ одушенъ въ имението си отъ собственитѣ си работници. Така завършилъ живота си единъ отъ най-свѣтлитѣ дейци на българското възраждане.

Твърде скромно очертаватъ досега познатитѣ източници външната биография на Д-ръ Петъръ Беронъ, но колкото тя е бедна и лишена отъ разнообразие, толкова неговитѣ дѣла говорятъ, че той е една отъ изключително богатитѣ и надарени съ добродетели личности на нашето възраждане.

Синъ на заможни родители, останалъ по каприза на турскитѣ произволи последенъ беднякъ, той билъ крайно трудолюбивъ и самостоенъ. Като не можалъ да понесе унижението да бѫде бреме на баща си, той става абаджия въ Варна, кѫдето сѫщо не можалъ да понесе грубата зависимость на своя господарь и се отзовава въ Букурещъ, дето съ частни уроци успѣва да се издържа и да завърши тамошното елинско училище.

Неговото трудолюбие обаче, не би го направило единъ отъ първитѣ български богаташи, ако нѣмаше удивителна търговска способность и познания. Самъ синъ на търговецъ, той така изкусно върти бащиния си занаятъ, че натрупва грамадни богатства, които харчи почти изключително за българското просвѣтно дѣло и следъ смъртьта си завещава за сжщитѣ цели огромната за онова време сума 400.000 лв. — всичкия неговъ капиталъ.

Една отъ най-голѣмитѣ фигури на възраждането, той е необикновено скроменъ, и макаръ да е живѣлъ въ Букурещъ, Хайделбергъ, Мюнхенъ, Парижъ и Лондонъ презъ цѣлия си животъ не е написалъ нито единъ редъ за себе си и не се е фотографиралъ, нито е позволявалъ да го фотографиратъ или рисуватъ. Днесъ по една щастлива случайность, ние имаме неговия портретъ, изработенъ безъ неговото знание и воля съ маслени бои отъ първия български художникъ Николай Павловичъ.

„Презъ половината на изтеклата 1885 год., се казва въ едно писмо на Н. Павловичъ отъ 13.II. 1886 год. до Ст. Р. Беронъ въ Браила, азъ се премѣстихъ да живѣя въ София, по която причина пренесохъ изъ Свищовъ и книжа и хартии що имахъ. Между тия книжа намѣрихъ, за голѣмо щастие, оня чъртежъ отъ лика на покойния старецъ докторъ П. Беронъ, за който ликъ бѣхъ Ви казвалъ веднъжъ, че съмъ снелъ повърхностно крадешкомъ, когато покойниятъ въ Крайова ми разправяше и разгледваше единъ астрономически чъртежъ, що бѣхъ изобразилъ споредъ разказитѣ му. И така слава Богу ний, или по-добре, — нашиятъ български свѣтъ, ще има овѣковѣченъ лика на този славенъ човѣкъ“.

Колкото и да билъ скроменъ и безъ претенции, Д-ръ П. Беронъ билъ съ много голѣми познания, които му спечелили известность не само въ България, но и въ чужбина. Така благодарение на тая известность на 15 януари 1853 год., по покана на Атинското естествоизпитателно дружество, на което билъ членъ кореспондентъ още по-рано, той прочита на гръцки езикъ единъ трактатъ върху потопа.

Той е първиятъ българинъ, който владѣе писменно и говоримо деветь езици, който има най-много познания на времето си, който пише книги на петь езика, а сжщевременно и първиятъ български ученъ, който остави около двадесеть и петь голѣми и обемисти научни трудове. Още ученикъ на Даскалъ Райно Поповичъ и Андонаки въ Котелъ, той изучава български, черковнославянски, старогръцки и новогръцки, а по-късно борави отлично съ руски, ромънски, френски, немски и латински. Повечето отъ своитѣ научни трудове той написа на френски езикъ, а само единъ на немски, единъ на гръцки и единъ на латински — толкова поне сж известни за сега. Всичкитѣ му трудове сж посветени на голѣмитѣ космически въпроси. Исключение прави само това написано на немски езикъ — Славянска философия, и това по латински езикъ, въ което разработва чисто медицински въпроси. Той се стремилъ къмъ все по-голѣми и по-голѣми познания и това го накарало да се запознае доста основно съ литературата на езицитѣ, които владѣялъ.

Осжденъ на тежката неволя самъ да се прехранва, жаденъ за по-свѣтли хоризонти, влюбенъ като безумецъ юноша въ своята цель, принуденъ на всѣка стжпка да се взира въ живота, той изостря твърде много природната си наблюдателность, и съ своето зорко око въ краткия предговоръ къмъ знаменития „Рибенъ букварь“ успѣва съ нѣколко само реда, въ звученъ български езикъ, да ни нарисува цѣлата несъстоятелность на килийното училище, като ни е оставилъ по този начинъ единъ отличенъ исторически документъ за българското училище преди сто години: „Когато изъ перво видѣхъ по другитѣ мѣста, чи децата начеватъ да четатъ на книги написани по тѣхниятъ язикъ, познахъ колко зле струватъ у насъ учителитѣ и колко напразно муки теглятъ горкитѣ деца. Защо, като преминатъ младостьта си въ школата сасъ толкози страхъ и треперение, излазятъ и не знаятъ баримъ името си да напишатъ, нити да си смѣтнатъ щото зематъ и даватъ, ами по догенитѣ, ако имъ ся случи, понаучатъ ся малко нѣщо... Всяки който види тази книжка, надѣя ся да ся зарадува, а най-много учителитѣ защо тий, ми ся струва отколе щяха да оставятъ псалтиритѣ и часословитѣ, отъ които децата не разбиратъ нищо, ако имаха нѣкоя книга, по нашиятъ езикъ напечатена за тѣхъ... Зная, чи много учители и прости человѣци ще рекатъ, защо да не гудя и поучения, за православната наша вѣра въ тази книжка, но да знаятъ, чи е безпатно, на малки деца, които йоще не знаятъ да сричатъ, нити да прочитатъ, да даде человѣкъ таквизи поучения, каквито едвамъ ний можемъ да разбирами..*“

Неговата наблюдателность, обаче, не завършва само съ голата констатация на печалната българска училищна действителность, а го кара да дири начини и срѣдства, за да направи по-радостна тая действителность и самъ да се посвети на това благородно дѣло.

Добилъ голѣма култура, съвременникъ на сериозни и съ голѣми последици събития на Балканитѣ въ началото на XIX вѣкъ, като възстанието на Кара Георги (1804—1813), гръцката завѣра (1821—1827), ромънското възраждане и изобщо на всички обществени и политически събития, той съ една удивителна проницателность схваща, че уреденото българско училище, поставено на нови и модерни начала, е мощниятъ и сигуренъ лостъ, който ще измѣсти грамадния блокъ на турското и гръцко робство и ще осигури на българското племе ония права, на които се радватъ околнитѣ на България народи. И съ една енергия, на която може да завижда всѣки съвременникъ, той се залавя за уреждането на българското просвѣтно дѣло. Вече като домашенъ учитель на Ан. Йоановичъ, схваналъ цѣлата несъстоятелность на килийната училищна система, отъ която малъкъ, като дете, билъ много измжчванъ, видѣлъ отъ друга страна по-уредени училища, запозналъ се съ педагогичната литература, пъленъ съ любовь и чувство за дългъ къмъ своето племе, той написва своя знаменитъ „Рибенъ букварь“. Въ краткия предговоръ той излага мотивитѣ, които сж го подбудили къмъ това епохално дѣло. Изложението е дадено крайно непосрѣдствено и искренно, като изповѣдь, което е ценно и отъ значение за оная епоха, като изповѣдитѣ на Софрония, Р. Славейковъ и Паисия:

„Когато изъ перво видѣхъ по другитѣ мѣста, чи децата начеватъ да четатъ на книги написани по тѣхниятъ езикъ, познахъ колко зле струватъ по насъ учителитѣ и колко муки теглятъ горкитѣ деца... Почудихъ ся какъ презъ толкова вѣкове не се намѣри ни единъ да познай това окаяно състояние и да покаже единъ правъ пать, камто учението. Надѣихъ ся дано баримъ сега ся обади нѣкой, но отъ колкото познахъ, чи ся трудятъ за всенародни ползи, ни единъ не ся намери да смисли несчастнитѣ деца и да сочини за тѣхъ нѣкоя книжка. Това дѣло возприехъ азъ: сочинихъ този букварь... Собрахъ и нѣколко каси и различни поучения... и гледахъ да ги напиша колкото мога просто, щото всякой да ги разбира...“

Не сѫ обаче само тия подбудитѣ му за да напише букваря, да запълни една огромна празнина и да отговори на една отъ най-назрѣлитѣ нужди на времето. Като мнозина свои предшественици и следходници, той има много силно и дълбоко съзнание и чувство за дългъ, че принадлежи на своя народъ и, че трѣбва да направи нѣщо за него. Той ясно съзнава, че за просвѣта и издигане на родината му сѫ необходими много срѣдства и жертви, и че само по този начинъ могатъ да бѫдатъ осигурени за нея по-свѣтли бѫднини и на дѣло показва това. Презъ цѣлия си животъ той е упорито трудолюбивъ и работоспособенъ, благодарение на които си качества успѣва да натрупа грамадни богатсва и всички до последната стотинка изразходва за българската просвѣта. Неговото съзнание и чувство за дългъ е толкова високо, че го довежда до отречение отъ обикновеното земно щастие и благо. Въ името на българската просвѣта, макаръ много състоятеленъ, той се отрича и отъ семейния животъ и остава незадоменъ. Още по-красноречиво говори за това фактътъ, че всичко което той доби на земята — знания, енергия, срѫчность, богатства, всичко даде на България. „Крайно злочестивъ ще умра, ако видя преди това, че България ще бѫде лишена и отъ моя малъкъ подаръкъ подиръ смъртьта ми“, се оплаква нѣколко дни преди смъртьта си на В. Стояновъ, по поводъ дѣлото за обсебване имота му отъ Теохаръ Папазооглу, неговъ съгражданинъ.

Презъ цѣлия си животъ той редовно издържа училища, снабдява сѫщитѣ съ пособия и книги, издържа младежи да се учатъ въ чужбина, грижи се за настаняване емигрантитѣ на работа, облагодетелствува щедро роднини и близки съграждани и най-после завещава цѣлия си имотъ на българското просвѣтно дѣло. Крайно благороденъ, той не забравя и гр. Крайова, на който отъ благодарность за гостоприемството оставя сѫщо нѣщо. Отъ завещанитѣ отъ Берона суми се изгради Одринската гимназия, която носи неговото име и отъ които суми тя се издържа и до днесъ.

Макаръ да даде на българското училище съ „Рибния Букваръ“ толкова, колкото никой преди него не е далъ, дори въ съседнитѣ на България свободни вече държави, макаръ да подържа материялно много училища и да издържа мнозина младежи въ чужбина, той не счита, че е далъ всичко, което може. И макаръ да е билъ крайно скроменъ и да е отивалъ въ своята скромность до затвореность и необщителность, това не му прѣчи презъ цѣлия си животъ да бѫде въ постоянна кореспонденция съ своитѣ единородци по всевъзможни училищни въпроси. Самъ надаренъ съ педагогически похвати, запозналъ се отъ друга страна съ съвременната педагогически литература. той не отказва на своитѣ еднородци услугата да ги освѣтли по възникналитѣ училищни въпроси. Неговитѣ грижи за училището отиватъ още по-далече, много далече даже. Той възнамерява да устрои единъ общественъ институтъ, единъ видъ Министерство на народното просвѣщение, който да се грижи за уреждане и вървежа на всички български училища. Идеята за подобенъ институтъ му е много близка и той не се поколебава да даде необходимитѣ срѣдства за нейното реализиране. Въ едно писмо до котленци, изъ Крайова, писано къмъ срѣдата на миналия вѣкъ, той ги моли да намѣрятъ човѣкъ, който на негови срѣдства да обходи цѣла България и да проучи училищното състояние, та да може да се види на каква основа трѣбва да бѫде сложенъ бѫдащиятъ общобългарски училищенъ институтъ. „Но азъ, както всѣки еднородецъ, не считамъ за мое отечество само Котелъ, но и цѣла България. Затова желая да се науча, дали и въ други по-голѣми градове сѫществуватъ училища и въ какво състояние се нахождатъ тѣ. Азъ бихъ искалъ да се състави дружество, което да се грижи не само за училището на нашето отечество, но и за училищата на другитѣ градове; отъ това дружество да се плащатъ всички учители, и то да гледа и да бди за паритѣ, които сѫ посветени за училищата на страната, както то, тъй сѫщо да ради и за всички училища на България. Обичалъ бихъ да намѣря нѣкого, комуто да платя каквото иска, за да обходи България, и да види, има ли въ всѣки градъ училище или не, какъвъ е учительтъ въ всѣко училище, какъ му е името, отъ кѫде е той, отъ кога учителствува, колко ученици има, какво ги учи, отъ где получава годишната си заплата; при това, да забележи колко време приблизително оставатъ ученицитѣ въ училището, и какво ставатъ тѣ, кога излѣзатъ отъ него, да забележи още числото на кѫщята въ по-голѣмитѣ градове, да укаже още колко ученици се нуждаятъ отъ книги или какви книги употрѣбява всѣки единъ, какви книги купуватъ, отъ где ги купуватъ и на каква цена“.

Той толкова много залѣга за българското училище, и така силно иска да го постави на модерни и солидни основи, че търси българи, които сѫ се учили въ странство, да ги натовари съ задачата да уредятъ образцови училища въ България. Така презъ 1846 година той провожда въ България учителя Александъръ Хаджикъ Росети, който се училъ въ Страсбургъ, а презъ 1854 год. учителя Иванъ Добровичъ.

Широкитѣ и сърдечни грижи на Д-ръ Беронъ за българското училище сѫ свързани и съ неговитѣ голѣми педагогични познания и неговия педагогически усѣтъ. Той взема детето съ всички негови естествени, природни сили и споредъ тѣхъ иска да нагоди обучението му, като при това препорѫчва нови методи на обучение — взаимната и звуковата. Последнитѣ две методи по него време бѣха много популяризирани и известни подъ името Ланкастерова метода — по името на своя създатель. Своя методъ на преподаване леко, ясно той излага въ предговора къмъ Букваря. Така че съ право можемъ да назовемъ Берона и първи български педагогъ и методикъ.

Епохата на възраждането на всѣки народъ е свързана съ освобождение на личностьта отъ веригитѣ на мрачната срѣдновѣковна църковность, завръщане къмъ живота и природата въ нейната голѣма разнообразность. Въ историята на нашето възраждане смѣло може да се каже, че Д-ръ Петъръ Беронъ е първиятъ, който отваря очитѣ си за свѣта и единъ отъ най-яркитѣ изразители на идеитѣ на възраждането. Той хвърля тежкото натрапено отъ вѣковетѣ църковно бреме, внася нови и смѣли елементи и иска да научи еднородцитѣ си да живѣятъ съ живота. Самъ училъ позитивни науки, той смѣло отхвърля „Псалтиритѣ и Часословитѣ“ както „и поучения за православната наша вѣра, каквито едвамъ ний можемъ да разбирами“, и вмѣсто тѣхъ въ своя знаменитъ „Рибенъ Букваръ“ поставя специалнитѣ отдѣли — Добри совѣти, Умни отвѣти, Басни, Различни истории и Физически сказания и съ това отваря широко вратитѣ на реализма въ България. Като всѣки човѣкъ на възраждането, той дири мѫдростьта на древна Елада и Римъ. Съ класическа мѫдрость запълва той първитѣ четири отдѣла. а въ последния дава описания на разни продукти, които употрѣбява човѣкъ, като и описания на животни и пр. Тия описания възбуждатъ голѣмъ интересъ не само у децата, но и у възрастнитѣ, които за пръвъ пѫть сега чуватъ и виждатъ да се пише и говори за съвсемъ нови и крайно интересни нѣща и не само за тежкитѣ църковно-догматични поучения. Стариятъ Старозагорски учитель Атанасъ Ивановъ въ своитѣ спомени ни е оставилъ нѣколко реда, които много добре говорятъ, какъ е билъ посрещнатъ Рибениятъ букварь: „Него време се появи първата българска книжка, рибеното букварче отъ покойния Петъръ Х. Беровичъ. Българитѣ не можаха да се начудятъ и нарадватъ на туй, че имаме вече и българска книга, та я разграбиха до една“. Той иска да даде на младитѣ минималната необходима опитность и за това прилага къмъ букваря кратка практическа аритметика, за да се научатъ децата да смѣтатъ „щото зематъ и даватъ“, както е казано въ предговора.

Човѣкътъ на възраждането обича природата и въ екскурзиитѣ вижда едно срѣдство за запознаване съ нея. Д-ръ Беронъ не е далечъ отъ тая идея на епохата на възраждането и отправя къмъ учителитѣ съвети да извеждатъ децата на екскурзии и съ това се явява първиятъ български екскурзиянтъ и първиятъ пропагандаторъ на идеята за непосрѣдственото нагледно обучение срѣдъ природата.

Широтата на неговия погледъ върху българското училище не би била напълно очертана, ако не се забележи, че той е първиятъ далеченъ предшественикъ на трудовото обучение, за което днесъ толкова много се залѣга. Той препорѫчва момчетата да изучатъ два занаята, които най-много се упражняватъ въ роднитѣ имъ мѣста, а момичетата да се научатъ да готвятъ, да шиятъ и да плетатъ.

Самъ отказалъ се отъ радоститѣ на съвмѣстния браченъ животъ, той пръвъ се отърсва отъ предразсѫдъцитѣ въ схващането на жената, поставя я вече по-близко до човѣшкото достойнство и прави първата стѫпка, за да я изтръгне отъ тежкитѣ вериги на срѣдновѣковнитѣ възгледи, като подържа отваряне на девически училища. Влюбенъ въ своята родина, той не се задоволява само съ съвети а и на дѣло ѝ служи, и съ свои срѣдства отваря и издържа нѣколко женски училища — Ст.-Загора, Елена, Одринъ, Шуменъ, Русе и другаде. Той иска да даде на жената общо образование и специално съ огледъ на нейното предназначение като домакина и майка. При това като всѣки голѣмъ умъ, той е крайно свободолюбивъ и препорѫчва еднакво образование за всички жени въ България безъ разлика на тѣхната религия.

Неговиятъ отличенъ починъ намира висока оценка и предизвиква ласкави одобрения въ срѣдата на интелигетнитѣ му съвременници. Така основательтъ на българския печатъ Константинъ Фотиновъ въ 21 брой на своето „Любословие“ презъ 1846 год. подъ заглавия „Возобразованiе женскаго поля“ пише: „Женской поль, каквото е созданъ по словесности равночестно съ мужский, така требува до совершава и должности словесни, да ся учи, сир. така, каквото и мужкии поль. Ето прочие, поприще за учение девическаго предлага и отваря благороднейший и преизящний лѣкарь господинъ Петъръ Беронъ Божиею благодатию вдохновенъ пожертвува преизобилно свои милости и опредѣлява да сѫ устроятъ училища за словесность женскаго поля“.

Макаръ да е обладавалъ една много голѣма часть отъ познанията на своето време и да се е занимавалъ съ отвлѣчени научни въпроси, той написва своя букварь по единъ удивителенъ простъ начинъ и съ това го направи достѫпенъ и разбираемъ за неукия и неукрепналия културно българинъ преди сто години. Тая простота на изложението не е само резултатъ на неговия даръ. Той схваща нейното значение и съзнателно се стреми къмъ нея — „и гледахъ да ги напиша колкото мога просто, щото всѣкой да ги разбира“, пише той въ предговора.

И макаръ да е владѣелъ много езици и да е познавалъ черковно-славянския езикъ, той написва Рибния букварь на звучния простолюденъ български езикъ, заетъ отъ източно-българското наречие и съ това дава магически жестъ за напредъ българската книжнина да се списва по това наречие. Благозвучието на народния български езикъ е въ хармония съ живо, просто и фигуративно разказване на единъ поетъ и всичко това придава на букваря едно обаяние, съ което не се е ползувала до тогава нито една книга. Четете напр. следнята пиеска:

Естествена икона

Препираха ся единъ пать Зевсъ и Парасъ, кой е по-изкусенъ зографъ. Тогази Зевсъ изписа единъ гроздъ, толко добре щото дохождаха птичетата на около да го калватъ. А Парасъ принеси една икона завита съ едно тенко було толькози докарано, щото сякаше человѣкъ чи е истенско. Тогази Зевсъ като ся голямѣяше йоще, чи излага птичетата съ иконата си пристапи при Парасъ и му рече да издигни булото да види иконата му. Парасъ го погледна и ся позасме, а Зевсъ позна, чи ся прелести и начена да ся червѣй отъ срамъ и рече: азъ вчера излагахъ птичетата, а ти излага мене Зографа. Сетне пакъ Зевсъ изписа едно дете да держи кохче съ гроздие, и като виде, чи птичетата дохождаха да калватъ гроздието разгнѣви ся и рече: по добре изписахъ гроздито, а не детето, защо трѣбаше да ся уплашатъ отъ него птичетата“.

Като книга, Рибниятъ Букварь за онова време е нѣщо съвсемъ ново, изключително за българина, цѣла енциклопедия. Такова разнообразие на материята до тогава не даде нито една книга. Подобно педагогическо съчинение, пригодено и за самоучение не сѫ имали по него време нито сърбитѣ, ниторуситѣ, нито ромънитѣ. Венелинъ дори възклицава, че за Бероновия букварь не дава ни единъ руски букварь и Попруженко възприема това мнение. Въ книгата си „Старитѣ и днешни българи“ Венелинъ пише: „Азъ не съмъ видѣлъ ни единъ руски букварь, който по достойнство да се равнява на тая книжка, която е много поучителна“.

Въпрѣки тия голѣми качества Рибниятъ букварь не предизвика рѣзки промѣни, защото още нѣмаше по онова време добре приготвени учители, но все пакъ той си проби веднага пѫть като учебна и прочитна книга. По-късно той се популяризира много и указа много голѣмо влияние върху развитието на нашата книжнина и литературенъ езикъ.

Значението на Рибния Букварь по своето влияние едва ли отстѫпва на значението на Паисиевата история и тогава, когато авторътъ му и неговото дѣло ще бѫдатъ напълно проучени, въ историята на културния и просвѣтенъ животъ на българското племе Д-ръ Петъръ Беронъ ще съставя една отъ най-свѣтлитѣ страници.

Независимо отъ това, съ простонародния източно-българския езикъ, на който Беронъ написа своя букварь и съ обаянието, което имаше на времето си тая книга, той отхвърли църковнославянския и гръцкия езикъ отъ училищата и направи най-много отъ своитѣ предшедственици и съвременници за национализиране на българската просвѣта и за пробуждане националното чувство.

3

Приветствие отъ Б. Боевъ

Почитаемо събрание,

Въ това тържествено събрание, гдето се чествува стогодишнината на историческия „Рибенъ Букварь“, който увѣковѣчи името на бележития нашъ съгражданинъ, Д-ръ Петъръ Беронъ, азъ като представитель на неговитѣ потомци, ида да изразя чувството на дълбока и вѣчна признателность, която котленци му длъжимъ. Отечестволюбието е най-характерната черта на нашитѣ народни будители въ доосвободителната епоха: то се е изразявало всеобщо къмъ народа и частно — къмъ родното мѣсто. Отбелезва се въ дейностьта имъ едно надпреварване — кой съ повече ще заслужи на народа си — и въ това надпреварване Петъръ Беронъ държи винаги едно отъ първитѣ мѣста.

Като будитель народенъ Петръ Беронъ е единъ отъ първитѣ, а като благодетель котленски, той нѣма равенъ на себе си. Още въ 1755 г. неговитѣ баща и чичо сѫ „за съграждане на църква пристоенъ и събрали нови дукати Хаджи Беро и Христо“. А въ 1837 г. въ единъ списъкъ за построяване и издържане на училищата на първия редъ е записано името на „Беронъ х. Беровъ Докторъ Крайови 1750 гроша“.

Въ епохата на Рибния Букварь въ Котелъ училищното дѣло е било вече доста преуспѣло. На 1846 г. въ Любословието на Фотинова е отбелезано, че въ Котелъ тогава сѫ „сѫществували тия следующи училища: едно елинско едно словенско, две взаимноучителни и едно девическо, което преди малко години состави и положи наредъ негово благородие и негова родолюбивейша милость преизящиій лѣкарь Господинъ Петръ Беронъ, родомъ котленецъ, и плаща той за това училище на учителитѣ“.

Д-ръ Беронъ е предлагалъ на Котленската община да изпрати учителка немцойка, градски докторъ и да построи градски часовникъ.

Печатътъ на българскитѣ училища, той е съставилъ съ изображенията: пѣтелъ, който възгласява зората на българската просвѣта и разрушенъ дѫбъ, емблема на разпръснатата сѣнка на невежеството.

Следъ смъртьта му, делегация отъ Котленската община ходѝ следъ освобождението въ Ромъния да получи оставената помощь за котленскитѣ училища.

Така презъ цѣлия си животъ той самъ е мислѣлъ винаги за просвѣтата на родния си градъ и е настоявалъ предъ други котленци въ Ромъния да даряватъ Котленскитѣ училища.

За това въ „Кодекса или Устава“ на Котленската община името на Д-ръ Петръ Беронъ е записано съ златни букви на първо мѣсто.

А въ едно послание до котленци, гдето се посочватъ за назидание имената на нѣколцина първи отъ първитѣ, на Петръ Беронъ е дадено мѣсто, като „физикъ високоученій“, редомъ съ имената на Софрония и Неофита Бозвели Хилендарецъ.

Нека се слави во вѣки паметьта на великия българинъ Петръ Беронъ и вѣчна признателность Нему отъ котленци!

ПРОФ. Б. ЦОНЕВЪ

Д-ръ ПЕТЪРЪ ХАДЖИ БЕРОВИЧЪ—БЕРОНЪ

(КНИЖОВНО-ПРОСВѢТНА И НАУЧНА ДѢЙНОСТЬ)

Берлинъ, 20. XII. 1924 г.

Въ историята на българското възраждане ще трѣбва да се отдѣли особена глава, глава доста голѣма, за да се опишатъ дѣлата на ония наши еднородци, които, прекарвайки живота си въ чужбина, не забравятъ и своето отечество и работятъ тъй или инакъ за негово добро. Истина, тѣ не сѫ много, като се иматъ предъ видъ ония хиляди наши българи, заселени въ разни времена по Влашко и Русия; но колкото и да сѫ, тѣ заслужватъ да бѫдатъ почитани като благодетели на българското племе. А между тѣхъ има наистина и твърде крупни величини, които биха правили честь и на по-голѣми народи. Та кой народъ неби се гордѣлъ съ блатодетели като Василя Евстатиевъ Априловъ, основатель на първа българска гимназия, съ братя Евлогий и Христо Георгиеви, щедри добротворци за българска висша просвѣта? А такъвъ благодетель и сподвижникъ за българска просвѣта е и докторъ Петъръ Беровичъ или Беронъ, чийто животъ и дейностъ, за жалостъ, още малко познаваме, но и това, що знаемъ за него, е доста, за да го причислимъ къмъ групата „знаменити българи извънъ Българско“, та и да го почитаме не само като сподвижникъ и благотворецъ за българска книга и просвѣта, но и като крупенъ трудбеникъ за общочовѣшка наука.

Петъръ хаџи Беровъ — Беровичъ — Беронъ, споредъ както си е мѣнявалъ името едно следъ друго, е родомъ отъ Котелъ, отъ оня стариненъ балкански градецъ, отъ който сѫ излѣзли толкова наши знаменити мѫже. Родилъ се е тъкмо въ началото на XIX вѣкъ, т. е. на 1800 година, както е казано въ една кратка биографична бележка за него въ библиографския каталогъ на Lorenz-а; но кой месецъ и день, неизвестно, както изобщо и другитѣ данни отъ живота на тоя нашъ родолюбецъ сѫ твърде скѫдни: той е живѣлъ и умрѣлъ самотенъ, не е ималъ жена и челядь, па и не е оставилъ никакви бележки върху живота си; знае се, че е роденъ като пети синъ на баща си — хаџи Беро, имотенъ котленски абаджия и търговецъ, отъ чиято породица произлизатъ и Бероновци отъ по́-ново време, като Д-ръ Василъ Стояновъ Беронъ, дългогодишенъ търновски лѣкарь и книжовникъ (основатель на археоложко дружество и музей въ Търново) и докторъ Б. Беронъ, известенъ софийски лѣкарь по кожни болести.

Първото си образование Беровичъ получилъ въ родния си градъ Котелъ, прочутъ още по онова време съ уредено старинно училище, останало отъ времето на попъ Стойка — Софрония, дето се подвизавалъ и елинскиятъ даскалъ Андонаки. Следъ това помагалъ на баща си въ занаята и търговията, а на 1815 год. остава бащинъ градъ и заминава за Варна да продължава занаята; но следъ две години, недоволенъ отъ строгия си майсторъ и жеденъ за наука, забѣгва въ Букурещъ, дето постѫпва въ гръцкото училище на Зардала да учи елинска книга. Вѣроятно въ туй училище Беровичъ бива увлѣченъ въ гръцката „завѣра“, поради което бива принуденъ, заедно съ други младежи, да напусне Букурещъ и се отзовава въ Брашовъ, Трансилвания. Тамъ се запознава съ единъ богатъ български търговецъ отъ Сливенъ, Андонъ Ивановъ, или както се пише по онуй време, Антонъ Йовановичъ, който го зелъ за домашенъ учитель на децата си. Това учителство му дало поводъ да състави букварь и читанка — най-напредъ за своитѣ възпитаници, а сетне го и напечатва съ помощьта на сѫщия Антонъ Йовановича на 1824 год. Тъй излиза на свѣтъ първиятъ новобългарски букварь, който свързва името на Беровича съ историята на българското школско обучение, та и съ историята на българския книжовенъ езикъ, както ще видимъ.

Доволенъ отъ възпитателскитѣ способности на Беровича, Брашовскиятъ български богаташъ Антонъ Йовановичъ го изпраща въ Мюнхенъ да следва медицина заедно съ сина му. Тукъ покрай следването лекциитѣ си Беровичъ успѣва да приготви за печатъ, заедно съ единъ Янински гъркъ Иванъ Янули, две спомагателни речничета за гръцкитѣ студенти, отъ което заключаваме, че той вечъ тогава е владѣелъ добре гръцки езикъ.

Следъ като завършилъ висшето си образование по медицина въ Мюнхенъ на 1831 год., Беровичъ, или отъ тогава Беронъ (както се е подписалъ на латинската си дисертация) се установилъ първо въ Букурещъ като частенъ лѣкарь, а следъ нѣкое време билъ назначенъ за окрѫженъ лѣкарь въ Крайова; но поради нѣкаква интрига билъ принуденъ да напусне службата на 1839 г. и основалъ дружество за търгуване съ аби, заедно съ единъ свой богатъ роднина, Никола Христовъ, съ когото работилъ до 1853 г. и спечелилъ добъръ имотъ. Но покрай търговията не преставалъ да се занимава и съ наука, да мисли и за народна просвѣта, та освенъ дето помагалъ материално на нѣкои български училища (Котелъ, Разградъ), той издалъ още нѣколко пѫти своя букварь, а покрай него издалъ (на 1848 г.) и едно краснописание за българскитѣ училища, значи първото българско краснописание.

Следъ Кримската война Беровичъ не живѣелъ вече постоянно въ Румъния, а прекарва повече въ западно-европейскитѣ столици (Берлинъ, Лондонъ, Парижъ), дето се занимава съ високи науки, и обнародва едно следъ друго нѣколко съчинения на френски (и немски) езикъ, въ които разглежда най-разнообразни въпроси по физика, астрономия, метеорология и философия, които го вреждатъ между европейскитѣ учени.

Къмъ края на живота си докторъ Беронъ оставя за разпоредникъ на имота си единъ свой роднина Василъ х. Стояновъ, но той се поминалъ наскоро и тогава Беронъ префърля завещанието си върху нѣкого си Теохара Папазоолу, родомъ пакъ отъ Котелъ, но голѣмъ гъркоманинъ и лукавъ човѣкъ. Той придумалъ Берона да му подари мушията си (Скорила) до Крайова, като му обещалъ да внася на вѣчни времена по 1000 жълтици годишно за поддръжка на български училища, обаче, щомъ се видѣлъ господарь на мушията, не изпълнилъ обещанието си, та докторъ Беронъ се принудилъ да се сѫди съ него. На първата инстанция, кой знае какъ, хитриятъ гъркоманинъ спечелилъ дѣлото. Докторъ Беронъ апелиралъ, но 16 дена преди да се гледа дѣлото, довѣрчивиятъ и горко измаменъ докторъ Беронъ се внезапно поминалъ (на 27. III. 1871 г.), т. е., билъ намѣренъ одушенъ въ кѫщата си, вѣроятно отъ хора на Теохара Папазоолу Следъ това, обаче, се образува една българска ефория въ Крайова, която продължила и спечелила дѣлото противъ Папазоолу и следъ като имотитѣ на Берона биле продадени, получената сума 400,000 лева била внесена въ Б. Н. Б., и отъ лихвитѣ ѝ до 1910 год. биде построено презъ 1911 год. великолепно училищно здание въ Одринъ и наречено на негово име „Българска педагогическа гимназия докторъ П. Беронъ“ (за 150.000 лева).

Това е всичко, що знаемъ отъ личния животъ на тоя нашъ горещъ родолюбецъ, чутенъ книжовникъ и ученъ, прекаралъ днитѣ си скромно и самотно, но пакъ развилъ за очудване многостранна дейностъ[1]).

Колко е билъ скроменъ и безъ претенции за слава между потомството, се вижда отъ тамъ, че той не се е фотографиралъ, нито пъкъ е позволявалъ да бѫде снетъ ликътъ му. Но за щастие ликътъ му сѐ пакъ имаме; имаме го нарисуванъ отъ първиятъ нашь живописецъ Николай Павловича, възпитанникъ и приятель неговъ; следъ като го молилъ нѣколко пѫти да му позира и той сѐ му отказвалъ, Павловичъ снима тайно скица отъ него, тъй както си седѣлъ въ кабинета, и сетне я разработва въ портретъ съ маслени бои. Въ нашитѣ вестници по едно време бѣше загатнато нѣщо противъ наследницитѣ на Берона, че ужъ криели за себе си портрета на своя бележить роднина, вмѣсто да го направятъ общо достояние на българския народъ. Това бѣше съвсемъ безосновно обвинение отъ нѣкое зле осведомено лице, защото портретътъ е откупенъ и прибранъ на сигурно мѣсто още преди години; той се намира въ българското министерство за Народна просвѣта, и то въ кабинета на самия министъръ. И трѣбва да признаемъ, че тоя портретъ е художествена и похвална работа на стария нашъ живописецъ Н. Павловича. Петъръ Беронъ е изрисуванъ седналъ въ мекъ столъ при своето писалище, съ работна шапка на глава, разгледва нѣкаква рисунка, обкрѫженъ съ книги, уреди и чертежи: старчески, енергиченъ профилъ, съ очила, бръсната брада и побѣлѣли мустачки.

Колкото и скѫдни сведения да имаме за живота и дейностьта на докторъ П. Берона, сѐ пакъ и отъ това, що е стигнало до насъ, се увѣряваме, че той е билъ съ извънредни дарби човѣкъ и безъ-друго най-образованъ българинъ на онуй време. А разгледваме ли неговата обширна дейность, длъжни сме да признаемъ голѣмитѣ негови заслуги за българския народъ презъ онова тъмно време, когато българската просвѣта едва-едва мъждукаше срѣдъ общия мракъ, що потискаше народа ни отъ сй-страни. Срѣдъ тоя тъменъ мракъ докторъ П. Беронъ изпѫква като свѣтълъ носитель на нови идеи, защото въ наши очи той се явява:

1) като реформаторъ на българското учебно дѣло;
2) като реформаторъ на българския книжовенъ езикъ и правописъ;
3) като благодетель и организаторъ на българскитѣ училища, и
4) като европейски ученъ.

I

Петъръ Беронъ като реформаторъ на българското учебно дѣло

За да се разбере, въ какво се състои реформата на Берена по отношение на българското учебно дѣло и на българския книжовенъ езикъ, трѣбва да се запознаемъ съ неговия първи български букварь, печатанъ на 1824 год. въ Брашовъ и нареченъ отсетне Рибенъ Букварь. А за да оценимъ неговата голѣма заслуга откъмъ тая страна, трѣбва да знаемъ, на какво ниско равнище е било учебното дѣло у насъ до тогава, трѣбва да знаемъ и на какъвъ старински езикъ сѫ писали нашитѣ книжовници до преди сто години; тогава ще ни стане ясно, че Рибниятъ Букварь на Беровича или Берона е билъ на времето си нѣщо съвсемъ ново и модерно, че той е изигралъ наистина велика роля въ историята на българската култура.

---

[1]) Повече отъ даннитѣ за живота на Берона зимамъ отъ хубавата студия на Г. Дочева „Д-ръ П. Беронъ и неговото дѣло“, Учил. Пр. XXI, 4.

И наистина, докато на западъ школското обучение, подъ мощното влияние на велики педагози като Ж. Ж. Русо̀, Ланкастеръ и Песталоци, сѐ повече се модернизираше, въ нашитѣ манастирски и черковни келии, доколкото ги имаше преди сто години, се караше още по старинска метода, наследена отъ минали мрачни години; учеше се или само на гръцки, значи на езикъ, съвсемъ непонятенъ за българчета, или пъкъ на черковнославянски — езикъ едва на половина понятенъ. А какъ се учеше? — Следъ като се назубратъ криво-лѣво буквитѣ съ дългитѣ имъ старобългарски имена (аз-буки-вѣди) — а това траеше съ месеци и години — пристѫпя се къмъ сричане, като при това буквитѣ се именуватъ пакъ съ дългитѣ имъ имена: херт-ръци-иже — хри, слово-твердо-естъ — сте, Христе, буки-он-бо, жи-вети-ест-же — боже! Следъ като ученицитѣ се научатъ горе-долу да сричатъ, минава се веднага къмъ четене молитви или други черковни четива, което става съвсемъ машинално и безъ никакъвъ разумъ, тъй че само ония, които прекаратъ тая адска работа поне десетина години, само тѣ успѣватъ да използуватъ практически мѫчителното келийно учение.

Петъръ Беровичъ отфърля съзнателно тая стара, негодна метода и препорѫчва за нашитѣ училища модерната за онуй време Ланкастерова метода; той написва букваря си на ново-български езикъ, като дава и по̀-кратки имена на буквитѣ: **а, бе, ве, ге** и пр., т. е. тъй, както ги именуваме и днесъ.

Букварьтъ му е не само букварь, а и читанка съ разнообразно четиво, и макаръ да е печатанъ съ черковни букви, както се печатаха тогава българскитѣ книги, но езикътъ му, съ изключение на черковнославянскитѣ молитви, е новобългарски. Заглавието му гласи:

„Букварь съ разли́чны поȣченіѧ собра́ни отъ Пе́тра х. Бе́ровича. За бо́лгарски-тѣ ȣчи́лища. Напеча́та сѧ са́съ помощь-тӑ Г. Антоньова Їѡанновича. Въ годѣ 1824“. Страници 140+3, 8^0 и на краятъ — три таблици съ литографирани образи на животни.

Следъ предисловието, което заема първитѣ 11 страници, захващатъ разнитѣ отдѣли на букваря, каквито има осемь, а именно:

Отдѣлъ I. отъ стр. 12—26

Сѫщински букварь, т. е. букви (въ нѣколко вида, най-напредъ поредъ: едри, дребни, по́-дребни, сетне разбъркано и най-сетне поотдѣлно гласни и съгласни), срички (ба, бе би... ва, ви... и пр.) и отдѣлни думи, и то: сѫществителни (имѧна), прилагателни, членувани сѫществителни и прилагателни, мѣстоимения, глаголи (глаголъ любя въ сичкитѣ му форми), предлози, глаголи съ разни предлози, наречия, производни думи (небо, небесенъ; Бечъ, бечаненъ, вм. бечанинъ; Петръ, Петровичъ, Петровъ, (началникъ, началниковъ, началническъ; момче, момченце, момчище; черенъ, черничъкъ, черникавъ; четъ, четӑ, чтеніе, чтецъ, четишкомъ); сложни думи (равенъ и апостолъ — равноапостолъ, злато и оуста — златоустъ, человѣкъ и любѧ — человѣколюбецъ).

Отдѣлъ II. отъ стр. 27—36

Молитви — на черковнославянски съ изключение на молитвитѣ преди и следъ учение, които сж на новобългарски. Молитвитѣ сж напечатани безъ титли, — „за да е лесно на дѣцата да ги четӑтъ.“

Отдѣлъ III. стр. 37—41

Добри совѣти — кратки поучни изречения.

Отдѣлъ IV. стр. 41—51

Умни отвѣти — кратки анекдоти въ видъ на въпроси и отговори.

Отдѣлъ V. стр. 51—58

Басны (темсили).

Отдѣлъ VI. стр. 58—90

Различны Історїы — кратки разкази, свързани съ нѣкоя прочута историческа личность, повече отъ гръцката и римска история.

Отдѣлъ VII. стр. 91—133

Фѵсічески сказанїѧ — статийки по естествознание: соль, кафе, захарь, табакъ или тютюнь, памукъ, ленъ, обезьѧна (маймуна), слонъ (филь), носорогъ, тарандъ (заморскій елень), бобръ (кȣндȣсъ), крокодилъ, рѣченъ конь, камилско птиче, жеравъ, щӑркъ, китъ, пчелы, мравы, человѣкъ. Къмъ това още: за воздушни-тѣ явленїѧ.

Отдѣлъ VIII. отъ стр. 133—141

Отдѣлъ VIII е **Аріѳметіка**, но докато другитѣ отдѣли сж означени съ латински цифри, този отдѣлъ носи само заглавие **Аритметика** съсъ следното обяснение:

Въ тӑзи кӑса Аріѳметіка не написахъ правила, ами токмѡ примѣри, които послѣдоватъ съ такӑвъ чинъ, щото мога да рекӑ чи правилата сӑ непотребни: но оѵчитель-атъ треба да казва на дѣцата, кога не разбиратъ, и да имъ дава, спорѣдъ тѣзи и дрȣгы примѣри за да сѧ ѡбȣчаватъ (алащардисватъ).

Следватъ **числа** отъ едно до 9000, разпредѣлени по единици, десетици и хиляди, означени съсъ арабски и черковни (буквени) цифри, сетне таблици за събиране (приложенїе), изваждане (ѡтложенїе), оумноженїе и дѣленїе. И найсетне, на единъ пò-голѣмъ листъ, безъ страница, сж показани, като на таблици, примѣри за четиртѣхъ прости действия. Това е последниятъ листъ отъ учебната часть. На сжщия листъ, види се, да се спести мѣсто, е напечатана бележка за цената и находището на букваря:

Цѣна полагамы на тӑзи книга три гроша. Но който земни десѧть книги, подарȣвамы го сӑсъ една, а който пѧтдесѧть, сӑсъ ѿсмь, и който земни сто, подарȣвамы го сӑсъ двадесѧть.

Намиратъ сѧ тѣзи книгы на Бȣкȣрещь при господина **Добрѧ Габроваліата**, и въ Османъ Пазарска-та казӑ на **Казанъ** при господина хаџи **Аѳанаса** хаџи Б̇еровича и при настоѧтель-атъ господина **Василїѧ Н. Неновича** въ **Брашовъ** или въ **Бȣкȣрещъ**.

Следъ това следва — на два листа (безъ страници) — единъ позивъ къмъ „любезнитѣ единородны“ да се записватъ „спомощвователи или стицатели (сѵндроматисъ) на нѣколко книги, които ще се „тѵпарѧ́тъ на нашъ ѧзыкъ, както хоротувамы“, а именно:

Свѧще́нное цвѣтособра́нїе, собра́но ѿ ве́тхї-атъ и но́вы-атъ Завѣ́тъ:

Леѯїко́н' ма́лкїй на 4. ѧзы́цы: Бо́лгарски, Гре́чески, Влашки и Рѡссї́йски, та̃й напра́вин' като да мо́же всѣ́кїй са́мъ и безъ да́скалъ да наꙋ́чи ко́йто ѧзы́къ щѐ ѿ тѣ́зи;

Грамматѝческа етѵмологїѧ на тѣ́зи 4 ѧзы́ци;

Катѝхисъ на наша православна вѣ́ра;

Свѧще́ннаѧ Історїѧ заради̑ дѣцата;

Грама́тїка бо́лгарска.

Но тия книги не е готвилъ за печатъ самъ Беровичъ, а само съобщава за тѣхъ, вѣроятно въ съгласие съ Антонъ Йовановича, който и спомага да се издадатъ две отъ тѣхъ: Свѧщенно цвѣтособрание отъ А. Стояновича и Свѧщенна история отъ В. Неновича — и дветѣ излѣзли на следната 1825 год. Обаче другитѣ обявени книги не излѣзоха. Въ сѫщия позивъ Беровичъ казва:

„Има іѡще дрꙋги недописани книги, които кога сѧ свӑршатъ, тогази щӑтъ ѡб'ѧви єпитропы-тѣ. Ѡбрѣкꙋха сѧ нѣкіи любородны да проводѧтъ болгарска-та ї́сторїѧ и дрꙋги полезни книги да сѧ тѵпарӑтъ. Който инди има въ рӑцѣтѣ си рꙋкописни книги, нека ги проводи къ єпитропы-тѣ да настоѧ́тъ да сѧ тѵпарѧ́тъ. А който може да сочини или да преведе, нека сѧ покаже къ нихъ. Или който знае гдѣ рꙋкописна книга, нека ѧ препише чи да ѧ проводи въ Брашов', или да ꙗви на єпитропы-тѣ да пишатъ тамъ гдѣто сѧ намира да ѧ добиѧтъ. Требва да сѧ силимъ колько е возможно да сѧ щамбосатъ доста книги на нашї-атъ ѧзыкъ за наꙋченїе-то нашаго народа, защо стига какъ сѧ намира ѡтъ толькози времѧ въ темнота без наꙋка. Да даде богъ! Да сѧ разпростре оусердїе-то и ревность-та на сички-тѣ наши едноплеменницы: и да сѧ оумножи наꙋка-та въ наше-то отечество. Многѡ полезно е кога оучимъ первом' нашї-атъ ѧзыкъ съ грамматїчески правила, чи послѣ дрꙋги ѧзыкъ“.

Споменува тъй сѫщо, че е нужно да се преведе на простобългарски и Новия Заветъ, но преводътъ да бѫде хубавъ, защото: „Колько безчестїе и срамъ докарꙋва на нашї-атъ народъ єдин' лошев' преводъ, какӑвто онъ, дѣто го проводи арх. Ѳеод. въ Петербꙋрг' на Библейското Общество, за когѡто и наши-тѣ писаха тамъ и сѧ примолиха да нарѣдѧт' оѵчени люди да го пригледат' и да го поправѧт' да бы станалъ до́бар', да разꙋмѣва всѧкїи бо́лгаринъ“.

А за настоятели или „питропи“, както ги нарича Беровичъ, посочва „госп. ха̃ Юрдан' ха̃ Геновичь и госп. Василій н. Неновичь. Похвални са̃ тия господа защо прїеха тѧготата да бꙋдатъ епитропы ѡт страна нашегѡ народа, за да настоѧ́тъ толькози за претолкованіе-то Новаго Завѣта (євангелїе, апостол' и апокалиѱис), колькото и за дрꙋги полезни на нашї-атъ простъ ѧзыкъ да сѧ тѵпарѧтъ. Но не са̃ малко похвални и они, които нарѣдиха тѣх' за епитропы на една таквази свѧта работа, защото съ времѧ може много добро да слѣдꙋва ѡт това“.

И за да постави въ връзка българския народъ съ това настоятелство, Беровичь дава образецъ за писмо „за оные, които щӑтъ да пишатъ къ епитропы-тѣ“.

Къмъ края на книгата има приложени три по-голѣми листа, съ литографирани образи на ония животни (12 на брой), за които говори въ отд. VII на букваря. На последния листъ (трета таблица) сѫ и образитѣ на **китъ** и **делфинъ** отъ които и букварьтъ носи народното си име „рибенъ букварь“.

Отъ горното съдържание на Рибния букварь, лесно се вижда, че той е за времето си нѣщо ново; той е не само букварь, но и цѣла енциклопедийка за млади и стари; па като се има предъ видъ доста чистиятъ езикъ, на който сѫ писани статийкитѣ въ букваря, може да си представимъ, каква любима книга ще е билъ той навредъ, дето е могълъ да се появи.

За да се види какви модерни възгледи има Беронъ по школското обучение, ще приведа нѣкои негови мисли отъ предговора къмъ букваря; тѣзи извадки нека послужатъ и за да се види, съ какъвъ чистъ български езикъ си служи Беронъ още преди 100 години:

„Когато изперво видѣхъ по дрȣги-тѣ мѣста̀, чи дѣца́-та начеватъ да четăтъ на книги, пи́сани по тѣ́хны́-атъ ѧзы́къ, позна́хъ, ко́лко ѕлѣ струватъ по насъ оучи́тели-тѣ и колко напра́здно муки теглѧтъ горки-тѣ дѣца̀. Защо̀ като̀ преми́нагъ младостā си въ шко́ла-та сāсъ толкова страхъ и трепе́ране, изла́зѧтъ и не зна́ѧтъ баримъ име-то си да напишатъ, нити да си сметнатъ щото зиматъ и даватъ, ами по дюге́ни-тѣ ако имъ сѧ случи понаȣ̆чватъ сѧ ма́лко нѣщо. Почудихъ сѧ, какъ презъ толкова вѣкове не сѧ намери ни единъ да позна́й това ока́ѧно состоѧ́нїе и да покажи единъ правъ пāть камто учение-то. Надѣихъ сѧ дано баримъ сега сѧ оба́ди нѣ́кой, но отко́лкото позна́хъ, чи сѧ трудѧтъ за всенаро́дны пользи, ни един не сѧ намери да смисли несчастны-тѣ дѣца̀ и да сочини за тѣхъ нѧ́коя кни́жка. Това дѣло восприехъ азъ: сочини́хъ тойзи букварь изперво сӑсъ имѧна̀, мѣсто и̏менїѧ и про́чаѧ по грамматїческъ чинъ, щото̀ сега̀ да сѧ ȣ̆чатъ дѣцата да сри́чатъ на тѣхъ, и поди́рѣ да ги и̏матъ за примѣри и по́мощь на граматїката. Собрахъ и нѣколко кӑсы и разли́чны поȣче́нїѧ отъ Да̀рварьоватъ Еклога́рь (гръцка читанка)[1] и глѣда́хъ да ги напи́ша ко́лкото мо́га про́стѡ, щото̀ всѧ́кїй да ги разби́ра, а а който рѣ́чи ми се ви́дѣха май мӑчны, гȣди́хъ ги приграде́ни и тȣрски. Всѧ́кїй, ко́йто ви́ди тӑзи кни́жка, надѣя сѧ да сѧ зара́дува, а най много оучители-тѣ, защо̀ тїй, ми сѧ стрȣ̆ва, отко́лѣ щѧха да оставатъ фалти́ритѣ и часословитѣ, ѡт които дѣцата не разбиратъ нищо, ако и̏махмы нѧ́коя кни́га по на́шїй-атъ ѧзыкъ напечатана за тѣхъ. Но азъ ще ги зарадȣвамъ по́ многѡ, като имъ изѧвѧ̆ на кӑсо ;съ какӑвъ чинъ единъ оучитель можи да оучи лесно стотина дѣца“.

Какви трезни мисли на човѣкъ съ здравъ педагогически усѣтъ, изпиталъ на себе си тежкитѣ несгоди на келийното обучение! — А ето какъ високоблагородно се изказва още Беровичъ за обучението и за обноската на учителя къмъ ученицитѣ:

„Заради да истолкȣвамъ това по̀ добрѣ, ще рекӑ чи азъ ще стана оучитель на сто дѣца. Испе́рво мисль-та̀ ми не ще е да спиче́лѧ пари̂, нито да проболѧрѣѧ отъ свѧто́то това̀ дѣло, ами да оупра́вѧ и да наста́вѧ ко́лкото мо́га кāмто добродѣ́тель-та и оуче́ние-то мла́ди-тѣ дѣца̀, които прида́ватъ на мои-тѣ рацѣ роди́тели-тѣ тѣхни. Ще сѧ трȣ̆дѧ да сӑмъ и ѡтвӑтрѣ и отвӑнъ добръ, смире́нъ, кро́такъ, цѣлому́дръ и благочести́въ, щото мои-тѣ работи да ставатъ примѣри на мои-тѣ оучени́ци; защо̀, ако ги развратӑ, ще имъ сто́рѧ по́ голѧмо ѕло̀ отъ омра́зны-атъ онзи оучи́тель, ко́йто прида́ди на ри́мския военача́лникъ сво́итѣ учени́ци[1])... Сетне дава упѫтвания, какъ да се разпредѣлятъ ученицитѣ на „чинове“ и какъ да се обучаватъ (по Ланкастерската взаимноучна метода) день по день и продължава:

---

[1] Дарварь — Δαρβάρις е гръцки книжовникъ отъ началото на XIX в., родомъ отъ Влашка-Клисура (Македония), българинъ или влахъ (цънцаринъ) по народность, който издалъ на 1860 г. у Виена гръцки букварь съ четива. Вж. за него Nachtigal, Арх. арб. I, 1—2.

Нача́лникъ-атъ (главният показател) ще хо́ди ѿ чинъ на чинъ и ще гледа навредъ, кой каквŏ пра́ви, и като̀ ви́ди нѧкого ѡт оучени́цы-тѣ, чи салмȣва, ще го доведѐ при ме́не. А аз не ще го плаша, че ще го запрӑ и въ недѣлѧ да чете, нитѝ ще го би́ѧ, амѝ ще му рекӑ да и́де да сѣдѝ на страна̀ додѐ совершатъ други-тѣ и да не четѐ, ачи оутрѣ да ꙗ́де на по̀ до́лны-атъ чинъ: ако̀ ли нѧкой стори по̀ голѧма грѣшка, не́му не ще да́вамъ два̀ дни илѝ трѝ дни илѝ и една̀ недѣлѧ да четѐ; но ако е совсѐмъ развратѐно и не ще да сѧ пока́й, ще го испӑдѧ да не развратѧва и други-тѣ...

„Ще испра́тѧ ма́лки-тѣ да играѧтъ, а азъ ще оста́на съ чинона́чалницытѣ и като̀ имъ ка́жа десѧти́на па̄ти десѧты-атъ оуро̀къ и го наȣчатъ, ще попи̇́шатъ, ачѝ ще и́демъ всѝ на полѧна-та при други-тѣ оучени́ци. Ще ги погле́дамъ като̀ си игра́ѧтъ, ачѝ поди́ръ ма́лко ще и́демъ да ꙗдемъ, а подиръ пладне пакъ тӑй ще сторимъ“.

Още повече, Беровичъ се явява като първи български звукарь — предшественикъ на звучната метода въ България, значи 36 години преди Іосифъ Ковачева, който първи въведе на практика тая метода. Беро́вичъ наистина приема, че буквитѣ трѣбва да се казватъ на децата тъй, както е приела на онуй време руската Академия, т. е. **а, бе, ве, ге, де,** и пр., но подъ бележка казва:

„Въ Петербургската Академия определиха да думамы словата **а, бе, ве, ге, де** и пр., за да сричамы лесно, но мене ми са вижда, чи по̀-лесно ще сричамы, ако ги назовавамы **а, бъ, въ, гъ, дъ** и пр.“.

Съсъ каква радость е билъ посрещнатъ на времето си букварьтъ на Беровича и какъ е билъ обикнатъ отъ сички българи се вижда отъ тамъ, че той претърпява 6 издания[2]) и че българскиятъ народъ му създава народно име „Рибенъ Букварь“, тъй както бива съ много облюбени народни книги, срв. „Дамаскинъ“, „Александрия“, „Софроние“, „Царственикъ“. Единъ старъ български учитель (Атанасъ Ивановъ отъ Стара-Загора) ето какво казва въ своитѣ записки за Беровия букварь: „Него време се появи първата българска книжка — Рибеното букварче, отъ покойния Петъръ х. Беровичъ. Българите не можеха да се начудятъ и нарадватъ на туй, че имаме вече и българска книга, та я разграбиха до една“. А и самъ Юрий Венелинъ се произнася съ голѣма похвала за сѫщия букварь, като казва (въ Стари и днешни българи I, 16.): „Азъ не съмъ видѣлъ ни единъ руски букварь, който по достоинство да се равнява на тая твърде поучителна книжка; статийките ѝ са написани много ясно, стилътъ ѝ е гладъкъ и показва, че български езикъ е гъвкавъ и сгоденъ за сѣкакви изрази“.

---

[1]) Напомня за единъ епизодъ отъ римската история, за който разправя на стр. 89—90 подъ заглавие: „Великодушны-атъ Камилъ“:

„Камилъ, мȣжественъ римски военачалникъ, бiѧше град-атъ Фалiски. Въ тойзи градъ дѣцата четѧха на общо училище. Единъ день ги изведе учитель-атъ тѣхенъ изъ градӑтъ да отидатъ да сѧ поразходѧтъ. Като излѣзоха, той полечка ги отдалечи от град-ӑтъ и ги заведе та ги придади на римлѧни-тѣ, и като ги представиха предъ Камила, учитель-атъ му рече: „ето, о военачалниче, чи ти приносѧмъ побѣда без кровопролитiе: тѣзи дѣца сӑ все болѣрски и бащитѣ тѣхни ще ти придадӑтъ град-ӑтъ, за да не ги избиешъ“. Като чу Камилъ тѣзи рѣчи, разпали сѧ от гнѣвъ срѧщу лукаваго того́ злодѣйца человѣка, повелѣ та му варза́ха рацѣ-тѣ на опаки и дадоха тоѧги на дѣца-та, ачи ги проводи да го закаратъ бiйшкомъ въ град-атъ при свои-тѣ бащи. Това като видѣхѧ фалискѧни-тѣ, побѣдиха сѧ от толькази добродѣтель и отвориха порты-тѣ та сѧ придадоха Камилу.

[2]) Следъ първото издание въ Брашовъ на 1824 година, букварьтъ е издаванъ още три пѫти въ Букурещъ (на 1841, 1847 и 1850 год.) и два пѫти въ Цариградъ (на 1856 и 1862 год).

II

Петъръ Беронъ като реформаторъ на българския книжовенъ езикъ и правописъ

Последнитѣ думи на великия българолюбецъ и историкъ Венелина се отнасятъ до едно важно достойнство на Рибния Букварь, което не е още добре оценено у насъ и на което искамъ да се спра повечко, за да изтъкна голѣмото значение на тая новобългарска книга за развитието на книжовния ни езикъ.

Букварьтъ на Беровича съставя епоха не само въ развитието на българското учебно дѣло, а е въ сѫщо време начало на нова фаза въ историята на българския писменъ езикъ и правописъ. За да стане това по-ясно, ще опиша съвсемъ на кѫсо, какви сѫдби е прекаралъ нашиятъ български езикъ, презъ какви фази е миналъ той отъ край-време дори до началото на XIX вѣкъ, когато се появяватъ първи наши печатни книги, та съ тѣхъ заедно и прочутиятъ Рибенъ букварь на Петра Беровича.

Когато въ IX вѣкъ се появява българска писменность, тя бива тутакси възприета отъ другитѣ славянски народи: у чехоморавци и словенци я занасятъ самитѣ славянски просвѣтители, светитѣ братя Кирилъ и Методий, у хърватите преминава отъ словенцитѣ, или направо отъ Македония, сърби и руси възприематъ българската книга отъ Преславъ; споредъ това бѣше едно време, когато нашиятъ български езикъ се употрѣбяваше почти отъ цѣлъ славянски свѣтъ, защото сравнително малка часть славяни, т. е. само поляци, кашуби и лужичани не са го употрѣбявали. По тоя начинъ голѣмиятъ въпросъ за общославянски езикъ бѣше разрешенъ още преди хиляда и толкова години и то естествено въ полза на оня славянски народъ, който най-напредъ отъ сички славяни основа своя писменность. Съсъ време обаче, следъ като римокатолишката църква се затвърди здраво у западнитѣ славяни (чехоморавци, словенци и хървати), български езикъ остана да се употрѣбява извънъ България само у православнитѣ славяни — сърби и руси; но отъ дълга употрѣба у сърби и руси нашиятъ езикъ претърпява известни фонетични промѣни, съобразно съсъ изговора на тия два народа; тъй се развива въ Сърбия — сръбско-български езикъ или сръбска редакция, въ Русия руско-български езикъ или руска редакция, които продължаватъ да се употрѣбяватъ — във Сърбия дори до края на XVII вѣкъ, а въ Русия дори и до днесъ, но само като черковенъ езикъ, който презъ XVIII вѣкъ чрезъ мощното политическо влияние на Русия върху Балканския полуостровъ бива наложенъ и на сърби и българи.

Но преди това българскиятъ писменъ езикъ, както бѣ захванатъ презъ IX вѣкъ, си се развива естествено въ своята си родина и се мѣнява въ първо време нѐ отъ външни влияния, а отъ свои вѫтрешни причини, т. е. тъй както се мѣнява и развива сѣки езикъ, върху своя родна почва.

Безъ да влизамъ въ подробности, ще изтъкна тука само главнитѣ моменти въ развитието на нашия книжовенъ езикъ, а именно: отъ старобългарски езикъ, който се употрѣбява презъ първото българско царство, съ столица Преславъ, т. е. до края на XI в. се прехожда въ срѣднобългарски периодъ, който захваща съ XII вѣкъ, или пó-точно казано захваща заедно съ второто българско царство въ столица Търново. Разликата между първиятъ и втория периодъ на български езикъ засѣга само изговора и писмената употрѣба на носовкитѣ ѫ и ѧ, които следъ XII вѣкъ се замѣняватъ помежду си по известни правила, основани върху живия тогавашенъ изговоръ на търновското наречие: не **жатва, шапа** както въ старобългарски, а **жѫтва, шѫпа**; не **молѭ, волѭ**, а **мола, кола.**

Въ края на XIV вѣкъ българскиятъ говоримъ езикъ билъ вече доста напредналъ къмъ модерния си видъ, т. е. преминалъ вече къмъ новобългарски, но писателитѣ пишатъ още на срѣднобългарски, който смѣтатъ за свещенъ езикъ и не позволяватъ да се отстѫпи отъ него; за тая цель авторитети като Патриархъ Евтимия зиматъ мѣрки да затвърдятъ още повече старинноста на книжовниятъ езикъ: създаватъ правила за пò-консервативно писане. Съ това книжовниятъ български езикъ отъ врѐмето на Евтимия влиза въ нова фаза, която се изразява не само въ пò-правилни форми, но и въ два външни белега: особена употрѣба на двата ера (ъ за еровъ звукъ, а ь за еровъ знакъ) и употрѣба на знакове за ударение.

Тъй поправенъ българския писменъ езикъ и правописъ преминава, следъ паданието на България, въ Влашко и въ Сърбия, т. е. пренасятъ го заедно съ цѣлата книжнина прокудени отъ България наши книжовници. Въ Влашко този езикъ се употрѣбява безъ промѣна дори до XVI вѣкъ, когато захващатъ да го смѣсватъ съ руски и сръбски; въ Сърбия го пренесе единъ преданъ ученикъ Евтимиевъ, известенъ подъ име Константинъ философъ или Константинъ Костенски, който подъ покровителство на сръбския деспотъ Стефанъ Лазаревича основа манастиръ на р. Ресава (Поморавия), отдето излизаха и се пръскаха по цѣла Сърбия много черковни книги. Константинъ Костенски задържа въ тѣхъ Евтимиева правописъ на еровѣтѣ, задържа и ударенията, но замѣни българскитѣ носовки по сръбски, или пò-добре да кажѐмъ, по косовско-моравски: **ѫ** съ **ѹ** и **ѧ** съ **є**; тъй настана особена сръбска редакция, ресавски изводъ, по името на Ресавския манастиръ. Сичко друго си остана пакъ българско.

Презъ XV вѣкъ, следъ като бидоха разнебитени книжовнитѣ огнища въ българскитѣ земи, настана липса на български черковни книги; тогава съвсемъ естествено бѣше българитѣ да се обърнатъ къмъ Сърбия и Ромъния, за да си доставятъ нужното четиво; отъ Ромѫния го получаваха въ непромѣнена българска редакция, Търновски изводъ (съ носовки), но отъ Сърбия книгитѣ идѣха тъй, както бѣха поправени отъ Константина Костенски, т. е. безъ носовки; но еднитѣ и другитѣ съ два ера[1]) и съ ударения. И види се, че книгитѣ отъ сръбска редакция сѫ идвали въ пò-голѣмо количество, защото въ течение на XV в. тѣ надделяватъ и налагатъ своя правописъ на българскитѣ попове и даскали тъй, че презъ XVI и XVII вѣкъ рѣдко ще се срещне книга, писана въ България, да употрѣбява носовки. Ресавскиятъ правописъ бива у насъ черковенъ и колкото по-видни книжовници има въ България по онуй време, сички пишатъ безъ носовки; защото, както преди, тъй и сега: меродавни за писменниятъ езикъ сѫ черковнитѣ книги — светчето и псалтирътъ — по тѣхъ се учатъ българскитѣ книжовници. Носовки употрѣбяватъ само тукъ-тамъ по балканскитѣ и родопски крайнини, дето е могла да бѫде запазена още непрекѫснато срѣднобългарската традиция. Но трѣбва да забележа, че сръбската редакция захваща да се шири по западнобългарскитѣ земи още отъ XIV вѣкъ, т. е. споредъ както се шири надъ тѣхъ сръбската държавна и черковна власть. А въ Видинското царство, макаръ да си е било българско, употрѣбяватъ сръбска редакция още отъ 1348 год. т. е. откогато Видинъ се отцепва отъ Търново и се подчинява на Цариградската духовна власть.

---

[1]) Сръбскитѣ книги преди Константина Костенски употрѣбяватъ само единъ еръ — ь.

Презъ XVII в., и то въ самото му начало, се явяватъ вече опити да се пише на български народенъ езикъ; на такъвъ езикъ сж писани доста дамаскини, т. е. простонародни проповѣди, слова и жития, съ което се туря начало на новобългарска книжнина, която продължава да се развива успоредно съ черковната. По тоя начинъ се явява известна двойственость у българскитѣ книжовници: едни пишатъ на черковенъ езикъ, ресавски изводъ, безъ носовки, а други — на чистобългарски езикъ, източно наречие, като за българския тъменъ звукъ употрѣбяватъ или пакъ ѫ, или пъкъ ь: бьдь. Тази двойственость, която се забелезва дори у едни и сжщи писатели — споредъ това, дали пише нѣщо официално, или пишѐ нѣщо за народа — върви презъ XVII и XVIII вѣкъ, та мичува и въ XIX в.

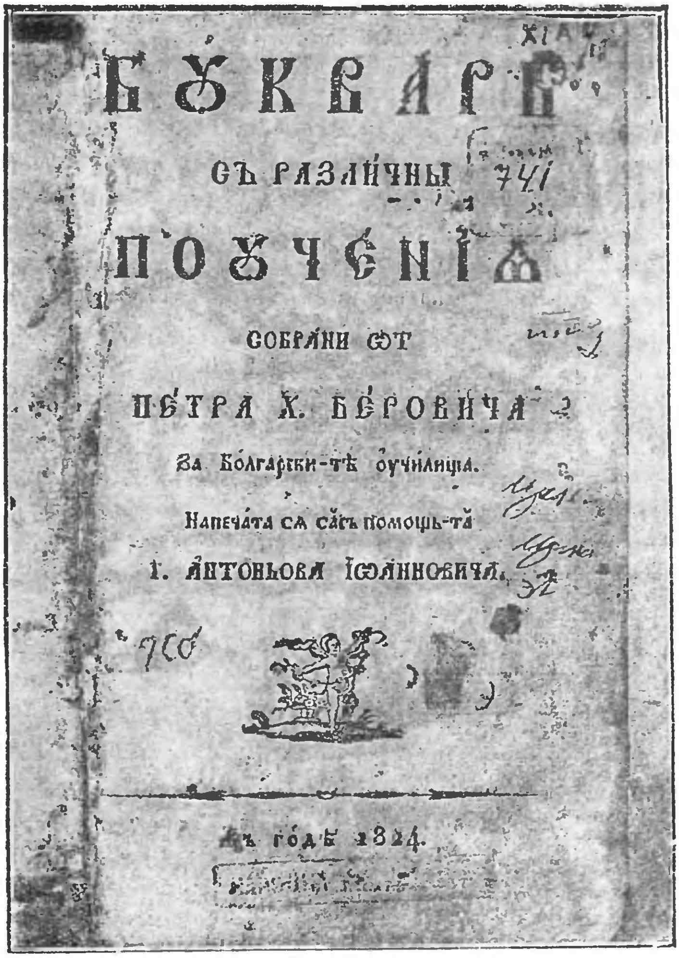

БУКВАРЬ

съ различны

поученія

собрани отъ

Петра Х. Беровича

за Болгарскы-тѣ оучилища.

Напечата ся съсъ помощь-тѫ

Г. Антоньова Іоанновича.

Въ годѣ 1824.

741

700

Вжтрешната заглавна страница на букваря

Между това въ западна България, именно въ Рилския монастиръ се образува презъ XVIII в. нѣщо срѣдно между черковенъ и народенъ езикъ езикъ напълно изчистенъ отъ сички ония букви, които съставятъ мжчнотия въ правописа, т. е. безъ носовки, безъ ѣ, безъ ы и само съ единъ ь: на този езикъ, пишатъ рилскитѣ и светогорски духовници, на този езикъ е написалъ историята си и приснопаметниятъ Паисий Хилендарски, тъй както я намираме въ нейния първописъ у Зографския манастиръ

Успоредно съ това презъ сѫщиятъ XVIII вѣкъ, когато руското влияние върху балканскитѣ народи захваща да се усиля, българскитѣ цѫркви и манастири захващатъ да се снабдяватъ съ книги отъ Русия и въ скоро време дотогавашната сръбско-ресавска редакция у насъ се замѣнява съ руска, или по-право казано, съ черковнославянска. Разбира се, че съобразно съ черковнитѣ книги и самитѣ български книжовници се учатъ да пишатъ на сѫщия черковно славянски езикъ, въ първо време смѣсено — докато не изчезне съвсемъ по-предишната ресавщина. На такъвъ смѣсенъ езикъ пише напр. Стойко иерей отъ Котелъ, който е преписалъ Паисиевата история на 1765 год., та е внесълъ доста русизми; на такъвъ езикъ е написана и първата българска печатна книга на 1806 год. — Кириакодромионъ или Недѣлникъ отъ сѫщия, но тогазъ вече епископъ Софроний Врачански.

Тъй се установява у българскитѣ книжовници въ края на XVIII и въ началото на XIX в. черковно-славянски езикъ, на който се учатъ и се мѫчатъ да пишатъ сички наши еднородци, които желаеха да минатъ за образовани българи. Ако пъкъ се опитваха да пишатъ по народно български, особено по източно наречие, срѣщаха голѣмо затруднение въ израза на тъмния звукъ ѫ (ъ), за който споредъ черковнославянския правописъ не можеха да употрѣбятъ най-подходния нему знакъ ъ, понеже тоя знакъ нѣмаше звукова стойность и не се пишеше всрѣдъ дума, а пъкъ знакъ ѫ бѣ вече изчезналъ отъ черковнославянската книга и замененъ съ оу, следователно трѣбваше да пишатъ оу=ȣ вмѣсто него (роука, моука). Такова бѣше положението на българския книжовенъ езикъ до 1824 г., когато се появи прочутиятъ Рибенъ букварь. Петъръ Беровичъ първи между българскитѣ книжовници направи проломъ, като написа букваря си на просто български езикъ; а понеже му трѣбваше знакъ за отбелезване източнобългарския звукъ ѫ (ъ), той го взе отъ ромънската книжнина, дето сѫщия звукъ се бележи съ ă-кратко: бăда, тăнко, вăнка и пр.

Туй означение на ѫ възприеха следъ него и други български писатели, като Кипиловски, Райно Поповичъ, Вас. Априловъ и пр. и то се държа дори до 1844 год., когато съ граматиката на Богоровъ се възстанови правото на старобългарското ѫ за тая цель[1]). Споредъ това Рибниятъ букварь прави преходъ между черковно-славянски и новобългарски както съ езика си, тъй и съ правописътъ си; съ него се постави на дневенъ редъ въпросътъ за новобългарски езикъ и правописъ, за да се реши въ полза на източно-българското наречие, т. е. на онова сѫщо наречие, което бѣше книжовно и презъ срѣднобългарския периодъ дори до края на XIV вѣкъ.

И ако смѣтаме, че източнобългарското наречие, което е днесъ книжовно, крие въ себе си нѣкакво предимство за нашата книжнина, ще трѣбва да изтъкнемъ като особена заслуга на Берона, че той първи даде тласъкъ на това наречие съ прочутия си Рибенъ букварь. Защото, ако Рибниятъ букварь бѣ се забавилъ още десетина години, кой знае, не щѣше ли да земе върхъ западното наречие, на което пишеха вече мнозина български писатели. И наистина, отъ 11 книги, излѣзли преди Рибния букварь, 9 сѫ на западно наречие! Та и самъ Софроний, макаръ че е родомъ пакъ отъ Котелъ, клони и той повече къмъ западното наречие. Следъ Рибниятъ букварь обаче книгитѣ на западно наречие сѐ повече намаляватъ. докато не изчезнатъ съвършенно подъ мощното влияние на пишещитѣ по източнобългарско наречие.

---

[1]) Нека отбележимъ обаче, че още на 1825 год. се явява българска печатна книга съ ѫ; това е Свещенната история на В. Неновича, печатана въ Будимъ-Пеща, но тоя примѣръ не намѣри много подражатели.

Колкото и да е малка промѣната, що въвежда Беронъ съ букваря си въ правописа, пакъ се получава немалко доближение до народната речь, понеже има вече на лице срѣдство за изразяване чистобългарския звукъ **ъ**, за който липсуваше до тогава у българскитѣ писатели особенъ знакъ, а си служеха или по черковно славянски съ ꙋ (рꙋка, мꙋка) или пъкъ по западнобългарски съ ѧ (рѧка, мѧка). Инакъ Беронъ задържа черковнославянската азбука изцѣло безъ измѣнение и то съ сичкитѣ й излишни за новобългарски езикъ букви, като ї, ѹ, ы, ѧ, ꙗ, ѯ, ѱ, ѳ, ѵ, ѿ, като прибавя џ и ѕ (но ѕ не вмѣсто дз, както се употрѣбява въ старобългарски, а вмѣсго обикновено ꙁ въ известни случаи — споредъ черковнославянския правописъ: ѕло) И за чудо, навеждайки буквигѣ въ букваря си Беронъ не далъ мѣсто между тѣхъ на своя новъ белегъ за звукъ **ъ**: ӑ нѣма ни въ една отъ шестѣхъ вида азбуки, що са отпечатани на стр. 12 и 13! Тоя белегъ идва само въ четивата.

Разлеждаме ли пъкъ **самиятъ езикъ** на Бероновия букварь, забелезваме голѣма разлика въ сравнение съ дотогавашния книжовенъ езикъ на българскитѣ писатели. Истина, той не е още напълно прочистенъ отъ черковнославянщини, обаче народниятъ говори избива въ него мощно и свободно, тъй че Рибниятъ букварь се отлѫчва рѣзко отъ съвременнитѣ български книги, и образува преходна епоха отъ пѝ-старо къмъ пѝ-ново, та и днесъ дори, кога разгръщашъ тоя букварь, лъха ти отъ него модернизъмъ, реформаторство — както съ нареда и педагожки похватъ, тъй и съ хубавия си новобългарски езикъ, както ще се види напримѣръ отъ следнитѣ „добри съвети,“ които Беронъ е тъй хубаво превелъ отъ грьцки — дори тукъ-тамъ имъ натъкмилъ и рими, та имъ далъ тъй пословишка благозвучность:

Ако много хортувашъ, много погрѣшки струвашъ.
Ако излӑжешъ единъ пӑть, не ти вѣрватъ вторый пӑть.
Пѝ-добрѣ приятель вѣренъ, а не камень безцѣненъ.
Струвай добро, да намеришъ добро.
Почитай стари-тѣ додѣ младѣйшъ, да почитатъ и тебе, кога устарѣйшъ.
Пѝ-добрѣ да думатъ злѣ за тебе, а ти да си добръ, а нѐ да думатъ добре, а ты да си лошавъ.
Ако не попистявашъ, скоро усиромашавашъ.
При каквито живѣйшъ, на тяхъ ще уприличѣйшъ,
Да не гледашъ кора-та, ами среда-та.
Ако не сѧ трудишъ додѣ младѣйшъ, без'риза ще устарѣйшъ.
За утрѣ да не оставѧшъ, щото за днесъ настанѧвашъ.
Не отдавай ѕло за ѕло.
Всѧкій обича който му прилича.
Благороденъ е добродѣлец-атъ, а не болѧрец-атъ.
Който съ неправда проболѧрѧва, скоро усиромашава.
Человѣкъ проболѧрѧва, ако попистѧва.
Който много хортува, ѩ много лӑжи, ꙗ много балнува.
Мӑрзиль-атъ е баща на ѕлото и т. н.

А ето нѣколко бройки и отъ „умни отвѣти“, които съ нѣкои старинни форми напомнятъ дамаскинитѣ отъ XVII вѣкъ:

Попитаха Ѳалиса, що е мӑчно; а той отвѣща: да познай человѣкъ себе си. Пакъ го попитаха, ами що е лесно; а той рече: да учишъ другаго.

Аристиппа попытаха: що требва да учимъ момчета-та; а той отвѣща: щото ще имъ требва кога порастӑтъ.

Епиктита попытаха: кой е богатъ; пӑкъ той рече: който е благодаренъ на колькото има.

Діогена попытаха: кӑкъ можи человѣкъ да си отвӑрни на непрїѧтели-те; а, той рече: ако имъ струва добро.

Аристотель, като го попытаха: що е прїѧтель, рече: една душа въ две тѣла.

Платону казваха, че еднїи го корѧ̆тъ, а той рече: но азъ ще живѣѧ тӑй, щото сички-тѣ хора да познаѧтъ, чи лӑжатъ.

Сократу думаха, чи единъ хортува ѕлѣ за него, а той рече: не требва да сѧ чудите, защо(то) той незнай да хортува добрѣ.

Нѣкой си брѧщолевй много при Аристотела, ачи като стана да си иде, рече му: белкимъ та смутихъ съ хорты-тѣ си; нé, рече философ-атъ, защо(то) азъ не та слышахъ.

Философу Анахарсу сѧ присмиваше единъ, чи е скитѧнинъ, а той му рече: мене засрамѧва мое-то отечество, а ты засрамѧвашъ твое-то.

Мудры-атъ Віонъ видѣ едного завистника чи сѧ скорбѧ и му рече: не знаѧ дали тебѣ сѧ случи нѣкой ѕло или другому нѣкой добро.

Платона попитаха: какво е различіе то между учена и неучена человѣка; а той рече: каквото е между целитель-атъ (хекимин-атъ) и болны-атъ.

Нѣкой философъ, като го попитаха, що има человѣкъ прилично Богу, рече: благодѣѧние и истина.

Едного попытаха: кой най люби въ кӑщѣ; а той рече: които ги е пó страхъ за мене, а не които ги е страхъ отъ мене.

Едного тарговѧца попытаха: какъ спечели толькозъ пари; а той рече; много-то — лесно, а малко-то — мӑчно.

Попытаха Антистена: кога падатъ градове-тѣ и царства-та; а той отвѣща: кога вѣки не почитатъ добри-тѣ человѣцы и не мучатъ лукави-тѣ.

А ето и нѣкои басни:

— Една ужаднѧла врана намери едно гарне до половина-та съ вода: тїѧ нито вода-та стигаше, нито гарне-то да притури можеше. Тогази зема камачета, та ги напуща вӑтрѣ и тӑй вода-та сѧ издигна и тїѧ сѧ напи.

— Нѣкои овчари си упекоха една овцà на мандра-та и сѣднáха да ѧ ѩдӑтъ. Единъ вӑлкъ приминѧ отъ тамъ и като ги видѣ, рече: какӑвъ гӑлчъ щѧше да сѧ дигни, ако ѧ ѩдѧхъ азъ!

— Согласиха сѧ мышки-тѣ да прикачӑтъ едно званчé на котка-та, за да ѧ чуватъ, кога дойде. Но не сѧ намери ни една да иди да ѝ го прикачи.

— Често думаше Алеѯандръ: пò много сӑмъ дълженъ Аристотелȣ чи ма наȣчи, а не Філіппȣ чи ма роди, защо(то) отъ тогози прїехъ живѣѧнїе, а отъ оногози добро живѣѧнїе.

— Припираха сѧ единъ пӑтъ Зевѯъ и Парáсъ, кой е пò искȣсенъ зографъ. Тогази Зевѯъ исписа единъ гроздъ толькози добрѣ, щото дохождаха птичета-та на около да го калвӑтъ. А Парáсъ принеси една икона завита съ едно тенко було толькози докарано, щото сѧкаше человѣкъ чи е истинско. Тогази Зевѯъ като сѧ голѧмѣѧши їоще, чи излӑга птичета-та съ икона-та си пристѧпи при Параса и му рече да издигни було-то да види икона-та мȣ. Парасъ го поглѣдна и сѧ позасмѣ, а Зеѵѯъ позна чи сѧ прелсти и начена да сѧ червѣй отъ срамъ и рече: Азъ вчера излӑгахъ птичета-та, а ты днесь излӑга мене Зографа.

Лукави-тѣ (шиирéти-тѣ) ѕло намиратъ. Еднò магáре, натовáрено сӑсъ соль, катò преминȣваше еднá рѣкá, стрепнá сѧ та пáдна; подѝръ мáлко, катò сѧ испрàви, оугади чи мȣ̆ пȣ̊влéкна, защò сольтà сѧ стопѝ въ водá-та. Дрȣ̆ги пӑть бѧше натовàрено съ вӑлна, и катò минȣваше еднá рѣкà, лéгна вӑтрѣ, за да мȣ оулéкни пàкъ, но катó сѧ напѝ вӑлна-та, тò вѣ̆ки не можѝ да сѧ испрáви, амѝ оумрé тамъ.

А ето една статийка отъ VII отдѣлъ:

Фїзїчески сказанїѧ: „Делфин-атъ е най чиврӑстъ отъ сички-те добитаци, защо като бѧга не може го пристигна нити птиче, нити стрела; а ни една риба не убягнуваше отъ него, ако можеше отведнӑш да ги улавя; но по Божіи промисал, перво требва да легне вознак, ачи тогава да улови други риби, но тій тогази намиратъ време да убягватъ. Кажатъ, чи твӑрде люби пеяніе-то и человѣци-те. Плуватъ покрай кораби-те. Нѧкои раждатъ две близначета чада и ги подуѧватъ каквото и кит-атъ, пазатъ ги доде пораснатъ, и твърде ги любатъ. Растатъ до десѧтъ години“.

Нека разгледаме пò отблизу **езика** и **правописа** на Берона въ неговия Рибенъ Букварь, който съставя, както рекохме, важна епоха въ развитието на българския книжовенъ езикъ и става образецъ за повечето български писатели дори до Иванча Андрѣева Богорова, отъ когото се начева друга епоха въ историята на новобългарски езикъ. Казахме по горе, че Беровичъ си служи съ черковнославянската азбука, като отъ своя страна прибавилъ едно ӑ (а — съ кратка), съ което означава ударенъ ѫ-звукъ (сé едно, дали е отъ ѫ, отъ ъ или ь), тъй че пише: пӑть, пӑпки, веднӑшъ, кӑща, вӑзель, мӑчно, вӑтрѣ, вӑнъ, такӑвзи, излӑга, мӑмрѧше, сӑсъ, пӑхна сѧ, вӑлкъ (но валк-ӑтъ), вӑлна, бӑлваше, влӑхви, гӑлчъ, рӑшь (ръжь), развӑрзува, трӑсти, врӑзъ него, врӑщаше, фӑрли, вӑрзана, искӑрши, сбӑрка, твӑрдѣ, умрӑзна, лӑжатъ, пӑкъ, тӑй, онӑй, мрӑкна, трӑгна, не млӑкна, — но: ракà, рацѣ, бѫдѝ, далбòкъ, дащерѝ, калвӑтъ, сабори, дарвà, званчè, затластѣ̀, гарнè, балнýва, транлѝвъ, добитакъ, натáгакъ, крóтакъ, мáлакъ, тенакъ, вѣтаръ, óгань, мы́саль, дóбаръ, кòсамъ, мóзакъ, кáмачета и пр. Наспротивъ това Беровичъ изразява и глаголното ѫ въ 1 л. ед. и 3 л. множ. както и въ мин. вр. ту съ ӑ, ту съ а, съобразно съ това, дали има или нѣма ударение върху му: да рекӑ, тѧжӑ, четӑ, предӑтъ, сновӑтъ, пирӑтъ, такӑтъ, порастӑтъ, ꙗдӑтъ, дадӑтъ прикачӑтъ, сӑ, принесӑтъ, заведӑтъ, согрѣшӑтъ, калвӑтъ — но: да си отида, мога, сáхнатъ, зéматъ, чéшатъ, сýчатъ, кáжатъ, отѝдатъ, свӑршатъ, пѝшатъ, да будатъ; стáна, трӑгна, стáналъ, стáнаха, умрӑзна и пр.

Тъй се изразява и членната гласна ъ у сѫщ. м. родъ: валк-ӑтъ, цвѣт-ӑтъ, лен-ӑтъ, нос-ӑтъ, гарб-ӑтъ, день-ӑтъ, но: снòп-атъ, òгань-ат, кòсам-атъ, перст-атъ, орéл-атъ, петéл-атъ и пр.

За звукъ ѩ (у глаголитѣ) Беровичъ употрѣбява по сѫщо правило означено ѩ̆, т. е. пакъ съобразно съ ударението: варѩ̆тъ, изгорѩ̆тъ, топѩ̆тъ, благодарѩ̆, посолѩ̆, побѣдѩ̆, дѣлѩ̆, корѩ̆тъ, спѩ̆тъ, свестѩ̆тъ, разгнѣвѩ̆тъ, — наспротивъ: нóсѧ, вóдѧ, говóрѧ, да стóрѧ, прáвѧ, прáвѧтъ, трýдѧтъ сѧ, хрáнѧтъ, живѣѧтъ, бїѧтъ и пр. (но и: щѩ̆хъ: щѩ̆хъ да притеглѩ̆ болесть-та и щѩ̆хъ да умрӑ).

Това правило е доста следбено прокарано, но, както бива въ такива случаи, кога се прави преходъ или проломъ, ще остане и нѣщо по старому, та и у

Берона срѣщаме: судилище, судници, судѧха, осудиха, мудръ, мудрость, мученїе, мучиха, муж-атъ на тӑзи жена́, ще будете причина, цѣломудрена, мужество, рукѫ, р̇укописецъ, руководецъ (вмѣсто рѫководитель!), не осуждавай; соединенїе, созданїе, Богъ созцади, совсѣмъ, совѣсть, собираме, совѣтъ, согласиха сѧ, собра. соборъ, возможно, невозможно, возпрїѧхъ, трость, сонь, кровь (тече му кровь), кровопролитїе, скорбь, ускорбена; должность, долги, долагъ (дългъ), продолжи, солнце и слонце, солнечное, исполни, исполненъ, полномощь, помолчава, ѕолъ (зълъ), болгари; мертвецъ, да соверши, самодержецъ, да удержи, смерть, древо, древени корени, чрево: скараха сѧ съ чревото (шкембето), терпѧ̇, притерпѧвамъ, грахово зерно, ката день ми сѧ кӑса сердцето, усердїе и пр.

Много по̀-голѣма неустановеность има въ употрѣбата на ѧ и ѣ. Беровичъ употрѣбява ѧ по руски, т. е. за ѧ и за звукъ я, тъй че не само: мѧсо, спорѧдъ, изрѧдно, врѧщи, мѧ, тѧ, сѧ, но и: всѧкїй, болѧрецъ, камѧнна, притерпѧвамъ, голѧмъ, пѧна, пѧсакъ, зѧпа, прѧсно, прѧсолъ, запрѧха, спѧше, придрѧма му сѧ, ходѧше, черѧши, цѧръ за гнѣв-ӑтъ, забѧгна, пѧхъ, мѧрка, та и: просвѧти, срѧ̆щу, щѧ̆хъ.

Както се вижда отъ тия примѣри източно-българското ударено ѣ = я се предава фонетично, макаръ че инакъ ѣ върви повече по руското правило: среда, средство, времѧ, треба, вредъ, вреди, предъ, презъ, ѣзди, съ много отклонения: прицедѧтъ, трева, именїе (покрай имѣнїе), целитель, стена, любете сѧ, семѧ, немска землѧ, — дори и млеко (гӑсто мле́ко), желе́зо, железа̀; и наопаки: обглѣдвай, глѣдамъ, надѣжда, всѧка нѣгова става, денѣмъ, нощѣмъ, заклѣ сѧ, воспрїѣ, дебѣла, клѣпки и пр.

Двойственость има и въ предаване вторичното ъ, т. е. пише се ту: одръ, вѣтръ, космъ, огнь, ту: одаръ, вѣтаръ, косамъ, огань.

Инакъ Беровичъ употрѣбява твърде правилно двата ера, т. е. хубаво различава **ь** отъ **ъ** (вѣроятно и по вродено чувство), та пише: ѕвѣрь, конь, день, сонь, соль, та дори и: имашь, дойдишь! При това ωт пише винаги безъ **ъ**.

Правилно употрѣбява и **ы** — разбира се, пакъ по руски, т. е. пише: цы, ги, ки, хи, но тукъ-тамъ пише и другаде **и** (добитокъ, воздиша). При това забелязвамъ, че **ы** му служи да различава косвенъ отъ правъ падежъ у сѫществителни мѫжки родъ мн. ч.

Нека видимъ сега, доколко въ Рибния букварь се отразява родниятъ говоръ на Беровича. Колкото и правописътъ на Беровича да е старински — съ изключение на въведеното отъ него ӑ, езикътъ му е несравнено по̀-народенъ отколкото е езикътъ на Софрония; това си обясняваме не съ времето (защото само 18 години ги дѣлятъ), а съ занятието и званието, що има единътъ и другиятъ: докато Софроний е духовно лице и борави презъ цѣлия си животъ съ черковни книги, Беровичъ е челъ черковни книги само докато възприемне и усвои добре четмо и писмо, затова живата негова речь не е могла да бѫде заглушена отъ мъртвата книга. При това, освенъ че си владѣе още хубаво говорътъ, но у него още отъ първо време се развива желание да бѫде понятенъ за деца и възрастни; това се вижда още отъ първитѣ му думи въ предговора къмъ букваря: „Когато из'перво видѣхъ по другитѣ мѣста, чи дѣца-та начеватъ да четатъ на книги, писани по тѣхны-атъ ѧзыкъ, познахъ, колко ѕлѣ струватъ по насъ учители-тѣ и колко напраздни муки теглѧтъ горки-тѣ дѣца . . . . “ Сѫщото се вижда и отъ послесловието или позива къмъ българския народъ да подкрепи изданието на някои „полезни книги на нашї-атъ простъ ѧзыкъ . . . да ги разумява всѧкїй болгаринъ . . . . Много полезно е, кога учимъ первом҄ нашї-атъ ѧзыкъ, чи после други ѧзык҆ . . .“

И съвсемъ понятно е Беровичъ да земе за езиковна основа на книгата си именно своя бащинъ и майчинъ езикъ, т. е. котленскиятъ говоръ, койтȯ говоръ се е отразилъ всестранно въ Рибния букварь: и звуковно, и видословно, и словотворно, и акцентно.

На първо мѣсто изпъква редукцията на гласнитѣ: доста често Беровичъ пише **и** вм. неударено **е**, понеже тъй се чува въ котленския говоръ, като напр.:

У глаголи на **е**—основа почти редовно се пише **и** вмѣсто неударено **е**: да разсипи, можи, кога дойди, да иди, да покажи, като го брӑсни, да стани, да сѣдни, да легни, испадни, как ще усӑмни, да си отвӑрни, да сѧ дигни, ще начени, да си почени, да му улекни, да издигни, като земни; да ми подигнишь, да земнишь, да излӑжишь, можишь, кажишь; като му речеши; 1. л. мн. ч. сег. и минало вр. вместо **ме** винаги **мы**: пользувамы, смы, загубихмы; предлогъ пре винаги при: да приглӑтни, да прикӑрши, да прикарва презъ малка дупка, придадоха го Ликургу, примина отъ тамъ, да приварѧтъ; освенъ това и много поединични примѣри: правина вм. правена, имаше направини идоли, вѣки вм. веке, да митӑтъ, осимдесѧтъ, да читѐ, попистѧвай, хранинници, да риве, тиче, додѣ не причитешъ, ичені̇е вм. ѥченіе, чи, ачи (че, а че).

Заедно съ това Беровичъ пише и **у** вмѣсто неударено **о**: ругоски, струшаватъ, убиратъ, да улекни, улѐй, да усӑмни — изобщо предлогъ **о** винаги — у. Особено интересни сѫ ония случаи, дето неударено **е** (нѣкога-си дълго), което въ други наши източни говори минава въ меко **'ъ** (пеп'ъл), по котленски се редуцира пакъ на **и**: мӑрзиль-атъ е баща на ѕлото 40, мӑрзиливъ, гӑрмиль (гърмел), лѣти, зими, есинь и зими, 106; споредъ това и своя роденъ градъ Беронъ пише съ латински букви Kotyl.

Котленски свойщини сѫ и ония случаи, дето неударено **ин** е предадано съ **ен** (разбира се, изговорено 'ъ н, както въ другитѣ източни говори (напр. Сливненско): римлѧненъ, цариграждаенъ, тӑрновчаненъ, еуропеаненъ, американенъ, африканенъ, росїаненъ, петербурчаненъ, Бечаненъ (отъ Бечъ = Виена), прусїаненъ, болѣренъ, истенско, воистена, бащено состоѧнїе, сетнена, грозиена (грозота), темнена, тѧжчена, сутрена, сачева (сѣчива) 106, козена (козина), должена, леснена, височена, бѧлена отъ ѩйца (бѣлтъкъ), пѧть стотēнъ; сравнително малко случаи има, дето подобна редукция да е предадена съ **ѧ**: работѧніе, кисѧли ѧастіѧ, вечаръ, за научаніе нашего народа, Серѧсъ. Понятни са тогава и примери като: чудѧха сѧ, молѧше, вадѧха, ритнѧше и пр.

Не зная само, доколко сѫ народни примѣритѣ му съ непрегласено **ѧ** въ минало несвършено: четѧ́ше, боѧ́ше сѧ, терпѧ́ше, варвѧ́ше, потопѧ́ше, щѧ́ше и под.

Инакъ **ѣ** се прегласяпо известното правило въ **е**, па и **ча** става **че**: молченіе, подраженіе 97.

Интересни сѫ случаитѣ, дето крайно **ѣ** у глаголи гласи като **е** — пакъ котленска свойщина: посѣдѐ малко, умрѐ, прострѐ, дӑржѐ преѕъ сичката неѧ година, не можаше даржѣ̀, лисицата виде, — но̣ инакъ си пише **ѣ**: повелѣ, засмѣ сѧ, устарѣ и пр.

Съобразно съ общото свойство на котленския говоръ да запазва мекотата, глаголитѣ иматъ винаги **ѧ** въ I. л. ед. и III. мн.: любѧ, любѧтъ; срещнахъ само едно изключение: сѣдатъ на портата 117.

Крайно **ѫ** у същ. ж. р. и у глаголи (аор.), което по котленски и днесъ гласи **ъ**, Беровичъ предава обикновено съ **а** (водà, бащà, еднà, рекà, мухà, кацнà), но пакъ е пропусналъ тия примѣри: по сичката снагӑ, 117, за хранӑ 120, 124, хранӑта, съ тӑзи хоратӑ, дига парӑ от землѧта, презъ зимӑта, захарь-тӑ; той го варнӑ назать, бракнӑ та извади, станӑхъ пишмень; шкембѧ̆-та 124.

Котленско свойство съглеждамъ и въ двойното писане на дума жътва — ту жетва, ту жӑтва, но: жело, ужели: тіи не иматъ жéлоть, сӑсъ желата си, кога ужели нѣкого. Понеже котленския говоръ спада първично къмъ о-наречие, приемамъ, че жетва (както и жело) е пò старо, а жътва е пò ново. Тая сѫща двойственость има и въ шуменския говоръ: жетва, шепа и жътва, шъпа.

Разбира се, че обяснението и за двата говора е сѫщо: тъмниятъ изговоръ на ѧ иде и въ двата говора отъ югъ, т. е. чрезъ южнобългарски колонисти заедно съ други свойщини се пренася и тъмниятъ изговоръ на ѧ следъ **ж** и **ш**.

Беровичъ съкращава почти редовно **е** (неударено) у глаголи: играй на вӑже, бій на тӑпанъ, да познай, да проболѣй, да усиромашей, да пій, начена да сѧ червей; не знайшь, младѣйшь — устарѣйшъ, да познайть; да внимаймъ, познаймъ, да укріймъ, живѣймъ, уприличѣймъ; тъй сѫщо **е** и **и** у мѣстоимения мой, твой, свой, нѣкой: мойто, свойто имѣніе, твойто пріѧтелство, нѣкой ѕло, нѣкой добро, отъ палати-тѣ свой.

Както казахъ, мекотата на съгласнитѣ е добре запазена въ букваря на Беровича, обаче нийде не срещнахъ у него котленски **к′** и **г′** вместо меки **т′** и **д′**.

Ударението е тъй сѫщо спазено: клáсове — класовé-тѣ, грáдове — градовé-тѣ, глáсове, трўдове, дóждове; свѣ̆щи — свѣщѝ-тѣ, сӑлзи; у прилагателни; златà чаша, морскà соль, дартà пàтка (употрѣбено за гъска) 106, нѣмà (кажатъ чи си нѣмà), своѧ̀, своè, свой—но дóбра, дóбро, дóбры! У глаголи: любѝхъ, люби: любѝ щӑ, любѝ щӑтъ. Срв. още: научéнъ, сéга. Не зная, доколко са котленски и следнитѣ ударения: да ѧ научѝ, да го испадѝ, кога сѧ сабодѝшь, станѝ; да погобѝ. Въ последнитѣ два примѣра, може би, по погрѣшка стои **о** вмѣсто **у**.

Беровичъ пише ту всичко, ту сичко, но: да зема, зехъ — винаги безъ **в**: зеха пары, призѣ Мегара.

При това пише и: да зӑмна, да призӑмна; пише обикновено мѧ, тѧ, сѧ, но често идва и ма, та, са.

Беровичъ пише: кохче съ гроздіе, пѧть лахти 91, ручни нохти; червій, червійчета; чузди, кога сѧ развӑрзи, прикӑрша лесно; пѧсѧкливъ, прахливъ.

Очаквало би се Беровичъ да предпочете и пò старата котленска членна форма **о**, но той употребява **ът**, като го пише ту -атъ, ту -ӑтъ (споредъ ударението), но винаги еднообразно и безъ разлика на окончание: хлеб-атъ, пӑть-атъ, орел-атъ, пріѧтель-атъ, петел-атъ; ум-ӑтъ, свѣт-ӑтъ; мой-ӑтъ, твой-атъ, сичкï-атъ; тоя хубавъ починъ се следваше доста време отъ нашитѣ писатели, но сетне се намѣси нѣкаква граматична умщина, та се введе днешната бърканица. Какъ хубаво е съзналъ Беровичъ, че членътъ за мѫжки родъ не е **тъ**, а **ът**! Па го и хубаво отдѣля съ чертица, както и наистина следва, понеже е самостойна частица, та дори и отдѣлна, „часть на речта“! Ако днесъ го пишехме тъй, негли не щѣше да се злоупотрѣбява толкова съ него, защото като отдѣленъ отъ думата, сѣки щѣше да си помисли, преди да го пише.

При това Беровичъ пише: негов-атъ, Пердиков-атъ, един-атъ.

Беровичъ не прави разлика между правъ и косвенъ падежъ у членувани сѫществителни неудушевени: гледатъ отъ прозориц-атъ, цѧръ за гнѣв-ӑтъ; но когато думата означава лице или животно, косвения падежъ се пише съ **а** (сляно съ думата), което обаче се смѣта за вин. падежъ (= пò старъ родителенъ): протогерь-атъ вика — но: чухъ протогерѧ, прилича на рогача и пр. По нѣкакво влияние Беровичъ употрѣбилъ тукъ-тамъ съкратенъ членъ **а** (слѣно съ думата) и при неодушевени предмети: дѣтето й сѧ трӑшка на двора и рыве; като слѣзоха на двора 76, притича сѧ на прозорица, извика отъ прозорица; но че това **а** е наистина съкратенъ членъ, т. е. **ъ**, а не **а**, се вижда отъ примера: падна на носӑ му та го сабуди.

Други особености: кащїѧта (предполага пò предишно къщіе, схванато като ср. род; срв. конїе, мажіе, царїе, господарїе, власїе);

кал-ӑтъ вместо каль-та; любов-атъ вы кӑмто него.

Покрай шкембето идва и шкембѧтѧ ж. р. ед. ч. (както въ Сливенско).

Показнитѣ мѣстоимения тоя, това идватъ по котленски: тойзи, тозѝ и онози: отъ тозѝ ми дадохте и отъ тозѝ и отъ тозѝ, ачи прискачаше онозѝ ꙗстіе, отъ което не бѣ ꙗло.

Беровичъ употрѣбява: комахàй, тóлакзи, отдевѣ, пóтора, до нынѣ, двѣста. посреди, хортувамъ, хораты, не рачѝ да го стори; тіѧ (тя), тїи (тѣ); сѣдишкомъ; учешкомъ, мижешкомъ, тичешкомъ, смѣишкомъ; не можѝхъ, не знайхъ.

Не зная, доколко иматъ диалектно основание следнитѣ форми и думи, които идватъ често у Беровича:

1) прилаг. м. р. на -скъ: владическъ, учителскъ, господарьскъ, кнѧжескъ, кралевскъ, началническъ.

2) Разлика между 2. и 3. л. ед. ч. аор. отъ глаг. бяхъ: любилъ бѣши (ти), любилъ бѣ (той), любенъ бѣши (ти), любенъ (бѣ той)!

Нека кажемъ още, че Беровичъ редовно употрѣбява по западнобългарски защо вм. защото, което не вѣрвамъ да е имало тогава въ Котленско.

По книжно влияние ще се тълкува и старинната форма слышамъ намѣсто слушамъ: малко хортувай, много слышай, да слышатъ съ вниманіе, не послыша, както: и перво; книжни са вероятно и: да учимъ другáго, да умре за другáго, другóму 45 — както и: приносыва полезность.

Синтаксата на Беровича е чисто народна; той употрѣбява дѣто вмѣсто който, която, което и които; употрѣбява предлогъ **на** въ много случаи, дето днесъ пишемъ **в**: стигнахме на едно село 88, тютюнь-атъ познаха на Европа (еди-кога-си) 93; най хубавы-атъ европейски тютюнь става на Ениџа; тїи (маймунитѣ) на Америка 98; на полунощна (южна) Америка; на Аѳина имаше едно твӑрдѣ праведно судилище — Ареопагъ; едного носорога донесли на Парижъ; Кесаръ като видѣ на Римъ нѣкои странницы, че дӑржаха на рацѣ-тѣ кученца и ги милваха. Но инакъ го избѣгва: вм. нокти на рѫцете казва ручни нохти; срв. и: да закриѧтъ образната грознена съ душевната добрина 64. Мнозина биха казали днесъ: грозотата на лицето, добрината на душата.

Казахме, че Беровичъ прави разлика между правъ и косвенъ падежъ ед. ч. у членувани сѫществителни, кога означаватъ лица; по книжно влияние сѫща разлика прави и въ множ. число: влӑхви — на влӑхвы-тѣ, епитропи — вин. епитропы.

Изобщо кога е дума за лица Беровичъ употрѣбява старинни форми (дателенъ и винителенъ), повлиянъ еднакво и отъ книжнитѣ си извори и отъ родния си говоръ:

Хромы-атъ да восѣдни слѣпаго 57; попитаха едного философа; Віолъ видѣ едного завистника, чи сѧ скорби 44; услѣпихъ едного толькози добра человѣка; Да почита всѧкаго пò стари человѣка; повелѣ та запрѧха оногози человѣка; съ едного сетна сиромаха; ще го направимъ достойна за отеческото си царство; различїе между учена и неучена человѣка; на едного война, на едного царѧ. Срещатъ се и сѫщински родителни падежи: за наученіето нашаго народа; за доброто нашихъ соотечественникъ; въ страна нашего народа, претолкованіе Новаго Завета и пр. А ето и примѣри за дателенъ падежъ (въ послословието):

Проводи Алеѯандру много хубави ластіѧ; много сӑмь долженъ Аристотелу, чи ма научи, а не Филиппу, чи ма роди; единъ непріѧтель думаше Зенону; рече мажу́ си; да сѧ присмѣи кнѧзю; другиму не сѧ присмивай, ами тебе си обглѣдвай; да сѧ моли сӑсъ сӑлзы Діонѵсу; придадоха го Ликургу; совѣсть-та е судникъ чело̓вѣку; прости живот-атъ Даму.

Нека отбележимъ и тия примѣри като синтактическа особеность на Бероновия стилъ:

Ни една рыба не убѣгваше отъ него, ако можаше отведнӑждъ да ги улавѧ; ако угадѧхъ чи дрехата ми знай, що си мислѧ да правѧ, тойзи часъ ѧ изгарѧхъ!

Нека наведа сега отдѣлни думи и фрази отъ букваря на Беровича, за да се види още по̀ нагледно, какъ хубаво си служи съ народния говоръ тоя наистина даровитъ и срѫченъ нашъ книжовникъ, какъ сполучливо нагажда готовитѣ народни думи за литературни изрази, какъ по нѣкога и самъ измисля нови думи, за да изкаже едно или друго понятие. Колко негови думи сѫ и днесъ още жъдено благо за нашия писменъ езикъ!

Тъй напр. тѣлеснитѣ членове Беровичъ нарича стави; вмѣсто „добротворитель“ употрѣбява по̀ кратка дума добродѣлецъ; вмѣсто умѣрено казва мѣрно: това питіе пользова, кога го пій человѣкъ мѣрно (съ караръ); вмѣсто европейски казва европски, вмѣсто рѫководитель — руководецъ — съвсемъ правилно, тъй както казваме пълководецъ, а не пълководитель!

Намѣсто изследвамъ Беровичъ казва придирѧмъ (т. е. предирямъ);

Намѣсто гордѣя се Беровичь казва голѣмея се;

Намѣсто отмъщавамъ Беровичъ казва отвращамъ;

Намѣсто позоря Беровичъ казва покрусвамъ: неполезно художество трѣба да сѧ покрусва 66.

Намѣсто арестувамъ Беровичъ казва запирамъ; повелѣ та запрѧха оногози человѣка;

Глаголъ печатамъ Беровичъ още не знае; вмѣсто него си служи съ две народни думи: щамбосвамъ и типарѧ; вмѣсто движа казва мӑрдамъ: отъ тамъ тіѧ (душата) мӑрда сички-тѣ тѣлесны ставы; покрай животно употрѣбява и добитакъ, добиче: носорог-атъ е най-голѣми-атъ добитакъ между четвероноги-тѣ; тѣзи добичета (мравкитѣ); вмѣсто електричество употрѣбява еле́ктрика.

Вм. театъръ употр. театро: отидоха на ѳеатро-то.

Вм. Киръ (персийски царь) казва Киру (както е наистина правилно, защото собственитѣ имена въ новобългарски биватъ само двусложни и многосложни, ала никакъ не и едносложни): Кѵрꙋ, персійскі-атъ царь, имаши толькози памѧть . . . Дигна бой (џенкъ) срѫ̆щу него Кѵрꙋ, персійскї-атъ царь 84.

Вм. трудолюбивъ Беровичъ употрѣбява своя дума: трудливъ: всичко е лесно за трудливы-атъ 40.

Оногова, който е намѣрилъ нѣщо, Беровичъ нарича намерникъ: веренъ намерникъ е заглавието на приказчица за единъ честенъ човѣкъ, който намѣрилъ 100 жълтици и разгласилъ, за да дойде притежательтъ имъ да си ги земе.

Ето още нѣкои думи отъ речника на Рибния букварь, за да се види, какъ хубаво е застѫпенъ въ него българскиятъ народенъ говоръ:

Ачи, твърде често употрѣбявана у Беровича думица вмѣсто аче, та, па, тапа: ще му рекӑ да сѣди на страна, ачй утрѣ да иде на по̀ долны-атъ чинъ; ще попишатъ, ачй ще идемъ вси на полѧна-та.

Белбе́рь: придумаха белберь-атъ неговъ съ пари да го заколи като го брӑсни 72.

Блѧщореви (бръщолеви): нѣкой си брѧщолевй много при Аристотела.

Болѧрецъ: който днесъ е болѧре́цъ утрѣ можи да е слѣпецъ.

Брасничь: тутакси паднаха брасни́чи-тѣ отъ рака-та му 72.

Бумбарь: бу́мбари-тѣ не иматъ жело, нити работѧтъ, ами ходѧтъ съ царицата презъ лѣтото 116.

Бурново (емфие): Отъ тютюнь-тъ правѧтъ бурно́во-то 93.

Бучи употрѣбява вм. мучи: бучи като волъ.

Вѣтрина: нареждатъ ги (тютюневитѣ листи) на таван-атъ, та сӑхнатъ на вѣтрина-та 93.

Възнакъ: перво трѣба да легни вӑзнакъ, ачи тогави да улови други рыбы 115.

Да гудя: да го гудятъ на златъ одръ 83; азъ гудихъ молитви-тѣ безъ титлы, за да е лесно на деца-та да ги четӑтъ 27.

Гърбучка: споретъ гӑрбената гарбу́чка прилича на камила 109.

Дебель: дебель-та му е еднаква съ должена-та 101.

Дребакъ: покриватъ ги сӑсъ шума и дреба́къ; крий главата своѧ въ дреба́к-атъ и му сѧ струва, чи тӑй ще сѧ укрый 110.

Духала (китови ноздри): на главата си има духала, сирѣчь дупки, презъ които воздиша 113.

Дълголикъ (длъгнестъ): дӑлголи́ки о̆рѣхи, далголи́ки черѧши, очи дълголи́ки 99; главата му е голѣма и далголи́ка (на носорога) като на свиніѧ 101.

Застиламъ: зема една пачавра та ѧ засти́ла 96.

Да извиша: тогази ѧ (жабата) грабна орел-атъ и като ѧ извишй, отпу́сти ѧ и тиѧ̆ па́дна та сѧ смаза̀ 53.

Инди (прочие, следователно): като индй тӑй го ура́нѧтъ на много мѣста, излива му сѧ кравь-та 113.

Книгари (които правятъ хартия): зиматъ ги книгари-тѣ (лененитѣ парцали) та ги сдробяватъ перво като тютюнь, ачи ги полагатъ въ чуторы 95.

Ко̀торъ (котакъ): той (ихневмонътъ) е като ко̀торъ 107.

Лаусъ (какавиди, личинки): отъ тѣхъ сѧ измӑтѧтъ червійчета, които ги хранѧтъ други-тѣ пчелы, доде порастӑтъ, тогази тіи ставатъ ла̀ꙋсъ (като̀ пӑпки), ачи сетнѣ пакъ сѧ сожувѧватъ и ставатъ пчелы 116; отъ тѣхъ сѧ измӑтѧтъ червійчета, ачи сетнѣ ставатъ ла̀ꙋсъ (пӑпки) и тѣхъ прости-тѣ хора зовӑтъ мравишки ꙗйца 121.

Луспавъ: опашка кӑса и лꙋ́спава 104.

Любостранен̀ъ человѣкъ (гостолюбивъ) 88.

Мравинякъ: тіи (мравкитѣ) каквото и пчелытѣ иматъ си всѧкій мрави́нѧкъ по една царица и тіѧ сносѧ до осмь стотинъ ꙗйца 121; много пӑти человѣци-тѣ развалиха мрави́нѧцы, за да видѧтъ, какъ сӑ направини, та да направѧтъ по градове-тѣ таквизи кащіѧ̀, за да сѣдѧтъ вӑтре, кога сѧ біѧтъ 122.

Мура (стомах): каквото въ мозак-атъ сѧ соединѧватъ сички-тѣ наши чувства, тăй и въ чревото (шкембъѧ̆та) сѧ собира сичка-та тѣлесна храна, тамъ е и стомáх-атъ (*мýрата*), въ който сѧ смилѧ ꙗстіето 124.

Нажабурен: а други (пчели) нажабурины съ вода и намокрены по сичката снага 117.

Наливосвал: сетне за сапунь (маймунътъ) намерилъ малко черна мась, щото съ неѧ си мазали ботушитѣ, та ѧ (котката) *наливóсалъ*, а за брăсничъ намерилъ едніи ножицы и тăй начева да убрăсни брадáта на котката.

Обиде; обиде на врѣдъ и никой му не стори мѣсто да сѧдни 68.

Обреждам (китя, украсявамъ): царь-атъ повелѣ да обрѣдѧтъ кăщата му съ златы и сребрены садины 33.

Отреждамъ (опредѣлямъ): Богъ отрѣди да зема всѧкій мужь по една жена 127.

Печенка (чер-дроб): ихневмон-атъ сѧ пăха въ корем-атъ му (на крокодила), та му изѧда печéнката (џегерь-атъ) 107.

Пладнувам (обядвам — на пладне) молитва предъ да сѣднемъ да *пладнýвамы* 34.

Попържам: онăзи година си ма *попăржало* на майка ми (казал вълкът на агнето) 55.

Прибъртам (преобращам): съ упашкăта (китът) счупва корáбли (гиміи) и ги *прибăрта* 113; сăсъ рог-ăтъ си *прибăрта* камени 102.

Пригъртам (прегръщам): кога бѣга (маймуната) едното си дѣте зема на гарб-ăтъ, а другото, защото го пò люби, *пригăрта* го въ рацѣ-тѣ си 97; удавѧ ги от *пригăртаніе* 97.

Престилам: *прислалъ* го, ачи сетнѣ го сапунисалъ та го обрăсналъ 96.

Провесѧм: повелѣ та *провéсиха* изъ таван-атъ една сабіѧ 83; подиръ пладне ще *провéсѧ* друга пинакида 7.

Проводѧк: когато си отхождаше, помоли му сѧ Ѧ̃vгꙋстъ да му даде за *проводѧ́къ* нѣкой добръ совѣтъ 61.

Рог (ъгъл, кът): собират ѧ (сметь-та) въ единъ рогъ 118; (пчелите) правѧтъ *шесторогáты* делвички толькози урѣдно и искꙋсно, щото каже человѣкъ, чи сă правини съ пергель 117.

Съди́ни: златы и сребрены садѝны 83; прастѧны садѝны.

Слини (мазоли, вързули): снага-та му (на носорога) е гола и полнасă съ слѝни 101.

Сприказлив = *приказлив*.

Стряпам се: не сѧ стрѧпа нито пада (слонътъ) 99.

Суполь (хобот, рило): между тѣхъ (зѫбитѣ) слонътъ има един *супóль*, щото го провесѧ, кога ще, чакъ до земѧта 99; кога ще преминатъ нѣкоѧ рѣка, оставятъ малкитѣ пò напреди, ачи си издигать *супóль-атъ* надъ водата и тъй си воздишатъ 100; слон-атъ му отбутва рог-атъ сăсъ *супóль-атъ* си, додѣ го обезсили, ачи тогава го разкăсва 103.

Сякам (смятам, считам): дали е благополученъ както го *сѧ́катъ* хората 79; всѧкій *сѧ́ка* себе си нѣщо си 54.

Търгам (скубя): като узрѣй, *тăргатъ* го, ачи от семѧто му правѧтъ масло (*оулéй*) 94.

Угаждам (усещам): угáди чи му поулекна 55.

Олей (дървено масло): от семѧ-то му правѧтъ масло (*оулéй*) — твърде важна дума за произходището на някои среднобългарски паметници, въ които вмѣсто елен стои олен!

Упарки (лапи): той (тютюньтъ) е като упа́рка и пò става на топлитѣ мѣста 93; той (памукътъ) има листи като упа́рки 94.

Уредно: урѣ́дно и искусно.

Хрелопи: живѣѧтъ въ хрѧлопы или въ кошчета 115.

Хулник: польза отъ хулницы-тѣ (заглавие) 67.

Целба: масть, потребна за целбà (илачъ) 105.

Църтене (за птиче).

Чевръст: най чиврӑсто е ум-ӑтъ.

Шиварски вм. шивашки: шиварскїй (терзійски) сынъ.

Шушлупки: изваждатъ му шушлупки-тѣ (на кафето) 92.

Следъ сичко, що казахъ за достоинствата на Рибния букварь, ще прибавя още, че П. Беронъ съ тая си книга дава хубавъ примѣръ, какво значи напредничаво дѣло: докато преди него и дълго време следъ него българскитѣ книги се печататъ на старински езикъ, то Бероновиятъ букварь, изпредилъ тогава своитѣ съвременници, не е остарѣлъ даже и днесъ: ако се препечаташе тъй както днесъ пишемъ, той щѣше да бѫде прекрасна читанка за мало и голѣмо — тъй вещо е съставенъ и срѫчно изложенъ. Да, тъй изглеждатъ винаги нови и прѣсни всички ония книжовни произведения, въ които е вложенъ напредничавъ духъ било въ съдържанието имъ, било въ наредбата имъ, било най-сетне и — въ правописътъ имъ!

III

Петъръ Беронъ като благодетель и организаторъ на българскитѣ училища

Авторътъ на Рибния букварь, докторъ Петъръ Беровичъ или Беронъ има и друга заслуга за българското просвѣтно дѣло. Той освенъ дето е помагалъ още приживе на родни български училища, та най-сетне и цѣлия си имотъ завеща за просвѣтни цѣли (както споменахме по-горе), но се е грижилъ за уредбата и програмата на българскитѣ училища, като е препорѫчвалъ, тѣ да бѫдатъ насочени къмъ практически цѣли; въ завещанието си изрично споменува, че въ Котленското училище, което ще се издържа отъ негови капитали, ще трѣбва да се намѣрятъ учителки, които да говорятъ чужди езици (руски, френски, немски, италиански) и да преподаватъ не само езици, но и шивачество и готварство (за момичета), а момчетата непремѣнно да учатъ покрай четмо и писмо още и разни занаяти, които ще имъ бѫдатъ полезни за презъ живота (Вж. за това повече у Г. Дочевъ, Д-ръ П. Беронъ и неговото дѣло, Учил. Прегледъ, XXI).

Отъ това се вижда, колко проницателенъ умъ е ималъ тоя нашъ първи педагогъ, когато още въ свое време препорѫчва това, що едва-едва въ наши дни се възприема като целесъобразно.

Нека споменемъ още, че Беровичъ замислялъ да създаде нѣщо като централна управа на българскитѣ училища, отъ която да излизатъ общи наредби и въ която да се сбиратъ статистически данни за българското училищно дѣло. Въ едно свое писмо до котленското училищно настоятелство, писано (на гръцки) въ Крайова между 32 и 38 г. (вж. П. Сп. XXXI, 134) Петъръ Беровичъ казва:

Желалъ бихъ да се състави едно дружество, което да се грижи не само за Котленското училище, но и за другитѣ български училища; отъ него да се назначаватъ сички учители и то да води смѣтка за училищнитѣ приходи и разноски. Бихъ искалъ да намѣря нѣкого, комуто да платя каквото поиска, за да обходи България и да види, де какви училища и учители има, какво се учи и колко ученици има; а тъй сѫщо да отбележи, колко време се учи, какви книги употрѣбяватъ, отде ги доставятъ и пр. Ако намѣрите такъвъ човѣкъ, моля да му предложите моето желание и ако е съгласенъ, да ми яви, колко разноски ще му стигнатъ на мѣсецъ и какво иска още за трудътъ си.

Ако бѣше се обистинило това тъй патриотично желание на Беровича, колко ценни данни щѣхме да имаме за историята на българското образование и какъвъ мощенъ потикъ щѣше да се даде на българската просвѣта!

IV

Петъръ Беронъ като европейски ученъ

Освенъ като педагогъ и обществено-просвѣтенъ деецъ, освенъ като училищенъ благодетель, докторъ Беронъ ще трѣбва да бѫде изученъ и като наученъ деецъ, който работи презъ трийсеть-четирийсеть години върху общочовѣшката наука и се стреми да издири тайнитѣ на земното и небесното битие. Като ученъ, докторъ Беронъ е познатъ твърде малко у насъ, защото научнитѣ му работи сѫ печатани въ странство и на чужди езици, па сѫ и днесъ вече библиографска рѣдкость.

Научната дейность на Берона би трѣбвало да се разгледва отъ хора специалисти; но понеже, боравейки въ Берлинъ, имахъ възможность да се запозная съ неговитѣ съчинения, ще си позволя да дамъ общъ прегледъ върху тѣхъ и върху цѣлата наука на Берона, безъ да се впущамъ въ подробности. Цѣльта ми е само да покажа, какви ценности е вложилъ тоя нашъ българинъ въ ризницата на западноевропейската наука и какъвъ об'еменъ умъ е ималъ той, не само за да обхване цѣлото човѣшко знание на времето си, но и да го прекрои споредъ своитѣ собствени схващания, като си образува свой мирогледъ и своя, както я нарича той, славянска философия.

Беронови съчинения въ Берлинъ намѣрихъ на две мѣста: въ Университетската или Пруска държавна библиотека — седемь тома и въ библиотеката на Берлинския метереологиченъ институтъ[1] — други седемъ. Тия 14 тома научни работи Беронъ е печаталъ между години 1846 и 1867, и то по тоя редъ:

1. Système d'Atmosphérologie, 1846 год.
2. Système de géologie, 1846 год. (извадъкъ отъ Atmosphérologie).
3. Slawische Philosophie, 1855 год.
4. Le déluge, sa cause, ses actions et ses effets, 1857 год.
5. Atlas météorologique, 1860.
6. Texte des explications des faits contenus dans l'Atlas, 1860.
7. Atlas du magnétisme terrestre, 1860 (извадъкъ отъ Atlas météorologique).
8. Panépistème, tome I, 1861 год.
9. Panépistème, „ II, 1862 „
10. Panépistème, „ III, 1863 „
11. Panépistème, „ IV, 1864 „

Physique simplifiée.

---

[1] На Бероновитѣ съчинения въ Берлинския метеорологически институтъ ми обърна внимание г. проф. д-ръ К. Каснеръ, комуто много благодаря.

12. Panépistème, tome V, 1865 год.
13. Panépistème, „ VI, 1866 „ } Physique céleste.
14. Panépistème, „ VII, 1867 „

Но въ Парижката Народна библиотека подъ Бероново име има още други 14 съчинения, било самостойно печатани, било пъкъ извадъци отъ негови поголѣми съчинения, като сѫ запазени дори и страницитѣ на изворното съчинение. Това установихъ по каталога на сѫщата библиотека, томъ XI, печатанъ на 1902 г.[1]), който за щастие намѣрихъ и тука, въ Берлинската държавна библиотека, тъй че сега мога да кажа, че давамъ пълна библиография на Бероновитѣ научни трудове, печатани отъ 1846 до 1868 год., която предавамъ надолу въ хронологиченъ редъ. За тия работи, що имахъ на рѫка, давамъ по-голѣми подробности, а за ония, що сѫ въ Парижъ, цитирамъ само това, що е казано въ каталога.

Освенъ Slawische Philosophie, излѣзла безименно въ Прага и на немски, сички други, познати менъ Беронови работи сѫ печатани въ Парижъ и то на френски езикъ. Сичкитѣ френски издания на Берона носятъ име Pierre Béron, но въ каталозитѣ на Берлинската библиотека срещнахъ и латинското му име Petrus Beronius.

Освенъ нѣколко извадци (Système de géologie, Magnétisme terretre и Le déluge, което е видъ проспектъ къмъ цѣлата наука на Берона), сичкитѣ Беронови трудове (печатани) сѫ крупни томове отъ по 300, 500 и повече страници, които сички заедно представятъ огромна работа, и досега още ненадминената отъ никой български ученъ! И наистина, само туй що можахъ да имамъ на рѫка въ Берлинъ, представя работа отъ 500 печатни коли или 8000 страници, а има още доста работи, не стигнали до Берлинъ; тъй напр. тукъ има само 48 страници извадъкъ отъ II томъ на Atmosphérologie, докато самиятъ томъ нѣма.

Такова огромно дѣло би изисквало много трудъ и време, за да се изнесе и обясни; затова азъ ще се ограница да дамъ съдържанието (и то не пакъ изцѣло) на Бероновитѣ съчинения, като се спра повечко само върху нѣкои главни идеи въ тѣхъ. Ще вървя по хронологиченъ редъ, т. е. тъй както сѫ излизали книгитѣ отъ печатъ.

Най-рано печатана книга Беронова (отъ тия, що има въ Берлинъ) е отъ 1846 год. подъ заглавие:

Système d'atmosphérologie par Pierre Béron. Tome premier. Paris, 1846. Стр. 301, 8⁰. Съ приложение на седемь таблици въ края, съдържащи сичко 27 фигури. — Метеор. Инст.

Има следното съдържание:

Preface. Introduction. I. Eléments de l'air. II. Electricité de l'air.

Première parti. Chapitre I. Vent. II. Brouillards et nuages. III. Rosée et rosée gélée IV. Pluie et verglas. V. Neige.

Seconde partie. Chapitre I. Decharges électriques dans les directions verticales. II. Trombes terrestres. III. Orages.

Météore de Monville et de Malaunay. Explication du météore. Следъ това следватъ две писма върху метеора, падналъ презъ 1845 год. въ Франция между села Monville и Malaunay.

А най на края, преди таблицитѣ, сѫ напечатани петь стиха отъ Стария Заветъ, именно Бит. гл. I ст. 6—10, и то на еврейски, латински, гръцки и френски.

---

[1]) Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque nationale. T. XI. Paris, MDXXXXII.

Втори томъ отъ това съчинение въ Берлинъ нѣма, а има само единъ извадъкъ или съкращение отъ него подъ заглавие:

Système de Géologie et origine des Comètes ou très-court résumé du deuxième volume de l'Atmosphérologie, par Pierre Béron. Paris, 1847.

Съдържа тия две глави:

I. Introduction à la Géologie déduite de l'Atmosphérologie. Страници 1—12.
II. Système de Géologie et l'origine des comètes ou très-court résumé du deuxième volume de l'Atmosphérologie, par Pierre Béron. Страници 15—47.

Между тая книга и следната (споредъ това, що има въ Берлинъ) изминаватъ доста години; като имамъ предъ видъ, какъ начесто излизатъ Бероновитѣ книги (почти редовно сѣка година), предполагамъ, че презъ туй време ще сѫ излѣзли и други, менъ неизвестни съчинения. Ако пъкъ презъ тия 8 години Беронъ не е нищо печаталъ, то показва, че туй време е било употрѣбено, за да се приготви едно ценно дѣло, каквото е неговата Славянска философия, излѣзла въ Прага на 1855 год. подъ заглавие:

Slawische Philosophie enthaltend die Grundzüge aller Natur- und Moralwissenschaften nebst einem Anhang über die Willensfreiheit und die Unsterblichkeit der Seele.

— Demnächst wird eine französische Originalausgabe dieses Werkes erscheinen.

Prag, 1855. Стр. 564, 8⁰. На края сѫ приложени петь литографирани таблици съ чертежи и карти.

Съдържание твърде богато и разнообразно, съ много отдѣли, подотдѣли и глави. Ще го наведа цѣлото, не само за да се види, колко разни въпроси засѣга Беронъ, но и защото Slawische Philosophie е съкращение на Бероновата наука; въ нея Беронъ е събралъ въ единъ томъ сичко, що сетне излага въ цѣли седемь тома подъ общо заглавие Panépistème. Може би за това и Беронъ не смѣта това издание за оригинално, та бележи на заглавния листъ: въ най-скоро време ще последва оригинално издание на това дѣло на френски езикъ. А ето самото съдържание на Slawische Philosophie:

ELEKTROLOGIE

I. Über die Wirkungen, welche der Orgasmus in jedem von beiden Elektern einzeln verursacht.
  1. Über die Fortpflanzung der Anisorrhopien in den Elektern.
  2. Über die Elekter-Wellen.
  3. Über die Zeit und den Raum.
II. Über die Wirkungen, welche der Orgasmus in beiden Elektern zusammen verursacht.
III. Über den Aether.

ERSTER TEIL

Über die Schöpfung des Kosmos durch die drei Genesen

Erster Abschnitt

Über die Zeugmen, welche durch die syzeuktische Genese erzeugt werden

Erstes Kapitel. Über die Erzeugung der monoptychischen Zeugmen.

Zweites Kapitel. Über die Erzeugung der sieben diptychischen Zeugmen oder der Iris.

Drittes Kapitel. Die Erzeugung der triptychischen Zeugmen, welche das Licht, die Wärme und die Elektricitäten sind.

I. Uber das Licht und die Elemente desselben.
II. Über die Wärme und die Elemente derselben.
III. Über die Elektricitäten und die Elemente derselben.
IV. Über die Erzeugung der Farben in den chemischen Verbindungen oder Zeugmen.

Viertes Kapitel. Über die Bildung des tetraptychischen Zeugmas oder des Wassers.

Zweiter Abschnitt

Über die Erzeugung der Himmelkörper durch die apochoristische Genese

Erstes Kapitel. Über die Geneologie der Himmelkörper und ihr astronomisches Leben
I. Uber den Archegeten und seine Atmozone.
II. Uber die Astren und ihre Atmozonen und über die Alkyon und den Galaxias.
III. Über die Helien oder Weltsonnen und über unsere Sonne und ihre Atmozone.
IV. Über die Planeten der Weltsonnen und die unserer Sonne und ihre Atmozonnen.
V. Über die Doryptoren und ihr astronomisches Leben.

Zweites Kapitel. Über die Erzeugung der Kometen und des geolog. Lebens der Himmelkörper

Dritter Abschnitt

Über die durch die systatische Genese erzeugten organischen Körper

Erstes Kapitel. Über die Schöpfung der Pflanzen.
Zweites Kapitel. Über die Schöpfung der Thiere.
Drittes Kapitel. Über die Bildung der Sinnes-Organe der Thiere.
Viertes Kapitel. Über die Schöpfung des Menschen und der Ausbreitung der Völker auf der Erde.
Fünftes Kapitel. Über die Verbreitung der Bildung und der menschlichen Racen.

ZWEITER TEIL

Über die Schöpfung des Mikrokosmos

Erster Abschnitt

Über die Bildung der Sprache durch die syzeuktische Genese

Erstes Kapitel. Über die Bildung der Sprache.
Zweites Kapitel. Über die Ausführung der Lautsprache.

Zweiter Abschnitt

Über die Bildung der Sprache durch die apochoristische Genese

Erstes kapitel. Über die Bildung der Kosmozeugmen oder der Art- und Gattungs-Namen.
Zweites Kapitel. Über die Ausführung oder Anwendung der Kosmozeugmen.

Dritter Abschnitt

Über die durch systatische Genese erzeugte Sprache

Erstes Kapitel. Über die Erzeugung der Idanikozeugmen oder der idealen Begriffe.
Zweites Kapitel. Über die Ausführung der Idanikozeugmen.

DRITTER TEIL

Über die Wissenschaften, welche über die Wirkungen der Genesen handeln

Erster Abschnitt

Über die Wissenschaften, welche von den kosmischen Genesen handeln

Erstes Kapitel. Über die Phisikalische Meteorologie und Chemie, welche von den Wirkungen der syzeuktischen Genese handeln.

I. **Über die Physik.**

A. Über die Dynamik und die Ursache der Schwere.

B. Über die Photologie oder die Optik.
  1. Über die Fortpflanzung des Lichtes.
  2. Über die Durchsichtigkeit der Körper.
  3. Über die Trennung des Licht-Wellen in Farbenwellen.
  4. Über die Interferenz der Lichtwellen.

C. Über die Thermologie.
  1. Über die Wärmeleitung der Körper.
  2. Über die Latente Wärme und die drei Zustände der Körper.
    a) Feste Köper, b) Flüssige Körper, c) Gasartige Körper.
  3. Über die specifische Wärme.
  4. Über die durch Verbrennung erzeugte Wärme.

D. Uber die Elektrologie.
  1. Über die Verwandlung der Wärme in Elektricitäten der elektrischen Apparate.
    a. Über die Erzeugung der Elektricitäten durch Maschinen.
    b. Üder die Erzeugung der Elektricitäten durch die Säulen aus der Wärme und die neue Onomatologie.

D. (Повторено). Über die Polarisierung der elektrischen Ströme oder über die Ursache der Opisthorrheumen oder Rückströme.
    a) Über die Photoopisthorrheumen, b) Uber die Opisthorrheumen der Wärme, c) Über die Elektricitäts-Opisthorrheumen, welche den passiven Zustand des Eisens verursachen, d) Über die mechanische Wirkung der Elektricitäten, e) Über die Ursache der verschiedenen Wirkung der durch die Maschinen und die Säulen erzeugten Elektricitäten, f) Über den Multiplikator.

E. Über die Akustik.
    a) Über die Erzeugung der Schall-Wellen, b) Über das Gehör-Organ und Gehör-Empfindung, c) Über den Akt des Empfindes und die Wirkung desselben.

II. Von den durch die Rotation der Erde entstandenen Anisothermien und von der Meteorologie.

A. Über die Erzeugung der atmospherischen Phänomene.

B. Über die Klimatologie.
    a. Über die Bestimmung der Winde durch die Regen.
    b. Wie man die Verteilung der Wärme bestimmen kann, wenn die Verteilung der Regen und der Winde bekannt ist.
      aa. Über die Ursache der Wärmeungleichheit der beiden Hemisphären.
      bb. Über die Ursache der Wärme-Vermehrung durch die dem Äquator parallelen Winde.
      cc. Über die Ursache der Wärme-Verteilung durch die dem Äquator nicht parall. Winde.
    a. Über die Verteilung der Winde in der Nordhemisphäre.
      aa. Über die Verteilung der Winde während des wärmsten Monats.
      bb. Über die Verteilung der Winde während des kältesten Monats.
    b. Über die Verteilung der Winde in der Südhemisphäre.

C. Wie man die Verteilung der Wärme bestimmen kann, wenn die Regen und die Winde bekannt sind.
      aa. Über die Verteilung der Wärme in der Nordhemisphäre nach der Richtungen der Winde.
        aaa. Über die Wärmeverteilung im Juli.
        bbb. Über die Wärmeverteilung im Januar.
      bb. Über die Wärmeverteilung in der Südhemisphäre.
      cc. Über die Wärmeverteilung auf den Gebirgsabhängen.

Über die Potamologie.

Über die Magnetologie.

A. Über die Natur der Magnete.

B. Über die Verteilung der Erd- Elektricitätströme.
    a. Über die Verteilung der Erd- Elektricitätströme auf der Nordhemisphäre.
    b. Über die Verteilung der Erd- Elektricitätströme auf der Südhemisphäre.
    c. Über die sogenannten magnetischen Anomalien.
  1. Über die von der Kultur herrührenden magnetischen Veränderungen.
    a. Über die Ursache der säculären Abweichungsanomalien.
    b. Über die Ursache der säculären Anomalien der Neigung.

2. Uber die jährlichen Anomalien der anisothermien und der magnetischen Elemente.
  a. Über die Anomalien aus klimatischen Ursachen.
  b. Uber die Anisothermien der Witterungsveränderungen.
3. Über die täglichen magnetischen Anomalien.
  a. Über die täglichen Abweichungsanomalien.

C. Uber das Nordlicht.

III. Über die Chemie.

A. Über die Erklärung der angenommenen chemischen Kräfte.
1. Über die Abstossung.
2. Über die Anziehungskraft.
  a. Uber die Schwerkraft.
  b. Uber die Cohäsion.
  c. Üder die Kristallisationskraft.
  d. Über die Adhäsion.
    aa. Über die Gasmischungen.
    bb. Uber die Flüssigkeitsmischungen.
    cc. Über die Leitung der Flüssigkeiten durch die festen Körper. Endosmose und Exosmose.
  e. Uber die Affinität.
3. Über die Lebenskraft.

B. Uber die Hemikymen, Syzygen, Equivalente und Mischungsgewichte.

C. Über die chemischen Verbindungen und Analysen.

Zweites Kapitel. Von den die apochoristische Genese behandelnden Wissenschaften.

I. Über das astronomische Leben der Himmelkörper.

A. Über die Gestalt der Sterne während ihrer verschiedenen Perioden.
1. Über die Beschaffenheit der Sphärokonoide.
  a. Über die Ursache der Lichtperiodicität der photobolen Sphärokonoide.
  b. Über die Ursache der Lichtperiodicität der verlöschten Sphärokonoide.
    aa. Über die Mikroplaneten.
    bb. Über die Lichtperiodicität der Satelliten.
    cc. Über die Planetoide.
    dd. Über den Mond.
2. Über die Ursache der Farbe der Himmelskörper.
3. Über die Ursache der Farbenveränderungen der Himmelskörper.

B. Über die Nebelflecke.

C. Über die Kometen.
1. Über die Zahl der Kometen.
2. Über die Elemente der Bewegung der Kometen.

II. Uber die Veränderungen der Welt-Körper während des Verlaufens ihres geologischen Lebens.

A. Über die Verärderung der Erde während des Verlaufens ihrer ersten geologischen Periode.

B. Uber die Erdveränderungen während des Verlaufens der zweiten und folgender Periode.
1. Über die Bildung der hyphalen Lithopiramiden.
2. Über die Bildung der ephalen Lithopyramiden.

C. Über die Veränderung der festen Erdmassen während des Verlaufens der Diluvialperiode.
1. Uber die Veränderung der Erdmassen während des Verlaufens der Eishora.
2. Über die Veränderung der Erdmassen während der temperirten Hora.
3. Über die Veränderung der Erdmassen während der heissen Hora.
  a. Über die Umgestaltung der Erdoberfläche und die Ortsveränderung der Erdmassen.
  b. Über die Ortsveränderungen der Pflanzen-Reste oder der Phytostroma.
4. Über die Sindflut oder die Katastrophe der Diluvial-Periode.
  a. Flutspuren, welche sich an dem Meerufern erhalten haben.
  b. Flutspuren, welche in den Petrefacten erhalten wurden.
  c. Flutspuren, welche in der Verteilung und in der Lava der Vulkane erhalten wurden.
  d. Flutspuren erhalten in den sogenannten erratischen Blöcken.
  e. Die herrschende Lage über die Sindflut.

D. Über die Erscheinung der Ringe um die Himmelskörper.

Drittes Kapitel. Von den Wirkungen der systatischen Genese, über welche die Physiologie handelt.

I. Über die Physiologie der Pflanzen.

A. Über das Leben der Pflanzen.
  1. Über das Wachsen der Pflanzen während der Jahreszeiten.
  2. Über das Verhältnis der Pflanzen zu den Klimaten.

B. Über die Reproduktion der Pflanzen.

C. Über das Leben und Sterben der Pflanzen.

II. Über die Physiologie der Tiere.

A. Uber das Wachsen der Tiere.
  1. Über die Verdauung.
  2. Über die Respiration.
  3. Uber den Kreislauf des Blutes.

B. Über die Verrichtungen der Sinnesorgane.

C. Über die Bewegung der Tiere.

D. Über die Reproduction der Tiere.

Zweiter Abschnitt

Über die Wissenschaften, welche von den drei mikrokosmischen Genesen handeln.

Erstes Kapitel. I. Über die Pädagogik.
II. Pädevtik.
III. Didaktik.

Zweites Kapitel. Über die Logik.

Drittes Kapitel. Über die Poesie.
I. Malerei und Bildhauerei.
II. Dichtkunst und Tonkunst. Poesie.

Anhang

Über die Willensfreiheit und über die Unsterblichkeit der Seele.

I. Über die Willensfreiheit.
II. Über die Unsterblichkeit der Seele.

A. Die Meinung der Philosophen über die Seele.

B. Die Meinungen der Theologen über die Seele.

III. Die gegenwärtige Lehre über die Seele.

C. Der Tod.

Съдържанието на тая книга е наистина тъй разнообразно и сгѫстено, че авторътъ намѣрилъ за нужно да го каже въ една заключна бележка на края (стр. 653), дето сѫщовременно изтъква сѫщностьта на своето учение (за единството въ свѣта) и ползата отъ него[1]:

---

[1] **Anmerkung.** Was in diesem Werke über die einzelnen Wissenschaften gesagt wurde, ist zu wenig um dieselben erlernen zu können, es ist aber hinreichend um zu beweisen sowohl 1. die Ableitung aller Wissenschaften aus dem mit Orgasmus begabten zwei heteronymen Elektern, als auch 2. den Zusammenhang derselben untereinander. Folglich wird niemand sein, der das Werk ohne Nutzen lesen wird.

Diese Lehre ist hauptsächlich die Einleitung zu allen Natur- und Moral-Wissenschaften, von welchen jede in der Zukunft durch die hier angewiesenen neu entdeckten Naturgesetze sich bilden wird.

Man kann diese Lehre vergleichen mit einer neu entdeckten Terra incognita, wo mannigfaltige Schätze enthalten sind, welche hinreichend sind um die gegenwärtigen und viele von den künftigen Generationen zu bereichern.

„Каквото се говори въ тая книга върху отдѣлнитѣ науки е твърде малко, за да бѫдатъ тѣ изучени, но пакъ е доста, за да се докаже, че сички науки, както и сичко изобщо, произлиза отъ два разноименни електри, оживѣни чрезъ оргазъмъ (вѫтрешна сила на праелементитѣ) и че сички науки сѫ свързани помежду си; затова сѣки ще чете тая книга съ полза за себе си.

Това учение съставя уводъ къмъ сички природни и умозрителни науки, отъ които сѣка за напредъ ще се развива по тукъ посоченитѣ естествени закони.

Това учение може да се сравни съ новооткрита земя (terra incognita) съ разни съкровища, които ще стигнатъ да обогатятъ сегашнитѣ и много отъ бѫднитѣ поколѣния".

Следватъ два стиха отъ петя песень на Илиада (ст. 127 и 128):

’Αχλὺν δ’αὖ τοι α̉π̀ ὀφθαλμῶν ἕνον, ἣ πρὶν ἐπῆεν
ὄφρ̀εὖ γινώσῃς ἠμὲν Θεὸν, ἠδὲ̀ καὶ ἄνδρα[1]).

Книгата е наречена „Славянска философия", но въ нея нийде не е показано, защо е наречена тъй — само дето тукъ-тамъ се навеждатъ покрай гръцки термини успоредно и славянски (черковнославянски), а тамъ, дето е било мѣсто да се изтъкне това, Беронъ остава само да се подразбира. Тъй напр. като говори, какво изходище зиматъ разни народи за начало на свѣта, казва:

„Едни народи стигатъ само до онази епоха, когато живитѣ сѫщества захващатъ да се размножаватъ чрезъ раждане, затова наричатъ естеството natura; други народи стигатъ онуй време, когато живи организми захващатъ да се размножаватъ чрезъ пъпки — оттамъ φύσις; трети народи отиватъ по-далеко, та смѣтатъ за изходище оня моментъ, когато висша сила създава свѣтъ — чрезъ δύναμις. Други пъкъ народи (разбира славянитѣ!), намиращи се въ по-благоприятно положение, проникватъ още по-дълбоко въ своето схващане, проникватъ до оная правѣчность, когато вселенната била изпълнена само съ електри (най-малки, безтегловни атоми), оживѣни съ оргазъмъ (праенергия), безъ начало и безъ край — оттамъ естество[2]).

„Славянска философия" не носи нийде името на Берона; но че е отъ Берона се вижда не само отъ съдържанието ѝ, но и отъ тамъ, че самъ Беронъ я посочва като своя книга. А именно две години следъ Slawische Philosophie Беронъ издава въ Парижъ една малка книжка на френски (нѣщо като проспектъ къмъ своитѣ сетнешни издания), дето въ предговора изрично казва: L'ouvrage que nous avons pris pour base de ce travail vient de paraître à Prague sans nom d'auteur...

А самата книжка или проспектъ, за който ще бѫде още дума, има това заглавие:

Le déluge, sa cause, ses actions et ses effets, conservés dans les comètes, dans la distribution des volcans, dans la surface et les contours des continents, dans les blocs erratiques et dans la distribution des races humaines sur la surface de la terre. Considerés du poiut de vue de la philosophie slave, par Pierre Béron. Paris, 1857. Стр. 43, 4o.

---

[1]) „Махвам ти, ето, завесата мрачна, що бѣ предъ очи ти, тъй че добре да познавашъ, що богъ, що човѣкъ е". Това сѫ думи, що ги казва Паллада Атина Диомеду, когато му вдъхва храбрость да се бие съ троянци.

[2]) Стр. 479: Andere in günstiger Lage sich befindliche Völker drangen weiter vor dem Anfange der Schöpfung, nämlich in den Zeitraum, wo das monotone Fortschreiten der vom Orgasmus belebten heteronymen Elektren herrschte. Und dieser Zustand, welcher weder Anfang noch Ende hat ist das естество. — Това го повтаря на стр. 481 и пакъ на стр. 506.

Тая книжка е твърде важна, първо защото въ нея Беронъ излага принципитѣ на своята наука и второ, защото отъ нея научаваме, че Беронъ е ималъ тогава на умъ да нарече науката си и на френски „Славянска философия“, каквото име й е далъ въ съкратеното немско издание отъ 1855 год., но по неизвестни причини френското голѣмо издание на Бероновата философия не носи това име, макаръ че въ сѫщность той пакъ поддържа своята първична мисъль, че неговата наука се крие дълбоко въ преданията на славянското племе, както ще видимъ по-долу. Отъ тая книжка узнаваме тъй сѫщо, че Беронъ е ималъ намерение да издава (или е издавалъ) съчиненията си въ видъ на свезки (записки), защото казва: „Tout le système de la philosophie slave va paraître en mémoires traitant des objets différents des sciences physiques, naturelle et des sciences métaphysiques et morales. Ces mémoires paraîtront dans l'ordre suivant:

Vie des plantes.

I. L'origine, la nature et les actions de la force végétale; la transformation des élément de l'eau.

II. La biographie des plantes; la reproduction par conception et la reproduction par boutures et par greffes; la force vitale des plantes et son origine.

III. La nature et la cause des climats et leur influence sur la végétation.

IV. La culture des plantes; les moyens propres à augmenter la force végétale par les changements de température ou par le mélange des corps hétéroélectriques qui constituent ce qu'on appelle engrais.

Biographie physiologique des corps célestes.

I. L'origine et la vie du soleil; ses eruptions parcielles ses taches, ses points d'inégale clarté.

II. L'éruption finale a produit la rotation du soleil et sa zone royale; des vapeurs émanées de cet astre se formèrent les planètes et les microplanètes.

III. La vie des planètes, leurs éruptions particlles et leur éruption finale; la cause de la rotation des planètes, leurs distances symmétriques du soleil; les cosmoplanètes, les étoiles périodiques, leur couleur, la cause de leurs anomalie.

IV. La géologie, les périodes géologiques, les déluges antédiluviens, la production des comètes; la formation des plantes et des animaux des périodes antédiluviennes; la formation du noyau de la terre; la cause de la chaleur terrestre et des volcans; la formation des éléments minéralogiques et des formes géologiques; la réfutation du systéme de Laplace; la formation de l'homme et des animaux.

L'électrologie.

L'électre primitif, les deux électres, l'effets de leur orgasme; l'origine du temps et de l'espace; commencement de la création; apparition de la lumière et de la chaleur; apparition de l'eau; la cause de sa pesanteur; formation d'un corps central dans l'univers; de l'accumulation des vapeurs produites; mode de séparation des masses de vapeurs du corps central pour la formation des astres; mode de séparation des masses de vapeurs des astres pour la formation des soleils cosmiques, etc.

La physique.

I. L'origine et la nature de la pesanteur, la production des trois états des corps par la pesanteur, l'origine des lois astronomiques.

II. La lumière, ses éléments, sa propagation, la nature de la polarisation, sa relation avec les cristaux, la cause des couleurs prismatiques et des franges.

III. La chaleur, sa ressemblance aves la lumière, ses éléments, ses effets mécaniques.

IV. L'électricité, son origine, sa polarisation, ses combinaisons avec les équivalents chimiques; la combinaison des deux électricités pour la production des rayons ou de la chaleur et de la lumière.

V. La nature des sons, leurs causes, leurs actions, leur mode de propagation, leurs éléments.

VI. Les organes des sensations produits par les fluides cosmiques qui sont: la lumière, la chaleur, les électricités, les sons et le fluide de la pesanteur.

La météorologie.

I. Climatologie; distribution des pluies, de la chaleur et des vents sur toute la surface de la terre pendant les 4 saisons.

II. Atmosphérologie; la cause de la formation des phénomènes atmosphériques et leurs rapports avec les configurations géographiques de chaque pays.

III. Magnétologie; la cause du magnétisme terrestre, de ses variations diurnes et séculaires et de sa relation avec l'aiguille magnétique.

La chimie

L'origine des corps chimiques, de leurs équivalents, de leurs propriétés; les équivalents électriques remplacent les équivalents somatiques; les actions chimiques réduites en éculement des fluides électriques; les élément de la chaleur remplacent ceux corps.

La physiologie

La production des plantes et des animaux pendant les périodes antédiluviennes; la production des animaux terrestre et de l'Lomme pendant la période diluviénne; la production des organes des sensasions; les fonction des differents systèmes du corps; la formation des passions somatiques.

• Métaphysique

Les esthèmes, leur origines, leur nature et leurs actions; la liaison entre les esthèmes d'un même individu, dont l'ensemble est son âme; les action spontanées des animaux et les actions conscientieuses de l'homme; la différence entre l'homme et les animaux; l'origine de la poésie, de la peinture, de la sculpture, de la musique et de tous les beaux-arts, etc.

Отпосле Беронъ прокарва друго разпредѣление, както се вижда отъ излѣзлитѣ насетне томове.

Следъ това Беронъ дава съдържанието на Le Déluge, безъ да посочва страници:

Table des matières contenues dans le Déluge.

Première partie. La preparation du déluge...

Deuzième partie. Le déluge produit par la séparation de l'atmosphère...

Troisième partie. Les effets produits dans l'espace céleste et dans la terre par la séparation des deux aérocônes... Existence de l'homme avant le déluge.

Quatrième partie. Les effets postérieurs du déluge.

I. La distribution des races humaines et des animaux de la zone torride dans les zones temperées. III. Traditions relatives au déluge. III. Les effets cosmiques mentionnés dans l'Ecriture.

Следъ това на 1858 год. излиза:

Déluge et vie dé plantes avant et après le déluge — par. P. B. Paris, 1858. Стр. VIII, 148, 4⁰. Това съчинение изглежда да е пакъ извадъкъ отъ горното, но въ каталога е показано като самостойно.

Презъ сжщата година излиза и на отдѣлно:

Origine des sciences physiques et naturelles et des sciences métaphysiques et morales constatée selon les lois physiques dans l'origine commune des fluides impondérables, de la pondérabilité, de la pesanteur, du mouvement et des trois états des corps — par P. B. Paris, 1858. Стр. 168, 4⁰.

Макаръ че Беронъ обещава още на 1855 год., че френското оригинално издание на „Славянска философия" ще излѣзе „въ най-скоро време" (вж. заглавния листъ на Slawische Philosophie), но преди това излиза на 1860 год. друго едно пакъ капитално дѣло негово — Метеорологически атласъ, съдържащъ 4 отдѣла въ 11 голѣми таблици и една алегорична картина. Пълното му заглавие гласи:

ATLAS MÉTÉOROLOGIQUE

I. Atmosphérologie

Planche I. Origine des vents, des nuages et des tourbillons.

Planche II. Trombes, nuages, pluies fines, pluies orageuses, nieges et grésil.

Planche III. Formation des grêlons composés.

Planche IV. Eclaires, tonnerres, foudres et aurores boréales.

II. Climatologie

Planche V. Distribution des pluies, de la chaleur et des vents sur toutes les parties de la terre durant le mois de jouillet.

Planche VI. Distribution des pluies, de la chaleur et des vents sur toutes les parties de la terre durant le mois de janvier.

Planche VII. Limites des neiges perpétuelles et des glaciers.

III. Magnétisme terrestre

Planche VIII. Distribution des amplitudes thermometriques et des declinaisons magnétiques sur la terre.

Planche IX. Courants électriques terrestres, leur direction et leur densité.

Planche X. Aimantation de la terre par le soleil et aimentation du fer par la terre.

IV. Potamologie

Planche XI. Sources, fleuves torrents, courants maritimes du fond et de la surface.

Par Pierre Béron. Paris, 1860.

Атласътъ е твърде голѣмъ форматъ — 42·5×48·5.

Следъ заглавния листъ и преди таблицитѣ е голѣма цвѣтна картина (frontispice) въ три пласта бои (желта, синя, червена), подъ заглавие Cosmobiographie, която представя алегорично, какъ се е създалъ небесенъ и земенъ свѣтъ, първично въ шесть периода, които и обяснява Беронъ върху сжщия заглавенъ листъ на своя атласъ (Explication du frontispice). Вж. за това по-долу.

Атласътъ е високо-научно дѣло за времето си, а и днесъ прави впечатление съ художественото си издание. Картината и картитѣ сж рисувани отъ Н. Павловича. Вж. за това Н. Райновъ, Графиката на Николай Павловича, Годишникъ на Пловдивската Народна Библиотека 1922, стр. 116, а преди това: Д-ръ Д. Павловичъ, Никола Павловичъ, Черти отъ живота и дѣятелностьта на първия български исторически живописецъ. Бълг. Сб. XIV, 176—183.

Заедно съ атласа презъ сжщата 1860 год. излиза обясниteленъ текстъ къмъ него — огромна книга отъ 403 стр. 30 × 23 см. подъ заглавие:

Texte des explications des faits contenus dans l'atlas météorologique, répresentant:

1. La formation des faits atmosphériques;
2. La distribution des éléménts climatologiques;
3. L'aimentation;
4. La circulation de l'eau et sa diminution dans la terre.

Appendice: Fin du monde ou du genre humain.

Ouvrage indispensable aux marins, par Pierre Béron. Paris, 1860.

Но преди това на 1858 год., споредъ каталога, Беронъ напечаталъ:

Texte du grand atlas cosmo-biographique, contenant le mode de la production des corps célestes, de leurs mouvements, de leur forme ovale et de leurs métamorphoses physiologiques, et l'explication de tous les phénomènes célestes et géologiques suivant les lois physiques — par P. B. Paris, 1858, стр. 104, 4⁰.

Atlas in-fol., 11 pl. en couleurs. Вж. Пловд. Нар. Библ. LX 2/155.

Къмъ края на тая книга Беронъ прибавилъ единъ речникъ на сички научни термини (повече отъ гръцки езикъ), които употрѣбява въ съчиненията си:

Glossaire des mots grecs emloyés dans cet ouvrage et dans les précédants pour exprimer les lois, les actions, les fluides, les modes des arrangements les faits, les éléments des fluides et des corps considérés comme simples par les physiciens.

Нека споменемъ още, че отъ тоя голѣмъ текстъ Беронъ отпечаталъ сжщата година единъ извадъкъ на отдѣлно, а именно часть трета, на която далъ заглавие:

Atlas du magnétisme terrestre réprésentant en trois planches in-folio colorifiés l'aimantation de la terre par le soliel et l'aimantation du fer par la terre avec une texte contenant l'explication de tous les faits magnétiques suivant les lois physiques.

Appendice: Variation diurnes, annuelles et séculaires des éléments magnétiques et interruptions des télégraphes produits par les changements thermométriques — par Pierre Béron, Paris, 1860.

Отъ 1861 г. Беронъ захваща вече да печата на френски главното си научно дѣло подъ общо заглавие Panépistème (всенаука, всепознание), която продължава да излиза сѣка година по единъ томъ до 1867 година, та сичко седемь тома отъ които първитѣ четири носятъ подзаглавие Physique Simplifiée, а останалитѣ три — Physique céleste.

Нека изложимъ съдържанието на сѣки томъ поотдѣлно, отдето ще се види, какви разни въпроси засѣга Беронъ и въ какъвъ редъ ги разгледва, та дори и какъ ги схваща.

Томъ I. Следъ общото заглавие, което гласи:

Panépistème ou ensemble des sciences physiques et naturelles et des sciences métaphysiques et morales devenu possible par la découverte de l'origine du mouvement et de l'affinité, следва подзаглавието, общо на първитѣ четири тома:

Physique Simplifiée par la découverte du mouvement et l'áffinité, следъ което пъкъ специалното заглавие на първия томъ:

Electrostatique contenant l'explication des faits électriques et électrochimiques par l'application de la stoechométrie électrique, par Pierre Béron. Paris, 1861. Стр. 812, 8°.

Въ края на книгата Беронъ прилага пакъ едно речниче на терминитѣ, що употрѣбява, а следъ това дава подробно съдържание на първи томъ: осемь страници дребни букви!

Томъ II. Следъ главното общо заглавие Panépistème и пр. следва подзаглавието Physique Simplifiée par la decouverte и пр. а подиръ него специалното заглавие:

Photostatique contenant l'explication de la nature de la lumière, de ses propriété optiques et chimique par l'application de la stoechiométrie électrique — par Pierre Béron. Paris. 1862. Стр. 386, 8°. Съдържание въ края — четири страници дребно писмо.

Томъ III. Panépistème . . . . . . Physique simplifiée . . . . . . Thermostatique contenant l'explication de la nature de la chaleur, de ses propriétées mecaniques et chimiques par l'application de la stoechiométrie électrique — par Pierre Béron. Paris, 1863.1) Стр. 948, 8°.

Докато I и II томъ иматъ предговори, томъ III е безъ предговоръ, а захваща направо.

Livre troisième (т. е. трети томъ) Thermostatique ou la chaleur ramenée comme les gaz, aux calculs stoechimétriques et aux lois aérostatiques.

Съдържанието на тоя томъ, изложено въ 4 страници дребни букви на краятъ, е пакъ твърде разнообразно; но освенъ за топлина Беронъ говори въ тоя томъ (въ appendice) и за Télégraphes soumarins sans cables, както и за télégraphes terrestres sans fils métalliques!

Отъ тоя III томъ има извадъкъ, издаденъ подъ заглавие:

Météorologie simplifiée par l'application de le loi physique au mode de la production: 1° de la chaleur terrestre par celle du ciel; 2° les courants maritimes; 3° des saisons avec les climats; 4° de vents avec les pluies; et 5° de l'électricité avec l'état magnetique. Ouvrages indespensable aux marins — par Pierre Béron Paris, 1863. Стр. 723—944, съ рисунки.

Томъ IV. Panépistème . . . Physique simplifiée . . .

Barostatique, échostatique, physicophysiologie contenant l'explication de la nature du fluide barogème dont résulse la pesanteur, celle de la nature du fluide échogène dont resultent les sept sons, celle des faits physiologiques.

Appendice: L'homme avant la naissance, pendant la vie et après la mort.

Par Pierre Béron. Paris, 1864.

---

1) Презъ сжщата 1863 год. излиза и една брошурка на Берона, чието заглавие намирамъ въ каталога, на Парижката библиотека:

Memoire sur un systeme contre l'incendie, approuvé à Londres par la marine et le corps des pompiers — par P. B. Paris, собствено издание, 1863. Стр. 14, 4°, съсъ рисунки. Тоя мемоаръ билъ напечатанъ, за да се подложи на опитъ отъ морски офицери и отъ пожарникари, та ако се одобри, да се поднесе на одобрение и отъ французкиятъ императоръ — за обща полза

Тоя четвърти томъ е тъй сѫщо безъ предговоръ, а съдържа три части или „книги“:

Livre quatrième. Barostatique ou le fluide barogène ramené, comme les gaz, aux lois aérostatiques et aux calculs . . .

Livre cinquième. Echostatique ou le fluide échogène ramené . . .

Livre cixième. Physico-psychologie ou application de la physique à l'explication de la vie et de la reproduction.

Отъ тоя томъ има извадъци на отдѣлно:

1. La découverte de l'origine de la pesenteur démontrée, par Pierre Béron. Paris, 1863 (тъй каталогъ!), стр. 128, 8⁰.

2. Découverte du fluide échogème démontrée — par Pierre Béron. Paris, 18ↄ3 (така въ каталога!); то е напросто извлечение отъ стр. 289—352 отъ т. IV.

3. Physico-physiologie ou application de la physique à l'explication de la vie et de la reproduction — par P. B. Paris, 1864, стр. 627—892. Има въ Бълг. Академия.

Следнитѣ три тома, излѣзли презъ 1865, 66 и 67, носятъ общо заглавие Physique céleste, но сѫ пакъ части отъ цѣлото дѣло подъ име Panépistème томъ V, VI, VII.

Томъ I отъ Phys. cél., както е подвързанъ (въ Берл. Библ. Oh. 7415) нѣма заглавенъ листъ, а върху стр. I, (дето захваща проспекта) стои отгоре:

Physique céleste, ouvrage original et complet. Trois gros volumes avec des figures dans le texte, une carte céleste originale, un tableau allégorique représentant la cosmogonie et un glossaire des noms d'origines de la langue slave, par Pierre Béron. Prix: 24 francs.

Преди да захване самата физика, стои отпредъ единъ Prospectus отъ 16 страници, означени съ лат. цифри (I—XVI), дето Беронъ излага пакъ цѣлата си наука, и то подъ тия подраздѣления:

Déluge . . .

Astronomie . . .

I Corps célestes. Cosmogonie . . . Production des mouvements rotatoire et orbiculaire avec les Corps periphériques . . . Astrogonie . . . Voie lactée, galaxie . . . Météores . . . Nebuleuses . . . Comètes . . .

II. La terre et l'homme. Chaleur terrestre . . . Animaux invertebrés . . . Ordre de production de vertebrés . . . Les oiseaux. L'homme . . . Origine des pluies, de l'anthropophagie et des quadrupèdes . . . Origine du mouvement et de l'infini . . . Action suprême . . . Production des sept couples d'éléments primitifs . . . Production des corps . . . Substance, espace, temps . . . до стр. XIII.

Страница XIV оставена бѣла, а на нея залепена алегоричната картина отъ Атласа, фотографирана въ намаленъ видъ. На следната стр. XV се даватъ обяснения на тая картина:

La cosmogonie exposeé allégoriquement.

Обяснението е почти сѫщо, както и въ Атласа, ала не въ точки и не споменува iris. Обяснение на сѫщата картина, даже по-подробно, се дава и на стр. 4—20 отъ сѫщия IV томъ.

Чакъ следъ това иде на особенъ листъ главното заглавие Panépistème V, следъ което на следния листъ — второто:

Le grand Soleil visible au centre du système du monde, exposé d'après la distribution de corps célestes déduite de la perspective, et d'après la distribution réelle de ces corps, déduite de l'astrogonie. Paris, 1866 г. Стр. XXXI.

Physique céleste, tome I. Contenant le système du monde, exposé d'après la distribution apparente des corps célestes déduite de la perspective, et d'après la distribution réelle des ces corps déduite de l'astrogonie, par Pierre Béron. Paris, 1866. Стр. 864, 8⁰, съ рисунки извжтре, както и другитѣ томове, и съ приложение на една карта на небето и небеснитѣ свѣтила. Предъ това — съдържание на 4 стр.

Освенъ редовнитѣ 864 стр. и освенъ 16-тѣхъ, на които е prospectus, има отпредъ още два предговора.

I. Distribution apparente des corps célestes I—XVI.

II. Distribution réelle des corps célestes XVIII — тъй както стои въ съдържанието, но самитѣ страници, на които е II., въ екз., що е въ Берл. библ., сж заметнати следъ Préface.

Следъ това следва Préface, на стр. I—XVI, което не е отбелѣзано въ съдържанието, но въ сжщность това е сжщо, каквото е prospectus; види се, че това е било напечатано преди книгата, за да се записватъ абонати.

Отъ тоя томъ има извлѣчение, печатано на отдѣлно като проспектъ:

Aperçu de la Physique Céleste servant d'introduction au grand ouvrage, par Pierre Béron. Paris, 1865, 8⁰.Стр. 180. Кат.

Освенъ това по съобщение отъ свещ. Маджаровъ, Букурещъ, въ библиотеката на румънската Академия се намира на отдѣлно уводътъ къмъ сжщия томъ на Physique Céleste подъ заглавие: Le grand Soleil visible au centre du système du monde, exposé d'après la distribution de corps célectes déduite de la perspective et d'après la distribution réelle de ces corps, déduite de l'artrogonie. Paris, 1866 г. Стр. XXXI. Отсетне го намѣрихъ и въ Соф. Народна Библ. и въ Бълг. Академия.

Томъ VI. Общото заглавие стои на особенъ листъ:

Panépistème VI

следъ който иде второто заглавие съ голѣми подробности:

Phisique céleste, tome II, contenant le système planétaire exposé dans l'ordre chronologique

dans ses états successifs précédents:
1-o Comme étoile temporaire;
2-o Comme nébuleuse planétaire;
3-o Comme étoile visible à l'oeil nu;

dans son état composé actuel:
1-o Des planètes avec leurs météores, leurs satellites, leurs comètes et leurs aérolithes;
2-o Des couples des deux classes de microplanètes.

Par Pierre Béron. Avec des figures dans le texte. Paris, 1867. Стр. 924, 8⁰. Съдържание на 6 страници, безъ предговоръ, а захваща:

État du monde préétabli par l'être suprême, дето повтаря пакъ теорията си за началото на свѣта.

Отъ томъ VI има извадъкъ подъ заглавие:

La physique céleste conduit à connaître: I, que l'inégalité des deux hemisphères de la terre produit les anomalies. II. Que l'inégalité des arcs crépusculaires produit les aspects de la lune éclipsée. III. Que l'inégalité de la surface de la lune et du soleil éclipsé produit la couronne et les protuberance. IV. Que la lune produit les accès épileptiques et . . . les changements de temps. V. Que les comètes sont des atmosphères sans planètes de forme allongée ayant le vide de l'espace axial . . . par Pierre Béron 1866, стр. 489—576. (каталогъ).

Томъ VII носи тия заглавия:

Panépistème des sciences physiques et naturelles et des sciences metaphisiques et morales

VII

Physique céleste, tome III, contenant l'origine de la terre et de l'homme, exposé dans l'ordre chronologique

I. dans la transformation
1^{-o} de l'eau en plantes par les rayons solaires, et
2^{-o} des restes des plantes en minerais.

II. dans la transformation
des plantes en organes des sens par les fluides impondérables amenés avec les rayons solaires.

Par Pierre Béron. Paris, 1867. Стр. 912, 8^0. Текстътъ свърша на стр. 890, следъ което на 6 стр. съдържание, а следъ него, пакъ на 6 страници:

Glossaire slave des noms dogmatiques, astronomiques, géographiques, ethnographiques propres et des noms épithètes contenus dans cet ouvrage.

И най-после на 10 страници:

Table alphabatique des matières contenues dans les trois volumes, — вещенъ показалецъ на съдържанието отъ Physique céleste.

Отъ т. VII на Panépistème има (споредъ каталога) тѣзи извадъци:

1) Extrait de la „Physique céleste", contenant l'état de la terre et de l'homme avant et après le déluge — Paris 1867, а съдържа освенъ предговоръ (VIII) и стр. 345—592. На външната корица има заглавие: La terre et l'homme avant le Déluge.

2) Origine de l'unique couple humain . . . dispersion de ses descendants coordonnées et mises en ordres chronologique d'après la loi physique dans la „Physique Céleste". Ouvrage indispensable aux slaves savants — par Pierre Béron. Paris, 1867. Стр. 76, 8^9.

3) Supplément de la „Physique Simplifiée" tome V, contenant: I. La gravitation prouvée: 1^{-o} dans le mode de formation de trois états des corps, 2^{-o} dans la chaleur latente; II. La lumière prouvée: 1^{-o} dans l'origine des sept espèces d'éléments, 2^{-o} dans son mode de propagation par l'expansion des éléments indéfiniment Comprimés. Par P. B. Paris, 1868. Стр 593—896.

Въ каталога намирамъ още:

Transformation de l'eau en minerais. Aperçu général des détails exposés dans la „Physico-chimie" dont cet ouvrage est le prospectus, avec invitation aux chimistes: I. de supprimer les incendies; II. de multiplier la lumière, la chaleur et les forces; III. de changer l'air en vapeur d'eau. Par P. B. Paris, 1868. Стр. XXX—334, 8^0.

Това е проспектъ на отдѣлно съчинение, което излиза презъ 1870 год. като VIII томъ отъ Panépistème подъ заглавие:

Physico-chimie, tome Ier, partie générale simplifiée par I. L'exposition des équivalents en tétraèdres et en nombres entiers; II. Les sept rapports entre les nombres des éléments et des couleurs; III La poussée de l'exprension des electres produisant la densité; IV. L'état des corps éprouvant la compression du baroélectre; V. L'explication de la fermentation et de la putrefaction; VI. La correspondance entre les espèces des électres et les organes des sens. Par P. B. Paris, 1870. Стр. XV + VII + 783, 8^0 1).

---

1) Споредъ бележка върху задната корица на тоя томъ, изглежда, че Беронъ билъ приготвилъ за печатъ още IX и X томъ отъ Panépistème, или II и III томъ отъ Physico-chimie, а именно:

II. Physico-chimie inorganique — qui finira vers la fin de l'an 1870.

III. Physico-chimie organique.

Тѣ вѣроятно не сж излѣзли отъ печатъ, но въ какво състояние и де сж, не се знае.

Това сж всичкитѣ Беронови съчинения печатани на френски и немски. Освенъ тѣхъ, доколкото можахме да узнаемъ до сега, отъ Берона има още:

Една дисертация на латински отъ 24 стр., печатана въ Мюнхенъ на 1831 г.; намира се въ Букурешката академия и носи това заглавие (споредъ както е съобщено до Министерството на Народното Просвѣщение отъ предстоятеля на Букурещката българска църква протоерей Ат. Маджарова):

Dissertatio inauguralis sistens novum lecanometron et embriometron quam pro summis in medicina, chirurgia et arte obstetrica honoribus rite obtinendis. Illustrissimae facultati medicae Monachensi omni qua par est observantia, offert Petrus hadzi Beron, Thrax. Monachii, MDCCCXXXI — Typis George Jaquet[1]).

А на 1853 год. Беронъ печаталъ на гръцки въ Атина една научна сказка, държана въ засѣдание на Атинското природно дружество (15 ян.), къмъ което се числилъ като дописенъ членъ[2]).

Съдържанието на сказката е „Всемирниятъ потопъ и следи отъ него“, т. е. извадъкъ отъ неговитѣ дотогавашни работи върху сжщия предметъ.

Отъ това що изложихъ само като съдържание на Бероновитѣ книги, може да се види, въ каква широка область се движи умътъ и перото на тоя български и, може смѣло да кажемъ, всесвѣтски ученъ и колко време би било потрѣбно да се представи дори и на кратко неговата обширна наука. Защото, търсейки първичното начало на вселенната, следейки развитието на природата и на човѣшката култура, гонейки отъ край до край сѐ една и сжща цель — да намѣри единство въ разнообразието на свѣта, Беронъ обгръща цѣлокупното човѣшко знание, сички науки — и реални и духовни. „Съчинението, що захващамъ да печатамъ (казва Беронъ въ предговора на томъ I отъ Panépistème), се занимава съ една наука, наречена Panépistème и обгръща сичко, що става въ свѣта и сичко що произлиза въ човѣшкиятъ умъ[3]). Аристотелъ твърдѣше, че сичко, що е въ нашиятъ умъ и разумъ, се зарежда най-напредъ у нашитѣ сѣтива. А и физицитѣ въ днешно време установиха, че сжществува една първична материя, единъ флуидъ, който зарежда сичко, що става въ свѣта. Азъ съединявамъ умътъ (интелигенцията) съ свѣта, като приемамъ, че на сѣко едно наше сѣтиво отговаря и единъ свойственъ нему свѣтовенъ флуидъ: свѣтлината отговаря на очитѣ, ехогенния флуидъ — на ушитѣ, отрицателното електричество — на носа (обонянието), положителното — на езика (вкусътъ), топлината — на кожата, а барогенния флуидъ — на мишцитѣ. Наспротивъ това произлизатъ сами по себе си и тѣхни физико-физиологически науки: Електростатика, Фотостатика, Термостатика, Баростатика, Ехостатика и Физико-физиология“.

---

[1]) Боравейки лѣтоска въ Букурещъ, потърсихъ и разгледахъ тая дисертация; тя е малка книжка — 34 стр. 16^0, съдържаща упжтване, какъ да се измѣрва foetus въ утроба. Къмъ края на книжката сж приложени две таблички, изобразяващи ржчни пръсти съ разни размѣри по тѣхъ.

[2]) Διατριβή ἀναγνωσθεῖσα ἐις συναδρίασιν τῆς ἐν Ἀθηναῖς φυσιογραφικῆς ἑταιρίας . . . ὑπὸ τοῦ αντεπιστέλλοντος μέλους ἀυτῆς Κ. Πέτρου Βερώνου Ἰατροῦ.

[3]) L'ouvrage que nous publions traite de la science nommée Panépistème, qui embrasse tout ce qui se produit dans le monde et tout ce qui s'opère dans l'intelligence.

Aristotote a reconnu que tout ce qui est dans l'intelligence se produit d'abort dans les organes des sens: les physiciens de nos jours ont constaté l'existence d'un fluide primitif engendrant tous les faits qui apparaissent dans le monde. Nous avons uni l'intelligence avec le monde, en prouvant qu'à chaque organe des sens correspond un fluide propre du monde: la lumière correspond aux yeux; le fluide échogène aux oreilles; l'électricité négative aux narines, l'electricité positive à la langue; la chaleur à l'epiderme et le fluide barogène aux filets des muscles.

Това е основния принципъ на Бероновата наука, главно изходище, отъ което излизайки Беронъ търси да обясни сички природни и душевни прояви. И тогава неговата физика получава други видъ, т. е. става наука за флуидитѣ и за тѣхнитѣ прояви, става реформирана или упростена физика (Physique simplifiée). „И както въ хидростатиката и въ аеростатиката си обясняваме лесно явленията, що ставатъ въ двата конкретни, груби флуиди, вода и въздухъ, тъй трѣбва да си обясняваме и явленията, биле тѣ физически или химически, що иматъ за причина и срѣда тънки, невидими и нетегловни флуиди, що изпълнятъ цѣлата вселенна. Тъй че нѣма никакви „сили", ами вмѣсто мъртви и бездейни атоми, сѣки флуидъ си има енергични атоми, които криятъ у себе си неопредѣлена сила и движение, готови да влѣзатъ винаги въ действие, щомъ се яви случай — тъй както бива съ скритата сила на пружина[1].

И тогава сички явления въ свѣта произлизатъ първо, отъ напрежението, що проявяватъ атомитѣ на нетегловнитѣ флуиди и на газоветѣ, второ, отъ срѣща на тегловни и нетегловни атоми. Знаейки, по кой законъ се разширяватъ или изобщо движатъ флуидитѣ, ще можемъ си обясни лесно явленията. „Ето защо, продължава Беронъ, въ това (мое) дѣло физиката е изложена въ такава форма, щото съвсемъ не прилича на досегашнитѣ физики[2].

Моята наука е основана върху космически факти, а не върху логически умувания, затова и не допуща видоизмѣнения, както наукитѣ изъ областьта на разумътъ[3].

„Славянска философия" (както нарича Беронъ своята наука) борави съ факти и предмети, строго установени като космически, но пръснати кое въ наукитѣ физически и природословни, кое въ наукитѣ метафизически и морални. Ценностьта на тая нова философия състои само въ инаква съпоставка на фактитѣ съ цель да се истъкне дейностьта, силата, що ги е произвела съобразно съ известни и добре опредѣлени физически закони, както сж тѣ приложени напр. при потопа, вследствие на които произлизатъ последици добре познати, но до сега още не подредени тъй, че да се види явно оная дейность и сила, що ги е произвела съгласно съ естественитѣ закони[4].

---

[1] Comme dans l'hydrostatique et l'aérostatique les déplacements des corps trouvent leur explication dans les écoulements des éléments des corps qui se présentent comme faits chimiques, physiques et physiologiques et qui ont leur cause dans l'écoulement des fluides impondérables, ainsi il n'existent plus de forces d'aucune espèce, et au lieu d'atomes morts et inertes, ceux de chaque fluide sont animés d'un depôt indéfini de mouvement comparable à celui déposé dans un ressort.

[2] Tous les faits résultent donc: 1. de cette expansion qui se manifeste dans les atomes de toutes les espèces des fluides inpondérables et dans ceux des gaz, 2. de rencontres des atomes pondérables ou impordérables. Connaissant ainsi la loi statique de l'exspansion ou de l'écoulement des fluides, 1. il faut connaître les faits pour déterminer les actions qui ont eu lieu dans leur production. ou 2. il faut connaître les actions qui font les éculements des fluides pour déterminer le fait qui va en résulter: C'est pourqoi les sciences physiques ont été, dans cet ouvrage présentées sous une forme qui n'a aucune ressemblance à celle qu'on leur avait donnée juqu'à présent.

[3] L'ouvrage que nous avons pris pour base de ce travail („Le Déluge") contient une doctrine puisée dans les faits cosmiques et non dans les raisonnements logiques. Pour cette raison on ne peut y faire des changements pareils à ceux que subirent toutes les doctrines qui sont du domaine de l'intelligince.

[4] La Philosophie slave contient des faits et des objets cosmiques bien constatés mais dispersés dans les sciences physiques et naturelles ou dans les sciences métaphysiques et morales. La valeur de cette nouvelle philosophie ne contiste que dans un arrangement des faits propres à rendre évidente l'action qui les a produits, selon certains lois physiques bien déterminées, se qui a eu lieu pour le déluge qui a produit des effets qui étaient connus, mais qui cependant n'ont pas pu jusqu'ici être réunis de manière à prouver l'action qui les a produits suivant les lois physiques.

А основнитѣ принципи на тая наука Беронъ излага тъй:

„Чрезъ установени вече космически факти се идва до познание, че вселенната е произлѣзла отъ единъ единственъ флуидъ, раздѣленъ още отъ самото начало на две части съ неравна гѫстина, тъй че единъ и сѫщи флуидъ получава свойство да се проявява като два флуида, различни по гѫстота и еластичность. Тия два флуида, наречени електри, не сѫ бездейни и мъртви, а сѫ оживѣни чрезъ своята еластичность, наречена оргазъмъ, който ги постоянно тласка да се разширяватъ и да заематъ сè по-голѣмъ просторъ. Този оргазъмъ е достатъченъ, за да оживи сичко, що сѫществува, т. е. както нетегловни флуиди, тъй и тегловни тѣла въ метафизическия свѣтъ и въ свѣта физически, между които нѣма разлика; защото съ това се проявява видоизмѣнението на флуидитѣ, за да станатъ отъ нетегловни — тегловни[1]).

„Тази наука е както умозрителна и морална, тъй и реална и приложна къмъ изкуства и занаяти. Тя е проста и лесна, защото съдържа само положителни факти, що са ги придобили учени отъ сички вѣкове."

Отъ безбройнитѣ въпроси, съ които се занимава Беронъ въ изброенитѣ горе съчинения и които разрешава тъй или инакъ, нека изтъкнемъ тука само по-главнитѣ, и то пакъ на кратко, за да покажемъ, какви свои възгледи прокарва тоя нашъ ученъ преди 60 години.

Горе засегнахме теорията му върху космогонията, която обяснява на нѣколко мѣста въ съчиненията си (Метеорологическия атласъ, Славянска философия и на три мѣста въ Panépistème). Беронъ приема, че преди още да се създаде прасвѣтъ (космосъ), имало еднообразна тънка материя, наречена флуидъ. Една висша сила (Action Suprême) раздѣля тоя правѣковенъ флуидъ на две половини или две кълба, еднакви по обемъ, нееднакви по гѫстина, вследствие на което се явява стремежъ да се изравнятъ по гѫстота, явява се вълнообразно движение, отъ което произлизатъ дѫги (des iris), а отъ тѣхъ — свѣтлина и топлина, които отъ своя страна пораждатъ barogène (притежна сила), hydrogène и oxygène. Съ това се свършва първичната творбà и захваща космосътъ, т. е. създаване отдѣлни свѣтила небесни, слънца, планети, комети, животъ и човѣкъ.

За небеснитѣ свѣтила Беронъ не дава опредѣлено мнение, като какъ сѫ произлѣзли, а за произхода на кометитѣ мнението му е особено; Беронъ приема три вида комети: космически (извънъ слънчевата система), слънчеви (произлѣзли въ областьта на слънчевата система) и земни (произлѣзли отъ земята). Първитѣ два вида комети приематъ изобщо сички астрономи, но третиятъ видъ — земни комети — приема само Беронъ, и ги обяснява тъй:

---

[1]) Par de faits cosmiques constatés, on est conduit à connaître que l'univers es produit par un seul fluide séparé dès le commencement en deux parties d'inégale densité. Ainsi un seul et même fluide obtint la propriété d'apparaître comme deux fluides qui diffèrent par leur densité ou leur élasticité.

Ces deux fluides, nommés électres, ne sont pas inertes et morts comme les atomes, mais ils sont animés par leur élasticité, nommée orgasme, qui les pousse à vouloir toujours augmenter en volume et occuper un espace plus grand. Cet orgasme est suffisant pour animer tout ce qui existe, c'est-a-dire, autant les fluides impondérables que les corps pondérables du monde métaphysique et du monde physique, dont la distinction disparaît; car on y démontre la modification qu'éprouvent les fluides impondérables pour obtenir la propriété de devenir pondérables.

Cette doctrine est aussi spéculative et morale que réelle et applicable aux arts et aux métiers. Elle est simple et facile, parce qu'elle ne contient que des fais positifs qui ont été acquis avec beauconp de peines par les savants de tous le siècles.

Преди да настане всемирния потопъ, имало върху двата полюса земни образувани (отъ въртежа на земята) два конуса, състоещи отъ по-гжста атмосфера. Тия два конуса по едно време се откжсватъ отъ земята и отлитатъ у свѣтъ като две комети, които заживяватъ свой животъ, било като цѣлокупни, комети било че се раздѣлятъ на части, както бива съ нѣкои комети.

Отдѣлянето на двѣтѣ комети отъ земята създава голѣми сътресения на земното кълбо: появяватъ се необикновени дъждове, вследствие на което произлиза това, що наричаме всемиренъ потопъ, който пъкъ отъ своя страна произвежда голѣми раздвижвания на човѣшкитѣ племена и голѣми етнически промѣни. И както флуидитѣ сж за Берона изходище за създаване свѣтъ, тъй и потопътъ му е главно изходище за земния животъ, а особено за културното развитие на човѣшкия родъ. Върху потопътъ и неговото голѣмо значение Беронъ говори твърде начесто въ книгитѣ си, било въ връзка съ кометитѣ, било въ връзка съ историческитѣ сждби на земнитѣ народи, и всѣки пжть забелязвашъ, колко много държи за тая си теория и какъ гордо я обяснява.

И какво ли не обяснява Беронъ съ своя Déluge! И разселване на хората, и смѣсване на езицитѣ, и разсипване на стари градове и държави, и занасяне тропически животни (мамути) въ северния полюсъ и пр. Защото буритѣ, казва, следъ като се отдѣлили двѣтѣ земни комети, били тъй вихърни, че помитали сичко предъ себе си, завличали животни, дървета и скали и засипвали съ пѣсъкъ цѣли долини, както що е станало съ толкова египетски и асирски градове. . . .

А ето какъ Беронъ обяснява разнитѣ метафизически понятия, като движение, сила, безкрайность, време, просторъ и пр.

. . . Преди да настане какъвъ-годе космически фактъ, имало е действие (ἐνεργεία), а това действие било предхождано отъ сила (δύναμις). Но азъ, каже, отфърлямъ тѣзи отвлѣчени понятия, които са само призраци; азъ скжсахъ преградата, която пречеше на естественицитѣ да възлѣзатъ до началото на свѣта[1]).

Сила или сродство (affinité) е разваляне или скжсване на равновесието било между едноименни сгъстени молекюли, било между две маси молекюли, нееднакво сгжстени (за да дойдатъ въ равновѣсие)[2]).

А разнитѣ основни елементи произлизатъ, следъ като по висша сила (action suprême) свѣтовнитѣ молекюли биватъ раздѣлени на две козмосфери, еднакви по об'емъ, но различни по гжстота, отдето се появява първо движение. Отъ това движение или сблъскване се зараждатъ седемь чифта елементи, които сички съставятъ или даватъ електричество.

Отъ действие на електричеството произлиза водородъ и кислородъ, които отъ своя страна образуватъ ядката на централното тѣло (masse empyrée), наречено archégète.

Субстанции различава два вида: нетегловна и тегловна.

Пространства различава три вида или три области: 1) мирово или свѣтовно (mondaine), което обгръща въ себе си видимия звезденъ свѣтъ заедно съ млѣчния пжть; 2) задмирово (ultra-mondaine), което се съдържа между двѣтѣ атмосфери и 3) небесно пространство (espace céleste), което е неограничено[1].

---

[1]) Origine du mouvement et de l'infini.

. . . Avant l'apparition de chaque fait cosmique il a eu un action (ἐνεργεία), laquelle été précédée d'une force (δύναμις). En mettant de côté ces termes abstraits qui ne sont que des espèces de fantômes, j'ai brisé la barrière qui empêchait les naturalistes de remonter jusq' à l'oriqine du Monde.

[2]) La force ou l'affinité n'est qu'une rupture d'équilibre, une anisorrhopie, laquelle peut se trouver: 1. entre les molécules homonymes comprimées, ou: 2. entre deux portions des molécules homonymes inégalement comprimées pour être d'une densité inégale...

Време различава петь вида: 1) свѣтовно или мирово (temps mondain), откогато свѣтовното вещество става отъ нетегловно тегловно; 2) задмирово (ultra-mondain) — откогато се зародили два равносилни нетегловни елемента въ видъ на две електрики (положителна и отрицателна); 3) откогато Висша сила (Action Suprême) раздѣля мировото вещество на две (вѣчность); 4) преди това, когато мировото вещество било въ равновесие и въ покой; 5) времето, нужно, за да се дойде до равновесие и покой (безкрайна вѣчность)[2].

За произхода на живота върху земята Беронъ има тъй сжщо своя теория; споредъ него туй, що наричаме животъ или сѣтивность, произлиза отъ елементи или сили, зародени още отъ самото начало: свѣтлина, топлина, електричество, барогенъ (тежесть); свѣтлината произвела органи за гледане, топлината — органи за усѣщане топло и студено, отрицателното електричесто произвело органъ за мирисане, а положителното — органъ за вкусъ, барогенътъ пъкъ — органи за движение[3].

Следъ растенията, които Беронъ зима за начало на живота, произлизатъ безграбначни и гръбначни, но чудно, че Беронъ приема, че и птицитѣ. та и човѣцитѣ произлизали пакъ отъ растения!

Ония растения, които заедно съ планинитѣ се издигнали високо надъ морското равнище, дали въ своето развитие птици, понеже било нарушено равновесието на растителнитѣ имъ атоми[4].

Още по-чудна е теорията на Берона за произхода на човѣшкия родъ, теория съвсемъ фантастична и въ пълно противоречие съ естественитѣ закони, макаръ Беронъ да я препоржчва като естествена:

Единъ клонъ отъ Хималаитѣ, именно полуостровъ Малака, се спуща въ морето. На това мѣсто се образува едно растение, чиито корени се напояватъ отъ морето. Растението се развива въ животно, снабдено съ органи за движение, съ две ржце и два крака, съ които си търсило храна както въ морето, тъй и на сухо; това е човѣкътъ. Той, отначало безполенъ, получава полови органи и когато възмжжава, предава сексуалната си мокрота на растението, което по тоя начинъ оплодено, заченало жена![1])

---

[1] Substance, espace, temps.

Substances, οὐσίαι. Различава substance pondérable et substance impondérable.

Espace Χῶρος. 1. espace mondaine (Χῶρος κόσμιος), en forme de meule, borné par la surface extérieure de la voie lactée; L'espace ultra-mondaine (Χ. Μετακόσμιος) contenu entre les deux cosmosphères; 3. Espace céleste (Χ. υπερκόσμιος), qui est illimité.

[2] Temps, Χρόνος. 1. Le temps mondain (Χρ. κοσμ.) — le temps écoulé depuis l'époque où s'est produit la substance pondérable jusqú'à présant; 2. Le temps ultra-mondain (Χρ. μετακ.) — depuis l'époque où se sont produits les équivalents impodérables $\overset{+}{E}$, $\bar{E}$ (двѣтѣ електрики) jusqú'à présant. 3. Depuis l'époque où l'Action suprême a fini jusqú'à présant il s'est écoulé la somme de χρ. κοσμ., χρ. ματακ. — χρονος ὑπερκοσμιος. 4. Avant l'Action suprême, les molécules équilibrées et inertes présentaient la perpétualité ἀϊδιότης. 5. Le temps indéfini nécessaire pour que l'équilibre des molécules soit retabli est l'éternité, ἀιωνιότης.

[3] Les sept espèces d'éléments d'électricité négative ont produit l'organe de l'odorat; les sept espèces de l'électricité positive ont produit l'organe de la saveur; le barogène des atomes somatiques a été cordonné de manière à exercer le minimum de résistance sur le barogène qui parcourt la plante. C'est à une pareille coordination des atomes somatiques qu'est dû l'appareil de translation des animaux (III).

[4] Les montagnes soulevées ont produit par leur barogène une rupture d'equilibre des atomes de plantes de champs qui se trouvaient à différentes distances. Ces plantes ont formé des milliers d'espéces ayant autant de modifications dans leur appareil de translation, et possédant en même temps un organe de la voix correspondat anx distances franchies.

Говорейки за появата на човѣшки родъ на земята, Беронъ говори следъ това и за произхода на езика и право го обяснява, като приема, че първитѣ човѣци сж използували естественитѣ си рефлективни звукове, подвиквания, възклици, които той нарича épiphonèmes; тия подвици сетне се подражаватъ и́ ставатъ звукови изрази на логически понятия: първиятъ плачъ на детето неминуемо се схваща като звуковъ изразъ на гладъ и майка му го разбира. Затова и Беронъ приема такива естествени викове èpiphonèmes за първи и основни елементи на езика; следъ тѣхъ идатъ имена (noms), прилагателни (èpithètes), мѣстоимения (pronoms), глаголи (verbes), наречия (adverbes), членъ (article), предлози (prépositions) и съюзи (syndesmes). Въ Slawische Philosophie обаче малко инакъ е изложенъ сѫщия въпросъ, вж. стр. 121—138: Über die Bildung der Sprache.

---

[1]) Une branche (la presqu'île Malacca) de l'Himalaya arriva jusqu' au bord de la mer. Dans ce nouveau sol il s'est formé une plante dont les racines ont été arrosées par la mer. Cette plante a produit un animal qui a été doué d'un appareil de translation composé de deux mains et de deux pieds, appareil propre à lui faire trouver sa nourriture dans les champs, dans l'eau et sur les continents. L'homme, d'abort neutre, acquit des parties génitales en arrivant à l'âge de pubertè; pendant son sommeil, il eut une expermatose qui se répandit sur la plante: celle ci ainsi fructifiée engendre la femme. Les descendants de ce couple primitif, en se multipliant, se répandirent sur les dex bords de la mer équatoriale... (Panépist. III).

Ето и други подробности по сжщия въпросъ, които привеждамъ само на французки:

Le soulèvement de l'embranchement formant la presqu'île de Malacca a occasionné la formation du couple humain primitif, bipède et bimane, car il a été le seul qui ait été produit par unique plante dont une moitié des racines touche le font de la mer et l'autre moitié est sur le continent.

За това говори Беронъ на нѣколко мѣста въ книгитѣ си, срв. кн. VI на Physique simplifiée, гл. IV на Physique céleste (164 стр.); вж. още III, 473 и сл., дето растението се нарича plante génératrice: L'individu primitif développé dans un animal auxiliaire s'est nourri de la plante génératrice; il vécut jusqu'à l'âge de puberté, époque où il eut la première expermatose pendant son sommeil. Le sperme répandu sur les feuilles de la plante a provóqué l'expansion des fluide composant le germe de l'individu neutre; cette expansion a fait croître un foetus dans un animal auxiliaire. Ce foetus ayant été formé par l'expansion des fluides du même germe n'a pas différé du précédent jusqu'aux parties génitales, lesquelles, au lieu de faire saillir en dehor comme dans l'individu mâle, sont retournées vers l' interieur.

Любопитни сж по-нататъшнитѣ обяснения:

Ce renversement de direction a sa cause physique dans le renversement des directions des expansions constaté dans les courants électriques interceptés; les courants qui ont chassé le sperme sur la plante ont pris des directions inverses qui se sont portées de la plante vers le sperme. Le nouvel individu n'a différé du précédent que par les parties génitales renversées.

Le nom Adam et Ève en langue orientales signifient homme et femme; ce ne sont pas des noms propres, bien que l'Ecriture les emploie comme tels. Néanmoins il n'y a aucun inconvénient à suivre cet usage généralement adopté.

Adam était à l'âge de puberté quand Ève vint au monde au moyen de l'animal auxiliaire, elle était inséparable d'Adam. Tant qu'elle fut enfant, elle ne fit aucune attention aux parties génitales d'Adam, mais arrivée à l'âge da puberté, elle commença à être frappée du changement qui s'opérait dans la forme et la dimension de ces parties qui prenaient l'apparence d'un serpent. C'est cette tentation qui a conduit le couple primitif à l'accouplement, de même que cela eut lieu pour le couple primitif des animaux.

La reproduction ainsi commencée rendit superflue l'intervention de l'animal neutre auxiliaire. Les deux individues du couple primitif n'ont donc différé de ceux engendrés par la reproduction qu'en ce qu'ils se sont développés tous les deux d'une manière qui n'atait pas habituelle.

En exposant la série de faits d'après la loi Physique et non d'après des hypothèses, je suis convaincu de leur réalité; cependant je ne doute pas que parmi mes lecteurs il ne s'en trouvent beaucoup qui ne puissent approfondir les lois de la Physique.

Pour les mettre donc en état de se convaincre de la réalité de tout ce que j'avance ici, je leur rappellerai le nouveau dogme sur l'immaculée conception et le dogme ancien de la conception de Jésus-Christ. Cet objet, d'une très haute importance est traité longuement dans la Métaphysique si j'en fais mention ici, c'est pour empêcher le lecteur de croire que les dogmes sont des jeux de phantaisie.

За прародина, за люлка на човѣшкия родъ Беронъ приема полуостровъ Малака, за което говори на нѣколко пѫти, а главното му доказателство е значението на четиритѣ географски имена на **ан**: Hindoustan, Japan, Birman, Kintschindinga, четени наопаки. Вж. още III, 242—3: Noms géographiques en langue slave indiquant la sortie de peuplades de Malacca. Тукъ Беронъ вече споменува покрай славянски езикъ и „моя майчинъ езикъ“ но пакъ не казва „български“:

... J'ai eu la satisfaction de trouver dans Malacca au moyen des signification des noms géographiques actuels, dans ma langue maternelle, et cella de façon à n'en pouvoir douter, le lieu ou avaient pris naissance les ancêtres, des habitants actuels de l'Asie et de l'Europe. Sans la connaissance de la langue slave, il m'eut été tout à fait impossible de trouver des preuves historiques de la continuité des habitants actuels et de leurs ancêtres au sortir de Malacca ... Повтаря етомологии, които ще бѫдатъ наведени по-долу.

Причина пъкъ за разселването на човѣшкия родъ Беронъ търси освенъ въ липсата на храна, ами и главно — въ атмосфернитѣ промѣни, що настанали въ първичната човѣшка родина. Това, види се, за да остане вѣренъ на своя принципъ, сичко да обяснява посрѣдствомъ естествени (физически) причини.

Съ въпроса за разселването на разнитѣ народи по земята се докосваме до теорията на Берона за старината на славянитѣ и за тѣхниятъ езикъ, като основа за разгатване много предисторични гатанки. Нека проследимъ мислитѣ на Берона по тоя въпросъ, та да стане ясно, защо Беронъ нарича своята наука „Славянска философия“.

Както споменахме, Д-ръ Беронъ ималъ на умъ най-напредъ да именува своята наука и на френски „Славянска философия“, каквото име ѝ е далъ въ немската си книга, и както я нарича въ проспекта си, печатанъ на 1847 год., дето казва, че ще разгледва „потопа“ отъ славянско философско гледище (du point de vue de la philosophie slave). Но по неизвестни причини Беронъ дава отсетне друго название на книгитѣ си, дето излага на френски своето учение; той нарича дѣлото си Panépistème (всеука, всепознание), като поддържа обаче и пò-нататъкъ мнението си, че туй що открива той като нова наука, е отдавнашно достояние на славянитѣ, запазено въ езикътъ имъ. И като казва „славяни“, Беронъ разбира българи, защото сичкитѣ му етимологични докази иматъ за основа нашия български езикъ, и то североизточното наречие, или по-добре да кажемъ, неговия рòденъ котленски говоръ.

Нека кажемъ веднага, че въ етимологиитѣ си Беронъ отива много пòдалечъ отъ своя съгражданинъ Сава Раковски, отъ когото вѣроятно се е повлиялъ. Разбира се, че такива етимологии днесъ (па и на времето си) не би одобрилъ никой вещакъ по тоя предметъ, но те хубаво освѣтляватъ желанието на Берона да нарече учението си „славянска философия“. Етимологията му служи тъй сѫщо да обоснове и нѣкои свои кабалистични възгледи, както ще видимъ.

Принципътъ на Бероновитѣ етимологии състои въ това — да чете разнитѣ старински лични и географски имена наопаки и по този начинъ да изкарва славянско значение. А какъ оправдава своя принципъ? Ето какъ:

На стр. 71 отъ т. III. на Physique céleste въ отдѣлъ La terre et l'homme, глава XI, която носи заглавие Les vestiges des slaves conservés dans les noms géographiques, Беронъ казва: Славянитѣ, пишели едно време отъ дѣсно на лѣво, като евреи, араби и перси, а отсетне тъй писанитѣ думи чели обратно — отъ лѣво на дѣсно, докато после се установило еднакво писане и четене отъ лѣво на дѣсно, както сега. Това ще разберать само ония отъ моитѣ читатели, казва Беронъ, които знаятъ славянски.....[1]) И продължава:

Излизайки отъ полуостровъ Малака, първичната люлка на сички народи, славянитѣ тръгнали къмъ чудната земя, наречена Хиндустанъ — na tsudnih, други къмъ Japon — n'opaj — на опакъ, а трети, които трѣбало да минатъ презъ тропика, измрѣли или биле избити: Birman — na mriv (b се чете като в) понеже било горещо. И за да обясни още по̀-добре това, казва подъ бележка, че въ Парижкия Лувърски музей имало нѣколко барелефа отъ Нинивия, на които се четѣло: Khorsabad, а то, наопаки четено, значи dava s rohk = donne avec corne, s'est à dire il donne au lion des coups. А лъвъ тука означава славянинъ, както обикновено представятъ славянитѣ въ образъ на лъвове, и то лъвове, сразени, победени. А Ninevi за славянитѣ значело познатъ, славенъ= Ninevi ranversé — ievinin = connu, renommé (явени).

Любопитно, че Беронъ говори сѐ за славяни, а тълкува разнитѣ имена сѐ възъ основа на български, и то новобългарски езикъ! Срв. и по̀-надолу.

---

[1]) Dans le principe les slaves écrivaient de droite à gauche, à la manière des Indous, des Hébreux, des Arabes et des Perses; ensuite les mots ainsi écrits se lurent de gauche à droite. Plus tard, on a écrit et lu des noms de gauche à droite. Parmi les lecteurs, les slaves et le petit nombre de ceux des autres nations qui connaissent cette langues sont les seuls qui pourront se convaincre des trois changements qu'ont subis la lecture et l'écriture. Ceux qui ignorent cette langue ne pourront acquérir cette conviction, quand même ils connaîtraient le sanscrit; bien plus, ils seront tout à fait hors d'état d'apprécier toute l'importance du contenu de ce paragraphe...

C'est en sortant de la presq'île Malacca que la peuplade qui déviait à l'est prit une direction à l'envers par rapport à celle suivie par la peuplade dirigée vers l'Hindoustan.

Hindoustan renversé: na tsoudnih (на чудни) = vers merveilleux.

Japon renversé — n'opaj (на опак) = vers l'envers.

Birman renversé — na mriv (на мъртви?) = vers mourants.

Kintschindjinga renversé — agni j dnih cstnik (огън и дни къщник) = du feu (aurore) et des jours domicile.

Beloutchistan renversé — nat sich ctou lev (на сих къту лев) = sur eux comme lion.

Si l'on compare la signification des noms conservés avec les pays parcourus par les nomades de la peuplade slave, on peut former l'histoire de cette peuplade sortie de la presquile Malacca avec les autres peuplades.

1. La peuplade qui s'est dirigée vers l'est est devenue le Japon (на опак, остана ли отзад).

2. La peuplade qui se trouvait au milieu devait perir quand elle voulut passer le tropique (на мрив, на мъртви).

3. Les prédésesseurs de ses peuplades, qui étaient chasseurs, ont annoncé que la peuplade qui se dirigeait vers l'ouest avançait dans des pays merveilleux (на чудних).

4. La montagne de l'Himalaya se trouvait á l'est quand les nomades slaves en ont occupé le versant occidental. Le sommet de cette montagne (Kintschindjinga) prit un nom indiquant que c'était là qu'apparaissaient l'aurore et le soleil.

5. Les mots sur eux comme lion, d'un pays au delà du tropique, indiquent qu'il y avait des obstacles de la par d'autres peuplades.

На стр. 74—76 подъ заглавие Noms géographiques et ethnologiques en dehors de la zone torride Беронъ дава още нѣкои подобни етимологии:

Следъ като излѣзло отъ горещия поясъ, славянското племе се настанило въ Beloutschistan, дето се срещнало съ араби, които ги нападнали като лъвове, отдето и името: na sih ktou levl[1]).

Името пъкъ на арабитѣ или сирийцитѣ свежда къмъ русъ, наопъки четено суръ: syr. — Либанъ или Ливанъ, наопаки четено, дава навилъ; Euptrate, съ размѣстяне на буквитѣ r и a, дава, наопаки чегено: trapeu ayant des enfoncements (трапавъ); Jordan, пакъ съ такова размѣстяне и съ изговоръ на **d** като **t**, дава na troi (на трой) = á trois (безъ по-нататъшни обяснения): Дунавъ — ван уд = au dehors humide; Σταγυρ renversé — ρουγατς = cerf (рогачъ).

Следъ като навежда доста такива етимологии (вж. подъ линия), Беронъ казва, че въ Метафизиката говори подробно за общия произходъ на елино-славянски (латински, дакийски, италиански, испански, французки) и германски.

Други етимологии се привеждатъ още на стр. 537—38; следъ като дава кратъкъ прегледъ на египетската история, обяснява тия три имена: Ramses, Meinmoun и Sesostris (Вж. бележкитѣ).

---

[1]) Du versant occidental de l'Himalaya, la peuplade slave sortit de la zone torride et occupa Beloutchistan en suivant la côte, car on se nourrissait de poissons, comme on l'avait fait avant l'apparition des pluies et comme on le fait depuis Alexandre le Grand jusqu'à nos jours.

De leur côté, les peuplades de l'Arabie s'étendirent en même temps au delà du tropique, et c'est ainsi qu'au Beloutchistan il leurs arriva de rencontrer les chasseurs slaves qui étaient les précurseurs des familles nomades. Ces chasseurs se sont donc rués sur les chasseurs étrangers comme des lions dans le pays qui a porté ce nom depuis cette époque jusqu'aujourd'hui.

I. La peuplade qui sorti de l'Arabie avait un teint châtain, indiqué en slave par le mot rous, qui, renversé, fait sour = syr. Le teint de la peuplade de l'Arabie lui fit donné le nom de syr; elle se trouvait à l'ouest de la colonne de la peuplade slave. Se trouvant en Asie Mineure, les slaves eurent les Syrs en Syrie, en Misyrie (Egypte) et en Assyrie.

La chaîne des montagnes qui séparaient les syrs des slaves a été nommée Liban, mot qui, renversé fait nabil qui, prononcé navil = surpassant.

Les montagnes Olympe en Asie et en Thessalie se nomment en slave Oloub, ce qui signifit pigeon; ce mot renversé fait boulo, qui, en langue thrace, signifit voile. On indique par là le brouillard qu l'on voit parcourir très fréquemment ces montagnes. C'est derrière cet espèce de voile ou de rideau que les poëtes ont fait descendre les dieux du ciel et y monter sans être vus des morteli.

Caspien, Casp renversé — psac = sable (пясък).

Europ renversé (les diphtongues restent sans être renversés) poreu = traversable (порев?).

La mot Parnasse renversé s san rap = avec bleue couture (със син ръбl), indique le sommet de la montagne qui unit les deux versants comme avec une couture; la couleur de cette couture lui vient du ciel. Dans l'Himalaya, le sommet est comparé à une maison où est le domicile de l'aurore et du soleil.

II. Jusqu'ici les noms cités ont été écrits et lus du droite à gauche. Je vais indiquer des noms ethnologiques écrits de droite à gauche et lus de gauche à droite.

Rouss (Ryss) renversé s syr = avec Syrien en çontact ou mêlés.

German — na mrege = vers carnage. On désignait ainsi la peuplade qui se nourrissait en grande partie des produits de la chasse, du carnage.

Latin renversé — n'ital, est le nom de la peuplade qui s'est dirigée vers l'Italie.

Ispan renverse — na psi ou na spi, vers dormir, indique le coucher du soleil.

III. Les noms suivants sont écrits et lus de gauche à droite:

Bospore, qu'on doit prononcer Vospor (du verbe vospiraio), barrière ou détroit empêchant le passage (πορος) des slaves qui dépassèrent les Syrs et atteignirent la côte de l'Asie

Понеже сички народи, казва Беронъ, произлизатъ отъ Азия, именно отъ полуостровъ Малака, то и египтяни, гърци, славяни и пр. произлизатъ сè отъ тамъ, та сж и сродни народи[1]). Гърцитѣ стоятъ надъ българитѣ и физически и умствено, но пъкъ надъ гърцитѣ стоятъ египтяни, които иматъ по-стара култура; дълго време преди Омира, тѣ съставили своя поема, която сетне минава у

Mineure. Je dis que la chaîne du Liban occasionna la séparation des slaves d'avec les Syrs et les fit s'éloigner.

Byzant, qu'il faut prononcer vouzad = v'ouzad = du derrtère, de l'autre côte du Bosphore, l'endroit de l'Europe qui l'onvoyait de l'Asie.

Σαμος, sam = isolé.

Κρήτη = cachée.

Ὅμηρος = ο μὴρ = au monde.

Γαρκ ou Γόρακ = montagnard.

Ἕλλην = serf.

Dans la Métaphysique je parle avec détails de l'origine commune des langues héllèno-slave, (latine, dace, italienne, espagnole, française) et germanique.

Comme on le voit, je ne laisse échapper aucune occasion de mettre le lecteur a même de s'apercevoir de progrès incontestables qu'il fait dans la Panépistème en suivant la loi physique.

Та дори и египетски имена като Ramses, Meïamun, Sesostris имат свое значение на български:

Rams-es, lu de droite à gauche, fait smar = avec le monde (la lettre a sa prononce comme η ou ε). Meiamoun lu de droite à gauche: n'oum ai em = j'apporte à souvenir (на ума ем?).

Sesostris — se s'ostr = toujours avec (arme) tranchant ou coupant (cè с остър).

Amenemes — seme nema = semence manque (III 538).

Изобщо Беронъ обича да прибѣгва към етимологични и семантични тълкувания на думитѣ, за да подкрѣпя теориитѣ си. На стр. 174 отъ сжщия т. III на Physique céleste споменува за тройното значение на „славянската" дума iazik (езикъ въ уста, говоръ и народъ), кога се чете отъ лѣво на дѣсно, а кога се чете отъ дѣсно на лѣво, получава се kizai — c'est un verbe à l'impératif, qui signifit montre, indique, prouve (казвай!). Ето и тука говори за славянски езикъ, а има предъ видъ българския, защото само на български има форма (казвай), която стои нэй-близу до kizai.

На стр. 591 пакъ навежда географични и други имена, но ги тълкува инакъ, т. е. не като ги чете наопаки, а съ пресилено звуково сближение: Ὄλυμπος = Olyb = oloub (pigeon) и пр.

[1]) Les Hellènes et les slaves formaient une seule et même nation descendant de la peuplade sortie de Malacca. Lorsque cette nation se fut multipliée avant le Déluge, les familles qui ne trouvèrent pas moyen de se nourir dans leur pays natal en sortirent. Cette séparation locale donna naissance à deux dialectes, de sorte que parmi les noms propres, 1-o les uns indiquent par leur signification si l'individu est Slave ou Hellène, 2-o d'autre noms des Hellènes sont dérivés de la langue Slave, et le plus souvent les Slaves portent des noms helléniques. И навежда: Ὄλυμπος = Olyb. Ce mot lu de droite à gaucte, et en prononçant la lettre y comme ou, fait boulo, qui signifit voile, allégorie des nuages que l'on voit au sommet de l'Olympe ou des montagnes.

Bosphore (dérivé du verbe vospiraio) indique la barrière qui empêche le passage = pore Срв. и етимологията на Раковски — въспор.

Dardan, dar = done, dan = donné. Ce nom poétique indique la détroit par lequel les premières familles Slaves passèrent en Europe.

Byzant ou Vyzad (d dur s'écrit ντ en grec) v'uzad = du derrière (du Bosphore). Quant les Slaves étaient en Asie, ils ont appelé v'ouzad la partie du détroit qui est du côté de l'Europe.

La signification de ces trois noms géographiques a la valeur d'un monument historique incontestable pour ceux qui connaissent la langue Slave.

Parnasse. Ce mot, lu de droite à gauche, fait s'sin rap = avec bleue couture (rap = sommet où sont les deux versants unis comme par une couture qui paraît couleur bleu de ciel).

Noms propres: Priam = personne qui reçoit (приема).

Ἑκάβη, iakava = forte, robuste.

Πάρις, para = vapeur.

Κάλχας, kal = boue, kalah = plein de boue (калав).

Πενθεσιλεα, amazone. ayant sila (= force) comme cinq autres; pent = pet = cinq.

гърцитѣ (въ Индостанъ!) подъ име Илиада; а Троянска война не е ни имало![1]). Египетския царь Сезострисъ водилъ война въ Индия (още преди потопа!), която война е представена въ картини и релефи по стенитѣ на египетски храмове. Народитѣ, що победилъ биле — хети и троидити, жители на Азия отъ славянски произходъ[2]).

А за разселването не славянитѣ Беронъ казва: La nation slave était fixée à l'ouest de l'Hindoustan, la nation latine en milieu et la nation germanique à l'est. Споредъ това славянитѣ (заедно съ гърцитѣ) тръгнали къмъ Месопотамия и презъ Мала-Азия минали въ Европа още преди латинци и германци да стигнатъ тамъ. И понеже на пѫтя си срещнали и други народи, произлѣзло смѣсване на езици, за което се говори въ Библията. И навежда географски имена (за да покаже пѫтя на движението)[3]), като ги обяснява пакъ възъ основа на бълг. езикъ.

Следва една глава подъ заглавие: Attachement des habitants au pays natal, дето поддържа мисъльта, че народитѣ не изчезватъ, тъй че тритѣ главни народи, изселени отъ Индия въ Европа, живѣятъ и днесъ подъ разни имена: старитѣ траки живѣятъ днесъ като българи, защото bolgarin било титла, която носили благороднитѣ траки, както и румънскитѣ боери сѫ потомци на благороднитѣ даки, понеже boi по дакийски значи волове, а боери — притежатели на волове, добитъкъ (стр. 579).

---

[1]) Dans le poëme original (Илиада, която споредъ Берона била съставена първично на египетски), figurait la ville Thèbes et le nom du roi Memnon; dans l'Iliade ce nom et remplacé par celui d'Agamemnon. Aga, derivé d' ἀγὸσ signifie chef.

J'ai trouvé dans l'Iliade les mêmes objets matériels que ceux contenus dans les tableaux conservés sur les murs des temples (за които говори въ § 292). Ainsi j'ai été conduit à apprendre que le poëme composé en Egypte était répandu dans l'Hindoustan parmi les Hellènes avant le Déluge. L'armée de Sesostris était composée d'habitants des villages originaires de l'Abyssinie et avait pour officiers les Hellènes, habitants des villes et parlant un dialect de la langue qui parlaient les Hellènes de l'Hindoustan.

[2]) Les peuples vaincus, les Chetas les Troïdites, sont des habitants de l'Asie d'origine Slave; les vainquers sont des Hellènes habitants de l'Egypte et de la Grèce. Les Hellènes ont sur les Slaves non seulement une supérioté physique, mais encore une supéririté intellectuelle. Leurs passions physiques éclatent dans les occasions naturelles, mais bientôt la sagesse, fruit de l'éducation et de la civilisation, prend le dessus sur les passions.

Les Hellènes et les Slaves formaient une seule et même nation descendant de la peuplade sortie de Malacca.

За похода на Сезостриса въ Индия и за Илиада вж. още стр. 577 подъ бележка, дето казва, че отъ онуй време носи името си областьта Beloutchistan = na sih c'tou lev (на сихъ като лъвъ)!

Russe. En slave, ce nom s écrit Ryss; lu de droite à gauche il fait s syr = avec Syrs.

Syr renversé fait rys = châtain. Les familles de la nation slave qui avaient émigré de l'Hindoustan se sont trouvés en contact avec les Syrs qui venaient de l'Arabie. Tous ces faits historiques ont été conservés dans la composition du nom propre russe et dans la Signification du nom rous = rys = ctâtain, considéré comme épithète, de même que les noms scith, gaul.

[3]) Noms géographiques indiquant la voie de l'exode. Pour arrivier de Babel aux pays que possèdent aujourd'hui les Russes, leurs ancètres durent traverser les pays dejà occupés, tels que la vallée de l'Euphrate, le Daghestan (577), les côtes de la mer Caspienne. Tous ces noms, lus de droite à gauche, appartiennent à la langue Slave et ont les significations suivantes:

Babel — levav ou livav = pays qui devient inondé.

Euphrat — tarpeu ou trapev = pays ou lit de fleuve qui a des fosses (трапав).

Caspien — psac = sable (пѣсъкъ).

Daghestan — nat seh gad = Sur eux feros (такаl). La Composition grammaticale de ce mot ne diffère pas de celle du mom Beloutchistan — nat sih c'tou lev = sur eun comme lion (надъ сихъ като левъ!).

Тъй сжщо и въ Slawische Philosophie, говорейки за разселението на хората, приема четири първобитни раси, но сетне отъ тѣхъ се отдѣля петя раса славянската: отдѣля се именно отъ грьцката и постига висока култура: „отъ тая петя раса произлиза и философията, що излагамъ тука; а дали тая нова философия е и истинската, ще се види отъ това, що следва“ (стр. 109) [1].

Макаръ че Бероновата наука е инакъ реална и дори материалистична, той пакъ гледа нѣкакъ да примири тая наука съ религията, и то не само съ християнската религия, но и съ еврейската, съ мухамеданската, та дори и съ многобожието. По-горе споменахме, какъ Беронъ разпредѣля народитѣ споредъ тѣхното разбиране началото на вселенната. Отъ това разбиране или схващане произлизатъ, споредъ него, и разни теории за произхода на свѣта: I атомистична, II динамична и III киматична, които една друга не се изключватъ, а само исторически се различаватъ[2]). Отъ φυσις се развива πολυθεία, отъ δυναμις — μονοθεία (разбира мухамеданския монотеизъмъ!), а отъ естество се развива пакъ монотеизъмъ, но тоя богъ е въ три лица — τριας — троица[3]). А троица — troitsa наопаки четено дава as-ti-ort, т. е. азъ (отецъ), ты (синъ). а пъкъ ort вѣроятно е значило, казва, нѣкоя птица (срв. ἱέραξ, ἀετός), може би гължбъ — oloub — название на Олимпъ, дѣто сж боравили гръцкитѣ божества, срв. днешното название на Голабъ-планина и Пелистеръ въ южна Македония. Споредъ това християнскитѣ догми сж и славянски, щомъ се спосрѣщатъ тъй хубаво старитѣ догматични и черковни термини съ славянски езикъ! Тъй се посреща и названието на седмицата[4]), и то споредъ гръцката и споредъ еврейската ѝ форма: срещу hebdomas стои въ славянски (наопаки четено) sam o dveh — un seul entre deux, а срещу sabbat — to v vas — cette chose est dans vous[5]). При това Беронъ пакъ бележи, че b трѣбва да се чете v и дава примѣръ krebbat, което наопаки четено, дава на немски tav verk = appareil composé de cords (Tau-werk!).

---

[1]) Diese fünfte Race, welche eigentlich die zweite Asiatische ist, wurde, ohne die dritte und die vierte in ihrer Bildung nachzuahmen, sondern in unmittelbarer Berührung mit ihrem vordern Teile stehend und ihrer eigener Methode folgend, durch die Naturgesetze von den Phänomenen zu den Ursachen steigend immer zu zwei Fluiden geleitet. Diese zwei Fluida und die Naturgesetze führten zur Erklärung aller Phänomene, die zu Gegenständen der verschiedenen Wissenschaften wurden; aber überraschend war die Entdeckung von bis dahin unbekannten Phänomenen, welche auf diese Weise erklärt wurden. Zuletzt aus den Ursachen und den Phänomenen wurde man zu den Naturgesetzen geführt, unter welchen auch neue, bis jetzt unbekannte, sich geltend machten. Diese letze ist die gegenwärtige; dass keine ähnliche unter allen, welche unter den Menschen bis jetzt erschienen, exestire, ist gewiss, ob aber diese neue Philosophie auch die wahre sei, das wird sich in der Folge zeigen (стр. 109).

[2]) Вж. стр. 881 отъ Panépistème III: Concordence entre la cosmogonie et les quatre religions principales (разбира: поганска, еврейска, християнска и мухамеданска).

[3]) Die Triàs oder der Christentum erhebt sich über die Kraft des Alleinherschers, denn aus der Kraft allein ist die Schöpfung nicht entstanden, sondern vor der Schöpfung waren die vom Orgasmus belebten Elektern, welche ein und dasselbe sind, weil das Oxyelekter dasselbe wie das Hydroelekter ist, nur in einem andern Zustande, nämlich von einer grösseren Dichtigkeit; auf diese Weise stehen die Einheit Gottes und zugleich die Triàs nicht in Widerspruch (Sl. Phil. стр. 508).

[4]) Числа три и седемь играятъ у Берона голѣма роля. Противно на инакъ положителния му стремежъ да обяснява сичко по естествени закони, у него виждашъ и чудни комбинации отъ числа и букви, та напомнятъ старата кабалистика, която впрочемъ и въ негово време (както дори и днесъ) имаше много привърженици.

[5]) За да оправдае това, Беронъ дава единъ планетенъ септограмъ, единъ кржгъ, раздѣленъ на седемь части, съединени тъй, че сѣка отъ седемтѣхъ точки на кржга, представяща

Въ моята козмогония, казва Беронъ, числа три и седемъ намиратъ хубаво приложение: прасвѣтовното вещество съдържало въ себе си седемь двойки първични елементи, отъ които произлизатъ: 1) едно свѣтовно срѣдище съ по-рѣдки молекюли, 2) друго свѣтовно срѣдище съ по-гжсти молекюли; 3) движение (произлѣзло отъ тѣхния стремежъ да се изравнятъ по гжстота).

А седемь сж му: седемтѣхъ разни фазиси, отъ които се развиватъ седемь сѣтива: 1) за бѣла свѣтлина, 2) за цвѣтна, 3) за топлина, 4) за миризма, 5) за вкусъ, 6) за звукъ и 7) за тежина. Освенъ това имаме: седемь бои, седемь тона, седемь разни вкуса.

Седемь планети (споредъ старото схващане: Слънце, Юпитеръ, Марсъ, Сатурнъ, Луна, Венера, Меркуръ).

Фазитѣ на луната се редуватъ следъ седемь дена.

Недѣлята има седемь дена.

Примѣръ за три му е не само Богъ-троица, но и първичното предхристианско положение:

Най-напредъ владѣло навредъ безбожие, многобожие или неоформено безвѣрие, което отговаря на първичния свѣтовенъ хаосъ. Отъ него се развиватъ сетне въ разни времена три главни религии: еврейска, християнска, мухамеданска:

1. La divinité sommet moi seigneur (vrih as pati), represente le monotheïsme absolu permanent du mahométisme.
2. La triple divinité moi, tu, ort représente le christianisme.
3. L'idée dogmatique des mots un seul entre deux et cette chose est dans vous représente le judaisme.

Беронъ държи много за своята славянска етимология, та не само, че я прилага много често, но и доста често я изтъква и препоржчва на другитѣ учени, особено на славянскитѣ: Ония, които не знаятъ славянски езикъ, не могатъ да оценятъ доказателствата, що давамъ, за еднаквостьта на сегашния славянски езикъ, особено на тракомакедонското наречие, съ езика, що сж говорили народитѣ, излѣзли отъ Малака за къмъ Западъ, както и съ езика на писменнитѣ паметници отъ Нинивия[1]). Ще излѣзатъ нѣкога тракомакедонски археолози, които ще разкриятъ прадѣдната история на сегашнитѣ европейски жители, ще докажатъ, че тѣ преди потопа сж населявали Индия" [2]). III. 544.

по една планета, е съединена съ две срещуположни точки (планети) — отъ тамъ сам-о-две! При това приписва и на сѣка планета по едно отъ седемтѣхъ чувства, тъй че фигурата, която Б. нарича hebdomas, показва нагледно астрономическитѣ познания и догматичнитѣ идеи преди потопа, а sabbat на стария заветъ показва догматичнитѣ идеи следъ потопа: to e v vas!

Тия чудновати етимологии Беронъ ще е възприелъ вѣроятно отъ единъ немски авторъ, чието име сега си не спомнямъ, но знамъ, че на 1855 год. бѣ печаталъ у Виена книга за значението на думитѣ при опако четене.

[1] Видѣхъ, казва Беронъ, надписи отъ Нинивия въ Парижъ, които иматъ смисъль само ако се четатъ наопаки, или ако се обясняватъ възъ основа на славянски езикъ: Novohodonosor = nouvelle marche vers Syr (новъ ходъ на Сиръ); Nebucadnesar = du ciel du jour roi (небу къ дне царь); Darius = donne (дар); Kintchinginga — agni i dnih cstnik (огня и днихъ кжщникъ!) Panépist. III. 543.

[2] Ceux qui ignorent la lanque slave ne peuvent pas apprécier les démonstrations données à l'égard de l'identité de la langue Slave actuelle, surtout du dialecte thraco-macidonienne

Своитѣ славянски етимологии Беронъ дава въ едно речниче въ края на Panépistème III подъ заглавие:

Glossaire slave des noms dogmatiques, astronomiques, géographiques ethnographiques propres et des noms épithètes contenus dans cet ouvrage и подъ бележка пакъ казва, че неговитѣ обяснения на чуждитѣ собствени имена посредствомъ славянски „ще покаже пжть на други учени да продължатъ тоя сжщи методъ който ще ги доведе и до други открития. Първитѣ археолози на западна Европа не познаваха славянски езикъ, а пъкъ славянскитѣ археолози напросто следваха грѣшкитѣ на своитѣ предходници. Тепърва следъ появата на това (мое) дѣло захваща научната литература, свойствена на славянското племе, племе, което до сега само подражаваше и то лошо подражаваше западнитѣ учени“.[1]) Следъ това пакъ повтаря, какъ славянитѣ минали отъ Мала-Азия въ Европа презъ Босфора, заселили се въ Тракия, дето приели име „българи“ за да се различаватъ отъ ромеитѣ и отъ турцитѣ.

Въ това речниче сж дадени освенъ тия имена, за които говорихме вече, още и други:

Κάνϑαρος, scarabée (египетски бръмбаръ) дава (наопаки четено) — ratnak = qui donne des coups de pied (ритникъ?).

φοίνιξ (написано finics) дава scinif = bleuâtre (синивъ?).

Ιησουχριστ (написано Ιησουχριτς) дава s trih ousii = avec les trois substances.

Palmir значи pal mir = remplissant le monde (пълъ миръ).

Inde значи edni = unique ou pays produisant des comestibles (іед’ни).

Римъ значи μηρ (миръ) = monde.

Stagyr — rougats = cerf (рогачъ).

Same (Самосъ?) — sam e = isolé.

Crète — krit e = caché.

Thrac ou tarac — ca rat = dirigé vers les montagnes (къмъ рътъ!).

Darmat — tam rat = la montgne.

Sarb — bras = rapide (бръзъ).

Scandinav — van i dna c’s = dehor (en plein aire) et le jour (est) cour.

Maced-on — de sam = ou sui-je?

Prus ou priruss — pri rus = voisins ou en contacts avec les russes.

Franc — c na rf ou c na rap = dirigé vers le sommets des montagnes (къ на ржбъ).

Mongol — mon gol = homme nu.

Tsigan — na gist = à l’état dense, en masse (на гжсто).

Bolgarin — bal gorin est une épithète propre oux employés qui signifie avant été supérieur. Les princes thraces qui ont regné en Dacie donnaiént aux employés des titres telsque bil cliutchar, bil postelnik, bil sluger (има предъ видъ влашкитѣ титли: бив-ключарь, бив-постелникь и пр.).

---

avec la langue parlée par la peuplade qui, sortant de Malacca, a dévié vers l’ouest et avec la langue écrite de Ninive.

Il se trouvera un jous des archéologue thraco-macédoniens qui découvriront l’histoire des ancêtres des habitants actuels de l’Europe alors que ces ancêtres occupaient l’Inde avant le Déluge.

[1]) Les premiers archéologues de l’Europe occidentale ignoraient la langue slave, et les archéologues slaves ont suivi les erreurs de leur devanciers. C’est de l’apparition de cet ouvrage que date l’origine d’une littérature propre à la nation slave, nation qui, jusqu’à présent, n’était qu’une mauvaise imitatrice des occidentaux.

Nebucadnetsar — nebu ca dne tsar = du ciel et du jour roi.

Novohodonosor — novo hodo na sor = nouvelle marche vers Syr.

Sardanapol = srada napol = ayant le ventre entassé (?).

Homer — O μηρ = au monde.

Hector — ot seh = de ceux.

Pentesilea (pet, sila) = ayant la force de cinq autres (épithète donnée à une amazone).1)

Презъ сичкитѣ си дѣла Беронъ говори твърде авторитетно и винаги съ огледъ на това, че той не говори само възъ основа на логически размишления, а основава своитѣ заключения винаги върху естествени закони; тъй напр. като говори за произхода на езика (177, III Ph. cél.) Беронъ казва: „Cette cerie de faits (развитието на езиковнитѣ форми) n'a pu se classer dans l'esprit de l'auteur au moyen des raisonnements logiques; ce n'est qu'en suivant la sucsession des faits liés entre eux par la loi physique qu'il lui a été possible d'arriver à des résultats d'une réalité évidente qui se trouve d'accord avec les résulats tirés des observations".

Още по-чудна се явява неговата опора върху физически закони, кога говори за произхода на първитѣ хора — Адамъ и Ева (вж. III, De la production du couple humain primitif après les oiseaux, стр. 474—479).

А още въ предговора къмъ първия томъ на Panépistème ето какво казва за своята наука и за възгледа си относно единството между наука и вѣра:

Rien pour l'intellegence de l'homme n'est plus imposant que: 1-o l'aperçu de la Succession des actions physiques qui sont la manifestation du muovement indéfini émané de l'Être suprême pour être emmagasiné dans le fluide primitif équilibré et 2-o l'aperçu des actions chimiques, manifestation d'une Trinité que l'Être Suprême tira de l'unité, en divisant son mouvement en deux parties inégales $M+M'$ et M du fluide primitif, pour produire l'affinité entre le psychoélectre ε et l'aeroélectre ε'.

Cette grande vérité, transmise au Monde sous forme de dogme, a été niée par les savants, car ils ne connaissaient pas plus l'origine du mouvement que la nature de l'affinité. De leur côté, les dogmatistes eurent bien une sorte de conviction intellectuelle de cette grande vérité, mais ils ne purent pas faire partager aux savaut cette même conviction. Nous exposons ainsi la vérité, conservée chez les dogmatistes, de manière qu'elle ne soit plus méconnue par les savants, ceux-ci ne seront pas dans l'avenir si égarés que l'ont été leurs prédécesseurs.

La religion et le science ne sont pas deux soeurs, mais bien deux branches de la même tige nées de l'Être suprême. Cet Être est la vérité, et c' est la vérité qui est la source de l'ordre et de bonheur vers lesquelles se manifeste la tendence de l'intelligence de l'homme, car le corps se dissout, et l'intelligence ou l'âme produite pendant la vie temporaire reste éternellement

Нека кажемъ най-назадъ, че Д-ръ Беронъ се е опитвалъ да внесе и нѣкои технически подобрения въ научнитѣ уреди; въ проспектуса къмъ т. I, стр. II казва:

Les progrès de l'astronomie tiennent en grande partie au parfectionnement des appareils d'observations. Les instruments d'optique connus se sont aussi perfectionnés; j'ai remplacé l'objectif par un cylindre d'eau à bases convexes des deux lentilles achromatiques et j'en ai obtenu l'achromatisme à un degrés supérieur à celui connu jusqu' à présent.

---

1) И пакъ бележи отдолу: Ces noms propres du temps d'Homère, ainsi que les noms géographiques, nous font voir que les habitants actuels de la Thrace sont les descendants de ceux qui ont passé le Bophore et ont occupé le pays inhabité (Стр. 902 и край I).

* * *

„Славянската философия“, иначе Panepistema на Д-ръ Берона е наистина съ много, много недостатъци: съ нея не е постигнато, що се е очаквало тогава, а и днесъ е негодна за науката, но тя пакъ ни слисва съ величава замисъль, разкрива ни широки до безкрайность познания на автора по сички научни области и тукъ-тамъ ни вдъхва народна гордость като на българи, особено кога срещнемъ у него съвсемъ модерни схващания по нѣкои въпроси. Не е ли за очудване, че Беронъ още на онуй време зима за основна сила въ свѣта електриката? Още по-чудно е, че той говори вече и за безжиченъ телеграфъ!

Прегледвайки книгитѣ на Берона, книги пълни съ висока наука, обшарени съ формули и рисунки, книги, за които не стигатъ години само да ги прочетешъ и проумѣешъ, изпълваме се съ почитъ къмъ тоя нашъ тъй даровитъ сънародникъ, чийто свѣтълъ умъ се движи въ блѣскави хоризонти презъ време, когато у насъ научниятъ небосклонъ е още въ тъмни зори; изпълваме се съ гордость, че това го е мислилъ, кроилъ и писалъ нашъ българинъ, макаръ и да не е минавалъ за такъвъ.[1] Това показва, че ний българитѣ сме харенъ материалъ при сичката си простота: нищо и никакво абаджийче отъ Котелъ възжеднява за наука, зарѣзва игла и вѫдица, фърля се да учи, учи и усвоява купъ езици[2] и науки, прекарва презъ мозъка си цѣлото човѣшко знание, сички философски системи и се заема да си изработи нова система, която, макаръ и съ недостатъци (коя ли философия стои върху незаблеми основи?), показва сѐ пакъ, че авторътъ ѝ е всеобеменъ умъ, какъвто у другитѣ балкански народи на онуй време, та дори и днесъ още, нѣма.

София, 20. XII. 1925.

* * *

Къмъ библиографията на Беронвитѣ съчинения

Беронови съчинения въ София се намиратъ:

I. Въ **Софийската Народна Библиотека**, постѫпили заедно съ книгитѣ на Н. С. Ковачевъ, и то:

Panépistème I—VII т. (т. II въ два екз.) и Prospectus къмъ т. VIII — „Physicochimie“.

---

[1] Макаръ че Беронъ е инакъ добъръ българинъ, както го показа и съ букваря си и съ просвѣтната си дейность, та най-назадъ и съ завѣщанието си, той между чужденци не е изтъквалъ своята българска народность, а и въ научнитѣ си работи като че нарочно избѣгва името българинъ. Тъй напр. той тълкува разнитѣ чужди старинни имена сѐ чрезъ български езикъ, или по-право да кажемъ чрезъ родния си Котленски говоръ, ала навредъ казва, че си служи съ „славянски“; на едно мѣсто казва „по моя роденъ говоръ“, на други мѣста употрѣбява название „трако-македонски“, но „български“ не срѣщнахъ никѫдѣ. Въ латинската си дисертация, печатана на 1831 год., нарича самъ себе си „тракиецъ“ — Petrus hadji Beron Thrax. Понеже е живѣлъ у Влашко и е билъ дълго време на ромънска служба, той е минавалъ и за влахъ — както наистина стои въ Лоренцовия книжовенъ речникъ Pièrre Béron, écrivain valaque.

[2] Освенъ своя матеренъ езикъ Беронъ знаелъ още: турски, влашки, гръцки, латински, нѣмски, френски и руски.

Освенъ това извадъци:

Отъ I томъ: „Origines des sciences physiques et naturelles...“, въ два екз.
Отъ томъ V: „Le grand Soleil visible...“, въ два екз..

Има освенъ това 4 екз. отъ реферата му предъ Атинското природо-изпитателно дружество, печатанъ на 1853 г.

А тази година е набавена и „Slawische Philosophie“.

II. Въ библиотеката на Българската Академия:

Panépistème I—VII т. (т. I, II и III въ два екз.).
Извадъкъ отъ т. IV — „Physico-Physiologie“.
Извадъкъ отъ т. V — „Le grand Soleil visible“.
Извадъкъ отъ Atmosphérologie „Système de Géologie“.

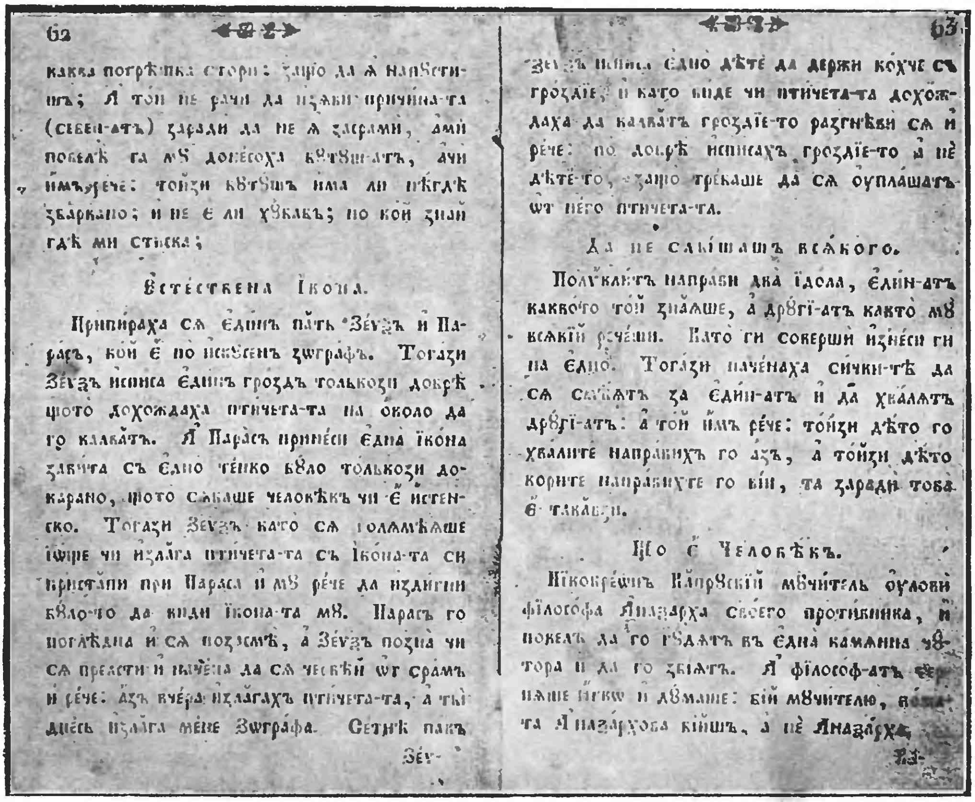

62

каква погрѣшка стори: ꙁащо да ѧ напȣстишъ; А той не рачи да иꙁкажи причина-та (себеп-атъ) ꙁаради да не ѧ ꙁасрами, ами повелѣ га мȣ донесоха ботȣши-тѣ, ачи имъ рече: тойꙁи ботȣшъ има ли нѣгдѣ ꙁбаркано; и не е ли хȣбавъ; по кой ꙁнай гдѣ ми стиска;

Естествена Ікона.

Припираха сѧ единъ пѫть Зевзъ и Парасъ, кой е по искȣсенъ ꙁѡграфъ. Тогаꙁи Зевзъ написа единъ гроꙁдъ толькоꙁи добрѣ щото дохождаха птичета-та на около да го клъвкатъ. А Парасъ принеси една Ікона ꙁавита съ едно тенко бȣло толькоꙁи докарано, щото сѧ виѧше человѣкъ чи е истенско. Тогаꙁи Зевзъ като сѧ голѧмѣѧше ѡще чи иꙁлъга птичета-та съ Ікона-та си пристѫпи при Параса и мȣ рече да иꙁдигни бȣло-то да види Ікона-та мȣ. Парасъ го погледна и сѧ поꙁасмѣ, а Зевзъ поꙁна чи сѧ прелсти и начена да сѧ червѣй ѿ срамъ и рече: Азъ вчера иꙁлъгахъ птичета-та, а ты днесь иꙁлъга мене Зѡграфа. Сетнѣ пакъ Зевзъ написа едно дѣте да держи кохче съ гроꙁдіе, и като виде чи птичета-та дохождаха да кълватъ гроꙁдіе-то разгнѣви сѧ и рече: по добрѣ написахъ гроꙁдіе-то а не дѣте-то, ꙁащо трѣбаше да сѧ оуплашатъ ѿ него птичета-та.

63

Да не слꙋшашъ всѧкого.

Полуклетъ направи два ідола, един-атъ каквото той ꙁнаѧше, а дрȣгі-атъ както мȣ всѧкій речеше. Като ги соверши иꙁнеси ги на едно. Тогаꙁи начѣнаха сички-тѣ да сѧ смѣѧтъ ꙁа един-атъ и да хвалѧтъ дрȣгі-атъ: а той имъ рече: тойꙁи дѣто го хвалите направихъ го аꙁъ, а тойꙁи дѣто корите направихте го вій, та ꙁаради това е такавꙁи.

Що е Человѣкъ.

Никокреѡнъ Кипрȣскій мȣчитель оуловй философа Анаꙁарха своего противника, и повелѣ да го тȣрлатъ въ една каманна хȣтора и да го біѧтъ. А философ-атъ [illegible] наше [illegible] и дȣмаше: бій мȣчителю, [illegible]та Анаꙁархова кійшъ, а не Анаꙁарха.

Две страници отъ Рибния букварь (намалени)

ПРОФ. ИВ. Д. ШИШМАНОВЪ

КОГА И ОТЪ КОГО Е КУПИЛЪ Д-РЪ ПЕТЪРЪ БЕРОНЪ МУШИЯТА СИ ВЪ РОМЪНИЯ?

Отговоръ на тоя въпросъ намѣрихъ въ единъ документъ, който бѣ напечатанъ за първъ пжть отъ проф. Йорга въ разправката му „Un act românesc privitor la începătorul culturii bulgare D-r Veron“ въ годишницитѣ на ромънската Академия на Наукитѣ, серия II, т. 36. Memoriile secţiunii istorice. Букурещъ 1914.

Въ тая разправка, четена въ заседанието на академията отъ 30 януарий 1914 (Oaspeţi balcanici la noi in secolul al XIX-lea) проф. Йорга разглежда пжтемъ Кириякодромиона на Софрония Врачански, излѣзълъ въ 1806 въ Ръмникъ, и бележи, че владиката Софроний билъ отъ дълго време добре приетъ гость (un oaspete bine primit) въ столицата на Мунтения, както се вижда не само отъ юбилейния трудъ на проф. Тодорова,[1] но и отъ кратката бележка въ „Catagrafia bisericilor române la 1810“, публикувана въ 1908 отъ Al. Lăpĕdatu въ „Biserica ortodoxă Română“ (отд. отп. V. стр. 58). И наистина „тая книга би се чела съ страсть“, продължава проф. Йорга, „както се четеше и наивната, многоглаголива, но възвишена по духъ хроника на Отца Паисия, скромния и горещъ защитникъ на своя народъ. Ала още липсваха единъ букварь и една читанка. И ето въ 1824 година се появи въ Брашовъ първиятъ български букварь съ разноскитѣ[2]) и грижата на лѣкаря Петъръ Беронъ (Беровичъ), родомъ отъ Котелъ, отечеството на Софрония“. По-нататъкъ узнаваме отъ Йорга, че следъ като свършилъ въ Мюнхенъ, Беронъ билъ назначенъ за окржженъ лѣкарь въ Крайова и че още въ 1820 год. се плащало „отъ каймакамията, отъ арендинтѣ доходи на Димитъръ Аманъ, не само за единъ лѣкарь, стария Ферарисъ (Feraru), но и за докторитѣ въ Крайовския окржгъ“.[3]) Вториятъ лѣкарь, на когото се плащало отъ арендинтѣ доходи на Д. Аманъ билъ именно Д-ръ Петъръ Беронъ.

Проф. Йорга ни услужва по-нататъкъ и съ друго едно по-важно съобщение. Той си спомня, че билъ челъ единъ актъ[4]) за тия „dohtori“, а по една случайность се натъкналъ и на другъ единъ, въ който става дума и за двамата крайовски лѣкари, за Берона и за неговия колега Ферарисъ.

Отъ първия документъ узнаваме, че презъ Априлий 1841 г. Д-ръ Ферарисъ, по народность вѣроятно гъркъ (той се титулува ἰατρὸς), продалъ по споразумение и добра воля на Д-ръ П. Беронъ отъ Крайова часть отъ мушията, която ималъ въ землището Присяка,[1] съ всички усадби и постройки върху нея за 400 царски жълтици, които напълно получилъ. Но понеже документитѣ на тая мушия[2] били изгубени, Д-ръ Ферарисъ оставя „на негова милость“ (Д-ръ Беронъ) да разграничи владението си споредъ записитѣ на съсѣдитѣ „ръзаши“.[3]

---

[1]) Софрони Врачански, София 1906.

[2]) На корицитѣ на букваря се чете обаче: „напечáта сѧ сăсъ помощь-тă Г. 'Антóньова Іωáновича“ (Брашовъ 1824).

[3]) Вж. Corespondenţa lui Dimitrie Aman, стр. 32, 185, 188—9.

[4]) Йорга не казва, где е открилъ тоя документъ, но отъ съобщението му се вижда, че ще го е намѣрилъ въ архивата на Крайовския Търговски Сждъ.

За да се установи това и за да могатъ Д-ръ Беронъ и неговитѣ наследници спокойно да владѣятъ тоя имотъ Д-ръ Ферарисъ помолилъ Крайовския Търговски сѫдъ, да скрепи тоя документъ, „собственорѫчно подписанъ съ негово (на Берона) удостовѣрение споредъ обичая“.

Ето и оригиналниятъ текстъ на акта за продажбата:

„Dupǎ învoiala ce amŭ fǎcut cu d. dohtoru (sic) Petre Veronŭ dinŭ Craiova i-amŭ vǎndut de a mè bunǎ voe partea mea de moşie ce amŭ, hotarulŭ Priseaka, cu toate sǎdirile şi clǎdirele dupǎ dânsa în preţ dǎ galbenĭ înpǎrǎteşti patru sute, № 400, care i-amŭ şi priimitŭ pǎ deplinŭ toţĭ, şi, fiindŭ-cǎ documenturile acestii moşii s'aŭ pierdutŭ, rǎmǎne ca dumnealuĭ cumpǎrǎtorulŭ sǎ-şŭ aleagǎ stǎpǎnirea dupǎ sineturile vecinilorŭ rǎzaşi. Dreptŭ aceia pentru pačnica stǎpǎnire a aceştiĭ proprietǎţiĭ de cǎtre d. dohtorulŭ Veronŭ i a moştenitorilorŭ sǎĭ; amŭ rugatŭ şi pǎ cinst. judecǎtoriia comerţialǎ dinŭ Craiova a întǎri acestŭ documentŭ ce este iscǎlitŭ cu însuşŭ mîna mea, cu a sa adeverire, dupǎ orǎnduialǎ“.

1841, Aprilie 27. Bucureştĭ.

Πέτρος Φεῤῥαρης
ἰατρὸς ὁ κατ.

Крайовскиятъ търговски сѫдъ въ заседанието си отъ 5 августъ 1842 (№ 28) разгледалъ по просба на Д-ръ Ферарисъ подъ № 356 акта, съ който продава на Д-ръ П. Беронъ чифлика си въ землището Присяка. Двамата контрахенти се явили: продавачътъ чрезъ своитѣ „векили“ (vechili), Крачунъ и Сава Йоановичъ, а купувачътъ (Д-ръ Беронъ) — лично. Сѫдътъ поискалъ да узнае на първо мѣсто, дали последниятъ има въобще право да купува имотъ въ това княжество (sa cumpere propietate înt'acestŭ prinţipatŭ), бидейки чужденецъ (fiindŭ omŭ streinŭ), ако и писменно да е заявилъ, че не се ползува отъ никаква чужда защита и, че живѣе отъ много години въ Ромъния, гдето е дошелъ отъ Турция (cǎ este de mulţĭ anĭ venitŭ acĭ dinŭ ţara Turchii şi nesupusŭ la nicio protecsiie streinŭ).

Следъ това сѫдътъ се отнесълъ до „департамента“, отъ гдето му било отговорено, че е опълномощенъ, да потвърди искания отъ Д-ръ Ферарисъ документъ, следъ като се изпълнятъ всички законни формалности. Понеже Д-ръ Ферарисъ билъ изгубилъ крепостния актъ, Министерството на правосѫдието издало надлежно обявление, и тъй като не се явилъ никой да претендира за продадения имотъ, сѫдътъ получилъ заповѣдь да потвърди продажбата. При това била разпитана и съпругата на продавача, която заявила, че по отношение на своята зестра нѣма никакви претенции върху имота.

---

[1] За много разпространеното въ ромънската топонимия име „Priseaca“ вж. D. Frunḑescu, Dictionaru topograficu şi statisticu alu României, Бис. 1872, р. 380 и Ат. Т. Илиевъ, Ромънска топонимия отъ славяно-български произходъ. СбАН, XVII клонъ, ист.-фил.-общ. II. р. 65. Prisaca отъ стб. прѣсѣкати. Вж. тукъ и за бълг. геогр. имена „пресѣка“ въ Юговската планина, Трънско и Кочанско, Просѣченъ въ Драмско.

[2] Споредъ Д-ръ х. Беронъ (Археол. и истор. изслѣдованія, Тѫрново 1887, р. 12) мушията се наричала „Скорила“. Това име не се среща въ използуванитѣ тукъ документи.

[3] Rǎzaşĭ се наричали въ Мунтения селянитѣ притежатели на частни имоти.

Така мушията въ землището Присяка, отъ доходитѣ на която Д-ръ Беронъ можа не само да се поддържа дълги години въ Парижъ, и да издава своитѣ съчинения, но и да прави крупни дарения за училищата въ България, до Гергьовдень 1841 принадлежала на Д-ръ Фераристъ, а отъ тоя день се стопанисвала отъ новия притежатель (aŭ avutŭ stăpînire pînă la Sfîntulŭ Gheorghe cu leatu 1841, iar da atuncĭ încoace să stăpîneşte dă dum. dohtoru Petru Veronŭ).

Отъ всичко казано до тукъ се вижда:

1) че Беронъ, тогава вече на около 40 годишна възрасть (* около 1795) купилъ мушията си въ землището Присяка отъ своя колега Д-ръ Фераристъ преди Гергьовдень 1841 година;

2) че Беронъ не ще е напусналъ Крайова по-рано отъ августъ 1842 год.¹)

Това се съгласява и съ бележката на Априлова за Котленското училище въ „Денница новоб. образованія“, която излѣзе въ 1841 год. (стр. 54):

„Замѣтимъ еще, что извѣстный ученостію ихъ (на Котленци) соотечественникъ, Петръ Биронъ (тъй), или Беровичъ, нынѣ окружный докторъ въ Малой Валахіи, обѣщался вносить, и вноситъ ежегодно, въ общую кассу училища, тысячу левовъ“.

Д-ръ Беронъ ще е билъ обаче и вь 1842 и 1843 год. още въ Крайова, защото между спомоществувателитѣ на Богоевата „Математическа географія, преведена отъ русскій-тъ нѫ ново-българскійтъ езыкъ“ ч. I. Одесса 1842, личи и „г. г. П. Беронъ, докторъ въ Краіовѣ“ съ 20 екземпляра, сѫщо и въ Богоевата „Всеобща географія за децата“, 1843: „Нѣгово Благородіе Г. г. Петѫръ Баронъ (тъй) Докторъ 20 кн.“ и въ Фотиновото „Общое Землеописанїе“, 1843: „Изъ Крайова. Преискусный доктѡръ Г. Петръ Баронъ (тъй) ѿ Котелъ, 10 книги“.

Едно саморѫчно писмо на Берона до „єпітропитѣ на разградската школа“, изпратено отъ Крайова, носи даже дата 1846, септемврий 19. (Вж. В. Д. Стояновъ, сПСп, кн. XXVIII—XXX, 1889 р. 804).²)

---

[1] Датата, кога Беронъ е напусналъ Крайова и се е приселилъ въ Парисъ, е спорна Споредъ едни, още въ 1839, споредъ други тепърва 14 години по-късно, въ 1853, защото до тая година билъ се занимавалъ съ търговия съ аби.

[2] Въ тая година Беронъ напечата въ Парижъ съчинението си „Système d'Athmosphérologie“.

ПРОФ. Д-РЪ КАСНЕРЪ

СЪЧИНЕНИЯТА НА ПЕТЪРЪ БЕРОНЪ ПО МЕТЕОРОЛОГИЯ

Въпрѣки изумителната многостранчивость на Берона, прави впечатление, че той се е занимавалъ сѫщо и съ метеорология и то съ такова вдълбочаване, че издава обширни съчинения, придружени съ таблици отъ извънредно голѣмъ форматъ и въ тѣхъ той прокарва една нова система за обяснението на метеорологическитѣ явления. Само за тази страна даже, приятно е да се запознаемъ по обстойно съ неговитѣ съчинения.

Беронъ се е занимавалъ, по всѣка вѣроятность, много години подъ редъ съ метеорологията, което личи отъ голѣмото разнообразно съдържание на неговитѣ метеорологически съчинения, и макаръ да не цитира други изследватели, сигурно е използувалъ съчиненията на много писатели по метеорологията. При единъ случай азъ мога лесно да докажа това, а именно въ съставения отъ него атласъ по метеорология, за който ще споменемъ по доле, той представя две карти по разпредѣление на температурата върху земната повърхность за месецитѣ юлий и януарий, които сѫ взети отъ месечнитѣ изотермни карти на Дове. Това не отбележване на книгитѣ, отъ които се взема нѣщо не се е схащало презъ неговото време така неблагоприятно, както това е днесъ. Картитѣ на Дове, единствени по рода си, бѣха така всеобщо познати въ специалнитѣ и географски крѫгове, че Беронъ вѣроятно е допущалъ: всѣкой човѣкъ ги познава, следователно излишно е да ги споменува. Но възможно е сѫщо, като препечатвани отпосле много пѫти, да ги е взелъ отъ нѣкое безименно препечатване.

Първото негово метеорологично съчинение, което азъ познавамъ, е „Система на метеорологията,“ първия томъ отъ която е издаденъ отъ Bechalier въ Парижъ въ 1846 год. Той е на осмини съ 301 страници и то на едната страница се дава оглавлението на съдържанието, а на другата страница сѫ съобщенията, 7 таблици, съдържащи 28 литографирани фигури.

Твърде своеобразно е съобщението върху единъ отъ прикаченитѣ листове — че издательтъ трѣбва да снабди безплатно съ по единъ екземпляръ отъ книгата 22 отбелезани поимено висши духовни учреждения на тритѣ християнски църкви въ Европа, улема въ Цариградъ, синагогата въ Амстердамъ и Франкфуртъ на Майнъ, много турски и гръцки училища (София, Пловдивъ, Атина, Кайро и пр.), както и адмиралскитѣ библиотеки въ Лондонъ, Парижъ, Австрия, Петербургъ и Цариградъ.

Съдържанието на този първи томъ се подраздѣля както следва:

I Въведение (1. Елементи на въздуха, 2. Електричество на въздуха).

II Първа часть (стр. 29—126). Глава 1: вѣтъръ; глава 2: мъгли и облаци; глава 3: роса и скрежъ; глава 4: дъждове и поледица; глава 5: снѣгъ.

III Втора часть (стр. 127—216). Глава 1: електрични изпразнювания въ вертикална посока; глава 2: пѣсъчни смерчове, тромби (малки смерчове); глава 3: водни смерчове; глава 4; свѣткавични бури; глава 5: градъ.

На страницитѣ 255—297 се съобщава за два въздушни смерчове въ Франция, наблюдавани на 19 августъ 1845 год. и за причиненитѣ отъ тѣхъ вреди, като се цитиратъ много писма и съчинения на французки учени съ приложение на една карта отъ засѣгнатитѣ мѣстности. Най-после на страницитѣ 300 и 301 се дава на еврейски, латински и гръцки частьта отъ библейското сказание (1 Мойсей 1, 6—10) за отдѣлянето на сушата отъ водата върху земята и вжтре въ нея.

Съ съдържанието на този томъ Беронъ, по своето лично разбиране задачата на метеорологията, не я изчерпва по никой начинъ, понеже той счита, че тя обгръща не само изложената въ тоя томъ специална метеорология, но още климатологията, магнитологията (земния магнетизъмъ) и потамологията (изучаване на рѣкитѣ). Относно климатологията, че принадлежи къмъ метеорологията и днесъ не сжществува никакво съмнение. За магнитологията обаче, която днесъ наричаме — учение за земния магнетизмъ, има раздѣляне на мненията. До като за изслѣдванията на земния мазнетизмъ се чувствува нуждата отъ метеорология и всѣки изследватель на земния магнетизмъ трѣбва да знае основнитѣ учения на метеорологията, напротивъ голѣмото мнозинство отъ метеоролозитѣ иматъ съвършено повърхностни познания по земния магнетизмъ, защото не го използуватъ за своята работа. Било поради тѣзи до известна степенъ едностранчиви отношения, било вследствие на историчния развой, изследването на земния магнетизмъ съставлява въ повечето случаи и днесъ часть отъ работата на метеорологичнитѣ институти. До тукъ може да се съгласи човѣкъ съ Берона. Напротивъ потамологията — рѣкознанието или както я наричатъ сега — водознанието, принадлежи вече не къмъ дейностьта на метеоролозитѣ, макаръ въ отдѣлни държави по исторически и административни причини да се възлага на отдѣлно учреждение изучването на времето и водитѣ. Като връзка между тѣхъ служатъ валежитѣ, измѣрването на които представлява не само метеорологиченъ, но и стопанственъ интересъ.

Отъ тѣзи разисквания се разбира, че азъ, като метеорологъ, ще засѣгна само метеорологията, а магнитологията и потамологията нѣма да разглеждамъ понататъкъ, макаръ Беронъ, както вече се разбра, още въ тази глава е нахвърлилъ нѣколко метеорологически бележки.

При извънредно голѣмия обемъ на Бероновото съчинение по метеорологията — другитѣ ще бждатъ цитирани по-после — не е възможно да се разглежда цѣлото негово учение за отдѣлнитѣ метеорологически елементи. Това пъкъ и за това не е необходимо, защото достатъчно е да се съобщатъ главнитѣ основни мисли, които се прокарватъ въ всичкитѣ книги. Той самъ казва въ предговора на поменатата книга (стр.8—9):

„Познаване на нѣколко свойства на електричеството и газа сж достатъчни за разбиране на всички явления, изложени въ съчинението. Безполезно е да отбелязваме, че ученитѣ нѣматъ нужда да четатъ обясненията на всички явления. Когато единъ пжть се убедятъ, че първата отбелязана причина е достатъчна да обясни задоволително едно отъ тѣхъ, напримѣръ вѣтроветѣ, тѣ ще бждатъ въ състояние, следвайки сжщия принципъ, да си обяснятъ всичкитѣ други явления, безъ да си даватъ трудъ да четатъ съчинението“.

Въпрѣки това той заявява гордо (стр. 9), че неговата книга „не съдържа нищо отъ това, което човѣкъ познава до сега“; това може да се отнася само до неговитѣ начини да обяснява явленията, а самитѣ явления относно времето, описани отъ него бѣха естествено още по-рано известни и изучавани. Сѫщо така гордо заявява той (стр. 9): „Случайни обитатели на една непозната земя, пълна съ всички видове богатства, ние ще продължимъ да я експлоатираме, безъ да си запазваме нѣкакво право за собственость“.

Беронъ изхожда отъ гледището, че всичкитѣ явления могатъ да се обяснятъ чрезъ електрични токове и електрични напрежения; той нарича винаги положителното електричество — стъклено електричество, а негативното — смоляно електричество, споредъ старитѣ електрични машини. Всичкитѣ атоми и молекули на воднитѣ пари и пр. сѫ носители на електричество и между атомитѣ и молекулитѣ на въздуха и на различнитѣ вещества сѫществуватъ напрежения, които сѫ причина за съединяване или раздѣляне на молекулитѣ или за изравняване на напрѣженията чрезъ свѣткавица. Така обяснява той образуването на облацитѣ (мъглата) и на валежитѣ (дъждъ, снѣгъ, градъ, роса и пр.), сѫщо така и на свѣткавицата и тихото изпразднюване. Той допуща сѫщо (стр. 44), че наблюденията на атмосферното електричество често пѫти даватъ едно обратно разпредѣление на положителното и отрицателно електричества отъ това, което неговата теория допуща, но той привежда за това доказателства. Сѫщо така Беронъ

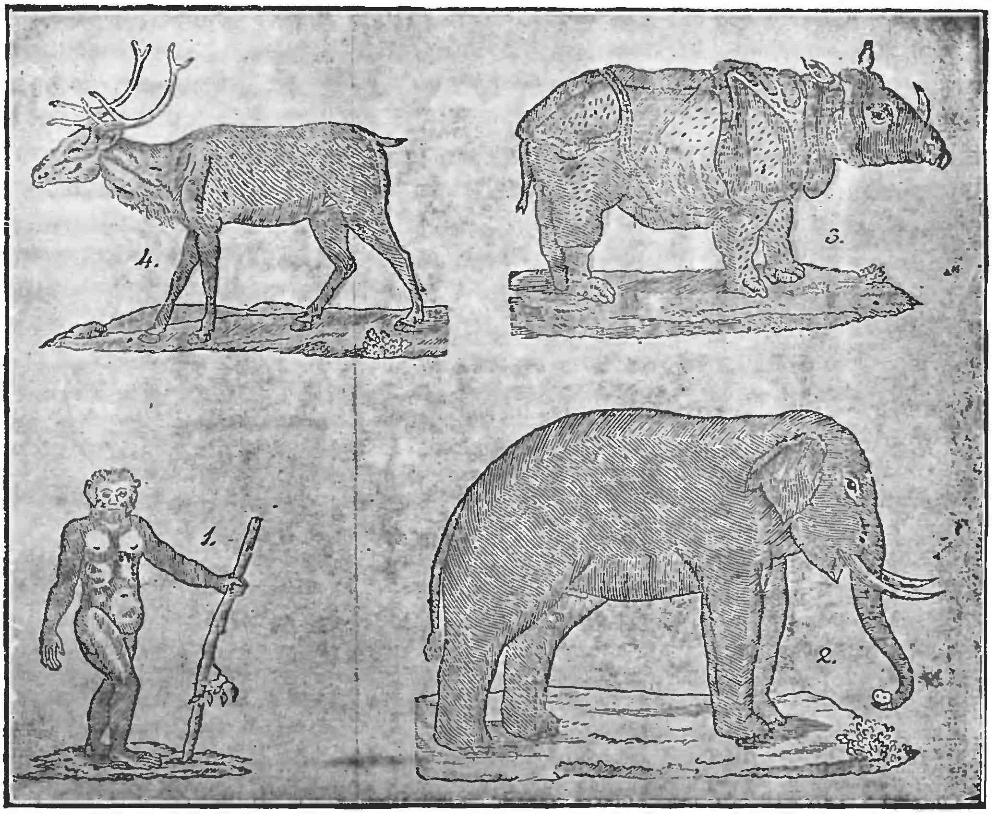

Картини къмъ букваря на Берона

обяснява произхода на вѣтъра чрезъ разредяването на въздуха при електричнитѣ изпразнювания.[1]

Всички тѣзи явления, разгледани въ първата часть на книгата, особено вѣтъра и дъжда, Беронъ обяснява чрезъ електрически токове и изпразнювания, успоредни на земната повърхность, а тия въ втората часть — чрезъ токове и изпразнювания съ посока отгоре на доле и обратно. Поводитѣ за подобни изпаразнювания се дължатъ на разпредѣлението и силата на електричеството върху земната повърхность и на въздушнитѣ движения. Така се обясняватъ вихровитѣ и свѣткавичнитѣ бури и градушката.

Следъ този изрично отбелязанъ като „томъ първий", не сѫ излизали, до колкото ми е известно, други последующи томове. Въпрѣки това Беронъ продължавалъ да се занимава съ метеорологията, което се узнава едвамъ презъ 1859 год., когато той е държалъ единъ рефератъ въ заседанието на французкото метеорологическо дружество на 14 юний 1859 год. върху своитѣ възгледи по метеорологията и за причинитѣ на нейнитѣ явления. Едно извлѣчение, вѣроятно съставено отъ самия него, излиза въ годишника на французкото метеорологическо дружество 1859 г., стр. 132—134. Въ него се даватъ съобщения само за това, което е въ връзка съ метеорологията:

„Метеорологията се състои отъ четири части: 1) атмосферология, климатология, магнитология (земенъ магнетизмъ) и потамология (изучване на рѣкитѣ). По всѣка отъ тия части има трудове за различни действия, които впоследствие се сврзватъ помежду си като причина и следствия, следващи физическитѣ закони.

Изложение за наблюдавани метеорологически процеси липсваха до сега и физицитѣ се опираха на неустановени хипотези, за да откриятъ физичнитѣ причини на тѣзи действия. Физицитѣ и химицитѣ бѣха убедени, че неразложимостьта на тѣлата, не означава още, че тѣ сѫ прости, но тѣ незнаяха защо водата може да бѫде разложена чрезъ галванично електричество на своитѣ елементи, а азота, който е сѫщо едно сложно тѣло, не може да бѫде разложенъ по сѫщия начинъ. Това произлизаше отъ вѣрването на химицитѣ, какво всичкитѣ сложни тѣла сѫ образувани както водата чрезъ директно съединяване на тѣхнитѣ елементи и тѣ незнаяха, че двете еквивалентни количества азотъ и еквивалентното количество кислородъ, отъ които е съставенъ въздуха, сѫ произлѣзли чрезъ отдѣлването на кислорода отъ четиритѣ еквивалентни количества вода. Отъ това следва, че безполезно е да се търси разложението на двете количества азотъ въ три еквивалентни количества кислородъ и четире еквивалентни количества водородъ.

Физицитѣ незнаяха сѫщо, че еквивалентни количества $+E$ и еквивалентни количества $-E$ отъ двете електричества се съединяватъ между двата полюса, за да образуватъ свѣтлина $+E^2-E$ и топлина $+E-E^2$. Отъ това следва: 1^0 отъ електричнитѣ еквивалентни маси $3n+E+3n-E$ произлизатъ маситѣ на свѣтлината $n+E^2-E$ и маситѣ на топлината $+E-E^2$; и 2^0 отъ еквивалентнитѣ маси на въздуха $2nA2+nO$ или $2nA^3nH+nO$ се образува масата на водата $4nAp$.

---

[1] При вѣтроветѣ споменува той за България като казва: „Въ Унгария, Влахия, България вали често при източенъ вѣтъръ, отъ колкото при западенъ: този последниятъ донася въ тая страна само бури и само тогава вали дъждъ". Че въ България валяло дъждъ при западенъ вѣтъръ и то само при свѣткавични бури, е несполучливо.

Физицитѣ сѫ установили, че топлитѣ и студени вѣтрове, като вѣятъ къмъ сѫщото пространство, подготвятъ мѣстни валежи; но тѣ не можаха да си дадатъ смѣтка за тѣзи три твърде важни процеса: 1° какво става съ маситѣ на въздуха, отведени къмъ сѫщото пространство чрезъ противоположнитѣ и не съ сѫщата температура вѣтрове; 2° отъ где произлиза понѣкога огромното количество вода; 3° защо теглото на тази водна маса не предизвиква качване на барометра; относително причината на напоритѣ, които съставляватъ вѣтъра, никой не споменува нищо.

Тукъ всички процеси се нареждатъ случайно като причини и следствия, свързани помежду си, следвайки физическитѣ закони: 1° въздушнитѣ маси съ нееднакви тетиператури произвеждатъ термоелектрически токове, които правятъ водорода отъ двѣтѣ еквивалентни количества азотъ, да се съединява съ едно еквивалентно количество кислородъ, за да произведе четири еквавилентни количества вода; 2° еквивалентнитѣ маси отъ положително и отрицателно електричества развиватъ свѣтлина, която се разсѣва въ видъ на свѣткавица и топлина, която предизвиква едно повишение на температурата лѣте преди проливнитѣ дъждове и зиме преди изобилнитѣ снѣгове; 3° изчезването на въздуха предизвиква разрѣдено пространство, което като не може да се съпротивлява на топлитѣ въздушни маси отъ една страна и на студенитѣ отъ друга, то последнитѣ проникватъ въ него, за да въстановятъ изчезналото равновѣсие и при срещата си се съединяватъ, като по-раншни маси, за да се превърнатъ въ вода; 4° топлитѣ въздушни течения, които се издигатъ къмъ разрѣденото пространство, правятъ да се намали атмосферното налягане, което се отбелезва съ падането на барометра. Напоритѣ, които съставляватъ вѣтроветѣ, отговарятъ на повтарящитѣ се срѣщи на нееднакво натопленитѣ въздушни маси.

I Атмосферологията съдържа изложение на всички процеси произведени въ атмосферата, които следватъ законитѣ на статиката. Презъ яснитѣ дни процеситѣ сѫ периодични, а презъ облачнитѣ дни процеситѣ сѫ неправилни, но винаги се движатъ между известни граници.

II Климатологията съдържа причината за разпредѣлението на дъждоветѣ за всѣко годишно време и на всѣка часть отъ земната повърхность. Въ дъждовититѣ области вѣятъ винаги студени вѣтрове съ противоположни посоки. Отъ тамъ следва, че въ страни, гдето владѣе само единъ вѣтъръ, не могатъ да падатъ дъждове, както въ Чили, Перу, въ Сахара, въ Арабия и въ пустата Тартария.

Вѣтроветѣ се прекратяватъ въ областитѣ, гдето сѫ изворитѣ на рѣкитѣ, и тѣ имъ сѫ началото въ тритѣ океана, гдето завършватъ теченията на рѣкитѣ. Циркулацията на водата върху земната повърхность се извършва прочее въ посока противоположна на континентитѣ къмъ океанитѣ подъ течна форма, а океанитѣ спрямо континентитѣ, както въздуха.

III Потамология (учение за рѣкитѣ).

IV Магнитология (учение за земния магнетизмъ).“

Този рефератъ бѣше вѣроятно подготовка за издаването на неговия голѣмъ атласъ съ доста обширенъ текстъ, което става презъ следната 1860 год.

Атласътъ е съ форматъ 62×47 см. има следното наименование:

МЕТЕОРОЛОГИЧЕНЪ АТЛАСЪ
Парижъ, Mallet-Bachelier, 1860.

Той има два надсловни листа, именно единия напечатанъ съ червени букви, съ единъ описъ по съдържанието на 11 таблици и едно разяснение за втория надсловенъ листъ въ бои и съ надписъ „костография“. Този втори листъ пояснява по символиченъ начинъ сътворението на свѣта въ шесть периода, чрезъ изобразяването на астрономични и метеорогични явления, както и чрезъ известна дейность на подземно създадени хора отъ възвърнали сѫ се духове. „Висшето действие“ раздѣля хаотичната материя на две еднакво голѣми сфери, но съ различни гѫстоти (I периодъ); тѣ произвеждатъ вълни (II); при срѣщането на двета системи — вълни произлиза единъ видъ интерфетенция, наречена „ирисъ“ (III); ирисътъ образува съ вълнитѣ на по-гѫстата сфера свѣтлината, а съ вълнитѣ на по-рѣдката сфера топлината (IV); свѣтлината и топлината пѫтуватъ подъ натиска на вълнитѣ на по-гѫстата сфера и по-посоката къмъ по-рѣдката (V) до като достигнатъ пояса, гдето натиска отъ двета сфери се изравнява (VI); гѫстотата тамъ се нарича „барогенъ“ (маса). Тази маса образува съ 1 еквивалитъ топлина „хидрогена“ (водорода) и съ 1 еквивалитъ свѣтлина и 7 еквиваленти топлина „оксигена“ (кислорода). Двета най-долни изображения представляватъ вулканическата дейность и началото на минералнитѣ извори.

Съдържанието на таблицитѣ, колкото се отнася до метеорология, е дадено тъкмо при разглеждания томъ, а останалитѣ таблици съдържатъ следното:

Таблица VIII: Разпредѣление на температурнитѣ измѣнения и на магнитнитѣ деклинации върху земната повърхность.

Таблица IX: Разпредѣление на магнитния интинзитетъ и на земнитѣ електрични токове.

Таблица X: Намагнетизирване на земята чрезъ слънцето и на желѣзото чрезъ земята; разпредѣление на магнитната инклинация (наклонение).

Таблица XI: Потамология, произходъ на рѣкитѣ и на морскитѣ течения.

Текстовия томъ е на четвъртини и има слендото наименование:

Текстъ по изложенията на процеситѣ, които се съдържатъ въ метерологически атласъ и представятъ:

1° Образуването на атмосфернитѣ процеси;

2° Разпредѣление на климатологическитѣ елементи;

3° Намагнетисване на земята чрезъ слънцето и на желѣзото чрезъ земята;

4° Циркулация на водата и нейното намаление въ земята;

Прибавление: Краятъ на свѣта и на човѣческия родъ.

Съчинение необходимо за марината.

Парижъ, Mallet-Dachelier 1860. страници.

Отъ съдържанието отнасятъ се къмъ метеорологията следнитѣ отдѣли:

1 часть. Атмосферология (стр. 9—92). Къмъ нея таблици I—IV отъ атласа, именно:

Таблица I (текстъ стр. 14—25): вѣтъръ, облаци и вихри.

Таблица II (текстъ стр. 26—41): вѣтрови смерчове, водни смерчове, дъждъ, снѣгъ, согрушица, градъ.

Таблица III (текстъ стр. 42—57): свѣткавични бури и градоносно време, борба съ свѣткавични бури, засушие и произходъ на валежитѣ.

Таблица IV (текстъ стр. 58—81): свѣткавица, гръмотевица, гръмотводи, северни сияния.

Прибавление (стр. 82—91): Отношения между движенията на метеорологическитѣ инструменти въ ясни дни.

2 часть. Климатология (стр. 93—210). Къмъ нея таблици V—VII отъ атласа, именно:

Таблица V (текстъ стр. 98—136): Разпредѣление на валежитѣ, топлината и вѣтъра презъ юлий по всичкитѣ части на земята.

Таблица VI (текстъ стр. 137—152): Сѫщото за месецъ януарий.

Таблица VII (текстъ стр. 153—168): Граници на вѣчнитѣ снѣгове и глетчери.

Прибавление (стр. 169—210): Специално мѣстно и годишно разпредѣление на вѣтроветѣ и особено на буритѣ въ различнитѣ държави.

Нека отбележа една особена страна на съставителя, че той за всички възможни явления въвежда особени имена, които предимно сѫ взети отъ гръцкитѣ. По този случай той казва:

„Тѣхното създаване и тѣхното въвеждане бѣше една абсолютна необходимость, защото новитѣ обекти различаваха отъ всички ония, които бѣха познати до сега, и отъ тукъ следва, че безсмислено би било да не се назоватъ съ подходящи на природата имъ имена и преди всичко отъ единъ авторъ, който основно владѣе гръцки езикъ.“

Беронъ дава въ 16 страници азбученъ описъ на тѣзи думи, напр.:

Cathode, проводникъ на отрицателно електричество, Фарадей. Тукъ е вмъкната думата areoéléktrohde или aréohode (χαῖα, предлогъ; δδος, пѫть).

Nénémie, отсѫтствие на тихъ вѣтъръ.

Пакъ въ това съчинение Беронъ обяснява всичкитѣ метеорологически процеси чрезъ действието на електричнитѣ токове и напрѣжения. Но забелязва се, че презъ времето между издаването на първия и втория томъ да е направилъ разни отклонения отъ своитѣ учения, защото много пѫти съ раздразнение упрекова физицитѣ въ невежество и нарича тѣхнитѣ теории смѣшни и безсмислени; нѣкои метеоролози има да съжаляватъ за своитѣ минали публикации, когато ги замѣстватъ съ други по-безсмислени и по-глупави.

Тѣзи отклонения на Берона отъ своитѣ учения ще се разберагъ, когато човѣкъ види, какъ той иска насилствено да подведе подъ една схема всички неорганически процеси и органическата природа, когато тая последната сама по себе си е безкрайно разнообразна. Изобщо една голѣма смѣлость е, възъ основа на тогавашнитѣ познания за природата и начинитѣ, по които действува електричеството, да се създава една велика система по метеорология и ако това найпосле не се е удало, все пакъ трѣбва да се признаятъ голѣмитѣ заслуги на Берона, че той, въоржженъ съ обширни познания по физика, метеорология и близкитѣ до тѣхъ науки, не е скжпилъ времето си, за да подпомогне науката.

Преведе отъ рѫкописа: Д-ръ Г. Марковски.

Д. МИШЕВЪ

НАШЕТО УЧИЛИЩЕ ОТЪ НАЙ-СТАРО ВРЕМЕ ДО РИБНИЯ БУКВАРЬ

Българското училище е по-младо отъ българската държава. Неговиятъ животъ е почналъ въ IX вѣкъ — два вѣка подиръ тоя на държавата. Непосрѣдна последица отъ озаряването на българския народъ съ учението на Христа, то е първа стѫпка къмъ просвѣта, цивилизация и расова обособа. Покръстването, просвѣтата и духовното прераждане на българитѣ сѫ лѫчи отъ творческата държавна мисъль на св. Борисъ, първия българинъ християнинъ владетель.

Макаръ въ българската държава да е имало славяни християни до покръстването на цѣлия български народъ, както за това сведочатъ гоненията, които, не веднъжъ, сѫ подигали срещу тѣхъ владетелитѣ князе езичници,1) предшественици на Бориса; макаръ славяни християни да е имало въ византийската империя и преди българската държава, още въ VI вѣкъ, нѣма, обаче, указания за славянско училище преди IX вѣкъ. Такова не е имало ни въ Византия, ни въ България. Па и не е могло да има. За училище сѫ необходими две сѫщини: значенъ езикъ и значна душа за окото. Значенъ езикъ е расова азбука, а значна душа — народностна книжнина. Понеже не били създадени такива, покръстенитѣ славяни се учили не въ свои народностни училища, а въ гръцки училища. Тѣхни свещеници и учители били гърци. Въ училищата се учило и въ църквитѣ се служило на гръцки езикъ. Единици отъ такива рано оглашени славяни добили гръцка наука и, благодарение на това и на дарбитѣ си, достигали да заематъ високи мѣста въ гражданската и църковна иерархия на империята. Християнството и гръцкитѣ училища били купела, който прераждалъ славянитѣ и ги претварялъ въ гърци.

И още въ VI и VII вѣкъ се срѣщатъ2) славяни гръцки военачалници, сановници, иерарси, дори и императори. Въ 766 г. вселенски патриархъ билъ славянинъ на име Никита. Той билъ единъ отъ идейнитѣ съдейци на императоръ Левъ III Исаврянинъ въ неговитѣ държавни и църковни реформи. Въ 867 год. Василий Македонянинъ, славянинъ изъ околностьта на Одринъ, заелъ византийския престолъ и основалъ нова династия, на която Византия дължи много. Ала всички славяни, които добивали гръцка наука и достигали високо положение въ империята, забравяли своя произходъ, езикъ и племе, сливали се съ срѣдата, въ която живѣли, и се имали за елини. Никита, тъстъ на Христофора, сина на Романъ Лакапенъ, макаръ по потекло славянинъ,3) гордѣялъ се билъ съ своя елински произходъ. Възмутенъ отъ неговитѣ чести хвалби, че въ жилитѣ му текла

---

1) Lebeau, т. XV, стр. 33. — Е. Голубинскій, стр. 20. — М. Дриновъ, т. II, стр. 16 и 17. — Leger Louis, стр. 49.

2) Gibbon, т. XII, стр. 286—290. — Lebeau, т. XIII, стр. 487; т. XV, стр. 31 и 32. — Al. Rambaud, стр. 534 и 535. — Е. Голубинскій, стр. 17—21. — Иречекъ, стр. 103. — М. Дриновъ, т. II, стр. 15. Leger Louis, стр. 49 и 50.

3) Paparrigopoulo, стр. 273.

елинска кръвь, граматикъ Ефимий не се поколебалъ да му напомни прадѣдитѣ, добавяйки, че лицето му носи още чертитѣ имъ. Изобщо покръстенитѣ славяни не били пионери на племенна обособа и култура.

Ако се допусне, че християнитѣ славяни сѫ имали преди IX вѣкъ училища на езика си, въ тѣхъ ще се е чело и писало съ гръцки или латински букви. Че славянитѣ християни сѫ писали дълго време съ такива букви, свидетелствува Черноризецъ Храбъръ. Въ своя трудъ „О писменехъ“ той твърди, че славянитѣ, като се покръстили, принудили се да пишатъ на славянски съ римски или гръцки букви.[1]) И понеже тѣзи азбуки нѣмали белези за всички звукове на многозвучната славянска речь, той пита: „Но какъ може да се пише правилно съ гръцки букви: Богъ или животъ, или зѣло, или църква, или чаание, или ядъ, или юность и пр.?“

* * *

Славянската азбука предшествувала славянското училище. Нейното изобретяване и славянската книга сѫ гениални творби на солунскитѣ братя св. Кирилъ и Методий, предимно на първия. До тѣхъ славянитѣ нѣмали азбука,[2]) нито писменость. Както славянската азбука и славянската писменость, тъй и славянското училище е тѣхна мисъль и дѣло. Много е важно да се знае, де именно е било устроено първото славянско училище и на кое славянско наречие. Ако се сѫди по изследванията и изучванията на славиститѣ, славяни или другородци, то ще е импровизирано тамъ, дето е била съставена славянската азбука и дето първъ пѫть почнали да превеждатъ Свещеното писание на славянски езикъ. Единъ отъ най-авторитетнитѣ слависти, покойниятъ хърватски професоръ В. Ягичъ, който се е занимавалъ съ въпроситѣ, де е почналъ и на кое славянско наречие преводътъ на Свещено писание, пише:[3])

. . . . . „Кирилъ и Методии изнели на свѣтъ езика на своята родина, езика на градъ Солунъ и на окрѫга му — езикъ славяно-солунски и на всички ония, които живѣли въ Македония въ тъй наречената Словения.[4]) Това е езикътъ, на който превели Свещено писание . . . . .“

Този езикъ, който следъ време станалъ църковенъ на югоизточнитѣ славяни и държавенъ въ България, Ягичъ нарича древно-български за отличие отъ другитѣ славянски наречия.

Въ гр. Солунъ или вънъ отъ него е било турнато начало на славянско училище, историческа истина е, че то е дѣло на св. Кирилъ и Методий и че тѣ сѫ били първи учители въ него. Знаятъ се първитѣ ученици на това училище; познати сѫ и тѣхнитѣ книжовни трудове, както и тѣхнитѣ апостолски подвизи за ширене на славянското училище и на славянската писменость. Единъ отъ тия ученици билъ Климентъ, причисленъ въ лика на седемьтѣ славянски светители, наречени седмочисленици. Въ този ликъ се числятъ св. Кирилъ, св. Методий и ученицитѣ имъ: Климентъ, Наумъ, Ангеларий, Сава и Гораздъ.

---

[1]) Кръстивше же сѧ, [словѣне] римьскыми и гръчьскыми писмєны нѫждаахѫ сѧ писати словѣнскѫ рѣчь безъ оустроєниа.

[2]) V. Jagić, стр. 37. — В. Златарски, стр. 2 и 23. — Leger Louis, стр. 83.

[3]) Стр. 36. — Теодоровъ-Баланъ А., стр. 88: Вы бо ѥста селоунѧнина, да селоунѧне вьси чисто словѣньскы бесѣдоуютъ. — Leger Louis, стр. 83.

[4]) Това е днешна гръцка Македония, чието население е чисто българско. Една часть отъ него гърцитѣ изтрѣбиха, а друга часть съ най-жестокъ терор принуждаватъ да напуска вѣковнитѣ си огнища и да се изселва въ България. Словения, люлка на славянското училище, писменость и цивилизация, се обезславянчва днесъ при таситното одобрение на Обществото на народитѣ и, главно, на правителствата въ Югославия, Чехословакия и пр. славянски страни.

Въ житието и въ похвалното слово, които написалъ за св. Кирилъ, Климентъ величае него и братъ му Методий, като първоучители славянски и като пастири, които превели Свещено писание на славянски. Въ църковнитѣ тропари и служби, написани отъ съученици на Климента, както и въ по-късни, написани отъ негови и тѣхни ученици, св. Кирилъ и Методий се славословятъ и величаятъ по подвизи, душевно съвършенство и висота, като равноапостоли, титулувани: велики славянски просвѣтители и първоучители. Така ги славятъ и епископъ Константинъ, тѣхенъ ученикъ, и Иоанъ Екзархъ, и Черноризецъ Храбъръ, и тримата именити писатели въ днитѣ на царь Симеона; така разправяли за тѣхъ и всички тогавашни славянски граматици. „Ако попитате, пише Черноризецъ Храбъръ, славянскитѣ граматици, кой ви е съставилъ азбуката или превелъ книгитѣ, всички знаятъ и, отговаряйки, ще кажатъ: свети Константинъ философъ. Той ни състави азбуката и преведе книгитѣ, той и Методий, неговия братъ. Има още живи, които сж ги видѣли“.

Въ българския синодикъ, съставенъ въ Търново (1211 г.), заедно съ славословията за св. Кирилъ и Методий, като първоучители и просвѣтители славянски, се редятъ славословия и за тѣхнитѣ ученици:[1]) Климентъ, Наумъ, Гораздъ и пр. Всички тия свидетелства показватъ, че изъ първото славянско училище, познато повече по дѣлата и книжевнитѣ трудове на учителитѣ му, отколкото по мѣстото му, сж излѣзли първитѣ славянски учители, светители и писатели, които продължили дѣлото на славянскитѣ първоучители, закрѣпили го и умножили славянскитѣ училища, като чрезъ тѣхъ ширили славянската писменость и цивилизация.

Учителитѣ и ученицитѣ на първото славянско училище, открито въ Словения у Македония, озарили съ евангелска истина и съ просвѣта на славянска речь славянитѣ въ Моравия и Панония. Тѣ имъ занесли превода на Свещено писание заедно съ богослужебнитѣ книги и почнали между тѣхъ своето светителство, учителство и апостолство. Въ това били подпомагани и отъ 200 нови ученици, които приготвили. „Така древно-българския езикъ, пише Ягичъ,[2]) миналъ изъ Македония въ Моравия съ книгитѣ, които Константинъ отнесълъ съ себе си отъ югъ на северъ... Кога славянската писменость била изгонена изъ Моравия и Панония въ България, древно-българскиятъ езикъ пакъ се намѣрилъ въ родината си. Въ това именно време се явили оригинални и преводни книги; въ всички тѣхъ господствува наречието, на което писали св. Кирилъ и Методий“.

За Ягича и за всички авторитетни слависти люлка на славянската писменость била българската земя Словения у Македония; въ нея почнало живота си и първото славянско училище, което било българско. Света истина е, че то предшествува славянскитѣ училища, които св. Кирилъ и Методий съ ученицитѣ си открили въ Моравия и Панония. То предшествува още и славянскитѣ училища въ Сърбия[3]) и Русия[4]): такива училища въ последнитѣ се явили два и три вѣка следъ българското училище.

---

[1]) М. Дриновъ, т. II, 252—255. — Теодоровъ-Баланъ, стр. 27.

[2]) V. Jagić, стр. 64.

[3]) Д-ръ Божидаръ Петрановичъ, стр. 22 и 23.

[4]) Голубинскій Е., стр. 585—595. — Пыпинъ А. Н., стр. 77, 237. — Лавровскій Н., стр. 51.

⁂

Кога въ 885 г., подиръ смъртьта на св. Кирилъ и Методий, немскитѣ католишки свещеници на чело съ епископъ Вихинга подигнали гонение срещу славянскитѣ учители, славянската книга и богослужение, много отъ ученицитѣ на славянскитѣ просвѣтители подирили закрила и подслонъ въ българската държава, единствена тогава мощна славянска християнска държава. Българскиятъ князъ Борисъ и българскитѣ боляри ги приели съ радость и почести, обдарили ги щедро и имъ отворили дворцитѣ си и сърдцата си.[1] Въ тѣхно лице тѣ видѣли първи апостоли на славянска книга и първи учители на славянска речь. Най-много имъ се зарадвалъ князя. За него тѣ били светители, пратени отъ Бога. Въ тѣхъ той намѣрилъ учители съдейци, отъ каквито се нуждаелъ за своята държавна творческа мисъль. Безъ тѣхъ нейното прилагане би закъснѣло.

„Измежду ученицитѣ най-отличенъ и най-ревностенъ приемникъ на св. солунскитѣ братя билъ Климентъ, родомъ българинъ, вѣренъ последователь и помощникъ на славянскитѣ апостоли презъ живота имъ, най-усърденъ и, несъмнено, най-даровитъ книжевенъ деецъ подиръ смъртьта имъ. Назначенъ отъ Бориса за учитель въ Кутмичевица, той неустанно се старалъ да оправдае очакванията на князя“. Тъй пише Ягичъ.[2] Той предава буквално думитѣ изъ житието за св. Климента, написано отъ неговъ ученикъ, който утаилъ името си. Това житие е преведено въ XII вѣкъ на гръцки отъ Теофилакта, охридския архиепископъ.

Житието предава името на първия българинъ учитель, назначенъ отъ българския държавенъ глава - християнинъ. Това свидетелство е многоценно. То показва, че първитѣ училища въ българската държава сѫ открити отъ Бориса. Климентъ е тѣхенъ устроитель и едновременно творецъ на българската просвѣта. Той първъ почналъ да корени буренитѣ на езичеството изъ българската душа, да чисти тази душа съ просвѣта и да хвърля въ нея семе на евангелска истина. И Ягичъ е правъ, като го нарича най-даровитъ книжевенъ деецъ подиръ Кирилъ и Методий. Въ негово лице славянството имало първия свой педагогъ. Царь Симеонъ, нареченъ великъ не толкова „за неуведяемитѣ си вѣнци на бойното поле“, колкото за тия въ тихото и мирно поле на просвѣта и книжнина, оценилъ науката и талантитѣ на Климента. Съ него той продължилъ държавното творчество на баща си. Па и никой по-добре отъ тѣхъ не билъ приготвенъ за това творчество. Тѣ се допълнили. Изучилъ основно въ Цариградъ тогавашнитѣ свѣтски и духовни науки, усвоилъ реториката на Демостена и логиката на Аристотела, Симеонъ познавалъ училищата, книжнината, изкуствата и цивилизацията на Византия. Познавалъ е несъмнено и университета въ двореца Магнауръ, дето се изучавалъ Платонъ, Аристотелъ и Демостенъ. Бѫдниятъ български вѣнценосецъ е следвалъ въ Цариградъ тъкмо тогава, когато университетътъ, подиръ реформирането му отъ Цезарь Барда, най-учения тогава мѫжъ въ Византия, достигналъ висота, на каквато по-рано не е билъ. Обладаващъ съ литературенъ и художественъ вкусъ, Симеонъ общувалъ съ най-просвѣтенитѣ умове въ държавата си, а най-първо и най-много съ Климента, който често му бивалъ гость. Царскиятъ дворецъ билъ откритъ за него и за всички български именитости на науката и перото. Симеонъ и тѣ работили заедно: писали, превеждали, компелирали книги и творили. Въ лицето на царя тѣ имали другарь и меценатъ. Той билъ за тѣхъ това, което Карлъ Велики въ Франция билъ презъ VIII вѣкъ за ученитѣ и писателитѣ изъ Франция, Италия, Испания и Германия, въ чието разположение турилъ Палатинъ и което Константинъ Багрянородни билъ презъ втората половина на X вѣкъ за византийскитѣ учени и писатели, съ които писалъ, превеждалъ и компелиралъ въ двореца си. И тримата вѣнценосци били обърнали дворцитѣ си въ единъ видъ академии. Иоанъ Екзархъ, единъ отъ най-плодовититѣ писатели и другари на Симеона, пише, че царскиятъ дворецъ въ Преславъ билъ пъленъ съ книги.

---

[1] Теофилактъ, стр. 50—53.

[2] Jagić V., стр. 64.

Но най-бележито дѣло въ царуването на Бориса и Симеона и изобщо въ културната история на славянството сѫ училищата, които създалъ и издигналъ Климентъ на висота, на каквато били еднороднитѣ имъ въ Византия, сѫщо и хилядитѣ ученици, свещеници и писатели, които приготвилъ чрезъ тѣхъ. Това именно възвеличило и прославило още приживѣ първия съвършенствуватель на славянското училище, унаследено отъ св. Кирилъ и Методий. То обезсмъртило първия славянски педагогъ и дало въ славянската културна история широко мѣсто на неговото творчество въ славянската просвѣта. И неговиятъ панагеристъ, дълбоко проницателенъ, е прозрѣлъ далечъ напредъ презъ вѣковетѣ, когато е писалъ:

„А когато мълвата, що направи Климента великъ и все повече и повече уголѣмяваше славата му, овладѣ напълно и царя Симеона и направи и отъ него привърженикъ на учителевитѣ добродетели, тогава царьтъ покани при себе светеца, влѣзе въ разговоръ съ него и, като усѣти освещение отъ самия351 неговъ изгледъ — защото ликътъ на блажения вдъхваше преголѣма почить дори на враговетѣ — изказа много похвали за земята на българитѣ, и смѣташе блажено своето царство, задето то бѣ получило толкова добро отъ Бога.

„Следъ това, като се съвещавалъ съ по-разумнитѣ отъ своитѣ приближени, които всички уважаваха Климента, който възпитаваше до тогава най-ученитѣ отъ своитѣ ученици, — царьтъ заповѣда да бѫде назначенъ (Климентъ) за епископъ на Дрънбица или Велика... Така Климентъ стана първъ епископъ на българския народъ!“ [1])

Климентъ, подкрепянъ отъ Бориса и Симеона, не се ограничилъ само съ типовитѣ византийски училища. Условията, въ които почнало учебното дѣло у България, до вчера тънеща въ езичество, наложили методи и училища, непознати до тогава. Тѣ сѫ на Климента. И ако Борисъ и Симеонъ сѫ закрилници на българското училище, Климентъ е неговъ създатель. Славянската цивилизация, на която искрата далъ творческия гений на св. Кирилъ и Методий, много дължи на тази троица. Това били славянскитѣ гении, които я поели и закрепили, като създали условия за нейния развой.

* * *

Византия е дала религия и цивилизация на юго-източнитѣ славяни — най-първо и най-рано на българитѣ. Тя е сторила за тѣхъ онова, което Римъ за германцитѣ и западнитѣ народи.[2]) „Безъ Византия руси, сърби, хървати и българи не би знаяли своето минало и безъ нея дълго още би стояли далечъ отъ цивилизацията“, пише именития френски византологъ, Ал. Рамбо.[1]) Не ще се надмине истината, ако къмъ тия думи се добави: безъ Византия би се забавило още дълго славянското училище и неговата цивилизаторска роля.

---

[1]) Теофилактъ, стр. 58. — Ивановъ Иорданъ, стр. 52—55. — Теодоровъ-Баланъ, стр. 30.

[2]) Charles Diehl, стр. 292.

Училището преобразило славянитѣ. То станало за тѣхъ духовенъ дробъ, чрезъ който дишали и поемали християнска цивилизация. Българскиятъ народъ дължи изключително на своето училище презъ първото и второ царство мѣстото, което му е дадено въ общата и частна славянска история на цивилизацията. Ала вънрѣки голѣмата роля на славянското училище, неговото начало малко се знае. Още по-малко или, по-точно, най-малко се знае неговата вжтрешна страна — учебно-възпитателната и дидактичната. Въ нашитѣ трудове по история за нея не само нѣма отдѣлъ, но дори и не се засѣга. За да се знае, каква е била учебно-възпитателната и дидактична страна въ българското училище презъ първото и второ наше царство, трѣбва да се подири, каква е била тя въ византийското училище презъ сжщия периодъ. Тепърва трѣбва да се работи на тая тема. Знае се, че славянското училище — това на солунскитѣ братя и на Климента — е било образъ и подобие на византийското въ IX вѣкъ и изобщо презъ срѣднитѣ вѣкове.

Въ византийската империя училищата били разновидни и разностепенни. Имало училища държавни или царски, църковни, частни и домашни. Първитѣ се управлявали и издържали отъ държавата, вторитѣ — отъ църквата въ лицето на патриарха и епископитѣ, а третитѣ — отъ вноскитѣ на учащитѣ се. Презъ VIII в. станалъ опитъ да се отнеме отъ църквата управлението на църковнитѣ училища. Опитътъ, направенъ отъ императоръ Леонъ III Исаврянинъ и отъ синъ му, императоръ Константинъ Копронимъ, не сполучилъ. Презъ IX вѣкъ, при македонската династия, училищата отново почнали да минаватъ подъ грижитѣ на църквата. Трѣбва да се забележи, че нѣкои отъ противницитѣ на църковнитѣ и държавни реформи — най-просвѣтенитѣ, каквито били Барда, Тарасъ и Фотий, отпосле патриархъ, не искали да се оставатъ нисшитѣ и срѣдни училища подъ управлението на църквата. — Домашни били училищата при дворцитѣ на императоритѣ и епископитѣ. Въ еднитѣ се учили децата на царетѣ и придворнитѣ,[2]) а въ другитѣ — млади[3]) клирици, възпитавани отъ епископа. Църковнитѣ училища били патриаршески, епископски или епархиялни, монастирски и енорияшки или църковни. По степень на познания, каквито давали, държавнитѣ и църковни училища били нисши или начални, граматични или срѣдни и висши.

Нисшитѣ училища се откривали при църквитѣ. Въ тѣхъ децата учили да четатъ и пишатъ. Презъ IX вѣкъ такова училище било открито въ Цариградъ при църквата Св. Четиресеть. Императоръ Константинъ Багрянородни открилъ нѣколко такива. Въ началото на XII вѣкъ Алекси I, Комненъ, открилъ училище за бедни и сираци. Въ него заедно съ познанията, които давали на децата, учили ги и на занаятъ. Подобно училище било открито и при сиропиталището въ Оския, островъ въ Мраморно море, не далечъ отъ островитѣ Антигони, Халки и Принкипо. Императоръ Михаилъ Палеологъ открилъ училище при църквата св. Павелъ. Учителитѣ и ученицитѣ въ него се издържали съ негови срѣдства.

---

[1]) Alfred Rambaud, стр. X.

[2]) Guex Français, стр. 53.

[3]) Fleury Abbé, стр. 722.

Императорътъ често посещавалъ училището. Следѣлъ, какво учатъ децата и какъвъ имъ е успѣхътъ. Награждавалъ усърднитѣ учители. Грижилъ се и за здравето на децата. Лѣте ги пращалъ на почивка съ свои срѣдства.

Повече дани има за горнитѣ или висши училища въ империята. Нѣкои отъ тия училища водятъ началото си отъ езическо време. Такива имало въ Римъ, Атина и въ Цариградъ при Константинъ Велики и при Юлияна, наследника му. Атинскитѣ езически училища били прочути презъ срѣднитѣ вѣкове. Такива имало до XI вѣкъ. Въ тѣхъ преподавали езичници граматици, реторици и философи. Нѣкои отъ най-великитѣ църковни учители, оратори и светители1), като Василий Велики, Григорий Богословъ и пр., се учили въ тѣхъ.

Християнски висши училища датуватъ въ византийската империя още отъ V и VI вѣкъ. Въ Цариградъ такова училище билъ университетътъ или академията, основанъ въ V вѣкъ отъ императоръ Теодосий II въ двореца Магнауръ. Такива били и правнитѣ училища въ VI в. въ Цариградъ, Римъ, Атина, Беирутъ, или Милетъ. Правното училище въ Атина, най-старо отъ другитѣ, било закрито отъ императоръ Юстинианъ I. Наедно съ него закрилъ въ Атина и други училища, въ които преподавали езичници, като забранилъ на последнитѣ да учителствуватъ въ обществени училища и да тълкуватъ законитѣ. Въ Цариградъ имало висше училище и по медицина. Висше било и училището при цариградската църква Св. Апостоли.

Въ империята първо мѣсто държалъ университетътъ въ магнаурския дворецъ. Въ IX вѣкъ той билъ реформиранъ, както се спомена, отъ Цезарь Барда, най-учения тогава мѫжъ въ империята. Считащъ просвѣтата за най-голѣма украса2) и благо на държавата, той закрилялъ ученитѣ, писателитѣ и ученицитѣ. Програмата на университета имала за основа предметитѣ, които влизали въ тривиума — граматика, реторика, диалектика и тия, които влизали въ квадривиума — аритметика, музика, геометрия и астрономия. Макаръ и противникъ на църковнитѣ реформи и изобщо съ консервативни начала, Барда поставилъ въ чело на университета Леонъ, солунския архиепископъ, мѫжъ съ либерални идеи и съчувственикъ на иконоборцитѣ, за което и билъ отстраненъ отъ катедрата си. Ала реформаторътъ на университета турилъ способноститѣ и науката на професора надъ своитѣ убеждения и начала. Това показва, че той билъ истински закрилникъ на науката и ученитѣ. Леонъ Солунски3) преподавалъ философия и математика, Теодоръ, неговъ ученикъ, билъ назначенъ професоръ по геометрия, Теодесъ по астрономия, Кометасъ по гръцка литература. Професоритѣ били възнаграждавани щедро отъ държавата. Студентитѣ не само не плащали нищо за курсоветѣ, но прилежнитѣ и даровититѣ намирали закрила и подържка въ Барда, който следилъ съ доволство тѣхния успѣхъ. Въ днитѣ на императоръ Константинъ Багрянородни университетътъ продължилъ своя разцвѣтъ. Въ негово време философия преподавалъ протоспатеръ Константинъ, реторика — Александъръ, никейскиятъ митрополитъ Никифоръ ималъ катедрата по геометрия, а Григорий, секретарь на префекта въ Цариградъ, тая по астрономия. Презъ X и XI в. слава на университета създали професоръ Пселосъ и неговия ученикъ Иоано Итало. Философитѣ се стичали да изучаватъ Платона и Аристотела. Импера-

---

1) Paparrigoponlo, стр. 388. — Д. Мишевъ, стр. 111 и 112. — Fleury, т. III, стр. 378 и 379.
2) Lebeau, т. XV, стр. 64, — Gibbon, т. 14, стр. 441 и 442.
3) Paparrigopoulo, стр. 247.

торътъ и правителството съсрѣдоточили всичкитѣ си грижи на това заведение, отъ което излизали лица за най-високитѣ длъжности граждански, сѫдебни и църковни въ държавата. — Особено било се прочуло училището при храма Св. Апостоли въ днитѣ на професоръ Иоано Итало [XI]. То запазило славата си и презъ XIII вѣкъ. Единъ писатель отъ този вѣкъ е описалъ бурния животъ на студентитѣ. Въ галериитѣ на училището се притискатъ купища студенти, граматици и диалектици, препиращи се по най-тънки въпроси, медици, разсѫждаващи около голѣмия басейнъ въ двора, и математици и музиканти крякащи, „като врабци дарени съ разумъ“. И цѣлъ день несвършвали тѣзи препирни, въ които аргументитѣ се смѣсвали съ викове и обиди. Въ тѣхъ липсвалъ философски умъ, а познаването на природнитѣ закони било нѣщо рѣдко. Императорскиятъ комисарь, закрилникъ на университета, често съ мѫка въдворявалъ[1]) миръ.

Освенъ университетитѣ, имало е и частни училища или, по-точно, частни учители, при които се добивало висше образование. Въ житието на св. Кирилъ и Методий стои, че тѣ се учили[2]) въ Цариградъ, дето св. Кирилъ е следвалъ граматика, геометрия и изучавалъ Омира, а при Леонъ Солунски и Фотий, по-късно цариградски патриархъ, е изучавалъ частно философскитѣ науки. Такива частни професори и училища били въ обичай въ Византия, а отъ нея сѫ минали, както ще се види, и въ България.

Църковнитѣ училища имали подраздѣленията на държавнитѣ. При патриаршията имало висше училище. Въ него се приготовлявали духовници за висшия клиръ. То имало два курса — граматиченъ, който се считалъ приготвителенъ, и богословско-философски, който се наричалъ висшъ. Първиятъ курсъ приготовлявалъ за висшия. Патриаршеското висше училище запазило тия два курса и подиръ завоеването на Цариградъ отъ турцитѣ. При Матей Камариотисъ, първия директоръ на патриаршеското училище при турцитѣ (XV в.), курсоветѣ били два: първоначаленъ и приготвителенъ, който се състоялъ отъ начално училище[3]) и отъ граматичнитѣ класове, и висшъ, въ който се преподавало богословие, гръцка литература, философия и науки. Презъ XVII вѣкъ (1762 г.) патриаршеското училище било наречено академия.

Епископскитѣ или епархиялни училища приготовлявали църковния клиръ за епархията — свещеници, дякони, пѣвци и писци, които ставали и учители. Тѣ имали курса на граматичнитѣ училища. Такъвъ е билъ курса и на училищата въ голѣмитѣ монастири. Имало е монастирь и съ висше училище. Такова висше училище била академията[4]) въ монастиря Ватопедъ на Атонъ, открита въ 1758 г. отъ Евгений Булгарисъ.

Нисшитѣ училища се откривали при църкви или енории за енорийски деца и въ монастири за послушници. Тѣхната вѫтрешна уредба и тѣхната дидактика се разглежда по-надолу.

Но не били само това училищата, съ които византийската империя е служила за образецъ на югоизточнитѣ славяни и съ които е дала отпечатъкъ на тѣхната цивилизация. Въ нея, особено въ Цариградъ, имало и други училища, които сѫ влияли, може би по-силно и по-дълбоко, върху славянската душа, защото тѣхнитѣ знания били еднакво достѫпни, безъ учитель, за очитѣ на грамотни и неграмотни. Такива училища били пластичнитѣ изкуства. Тѣ били частни, били училища на самитѣ художници, които творили. Презъ срѣднитѣ вѣкове такова училище билъ самъ Цариградъ, най-голѣмо училище на Изтокъ за изкуствата. Неговитѣ дворци, храмове, театри, базилики, библиотеки и капитоли съ скулптурата, ваянието, картинитѣ, иконитѣ и бюстоветѣ въ тѣхъ, неговитѣ статуи и колони, антични и нови, неговитѣ площади, фонтани, циркове, градини и пр. били безплатни учители въ това най-голѣмо училище. Преди още да знаятъ да четатъ и пишатъ, християнитѣ-славяни почнали да съзерцаватъ и да схващатъ посвоему съдържанието на храмоветѣ, иконитѣ и дворцитѣ, като подирили учители и художници да възсъздадатъ нѣкои отъ тѣхъ въ столицитѣ, градоветѣ и селата си...

---

[1]) Ch. Diehl, стр. 116.

[2]) Leger Louis, стр. 58. — Теодоровъ-Баланъ Ал., стр. 33.

[3]) Miller, стр. 342—352. — G. Chassiotis, стр. 35—37.

[4]) G. Chassiotis, стр. 43 и 44.

* * *

Цивилизацията въ югоизточнитѣ славяни не почнала съ книги и училища, но съ пластични изкуства — архитектура, живопись, скулптура и ваяние, които били достѫпни за очитѣ на всички. Първитѣ храмове и иконитѣ имъ въ България, Сърбия и Русия били копия отъ византийскитѣ, а архитекти и живописци[1]) византийци били първитѣ учители на славянитѣ въ църковното изкуство. Макаръ у българитѣ и до покръстването имъ да е имало зачатъци отъ тия изкуства, както показва Мадарския конникъ при Шуменъ, дворцитѣ въ Абоба и Преславъ, нѣкои колони и пр., тѣ, обаче, почватъ да се ширятъ системно съ покръстването. Не много преди това велико събитие Борисъ билъ си построилъ дворецъ. Една легенда разправя, че за да украси съ живопись една галерия въ двореца, билъ подирилъ художникъ. Препорѫчали му монахъ единъ на име Методий, като изкусенъ въ живописьта. Князътъ порѫчалъ на художника да му нарисува картина съ нѣщо страшно. Методий[1]) билъ му нарисувалъ страшния сѫдъ. Това поразило княза и много повлияло да се реши да покръсти себе си и народа си.

Въ житието на св. Климентъ се равправя, че Борисъ билъ опасалъ и украсилъ цѣла България съ седемь съборни църкви, сякашъ запалилъ свѣщникъ седмосвѣщенъ съ вѣра. Архитекти и живописци за тия църкви довелъ, несъмнено, изъ Византия.

Когато Симеонъ се възкачилъ на българския престолъ, първа грижа на този полугрѣкъ, както го наричали неговитѣ съвременици за грѣцкото му образование, била да уреди столицата си и държавата си по образеца на византийската столица и империя. Иоанъ Екзархъ и други писатели, негови съвременици, говорятъ съ удивление за голѣми сгради и великолѣпни дворци и църкви, които издигналъ въ столицата си; за безброй художествени картини, които ги красили; за блѣсъка на сребърни и златни украси въ дворцитѣ и храмоветѣ. Още по-скѫпоценни били трона му, дрехитѣ му, бродирани съ перли, огърлицата съ скѫпоцености, златнитѣ гривни на рѫцетѣ, пурпурния поясъ и златотъкания костюмъ, съ какъвто се обличали византийскитѣ императори. Храмоветѣ и дворцитѣ, иконитѣ, картинитѣ, златнитѣ, сребърни, скулптурни и ваяни украси въ тѣхъ — всичко това било работа на художници, всичко това било училище, открито за всички.

---

[1]) Leger Louis, стр. 87 и 88. — Полевой Николай, стр. 229. — Пыпинъ Н., стр. 91—93. — Diehl Ch., стр. 297. — В. Златарски, стр. 286.

Наедно съ това училище на изкуствата вървѣло и училището, което учило на четене и писане — училището за писменость и наука. Не се знае, какви именно български училища били открити при Бориса и Симеона. Единствени писменни документи, чрезъ които може да се прозре въ онова, което е сторено по просвѣтата въ днитѣ на двамата тия владетели, сж монографията на Черноризецъ Храбъръ за славянската азбука, житието за св. Климентъ и това за св. Наумъ.

Черноризецъ Храбъръ разправя за славяни граматици, които знаяли историята на славянската и гръцка азбуки. Такъвъ вещъ граматикъ и познавачъ на тази история билъ и самъ авторътъ на монографията. Той и днесъ поразява съ своитѣ знания по съставянето и съвършенствуването на гръцката азбука. Въ стегнати редове у малкия си трудъ той е изнесълъ за тая азбука повече нѣщо, отколко се срѣща днесъ по сжщата материя въ нѣкои отъ голѣмитѣ енциклопедии. Личи, че авторътъ е билъ много начетенъ граматикъ за времето си. Неговиятъ тънъкъ критиченъ анализъ и силна логика въ сжжденията, обобщенията и заключенията надхвърлятъ познанията, каквито би могло да даде едно граматично училище въ онова време. Той и граматицитѣ, за които пише, сж ученици на български училища. Какви сж били тия училища и де? Знаятъ се ученицитѣ и знанията имъ, но не и самитѣ училища, въ които сж се учили. Тѣ, несъмнено, сж се учили въ нѣкои отъ училищата открити при Бориса и Симеона въ тритѣ архиепископства — преславско, моравско и кутмичевско или охридско, на каквито била раздѣлена тогава българската държава. Знае се учительтъ въ последното. Той е св. Климентъ. Знае се и неговата дейность, знаятъ се неговитѣ училища, дори броя на ученицитѣ и вида на училищата. Въ неговата учебна область имало срѣдни или граматични, нисши и допълнителни училища. Тия последнитѣ сж негово създание. Срѣдни училища били и епископскитѣ, които открилъ въ Охридъ, дето билъ изпратенъ за учитель и дето го сварилъ такъвъ и царь Симеонъ, кога наследилъ баща си. Въ 81 точка отъ житието-панегерикъ, преведено на гръцки отъ Теофилакта, се казва, че Климентъ ималъ[1]) въ всѣки окржгъ отборъ ученици, които не били малко на брой, защото се наброявали до 3500. Съ тѣхъ той живѣлъ близко и имъ изяснявалъ по-дълбокитѣ мѣста изъ писанията. Тѣзи ученици, не ще дума, не сж били деца, не сж били азбукари, за каквито се говори по-надолу въ 82 точка на житието. Тѣ сж чели вече писанията — били, значи, въ по-горно училище. Въ числото на тия ученици, които учительтъ ималъ близко до себе си, билъ и самъ автора на панегерика. Отъ авторовитѣ думи се разбира, че Климентъ отъ време на време посещавалъ тия ученици и работилъ съ тѣхъ, като разширявалъ познанията имъ. Той не билъ постояно съ тѣхъ. А за да имъ бжде полезенъ, уреждалъ срещи, вѣроятно единъ видъ курсове, въ които ширилъ познанията на ученицитѣ. Това било допълнително учение. Такива курсове уреждалъ и за клира, т. е. за ученици, които вече били свършили училище. Въ житието стои, че Климентъ билъ изпратилъ въ всѣки окржгъ по триста свои ученици, измежду които „ржкополагалъ четци, иподякони, дякони и свещеници". Клирътъ състоялъ отъ такива ученици, но Климентъ не оставилъ клирицитѣ само съ полученото образование въ училището. Той продължавалъ да ги съвършенствува въ курсоветѣ, които уреждалъ, като ги училъ на църковенъ редъ, на псалмопѣние и молитви. Това ставало често. Съ тия срещи съ ученици, вече свършили учението, си и съ курсоветѣ, които уреждалъ, клирицитѣ въ епископството не стояли по-долу отъ другитѣ, които се славили; напротивъ, „тѣ се отличавали съ най-похвални добродетели повече отъ всички“. Ще рече, св. Климентъ ширилъ познанията на своитѣ ученици и следъ като свършвали училище, следъ като били вече сами свещеници и учители. Той продължавалъ да имъ бѫде учитель и въ най-голѣмото училище — въ живота. Това е неговъ методъ и негова дидактика. Той ги прилагалъ чрезъ срѣщи съ ученицитѣ си и въ курсове, които уреждалъ презъ пѫтуванията и на които тѣ се събирали. Това било допълнително учение, а самитѣ курсове — допълнителни училища. Тѣ за времето си били нѣщо ново, което създалъ въ педагогията и което му наложили условията, при които свещеницитѣ и учителитѣ трѣбвало да работятъ между народъ, току що излѣзълъ изъ мрака на езичеството. Той се погрижилъ и за сирацитѣ — уредилъ сиропиталища. Не забравилъ и работния народъ, който тънѣлъ въ невежество и се борилъ съ голѣми нужди. За него открилъ практични училища, въ които училъ съ примѣръ. Това били беседи не съ думи, но съ дѣла за некнижни. Събиралъ народа и го училъ, какъ да подобри поминъка си съ овощарство, за каквото били най-удобни почвата и климата. Донесълъ билъ овошни дървчета изъ Гърция и на сборища, които уреждалъ, училъ[1]) паството си, какъ да присажда и облагородява дивитѣ овошки, съ каквито била пълна околностьта.

---

[1]) Ивановъ Йорданъ, стр. 51—58: 75—81. — Теофилактъ, стр. 54 и 55.

За своето учителство и за дивнитѣ педагогични дарби, които проявилъ въ уреждането и подигането на училищата, св. Климентъ справедливо и съ право може и трѣбва да се нарече архипедагогъ славянски.

Другъ бележитъ учитель и сътворитель на българското училище, споредъ издирванията на професоритѣ Ивановъ Йорданъ и В. Златарски, е билъ Св. Наумъ, съученикъ и съдругарь на Св. Климентъ. Той почналъ своята педагогична дейность въ Преславското архиепископство и я завършилъ въ Охридското. Когато Клименъ билъ изпратенъ за учитель въ Кутмичевица, Наумъ билъ оставенъ за такъвъ въ българската столица. Около него се събрали Методиевитѣ ученици, между които билъ и презвитеръ Константинъ. „На тѣхъ, пише проф. Златарски, Борисъ възложилъ да се заловятъ, при съдействието и подъ ръководството на Наума, съ превода на църковни книги отъ гръцки на старобългарски и съ тѣхното преписване. Това най-добре се доказва съ влиянието, упражнено отъ Наума върху пресвитеръ (по-късно епископъ) Константина, който самъ изповѣдва, че се завзелъ съ съставянето на Учителното евангелие по просбата и настояването на „брата Наума“. . . За тая цель Борисъ ги настанилъ въ основания отъ него мънастирь св. Пантелеймонъ при „устието на р. Тича“, при изхода на Герловския проломъ, на дѣсния брѣгъ на р. Камчия срещу стария гр. Преславъ. Оттогава тоя царски мънастирь станалъ книжовенъ центъръ, дето сѫ живѣли и работили създателитѣ на старата българска книжнина, както при Бориса, тъй и при Симеона. Тамъ въ срѣдата на Методиевитѣ ученици изучавали словенската грамота и езикъ, както пристигналиятъ съ тѣхъ отъ Цариградъ младъ монахъ Симеонъ, третиятъ Борисовъ синъ, който съ широкото си образование и съ основното си знание на гръцкия езикъ не малко е спомогналъ за по-бързия преводъ на богослужебнитѣ книги, тъй и други способни български младежи, които по-сетне въ царуването на сѫщия Симеонъ изпъкнали като видни български писатели. Основаната по тоя начинъ отъ Наума въ преславския мънастирь първа славено-българска школа въ северо-източна България подхванала да служи сѫщо тъй усърдно на общото дѣло — национализирането на българската църква и училище, както и Климентовата въ югозападната“ [1]) . . .

---

[1]) Ивановъ Йорданъ, стр. 51—58. — Проф. В. Златарски, стр. 280, 281 и 288.

Наумъ замѣстилъ Климента въ учителството въ Кутмичевица, а Константинъ заелъ учителското мѣсто на Наума въ монастиря Пантелеймонъ и това, което ималъ при двореца на Бориса. Въ лицето на Константина виждаме трети учитель и сътворитель на българското училище. Образованъ писатель, поетъ, ораторъ и учитель, Константинъ билъ възторженъ апостолъ съ перо и речь на славянската обособа и на народностната книжнина. Въ стихотворение той се обръща къмъ всички славяни и ги сърадва, че слушатъ „евангелското слово“ не на „чуждъ езикъ, който за тѣхъ е подобенъ на гласъ отъ медно звънтене, а на свой собственъ езикъ“. . . Не е ли това едно отъ училищата, дето сѫ се възпитали всички ония граматици, за които пише Черноризецъ Храбъръ?

Не се знае, имало ли е въ царуването на Симеона висше училище въ Преславъ. Може би, рано е било още за такова. Отъ покръстването на българитѣ до смъртьта на св. Климента, първия министъръ на българската просвѣта въ IX в., изминали всичко 54 години, а до смъртьта на Симеона — 65. Тѣзи години би трѣбвало да се намалятъ най-малко съ по 10 години, понеже училищата не сѫ открити веднага съ покръстването. Това ще е станало най-рано следъ 10 год. А много е малъкъ единъ периодъ отъ 44 или 55 години, за да се приготвятъ достатъчно ученици за висше училище. Рано ще е било и за висше патриаршеско училище. Ала висше образование ще се е получавало отъ единици при частни учители. А такива подготвени учители е имало. Черноризецъ Храбъръ и граматицитѣ, за които пише, полемизирали съ перо и живо слово съ враговетѣ на славянската расова обособа чрезъ училища и книжнина. Ако тѣ били тъй подготвени, трѣбва да е имало учители, които частно сѫ давали по-висока наука отъ тая, която се добивала въ срѣдно или граматично училище, свѣтско или епархийско.

Презъ XI в. при архиепископа Теофилакта въ Охридъ е имало архиепископско или патриаршеско училище. Въ него сѫ се учили българи. Сръбскиятъ учитель и писатель М. Вукичевичъ предполага,[2]) че у него ще сѫ се учили и нѣкои сърбе. Не се знае, какво е било това училище — срѣдно или висше и на какъвъ езикъ се е предавало въ него — на български или на гръцки.

Презъ второто българско царство, въ царуването на Иоанъ Асень II и на Иоанъ Александъръ Асень, училищата трѣбва да сѫ стояли високо. Щедъръ къмъ духовенството, църквитѣ и монастиритѣ, царь Иоанъ Асень ще е билъ не по-малко щедъръ и къмъ училищата и учителитѣ. Наредъ съ църквитѣ и монастиритѣ, които строилъ и украсявалъ, ще е откривалъ и училища. Макаръ да нѣма прѣки указания за учебното дѣло въ неговото царуване, знае се, че една отъ главнитѣ негови грижи била да подготви образовано духовенство, което да може да опонира на католицизма и на богомилството, чиито апостоли пъплѣли изъ държавата и били еднакво опасни за религиозното единство на народа. Образовано духовенство могло да се приготви само чрезъ добри училища, каквито той ще да е открилъ. Подиръ единъ вѣкъ около Иоанъ Александъръ, който се възкачилъ на българския престолъ, имало редица писатели, които сѫ оставили заедно съ имената си и трудоветѣ си — оригинални, компелятивни и преводни. По негова порѫка била преведена на славянски хрониката на Константина Манасия. Всички тия писатели сѫ се приготвили въ училищата, които при Иоанъ Асень II и при наследницитѣ му били открили. Книголюбивъ и просвѣтенъ царь, Иоанъ Александъръ наподобява, въ по-малка ширина, времето на Симеона. Той групиралъ и подържалъ писатели и учители, които по-късно създали учителско и писателско училище. Такова било прочутото училище на патриархъ Евтимий въ Търново. Най-голѣма сила въ него билъ самъ патриархътъ. То ще е било висше училище. Въ него се стекли ученици не само изъ България, но и изъ Сърбия, Ромъния, Русия, дето вече имало добри училища — въ Сърбия училищата въ Жичи, Студеница и Дечани, въ Русия — тия въ Москва, Киевъ и пр. Ала училището на патриархъ Евтимий ще е стояло много високо, щомъ въ него идвали ученици отъ толкова далечни страни. Изъ него сѫ излѣзли Иосафъ, видински митрополитъ, Киприанъ, киевски митрополитъ, Константинъ философъ Констенски, Григорий Цамблакъ и пр. Въ него ще сѫ се преподавали предмети, каквито, навѣрно, не ще сѫ били застѫпени въ училищата въ Сърбия, Русия и Ромъния. И. Соколовъ, като пише за византийскитѣ и български училища презъ срѣднитѣ вѣкове, казва, че у тѣхъ се учили[1], между другитѣ предмети, поетика, аритметика, геометрия и география. Въ училището на патриархъ Евтимий ще се е предавало и философия. Единъ отъ ученицитѣ на това училище, Константинъ Костенски, носи титла философъ. Ромънскиятъ историкъ Н. Иорга нарича училището на Етвимий: Scoală vestita[2]) — прочуто училище, което пръснало свѣтлина навредъ и на което лѫчитѣ озарили и Ромъния. „Подиръ превземането на Търново, казва той, много епископи и писатели, преследвани отъ турцитѣ, избѣгали у насъ съ иерархичнитѣ си степени, културата си и талантитѣ си".

---

[1]) В. Златарски, стр. 280 и 281.

[2]) Теофилактъ, стр. 65. — Стр. 227.

Цитирайки думитѣ на И. Соколовъ за предметитѣ, които се изучавали въ византийскитѣ и български училища, сръбскиятъ професоръ М. Вукичевичъ казва[3]): „И у насъ, мисля, трѣбва да се е учило що-годе отъ тия предмети. У Сърбия въ време на Неманича, когато е имало донѣкѫде уредени училища, трѣбва да се е учило четене, писане, пѣние, граматика и смѣтане, както е било навредъ въ Византия и въ повечето училища въ България. Поне давани сѫ по тѣхъ найосновни понятия и у насъ".

Сѫщиятъ Вукичевичъ представлява епархиалнитѣ училища на Климента за сърбски. „Колкото се отнася, казва[3]) той, за епископскитѣ или епархиални училища, видѣхме, че такива е имало у сръбската земя и преди Немана. Такова едно училище видѣхме въ края на IX вѣкъ въ времето на Климента въ Охридъ, дето е имало около две-три хиляди ученика". За подкрепа на това свое твърдение сърбскиятъ професоръ сочи 64 стр. отъ труда на професоръ В. Ягичъ — Сръбско-хърватска история на литературата. На хърватския професоръ сѫ приписани думи и мисли, каквито нѣма на споменатата страница, както се вижда отъ приложеното нейно факсимиле и отъ това на следващата я 65 страница. Напротивъ, въ тѣхъ се подчертава, че въ Охридъ и областьта у българитѣ и до днесъ е запазенъ живъ споменъ за светитѣ седмочисленици, български просвѣтители.

---

[1]) И. Соколовъ, стр. 278 и 276.

[2]) Н. Иорга, стр. 13 и 14.

[3]) М. Вукичевич, стр. 227. — Сѫщия, стр. 207.

Епархиалнитѣ училища и нѣкои монастирски били граматични или срѣдни. Назначението имъ било да подготвятъ просвѣтени свещеници за епархиитѣ и просвѣтени монаси за монастиритѣ. Къмъ първитѣ спадали епископскитѣ училища, а къмъ вторитѣ — училищата въ Рилския монастирь, въ Зографския на Атонъ, въ Бачковския при Станимака, Килифаровския при Търново и пр. Учителитѣ въ повечето монастири били частни,[1] такива били и училищата. Нѣкои отъ тия учители сѫ оставили име съ науката си, книжевнитѣ си трудове и ученицитѣ си. Такъвъ учитель билъ монахъ Теодосий Търновски. Неговото частно училище въ монастира при Килифарево добило голѣма известность. Науката и светостьта на учителя скоро събрали въ него повече отъ 50 ученици.[2] Между тѣхъ билъ и Евтимий, после български патриархъ, и иеромонахъ Дионисий. Климентъ е най-именитиятъ славянинъ учитель, писатель и светитель презъ XIV вѣкъ; създалъ въ Търново две школи: писателска и висша, въ които били учители и писатели най-голѣмитѣ именитости въ негово време у България. Дионисий сѫщо тъй билъ виденъ писатель и учитель. Знаелъ наизустъ свещеното писание на български и гръцки; превелъ на гладъкъ славянски езикъ Маргаритъ,[3] сборникъ речи отъ Ив. Златоустъ.

Първоучитель на училището въ Рилския монастиръ билъ самъ св. Иванъ Рилски. При смъртьта си той завещалъ на ученицитѣ си монаси да се учатъ, като „четатъ често отеческитѣ книги“ ... Ако се сѫди по просвѣтенитѣ игумени и монаси въ Рилския монастирь презъ турското владичество, заветътъ на рилския чудотворецъ се е пазилъ свето презъ двете български царства и презъ робството. Въ най-мрачни и тежки времена на робството имало достойни игумени и монаси учители. При тѣхъ учителството и училището въ монастира стояли високо. Монастирьтъ билъ единственъ свѣтилникъ въ българската земя. Просвѣтени игумени, като Дометианъ, Теофанъ и монаси, като Владиславъ Граматикъ, Иосифъ Брадати и пр., които не отстѫпвали на първитѣ въ просвѣта, имали ученици въ монастиря. Нѣкои отъ монаситѣ, тѣхни ученици, издигнати като учители, писатели и духовни ратници, държатъ високо мѣсто въ възраждането и въ новата книжнина. За да не се нижатъ имена, доста е да се спомене само оня отъ тѣхъ, чието име, книжовни трудове и подвизи сѫ въ паметьта и устата на българскитѣ поколѣния отъ възраждането насамъ. Това е иеромонахъ Паисий, нареченъ по-късно Хилендарски. Той е монашествувалъ въ Рилския монастиръ и, вѣроятно, се е училъ въ него. Заминалъ после въ Света-Гора, той сталалъ тамъ братъ въ Хилендарския монастиръ и после неговъ проигуменъ. Въ Хилендаръ той написалъ и пусналъ въ преписи презъ 1762 г. своя бележитъ трудъ — История словѣноболгарская, която съставлява ера въ българското възраждане. Презъ XI вѣкъ прочуто било и училището въ Бачковския монастиръ. Сѫщиятъ монастиръ ималъ и друго училище въ Пловдивъ при църквата св. Никола. Въ него учителствували шесть души учители.[4] Това било презъ времето, кога България била подъ Византия.

---

[1] Срѣщали се монастири и съ по нѣколко частни учители монаси: освенъ учитель по наука, имало учитель по краснописъ, учитель по псалмопѣние; въ нѣкои имало и учители художници — по живопись, по рѣзбарство (ваяние) и пр.

[2] Иречекъ, стр. 555. — Сѫщия, стр. 556. — Проф. М. Г. Попруженко, стр. 275.

[3] Ивановъ Йорданъ, стр. 111—121.

[4] И. Соколовъ, стр. 276.

Училището въ монастиря и това въ Пловдивъ сѫ сѫществували преди подпадането на тоя край подъ гърцитѣ, както и подиръ освобождението му и присъединението къмъ българската държава. Въ Зографския монастирь имало отдѣлна сграда за училище. Монастирскитѣ училища не били само за монаси. Въ тѣхъ се учили и миряни. Въ устната народна лѣтопись — народнитѣ пѣсни¹) — стои, че „Крали Марко повелъ за Света-Гора детето си Матияше да учи книга евангелие“.

Въ по-малкитѣ монастири въ Мизия, Тракия и Македония училищата били малки, келийни. Ала нѣкои отъ тѣхъ били презъ времето на турското владичество огнище на съзнание и просвѣта за околностьта. Свещениятъ огънь на вѣрата никога не изгасналъ въ тѣхъ. Такива били училищата въ околноститѣ на Търново, Преславъ, София, Видинъ, Сливенъ, Пловдивъ, Охридъ, Дебъръ, Прилепъ, Скопие и пр. Нѣкои отъ тѣхъ се славили съ добри учители и изкусни писци. Особено цъвтѣло преписването на книги. Писци-художници, които се учили въ голѣмитѣ монастири на краснописъ, писали и преписвали съ уставни букви книги на пергаментъ. Нѣкои оцѣлѣли книги поразяватъ съ изяшество на букви²) и на орнаменти.

* * *

Християнскитѣ нисши или начални училища били най-тѣсно свързани съ християнския храмъ. Тѣ почнали живота си въ него. Изпърво били вѫтре въ храма, а следъ време били извадени, както християнската драма, вънъ отъ него — въ църковния дворъ. Най-старото днесъ поколѣние у насъ и у нашитѣ съседи християни е сварило началнитѣ и други училища при църквитѣ — въ църковни стаи или въ особени сгради. Това показва тѣсната връзка на срѣдновѣковото християнско училище съ храма. Тази връзка станала традиционна. Като такава, тя минала и въ законодателството на църквата и, по-късно, на държавата. Свети Иванъ Златоустъ задължилъ монаситѣ да откриватъ училиша³) въ монастиритѣ и да даватъ на децата християнско възпитание. За да приготви учителски персоналъ, църквата още въ IV вѣкъ създала семинарии, предназначени да приготвятъ учители и свещеници. При Юстинияна законодателитѣ осветили традицията въ василикитѣ. Въ VII в. шестиятъ и въ VIII седмия вселенски събори се занимали, между другото, и съ учителството на свещеницитѣ въ църквата и съ училището, каквото първоначално била самата църква.⁴) Макаръ и да ограничили това учителство само въ едни божествени повеления, тѣ го вмѣнили въ длъжность на свещеницитѣ не само въ храма, но и вънъ отъ него. На това сѫ посветени три правила: 19-то⁵) на шести вселенски съборъ, 10-то на седмия и 58-то апостолско правило. Тия правила извикали по-късно тълкования и цѣло законодателство. Тълкователитѣ разширили смисъла на съборнитѣ правила за учителството на свещеника и за училището. Тѣ направили свещеника единственъ учитель на децата. Задължили го да учи „малолѣтнитѣ деца“ не само въ дѣлникъ, но и въ недѣленъ день подиръ обѣдъ. Нарекли го „учитель на децата и на младежьта“. Тия широки тълкования не останали безъ влияние върху преводачитѣ на юстиниановитѣ закони

---

¹) Kolo, кн. IV, стр. 39—41.

²) Проф. Б. Цоневъ, стр. 12—20.

³) François Guex, стр. 50.

⁴) L'Abbé Fleury, т. II, стр. 722.

⁵) Свещеникъ Ст. Цанковъ, т. I, стр. 161, т. II, стр. 120 и 464.

на изтокъ и на западъ. Тълкователи и преводачи приписали на вселенскитѣ събори за училищата повели, каквито нѣма въ споменатитѣ правила. Пише се, че пето правило[1] на шестия вселенски съборъ задължавало свещеницитѣ да откриватъ училища при църквитѣ и да обучаватъ децата въ четене и писане, когато пето правило съдържа съвсемъ друга материя. Преписвачи на Душановитѣ компиляции отъ византийскитѣ закони или на „Закона на царь Юстиниянъ“, както го наричатъ компилянциитѣ, прибавятъ бележки съ съдържание, каквото нѣма ни въ оригинала, ни въ компилацията. Бележкитѣ изнасятъ мисли и схващания не на Юстиниана и на компиляторитѣ, но на преписвачитѣ. Къмъ 83 членъ на закона[2] стои дълга бележка, въ която, между другото, се казва: „У всѣки градъ или село, дето сѫ църквитѣ, тамъ да се гради и училище, въ което да се учатъ православнитѣ деца на свето писмо и на законъ божи“. Тази бележка говори поскоро за влиянието, което имали напредничавитѣ мисли на тълкователитѣ на правилата върху умоветѣ, и за хубавитѣ желания на преписвачитѣ, отколко за реално законодателство.

Всички съборни и апостолски правила, заедно съ другитѣ църковни наредби, сѫ събрани въ сборникъ, нареченъ кормчия или номоканонъ. Св. Методий, братътъ на св. Кирилъ, го превелъ на славянски езикъ.[3] Въ славянската кормчия, както се нарича превода, 19-то правило гласи: „Епископътъ и иерея да учи всѣки день, най-вече въ недѣленъ день, людиетѣ на божественитѣ повеления. А ако по лѣность не учи, 58-мо апостолско правило го отстранява отъ сана“. Номоканонътъ е билъ добре познатъ на държавницитѣ и на църковницитѣ въ първитѣ две български царства. Той билъ законътъ, по който именно тѣ сѫ се рѫководили и по който сѫ управлявали християнска България. Знаяли сѫ, несъмнено, и широкитѣ тълкувания на означенитѣ по-горе съборни и апостолски правила, именно: „свещеникътъ да бѫде и вънъ отъ църквата учитель на децата и младежьта“, като открива училище при църквата и учи въ него децата отъ енорията да четатъ и пишатъ.

Не се знае, прилагани ли сѫ така широко въ Византия мѫдритѣ мисли, които тълкователитѣ влагали въ 19, 10 и 58 правила[4] на църковнитѣ отци. Има дани за направени безуспѣшни усилия да се приложатъ тия мисли. Такива усилия направили на западъ Карлъ Велики и английския краль Алфредъ Велики, основателя на университета въ Оксфордъ. Съ повеля отъ 789 г. Карлъ Велики задължава свещеницитѣ да обучаватъ всички деца, тия на крепостнитѣ[5] или робитѣ, и тия на благороднитѣ, като ги учатъ на божествено учение и на господни молитви.

---

[1] 19-то правило: Църковнитѣ предстоятели сѫ длъжни да учатъ цѣлия клиръ и народа на благочестие въ всички дни, а най-вече въ недѣленъ день . . .

10-то правило: . . . По-добре (свещеникътъ) да отиде да учи децата и домочадията, като имъ чете божествено писание, понеже за това е добилъ и свещенство.

58-то правило: Епископъ или презвитеръ, който не радй за енорията и за людиетѣ и който ги не учи на благочестие, да се отлѫчи. А ако си остане въ нерадене и лѣнность. да се изверге.

[2] М. Вукичевич, стр. 215.

[3] Ст. С. Бобчевъ, стр. 7.

[4] Свещеникъ Д-ръ Ст. Цанковъ, т. I, стр. 161—164 и т. II, стр. 120 и 464—469.

[5] Guex François, стр. 55: le capitulaire de 789 imposant aux prêtre l'obligation d'instuire tous les enfants, les serfs comme les nobles. — Ernest Lavisse et Al. Rambaud стр. 624—678.

Тази повеля се счита, като първа историческа грамота, която гони да направи народното образование задължително. За нейното прилагане попречилъ най-много феодализмътъ, който държалъ населението въ селата безъ земя и въ крепостничество. Мѫчно могло да се откриятъ училища въ села, дето още нѣмало църкви и особено въ села, дето населението се състояло отъ неволнишки семейства — роби. А такива били повечето села презъ срѣднитѣ вѣкове. Грозно било положението на тия онеправдани, потиснати и убити човѣшки сѫщества, които нѣмали нищо, които живѣли въ земитѣ на феодали и ги обработвали само за тѣхъ. Такива безправни човѣшки сѫщества имало и въ Византия, и то не само подъ господари феодали, но дори и подъ епископства, подъ манастири и подъ църкви. Въ византийската империя тия последнитѣ имали крепостници, пароци и ратаи въ земитѣ на цѣли села и крайнини. Положението на тия човѣшки сѫщества било това на работенъ добитъкъ: работили повече, — да не се каже само, — за господаритѣ. Двама византийски императори — Леонъ III Исаврянинъ и синъ му Константинъ Копронимъ — се опитали съ своитѣ свободолюбиви и демократични еклоги, особено тия за земленага собственость, да реформиратъ землевладението. Подъ влияние на славянитѣ, които били мнозинство въ империята, тѣ приели за основа славянското общинско землевладение[1]. Въ еклогитѣ се прокарвало началото: земята да се стопани не отъ отдѣлни лица, но отъ общината на селото, та всѣко семейство да има земя за обработване. Но реформитѣ се отмѣнили отъ македонската династия, когато заела престола на империята. Както на западъ, тъй и въ Византия крепостничеството и неволничеството задържали за дълго народнитѣ работни маси далечъ отъ училището и просвѣтата. Тѣ именно парализирали опититѣ и на Карлъ Велики да разшири началнитѣ училища и да ги направи народни.

България не правила изключение въ землевладението. Въ нея така сѫщо имало пàроци, отроци и крепостничество. Пàроци имали и архиепископитѣ и епископитѣ. Цѣли села били дадени съ земитѣ на монастири. Въ запазени хрисовули български царе сѫ давали[2] на монастири населението на цѣли села, като крепостно, давали сѫ и цѣли семейства дори и свещеници съ семействата имъ. Както всички народи, тъй и българския и другитѣ югоизточни славяни сѫ платили, по искане на времето, дань на крепостничеството. Но християнството и училището на св. Климентъ събудило въ българската душа таеното чувство на любовь, правда, братство и човѣчность. На тази душа първъ заработилъ той и неговитѣ оцѣлѣли съдругари свето седмочисленици. Това показватъ разпоредбитѣ на Бориса и Симеона, а най-вече учителството на Климента, най-велико и най-свѣтло дѣло въ тѣхното царуване. Училището и просвѣтата били негова стихия, неговъ въздухъ. И съ право, заедно съ Теофилактъ, охридския архиепископъ и съчинитель на църковната Климентова служба[3], ние и днесъ пѣемъ: „Клименте отче, всеблажене, великопреподобни апостоле, просвѣтителю Болгарій“. . .

Изпреварилъ нѣколко вѣка идеитѣ на новото време, Климентъ живѣлъ съ народа, съ учители, ученици, деца. Близъкъ до народа, той билъ въ помощь на всички.

---

[1] Paparrigopoulo, стр. 291—294. — D. T. Hesseling, стр. 171—172. — Василевскій, стр. 105. — В. М. Грибовскій, стр. 64. — П. Мутавчиевъ, Снум. кн. XXI.

[2] М. Дриновъ, т. II, стр. 441—445. — Иречекъ, стр. 508—511.

[3] Баласчевъ, стр. 16.

Това е изнесено въ панегирика за него. Авторътъ на този панегирикъ изобразява Климента въ училище между деца, какъ учителствува. (Каква худождствена картина, която чака гения на художникъ да я възпроизведе!). . . . „Ние[1]), пише панегиристътъ, никога не го видѣхме празенъ, но всѣкога и дене и ноще или деца учеше и то по разни начини: на едни посочваше, какъ се пишатъ буквитѣ, на други обясняваше смисъла на написаното, а на трети управяваше ръцетѣ, какъ да пишатъ — или пъкъ се предаваше на молитва, или четѣше, или пишеше книги. А понѣкога едновременно вършеше и дветѣ работи: книги пишеше и деца учеше".

Въ областьта си, както се спомена вече, Климентъ ималъ повече отъ 3500 ученици, деца и възрастни. За онова време при едно начало на християнство и на просвѣта такъвъ брой ученици, сравнително съ успѣхитѣ на училищата въ ново време,[2]) е много голѣмъ. Броятъ говори, че образованието въ охридската архиепископия било народно, че е имало училища начални за деца и по-горни за възрастни и че тия училища не били само въ градоветѣ, но и въ селата. Думитѣ въ извадката изъ панегерика се отнасятъ за деца въ начално училище, което ще е посетилъ Климентъ и се намѣсилъ въ обучението. Ала наедно съ това тѣ изнасятъ и друго, което е много важно и което именно е предметъ на тоя дѣлъ. Чрезъ тия думи може да се прозре донѣкъде, какъ е ставало самото обучение на децата и каква е била следваната въ онова време дидактика за запознаването имъ съ азбуката. А за това обучение презъ срѣднитѣ вѣкове данитѣ сж много оскждни. Наистина въ случая не е представенъ самия начинъ на обучение, но личи, че всѣко дете е обучавано отдѣлно съ буквитѣ и въ писането имъ. Ала не може да се прозре, какъ е ставало самото запознаване съ азбуката — по реда на буквитѣ ли въ нея или размѣсено.

Въ гръцкитѣ училища запознаването на децата съ азбуката не ставало по единъ методъ. М. Акомниатъ, атински митрополитъ, който живѣлъ по-късно (XI в.) отъ Климента, разправя,[3]) че едни учители запознавали ученицитѣ съ буквитѣ по реда, както сж въ азбуката, а други размѣсено. Предимствувалъ билъ първия методъ, нареченъ азбученъ. Въ нѣкои градове си служили съ втория методъ. Ала за него се искалъ педагогиченъ похватъ и по-голѣма подготовка отъ учителя. Методътъ билъ аналитиченъ. Давали на децата изречения, които първо заучавали, а после подъ ржководство на учителя разлагали на думи, думитѣ на слогове, слоговетѣ на звукове. Буквитѣ не учили по редъ, но размѣсено, като се почвало отъ по-леснитѣ звукове. Въ селата и въ нѣкои монастири запознаването съ азбуката ставало безъ всѣки методъ.

Има други по-късни дани за дидактиката по запознаване децата съ азбуката, съ писането и съ четенето. Тѣ сж отъ българския писатель Константинъ философъ Костенски, който е свързалъ името си съ сърбската книжнина. Той е авторъ на житието на сърбския деспотъ Стефанъ Лазаревичъ. Методътъ билъ такъвъ. Детето[4]) най-напредъ трѣбвало да научи знака на кръста, а после да мине на азбуката. Написвали му на навосчена дъсчица или на каменна плоча, наричана скрижалъ, буквитѣ въ този редъ: а, в, г, д, є, ѕ, з, и, ѳ, ї, к и ѵ. Детето ги учи по име: азъ, веди, глаголи, добро, есть, зело, земля и пр. То ги повтаря по име на редъ, доде запомни добре имената и реда, а после ги повтаря наопаки — отъ ѵ нагоре на редъ. Кога ги запомни добре двояко, учи се да срича и да разпознава всѣка буква, дето и да бжде написана.

---

[1]) **Теофилактъ**, стр. 54.

[2]) Презъ 1824 г. въ Пелопонезъ имало 31 училище съ 2064 ученика, въ цѣла континентална Гърция 3 училища съ 407 ученици, а въ цѣлото сръбско княжество презъ 1836 г. имало всичко 72 основни училища съ 2514 ученици. (G. **Chassiotis**, стр. 147 и 148. — М. Т. **Миличевич**, стр. 4).

[3]) И. **Соколовъ**, стр. 275 и 286.

[4]) **Starine**, кн. I. стр. 16, 17 и 30.

Едновременно съ това почвало и обучението въ писане. За да може детето да се научи по-лесно да пише, Костенски съветва да се напишатъ буквитѣ по реда на грьцкитѣ 24 букви, като при всѣка грьцка буква се прибавя съответна славянска. Когато детето се научи да разпознава буквитѣ и кога по-късно почне да срича и да чете думи, написва се на навосчената дъсчица кжса молитва да чете: **Господи Іисѵсе Христе Боже нашъ, помилѵи ни**; **Царю небесни**; **Свѧти Боже** и пр. Следъ това му се дава часословъ и най-после псалтирь.

Този методъ на обучение въ четене и писане се употрѣбявалъ въ срѣдневѣковото училище при гърци, българи, сърби, ромъни и др.; той се запазилъ и презъ време на турското владичество у гърцитѣ до първата, нѣкжде дори и презъ втората четвърть на миналия вѣкъ. Най-дълго останалъ у монастири и при църкви въ частни училища, наречени келии. Въ последнитѣ се учило славянско азбуке, часословъ и псалтирь. Въ монастиръ монахъ въ келия, при църква въ нѣкоя стая свещеникъ, у кжщи въ стая нѣкои занаятчия — обущарь или шивачъ — импровизирали келии и учили деца. Така ставало и въ Гърция.

Френскиятъ историкъ Л. Пукевилъ въ своето пжтуване (1798—1801 г.) въ Морея у Гърция е посетилъ нѣкои грьцки келии. Въ пжтнитѣ си бележки той описва преподаването въ тѣхъ. „Макаръ обучението,1) пише той, да се различава, споредъ образованието на учителя, първитѣ уроци навредъ ставали по едни приеми: новитѣ ученици държатъ въ ржце единъ видъ табли, наричани обикновено пинакидиа [πινακιδια]; на тѣхъ сж написани азбуката и първия урокъ за четене. Нека не се забравя светия кръстъ, който предшествувалъ първата буква на азбуката. Съ него се просила помощь съ този изразъ: „Кръсте свети, помогни ми“ (или: Кръсти Боже, помагай!) Подиръ сричането почвало едно съчетаване много по-сложно. Децата изговарятъ високо буквитѣ. Тѣ съединяватъ по една буква отъ двата крайща на азбуката — началото и края, както това означаватъ следнитѣ примѣри:

ΑΩ [Алфа, О];
ΒΨ [Вита, Пси]
ΓΧ [Гама, Кси]“

По нататъкъ Пукевилъ описва обучението въ една грьцка келия така:

„Даскалътъ е седналъ на столъ или миндеръ. Има изгледъ на човѣкъ опоенъ съ опий. Той изпитва ученицитѣ. Въ ржка държи дълга пръчка, съ която удря, както попадне. Единъ ученикъ чете, а всички други повтарятъ съ високъ гласъ на разни тонове и съ завиване на отвратителни гласове. Най-особеното е това, че тия сополивчета, лукави като бащитѣ си, майсторски заблуждаватъ учителя си. Кога предстои да четатъ единъ общъ урокъ, тѣ безъ свѣнь четатъ въ разни

---

1) Pouqueville, стр. 267—270.

книги. Ала подиръ нѣколко общи задружни четения малко разлика има между тѣхъ, понеже ученикътъ, влиянъ повече отъ гласа, отколко отъ очитѣ, повтаря, каквото чува и достига до тамъ, че чете безъ да бърка въ книгата, която държи, макаръ тя и да не съдържа урока, който той чете въ нея на вода“.

Другъ единъ французинъ, по име Гюие,[1]) е пѫтувалъ въ Гърция и островитѣ по-рано отъ Пукевила, именно презъ XVII вѣкъ. Наедно съ метода на преподаването той описва и наказанията, които се налагали на ученицитѣ въ келията. Тѣ сѫ еднакви съ тия, които налагали нашитѣ келийни учители. Последнитѣ, вѣроятно, сѫ ги заели отъ колегитѣ си гърци. „Надъ главата на учителя, пише Гюие, виси фаланга, жестоко срѣдство за дисциплиниране на невнимателнитѣ и лѣниви ученици. Освенъ фаланга, употрѣбявали и други наказания: оставяли ученика правъ или на колѣне съ протегнати рѫце. Той билъ дълженъ да държи на протегнатитѣ си рѫце токмакъ отъ разни тежини, който туряли на рѫцетѣ му. Ученицитѣ го плюли по лицето, чернили го, ала тия наказания не сѫ нищо въ сравнение съ ония на фалангата“...

* * *

Срѣдневѣковото начално училище било чисто църковно. Такова било то не само на изтокъ, но и на западъ. Дори въ нѣкои западни народи неговия църковенъ характеръ билъ много по-силенъ. То приготовлявало децата не за граждани, не за живота на земята, но за духовници, за аскети,[2]) които се готвятъ за небето. Всецѣло турнато въ служба на църквата, негови учители били само монаси и свещеници. Рѣдко се срѣщалъ миряninъ учитель. „Кога нѣкой човѣкъ, който не билъ ни клирикъ, ни нотаръ, знаелъ да чете, това било чудо, пише Жиндро.[3]) Той знае да чете, викали: той е благочестивъ. Слава на Иисуса Христа!“ На западъ този характеръ на началното училище се запазилъ до реформацията или, по-точно, до френската революция, но на изтокъ, у Гърция, Русия, България и Сърбия, до първата четвърть на миналия вѣкъ, дори и по-късно.

Ала презъ турското владичество нашето начално училище не било онова на Климента. Учительтъ пакъ седѣлъ между децата, но не съ благостьта, обичьта и науката на нашия първоучитель. Тѣхенъ учитель билъ монахъ, свещеникъ или нѣкой навѫсенъ и грубъ занаятчия — обущарь, шивачъ и пр. Училищата не били църковни или обществени. Тѣ били частни и у тѣхъ само нѣколко деца. Монахъ импровизиралъ училище въ келията си, свещеникъ въ стая при църква или въ кѫщата си, занаятчия въ стая, дето работилъ. При тѣхъ децата се учили на буквитѣ, чели часословъ и псалтирь, учили да пишатъ църковно-славянскитѣ букви. Тия училища се наричали келии. Но и такива, каквито били, срѣщали се много рѣдко. Имало ги въ нѣкои монастири, много рѣдко при църкви, а още по-рѣдко въ стаи на свещеници или на занаятчии. Въ България — Мизия, Тракия и Македония — презъ 1750 год. имало всичко 21 келии — селски 19 и градски 2; презъ 1800 г. 48 — селски 42, градски 6; презъ 1834 г. 189 — селски 156 и градски 33.[4]) Най-голѣмъ брой отъ тия келии били въ Македония. Дидактиката на тия училища е сценирана въ едноактова пиеса отъ единъ нашъ учитель — Илия Христовичъ. Тя напомня много дидактиката на гръцкитѣ келии: учитель обущарь, снопъ пръчки, ученици съ пинакиди, ученици наказани прави или на колене, ржце протегнати и на тѣхъ тежести и пр.

---

[1]) M. Guillet. (Guilletière) стр. 19 и 20.

[2]) Guex François, стр. 52.

[3]) A. Gindroz, стр. 6.

[4]) Н. Ив. Ванковъ, стр. 106 и 107. — Д. Мишевъ, стр. 312 и 313.

Още по-долна била дидактиката на келиитѣ въ Сърбия. У нея на сто села едва имало едно училище.[1]) Децата се учили по монастиритѣ при монаси и по селата при свещеници. У всѣки монастиръ имало по нѣколко ученика. Лѣте тѣ пасли кози, овци, ярета или свини, садили или плѣвили лукъ, орѣли, събирали сѣно и сливи, а зиме, като нанесатъ дърва, напоятъ монастирскитѣ коне и изметатъ стаитѣ, отивали въ нѣкоя монашеска стая, дето монахъ или дяконъ ги запознавалъ съ буквитѣ и ги училъ да четатъ или пъкъ всѣки училъ самъ при нѣкой монахъ. Много деца забравяли презъ лѣтото онова, що научвали презъ зимата. Поради това учили по 4—5 години и не могли да четатъ. Свещеницитѣ имали по 1 или 2 ученика. Последнитѣ имъ били повече слуги: пасли добитъка имъ, работили на нивитѣ, носили вода. Ако нѣкжде въ околията се открие училище, изъ околнитѣ села довеждатъ деца при учителя и му плащатъ на месецъ да ги учи. Въ училището децата учили отъ сутринь до вечерь. Отивали си само за обѣдъ. Кога учили и чели, трѣбвало да викатъ високо и съ такъвъ гласъ, че нищо не могло да се разбере. Въ училище се учило и малко писане, колко знаелъ учителя. Всичко друго било, като у монастиря. Както въ монастиря и при свещеницитѣ, тъй и на училище, децата учили по ржкописи (понеже нѣмало буквари), напр. учительтъ напише, какво ще учи детето днесъ, па кога го научи, напише му друго. А кога ученикътъ научи азбуката, тогава взема часословъ славянски. Като изучи и прочете нѣколко пжти часослова, взема псалтирь. Изучи ли и прочете нѣколко пжти псалтиря, то вече свършва книга. Тогава, ако иска, може да стане священикъ, монахъ, учитель, протопопъ, архимандритъ, а, ако има пари, и владика. Както учительтъ отварялъ по своя воля училище, тъй го и затварялъ, кога иска, па отивалъ на друго мѣсто, или пъкъ залавялъ друга работа.

Но занаятчии учители имало и на западъ въ края на XVIII вѣкъ. Такива имало дори и въ Швейцария. „Заплатата на учителя, пише Ф. Гюе,[2]) швейцарски професоръ и именитъ педагогъ, била толкова нищожна, че обичай станало да назначаватъ за учители въ селата занаятчии—шивачи, дюлгери, обущари или наемни такива, които идвали изъ Холандия, Франция или Австрия. Повечето отъ импровизиранитѣ така учители нѣмали жилище за нощуване. Поради това ставали слуги при заможни селяни, въ замѣна на което имъ давали легло и храна“. Въ Прусия изъ селата учители били фелдфебели или запасни войници. Искало се само да знаятъ да четатъ. До Френската революция не стояли по-добре и френскитѣ начални учители.[3]) Въ тѣхъ учителствували неподготвени учители, които наричали себе си „унизени“.

Началното училище на западъ дължи своето преобразоване толкова на ренесанса, реформацията,[4]) революцията и педогозитѣ, колкото и на книгопечатането. Това последното направило книгитѣ достжпни за масата. То спомогнало да се замѣни църковно-латинския езикъ въ книгитѣ съ жива родна речь. Това е най-голѣмата заслуга, която е сторило то на училището и на цивилизацията. То ускорило и замѣната на църковното учение съ реално.

---

[1]) Караджич Ст. Вук, 891—892. — М. К. Миличевич, стр, 6.

[2]) François Guex, стр. 281.

[3]) Сжщия, стр. 282.

[4]) Д. Мишевъ, стр. 93—95.

На изтокъ книгопечатането проникнало много късно, едва въ началото на втората половина на XIX вѣкъ. Това окъснило много и преобразованието на началното училище. Последното продължило по енерция своето програмно съдържание и своята дидактика и при книгопечатането. У Гърция, както описва Пукевилъ, келийнитѣ училища продължавали да си служатъ съ пинакиди. Така е било и въ България, и въ Сърбия. Дори и кога се напечатали буквари, последнитѣ замѣнили само пинакидитѣ, но не и програмитѣ и дидактиката. Учението въ келиитѣ си останало църковно — учили азбуке, часословъ, псалтирь. Не се промѣнила и дидактиката. Напротивъ, букваритѣ продължили срѣдновѣковото учение и училище. Тѣ се печатали на църковно-елински и на църковно-славянски. Четивата си останали сжщитѣ: кжси молитви, после часословъ, псалтирь и църковно писане. Четивата се учили наизустъ, особено часослова; поради това той се наричалъ „наустница“.

Първиятъ славянски букварь у австрийскитѣ сърби е напечатанъ въ Римъ презъ 1753 г. подъ надсловъ: Букварь славянскій, славянскими и глаголическими буквами.[1]) Отъ означената година до 1838 сж напечатани, все у австрийскитѣ сърби, 31 църковно-славянски буквари. Изключение прави по езикъ и съдържание само единъ букварь — тоя на Вукъ Караджичъ, напечатанъ въ Пеща презъ 1827 г. Ала букваритѣ, които се явили подиръ Вуковия, продължили традицията на келията — печатали се на църковно славянски. Доказателство е букварьтъ на А. Заричъ, както личи отъ заглавния листъ: „Малый учитель или србскій букварь, содржавлюћій у себи правила церковногъ и гражданскогъ читаня, нуждне молитве и много полезне предмете за србску децу. У Београду 1838 г.“ Този букварь стои на междата, кога почватъ да запознаватъ децата съ двѣтѣ азбуки — църковна и гражданска.

У насъ училището се озарило много късно съ свѣтлината на книгопечатането. На това попречили най-много особенитѣ историко-географни условия, въ които билъ българския народъ. А книгопечатането е истинска свѣтлина за душевнитѣ очи на човѣка. Неговиятъ изобретатель, Иванъ Гутенбергъ, оприличава свѣтлината му съ тая на слънцето при сътворението на свѣта. Така е и изваяна статуята на Гутенбергъ въ металъ на площада въ Страсбургъ: взетъ е моментътъ, кога гледа първия отпечатанъ листъ отъ изобретения станъ съ думитѣ: „да бжде свѣтлина!“

Макаръ още въ XVI вѣкъ[2]) да сж напечатани отъ българинъ въ Венеция молитвеникъ и псалтирь на славянски езикъ и въ XVII вѣкъ другъ молитвеникъ на славянски за павликянитѣ, свѣтлината на книгопечатането стигнало едва въ началото на XIX до душевнитѣ очи на българския народъ. Първа лжча на тая свѣтлина за българина датува отъ 1806 г. Тази лжча е първата печатна книга на жива българска речь — Кириакодромионътъ или недѣлни поучения отъ Софроний Врачански. Въ 1824 г. излѣзла единадесета по реда си българска печатна книга. Съ нея безсмъртния духъ на съставителя казва на българския народъ: да бжде свѣтлина въ българската земя! Това е малка по обемъ, на велика по замисъль, свѣтлина и духъ книга. Необикновено творчество за времето, кога се явила, тази книга е безподобна. Тя е букварь, но съ широкъ замахъ да реформира срѣдновѣковото българско училище.

---

[1]) М. Дриновъ, т. II, стр. 495—498. — Д. Мишевъ, стр. 284.

[2]) Стоянъ Новаковичъ, стр. 2, 142 и 204.

На нейната първа корична страница стои:

БꙊКВАРЬ | съ различны поученія | собрани ѿ Петра Х. Беровича | Ꙁа Болгарски-тѣ оучилища | Напечата сѧ са̂съ помощь-та | Г. Антоньова Іовановича | Въ годѣ 1824 | Брашовъ |

На последната корична страница е отпечатанъ делфинъ, който децата взели за риба; поради това букварьтъ билъ нареченъ рибенъ. Съ това име е и известенъ въ нашата педагогична книжнина.

Букварьтъ на Петъръ Х. Беровичъ или Петъръ Беронъ е най-ценна книга презъ XIX вѣкъ въ българската книжнина. Тя издига авторътъ надъ всички слаславянски педагози, негови съвременици. По идеи, съдържание, напредничавъ духъ и методъ тя по рода си нѣма подобие ни у сърби, ни у руси, ни у гърци. Рибниятъ букварь спомогналъ най-много да се погребе у насъ по-скоро келийното училище и да се преобразува срѣдновѣковото. Кой другъ е опиталъ да стори това до П. Беронъ било въ югоизточнитѣ славяни, било въ Гърция, било въ Ромъния? Клеовулъ, ученъ гръкъ отъ Пловдивъ, въвелъ бенъ-ланкастеровата взаимна метода въ гръцкитѣ училища на Йоническитѣ острови въ 1819 г., както и въ тия у Ромъния и Одеса по-късно, но той не засегналъ програмитѣ и предметитѣ на началното училище. Съ букваря си Беронъ не само реформира коренно срѣдновѣковното училище, но и изнася начала на нова дидактика и прозрения за съвършенствуване на методиката — начала и прозрения, каквито нѣма въ взаимната метода.

Осемь години преди да се чествува въ София стогодишнината на рибния букварь направи се една оценка за него. Прозренията на Берона въ педагогиката поразили авторътъ на оценката, както и авторитѣ, които преди него сѫ писали за тѣхъ. Беронъ, при съставяне на букварa си, не върви изъ пѫтя на келиитѣ, въ който се точатъ всички съставители на буквари у нашитѣ съседи до него, дори и подиръ него. Той тръгва изъ новъ пѫть и, съ първия печатанъ букварь на български, откѫсва началното училище отъ срѣдновѣковото. Това прозрение и този пòчинъ, който чакалъ вѣкове гений, не сѫ ли феноменални?

Върху фона на срѣдновѣковото училище, чиито фази бегло се засегнаха, блѣска ярко дѣлото на педагога, който съставилъ рибниятъ букварь, като набележилъ въ неговия уводъ прозрения на нови начала въ методиката и дидактиката, и, наедно съ това, посочилъ и нови материи, които трѣбва да влѣзатъ въ програмата на новото училище. Написано и изнесено това другаде още въ 1916 год., нека долнитѣ извадки отъ него бѫдатъ заключение на всичко, което се засегна.

.... „Въ начало на миналия вѣкъ[1]) първитѣ книги, които се печатали, били съ църковно-религиозенъ характеръ. Подиръ „Кириакодромиона“ на епископъ Софроний, напечатанъ въ 1806 г. въ Римникъ и нареченъ отпосле „Софрония“, Хаджи Иоакимъ Кърчовски и Кирилъ Пейчиновичъ превеждатъ, съставятъ и печататъ презъ 1816 и 1817 г. книги съ чисто религиозно съдържание. Преводачитѣ и съставителитѣ имали предъ очи обучението въ келиитѣ, въ каквито сами учителствували, и потрѣбитѣ на ученицитѣ, които излизали изъ тѣхъ. Първъ, който прави опитъ да свърже книжнината съ живота и да я тури на педагогична почва, както и да реформира обучението въ келиитѣ, билъ Петъръ Хр. Беровичъ (Беронъ) отъ Котелъ. Избѣгалъ презъ време на гръцката завѣра отъ Букурещъ, дето билъ стишелъ да се учи елински при прочутия елинистъ Вардалахъ, той се спрѣлъ въ гр. Брашовъ, дето станалъ домашенъ учитель у едно чутовно семейство. Като такъвъ, той знаелъ всички недостатъци на келийното обучение и схващалъ нуждата да се замѣстятъ келиитѣ съ модерни училища, каквито времето и педагогичнитѣ методи налагали. За да бѫде по-полезенъ на ученицитѣ, да спомогне да се реформира обучението въ келиитѣ и да избави юношитѣ отъ изтезания и мѫки, Беронъ съставилъ букварь..., известенъ подъ име рибенъ. Запознатъ добре съ педагогичната литература, авторътъ гонилъ съ букваря да пробие пѫть въ училищата за бенъ-ланкастеровата метода. Той ималъ и друга по-дълбока мисъль: да реформира келиитѣ, като мине прѣко на нагледно-гласната метода. Той намира недостатъци и въ основата на алилодидактичната метода, която си служи повече съ паметьта, отколко съ разсѫдъка на децата. Воденъ отъ това, съветва да не изговарятъ децата съгласнитѣ **бе, ве, ге, де,** както препорѫчвала Петроградската академия, но **бъ, въ, гъ, дъ** и пр. Ала келийнитѣ учители не били приготвени нито да схванатъ мисъльта му, нито пъкъ, като я схванатъ, да я смелятъ и приложатъ. Мисъльта му за бенъ-ланкастеровата метода се схваща и прилага едва подиръ десеть години, въ 1835 г., отъ Неофитъ Рилски, който става реформаторъ на обучението, а другата мисъль, по-напредничава, но и по-непонятна за съвременицитѣ, намира свои въплотители подиръ 40 години въ лицето на Иосифъ Ковачевъ и Д. Благоевъ, свършили наукитѣ си въ руски духовни академии. „Рибениятъ“ букварь, сѫщъ бисеръ за начеващата българска педагогична книжнина, би правилъ честь и на коя-да-било педагогична книжнина на западъ. Юрий Венелинъ, като разглежда началото на българската книжнина, казва, че не е видѣлъ букварь на руски, който да може да се равни по достоинство съ предметния. Букварьтъ на П. Беронъ е най-важна книга презъ първата половина на миналия вѣкъ въ българската книжнина. Съ нея той не само реформира и възражда българското училище, като го откѫсва отъ срѣдновѣковата рутина и го издига, но се явява и първъ педагогъ реформаторъ на българското учебно дѣло. Съ съдържанието на букваря той отваря вратата на българското училище за реализма, като дава широко мѣсто на естествознанието. Неговитѣ мисли, наистина, не се възприели веднага, но и не пропаднали: тѣ се поели по-късно отъ възпитаницитѣ, които излѣзли изъ рускитѣ и западни училища. Петъръ Беронъ е преобразователь на срѣдневѣковото училище у насъ. Неговитѣ педагогични възгледи сѫ модерни. По изучване на молитвитѣ и на законъ божи, за което ѐ, изказва съвременни мисли. Въ букваря вѣе новъ духъ и свѣжина“.

---

[1]) Д. Мишевъ, стр. 323—326.

Петъръ Беронъ е новъ Климентъ. Той не само сътворилъ новото българско училище, но и открилъ съ свои срѣдства много училища въ градове и села. Неговата учебна область е била така голѣма, както и тая на св. Климентъ. Макаръ да ги дѣли межда отъ десеть вѣка, тѣ по мисли и творчество сѫ близки, почти еднакви. И двамата били религиозни и реалисти. Ако Климентъ запознавалъ народа съ естествознание, като го училъ съ примѣръ, какъ да облагородява диви овощни дървчета, защото рано било да въведе това като предметъ въ училището, Беронъ открива на естествознанието мѣсто въ букваря си и въ училището. Гениитѣ сѫ вѣчни, и време ги не дѣли. Св. Климентъ и Петъръ Беронъ сѫ велики творци на българското училище... Тѣхнитѣ имена и дѣла принадлежатъ на историята. Тѣ отбелязватъ две епохи въ българската културна история и въ българското училище.

Презъ деветия вѣкъ се създало ново училище — славянско. Презъ IX, X и XI вѣкъ работили за неговото създаване само едни отъ югоизточнитѣ славяни — българитѣ[1]). Славянското училище е межда, която отдѣля и обособява славянската раса отъ другитѣ раси. Тази межда е прокарана отъ св. Климентъ при помощьта на Бориса, Симеона и светитѣ седмочисленици. Хвала имъ!

Въ началото на XIX вѣкъ българитѣ, най-късно пробудени измежду югоизточнитѣ славяни, първи издигатъ гласъ за реформиране на срѣдновѣковото българско училище. Този мощенъ гласъ се издигналъ отъ Петъръ Беронъ. Хвала му!

София, януарий 1926.

---

[1]) Пыпинъ А. Н., стр. 237.

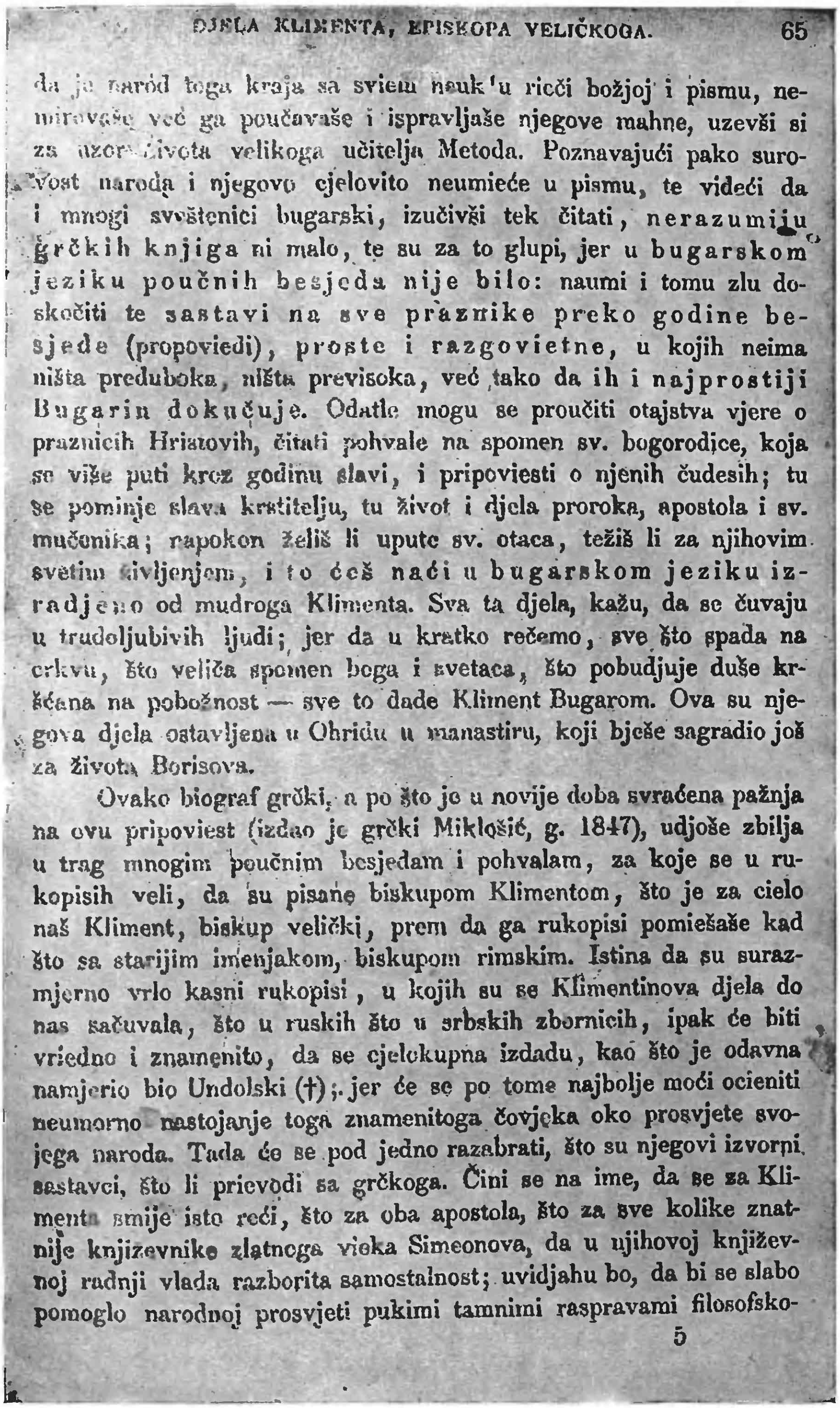

DJELA KLIMENTA, EPISKOPA VELIČKOGA. 65

da je narod toga kraja sa sviem nauku rieči božjoj i pismu, nemirovaše već ga poučavaše i ispravljaše njegove mahne, uzevši si za uzor života velikoga učitelja Metoda. Poznavajući pako surovost naroda i njegovo cjelovito neumieće u pismu, te videći da i mnogi sveštenici bugarski, izučivši tek čitati, nerazumiju grčkih knjiga ni malo, te su za to glupi, jer u bugarskom jeziku poučnih besjeda nije bilo: naumi i tomu zlu doskočiti te sastavi na sve praznike preko godine besjede (propoviedi), proste i razgovietne, u kojih neima ništa preduboka, ništa previsoka, već tako da ih i najprostiji Bugarin dokučuje. Odatle mogu se proučiti otajstva vjere o praznicih Hristovih, čitati pohvale na spomen sv. bogorodice, koja se više puti kroz godinu slavi, i pripoviesti o njenih čudesih; tu se pominje slava krstitelju, tu život i djela proroka, apostola i sv. mučenika; napokon želiš li upute sv. otaca, težiš li za njihovim svetim življenjem, i to ćeš naći u bugarskom jeziku izradjeno od mudroga Klimenta. Sva ta djela, kažu, da se čuvaju u trudoljubivih ljudi; jer da u kratko rečemo, sve što spada na crkvu, što veliča spomen boga i svetaca, što pobudjuje duše kršćana na pobožnost — sve to dade Kliment Bugarom. Ova su njegova djela ostavljena u Ohridu u manastiru, koji bješe sagradio još za života Borisova.

Ovako biograf grčki, a po što je u novije doba svraćena pažnja na ovu pripoviest (izdao je grčki Miklošić, g. 1847), udjoše zbilja u trag mnogim poučnim besjedam i pohvalam, za koje se u rukopisih veli, da su pisane biskupom Klimentom, što je za cielo naš Kliment, biskup velički, prem da ga rukopisi pomiešaše kad što sa starijim imenjakom, biskupom rimskim. Istina da su surazmjerno vrlo kasni rukopisi, u kojih su se Klimentinova djela do nas sačuvala, što u ruskih što u srbskih zbornicih, ipak će biti vriedno i znamenito, da se cjelokupna izdadu, kao što je odavna namjerio bio Undolski (†); jer će se po tome najbolje moći ocieniti neumorno nastojanje toga znamenitoga čovjeka oko prosvjete svojega naroda. Tada će se pod jedno razabrati, što su njegovi izvorni sastavci, što li prievodi sa grčkoga. Čini se na ime, da se za Klimenta smije isto reći, što za oba apostola, što za sve kolike znatnije književnike zlatnoga vieka Simeonova, da u njihovoj književnoj radnji vlada razborita samostalnost; uvidjahu bo, da bi se slabo pomoglo narodnoj prosvjeti pukimi tamnimi raspravami filosofsko-

5

Къмъ стр. 93.

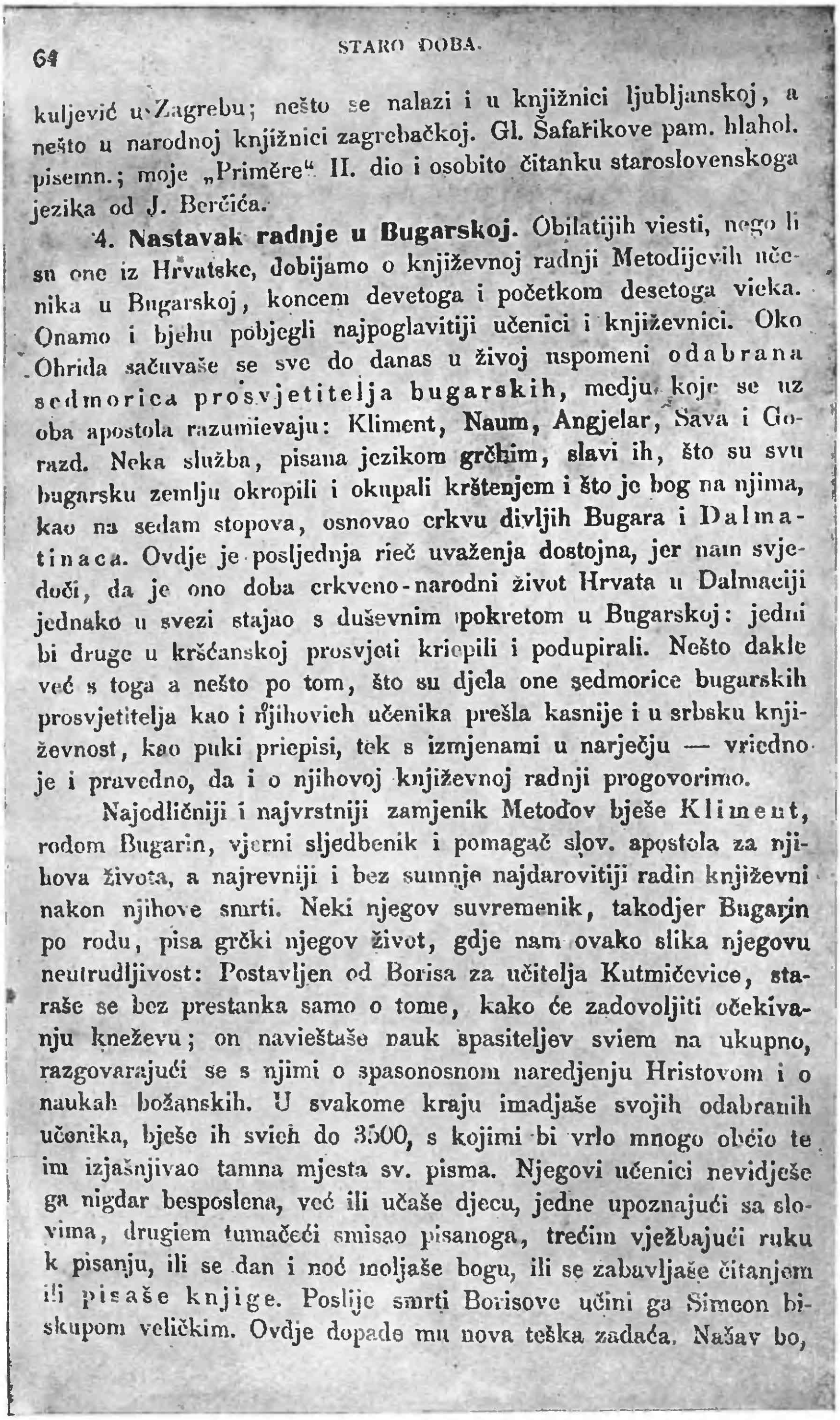

64 STARO DOBA.

kuljević u Zagrebu; nešto se nalazi i u knjižnici ljubljanskoj, a nešto u narodnoj knjižnici zagrebačkoj. Gl. Šafaříkove pam. hlahol. pisemn.; moje „Priměre“ II. dio i osobito čitanku staroslovenskoga jezika od J. Berčića.

4. **Nastavak radnje u Bugarskoj.** Obilatijih viesti, nego li su one iz Hrvatske, dobijamo o književnoj radnji Metodijevih učenika u Bugarskoj, koncem devetoga i početkom desetoga vieka. Onamo i bjehu pobjegli najpoglavitiji učenici i književnici. Oko Ohrida sačuvaše se sve do danas u živoj uspomeni odabrana sedmorica prosvjetitelja bugarskih, medju koje se uz oba apostola razumievaju: Kliment, Naum, Angjelar, Sava i Gorazd. Neka služba, pisana jezikom grčkim, slavi ih, što su svu bugarsku zemlju okropili i okupali krštenjem i što je bog na njima, kao na sedam stopova, osnovao crkvu divljih Bugara i Dalmatinaca. Ovdje je posljednja rieč uvaženja dostojna, jer nam svjedoči, da je ono doba crkveno-narodni život Hrvata u Dalmaciji jednako u svezi stajao s duševnim pokretom u Bugarskoj: jedni bi druge u kršćanskoj prosvjeti kriepili i podupirali. Nešto dakle već s toga a nešto po tom, što su djela one sedmorice bugarskih prosvjetitelja kao i njihovih učenika prešla kasnije i u srbsku književnost, kao puki priepisi, tek s izmjenami u narječju — vriedno je i pravedno, da i o njihovoj književnoj radnji progovorimo.

Najodličniji i najvrstniji zamjenik Metodov bješe Kliment, rodom Bugarin, vjerni sljedbenik i pomagač slov. apostola za njihova života, a najrevniji i bez sumnje najdarovitiji radin književni nakon njihove smrti. Neki njegov suvremenik, takodjer Bugarin po rodu, pisa grčki njegov život, gdje nam ovako slika njegovu neutrudljivost: Postavljen od Borisa za učitelja Kutmičevice, staraše se bez prestanka samo o tome, kako će zadovoljiti očekivanju kneževu; on naviestaše nauk spasiteljev sviem na ukupno, razgovarajući se s njimi o spasonosnom naredjenju Hristovom i o naukah božanskih. U svakome kraju imadjaše svojih odabranih učenika, bješe ih svieh do 3500, s kojimi bi vrlo mnogo obćio te im izjašnjivao tamna mjesta sv. pisma. Njegovi učenici nevidješe ga nigdar besposlena, već ili učaše djecu, jedne upoznajući sa slovima, drugiem tumačeći smisao pisanoga, trećim vježbajući ruku k pisanju, ili se dan i noć moljaše bogu, ili se zabavljaše čitanjem ili pisaše knjige. Poslije smrti Borisove učini ga Simeon biskupom veličkim. Ovdje dopade mu nova teška zadaća. Našav bo,

Към стр. 93.

ЛИТЕРАТУРА

Баласчевъ Г. Климентъ епископъ словѣнски. София, 1891. — **Бобчевъ** С. С. Старобългарски правни паметници. София, 1903. — **Василевскій**. Законодательство иконоборцевъ. Журналъ Мин. Нар. Просвѣщенія, 1878 г. — **Вукичевич Миленко, професоръ**. Школе у држави Нелањича. Београд, 1899. — **Chassiotis** G. L'Instruction publique chez les grecs. Paris, 1881. — **Голубинскій** Е. Краткій очеркъ исторій православныхъ церквей болгарской, сербской и румынской. Москва, 1871. — **Исторія руской церкви**. Москва, 1850. — **Guex François**. Histoire de l'Instruction et l'Education. Deuxième edition. Paris, 1913. — **Грибовскій** М. В. Народъ и власть. Петербургъ, 1897. — **Guilletière**. Athènes ancienne et nouvelle. Paris, 1675. — **Diehl Charles**. Membre de l'Institut. Byzance. Paris, 1919. — **Etudes byzantines. Figures byzantines.** **Дриновъ** М. Сочиненія. София, 1919. — **Gibbon**. Histoire de la décadence et de la chute de l'empire romain. Paris, 1795. — **Gindroz** A. Histoire de l'Instruction publique dans les Pays de Vaud. Lausanne, 1853. — **Hesseling** C. D. Essai sur la civilisation byzantin. Paris, 1907. — Професоръ **Златарски** В. Главнитѣ периоди на българската история. Бпр. г. III, кн. II, стр. 2 и 32. — Сборникъ въ честь на Луи Леже. **Страница изъ старата културна история на българитѣ**. София, 1925. — **Jagić** V. Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskago. Knjiga prva. Stara doba. U Zagrebu, 1867. — **Ивановъ Йорданъ**, проф. Св. Иванъ Рилски и неговиятъ монастирь. София, 1917. — **Български старини изъ Македония**. София, 1908. — **Иречекъ** К. Историята на българитѣ. Търново, 1886. — **Караџиħ** Ст. **Вук**. Српски рјечник, стр. 891 и 892. — **Lavisse Ernest et Alfred Rambaud**. Histoire général du IV siècle à nos jours. Paris, 1893. — **Лавровскій Ник**. О древно-рускихъ училищахъ. Харьковъ, 1854. — **Lebeau**. Histoire du Bas-Empire, en commencant à Constantin le Grand. Paris, 1768. — **Leger Louis**. Cyrille et Methode. Etude historique. Paris, 1868. — **Miller**. Mansuscrits grecs de l'Escurial. Paris, 1848. — **Миличевиħ** Ђ. М. Школе у Србији. Београд, 1868. — **Мишевъ** Д. България въ миналото. София, 1916. — **Мутавчиевъ** П. Селското землевладение въ Византия. Сбнум., кн. XXV. — **Новаковиħ Стојан**. Српска библиографија за новију књижевности. У Београду, 1869. — **Paparrigopoulo** C. M. Histoire de la civilisation hellenique. Paris, 1878. — **Погорелов Валерий, професоръ**. Опис на старитѣ печатани бѫлгарски книги. София, 1923. — **Полевой Николай**. Исторія рускаго народа. Москва, 1830. — **Проф. Попруженко** М. Г. Сборникъ въ честь на Луи Леже. Страницы изъ болгарской исторіи. София, 1925. — **Пыпинъ** А. Н. Исторія руской литературы. С. Петербургъ, 1902. — **Pouqueville** Voyage de Morée. Paris, 1805. — **Rambaud Alfred**. L'empire grec au deuxième siècle. Constantin Porphirogénéte. Paris, 1870. — **Свещеникъ Д-ръ Стефанъ Цанковъ** и пр. Правилата на св. православна църква съ тълкованията имъ. София, 1912 и 1913. — **Соколовъ** И. О народныхъ школахъ въ Византіи съ половины IX до половины XV вѣка [Въ „Церковныя Вѣдомости", Спб. 1897]. — **Starine**, сборникъ на Загребската академия. — **Теофилактъ**. Житие на св. Климента охридски. Прев. отъ гръцки на Д. П. Ласковъ. София, 1916 г. — **Сѫщото** житие, прев. Д. Матовъ. — **Fleury Abbé**. Histoire du christianisme. Paris, 1837. — **Проф.** Б. **Коневъ**. Класификация на българскитѣ книжевни паметници отъ най-старо време до края на XVI вѣкъ. София, 1900 г.

---

1) Въ бележника ми сѫ записани, при горнитѣ, и нѣкои други трудове по предмета на статията. За съжаление, тѣ не се намѣриха въ столичнитѣ библиотеки. Остава да се подирятъ, при случай, въ библиотеки у чужбина, за да се попълнятъ празнотиитѣ, каквито има въ статията. Д. М.

Б. ДЯКОВИЧЪ

Д-РЪ ПЕТЪРЪ БЕРОНЪ И НЕГОВИЯТЪ „РИБЕНЪ БУКВАРЬ“

Петъръ Хаджи Беровичъ, петиятъ синъ на имотенъ абаджия и търговецъ хаджи Беро, е роденъ въ Котелъ презъ 1795 година[1]). Първоначалното си образование той получилъ въ родния си градецъ, гдето се училъ по старата килийна система една година въ основаната отъ даскалъ Стойко славянобългарска килия при прочутия даскалъ Райно Поповичъ, а специално гръцкитѣ науки изучавалъ при учителя гъркъ Андонаки. Следъ това той се занимава две години съ абаджилъкъ въ Варна, а презъ 1817 год. отива въ Букурещъ, гдето се учи три години „елински“ при гръцкия учитель Зардалахъ. Презъ гръцката „завѣра“ отъ 1820—1821 той забѣгва въ Брашовъ (Кронщатъ). Тукъ той обучавалъ у дома си сина на единъ богатъ българинъ, Антонъ Иовановичъ отъ Сливенъ. При тия занимания П. Беровичъ схваналъ недостатъцитѣ на килийното обучение и решилъ самъ да състави свой букварь, нареченъ отпосле „рибенъ букварь“, по нова метода, известна подъ името ланкастерска — споредъ автора ѝ Bell Lankaster — или метода на взиимното обучение. Изданието на книгата е станало съ материалната помощь на Антонъ Ивановичъ. Новата метода дала силенъ тласъкъ на народната просвѣта въ България. Броятъ на училищата бързо нарастналъ. Изобщо на този букварь, за който ще дадемъ библиографска бележка по-долу, било сѫдено да направи цѣлъ превратъ въ системата на обучението, — той измѣстилъ въ килийното учение наустницата и псалтиря[2]).

Ала не само противъ методата на килийното обучение се опълчва Петъръ х. Беровичъ, а той възстава и противъ езика и правописа, каквито се употрѣбявали тогава отъ малцината наши книжовници — учители, а въ своя букварь поставя за литературенъ езикъ чистъ новобългарски отъ източно наречие съ правописъ близъкъ до новобългарската фонетика. Така той съ своя букварь създава тъй наречената българска езикова и правописна школа (покрай славянобългарската на Паисий и Софроний и славянската на Венелина), която въ края на крайщата, макаръ и съ много измѣнения, следъ освобождението е общо приета въ сегашния правописъ на българския езикъ[3]).

Въ 1826 год. Петъръ х. Беровичъ е въ Мюнхенъ. Тамъ и въ Хайделбергъ подъ името Петъръ Беронъ изучавалъ медицинскитѣ науки, но не забравялъ и книжовния трудъ. Следъ като завършилъ курса на медицината въ 1832 година съ докторска диплома, Беронъ се завърналъ въ Ромъния и се установилъ на лѣкарска практика въ гр. Крайова, гдето билъ назначенъ за окржженъ лѣкарь до 1839 год., когато, поради интриги, се оттеглилъ въ частенъ животъ, отказалъ се отъ лѣкарското си поприще и заедно съ добрия си богатъ родственикъ Н. Христовъ основалъ търговско сдружение за търговия съ аби.

---

[1]) Други приематъ за дата на рождението му 1797 г., което, ако сѫдимъ по дадената по-долу фотография, изобразяваща Берона на възрасть не по-голѣма отъ 30 год., е по приемливо.

[2]) Подробности по въпроса вж. у г. Дечевъ въ „Училищенъ прегледъ“, год. XXI, кн. IV, стр. 215—220.

[3]) Въпросътъ е по-подробно разгледанъ отъ Д. Мирчевъ, Бълг. Литература, стр. 136—138.

Направилъ добро положение, Беронъ се заселилъ въ Парижъ и тамъ се предалъ на научни изследвания. Беронъ тогава се е ползувалъ съ славата на най-образования българинъ. Отличното познаване на редъ чужди езици — латински, старо и новогръцки, френски, немски, руски, ромънски — позволявало на Берона не само да се ползува съ обширна литература за своята научна дейность, но и свободно да пише на тия езици по разни научни въпроси. Още като студентъ въ Мюнхенъ той, заедно съ единъ гръкъ, напечаталъ на гръцки езикъ два малки речника, на сжщия езикъ по-сетне е издалъ разни брошури. Презъ 1855 година въ Прага е написалъ на немски езикъ книга по словенска философия[1]). Но най-голѣма книжовна дейность Беронъ развилъ на френски езикъ въ Парижъ, гдето издалъ цѣлъ редъ многотомни парадоксални съчинения по физика и химия.

Макаръ и установенъ въ Парижъ, Д-ръ П. Беронъ не скжсвалъ връзкитѣ си съ близкитѣ до родината мѣста и често ги спохождалъ за отмора и спокойна работа. Като не е могълъ да проникне въ своето поробено отечество, той се спиралъ найвече въ гр. Крайова, въ околноститѣ на който притежавалъ голѣмо имение „Скорила“. Веднажъ той тамъ пристигналъ на 10 октомврий 1859 год., като миналъ въ началото на септемврий с. г. презъ Виена, за да вземе съ себе си своя питомецъ, художника Николай Павловичъ[2]), и го отведе презъ Херкулесбадъ въ Крайова. Тукъ, въ мушията на доктора, тѣ прекарали цѣлата зима и пролѣтьта на следната година. Всичкото време отъ 6—7 месеца двамата знаменити българи прекарали въ ползотворна работа. Тукъ презъ това време, между другата работа, художникътъ Ник. Павловичъ е нарисувалъ голѣмия портретъ на Берона, сега съхраняванъ въ Народния Музей въ София, и нѣколко скици съ моливъ. Портретътъ, отъ който даваме тука фотография, въ оригиналъ се пази въ Пловдивската Народна Библиотека; нарисуванъ съ моливъ върху 11-я листъ на едно блокче на художника, сега собственость на библиотеката (инв. № 298 ржк.), не ще да е скица[3]). Блокчето изглежда, споредъ датитѣ извжтре, да е купено въ Виена, гдето художникътъ е чакалъ пристигането на благодетеля си Берона на пжть за Ромъния, — то носи етикетъ на Виенска фирма Y. Mayr. Портретътъ на Берона, нарисуванъ върху блокчето, трѣбва споредъ това, да се отнесе къмъ края на 1859 или най-кжсно началото на 1860 година. Тогава Беронъ ще да е билъ най-малко на 64-годишна възрасть, а портретътъ го представя значително по-младъ, около 28—30 годишенъ момъкъ! Запознанството на художника съ Берона, което станало случайно въ Гюргево, датува едва отъ 1856 год., когато последниятъ билъ на 61 година. Какъ е възможно тогава художникътъ да е ималъ предъ себе си за такъзъ младъ модель единъ мжжъ на преклонна възрасть? Трѣбва да приемемъ, че художникътъ е нахвърлилъ този портретъ не по живъ моделъ, не по натура, а по стара фотография, която е намѣрилъ въ имението на доктора и която, ако сѫдимъ по облѣклото, представя Берона като студентъ по медицината въ Мюнхенъ, между 1826—1832 г.[1].

---

[1]) Вж. Л. Касжровъ. Енцикл. рѣчникъ, думата Беронъ (Д-ръ Пиеръ). Покойниятъ Л. Касжровъ, роденъ въ 1854 год., доста добре билъ запознатъ съ дейностьта на П. Беронъ.

[2]) Н. Павл. билъ лично отъ Берона настаненъ и издържанъ въ Мюнхенската худож. академия презъ 1856—1859 г.

[3]) Н. Райновъ, Графиката на Н. Павловичъ въ „Годишникъ на Нар. Библиотека въ Пловдивъ“ за 1922, неоф. отд., стр. 119.

Известно е, че Д-ръ Беронъ презъ 1858 година издалъ въ Парижъ своя „Texte du Grand Atlas Cosmobiographique,“[2] къмъ който билъ приготвенъ и издаденъ вече въ следната 1859 г. специаленъ „Grand-Atlas cosmobiographique“ съ 12 цвѣтни таблици, изработени отъ Николай Павловичъ още въ Мюнхенъ.

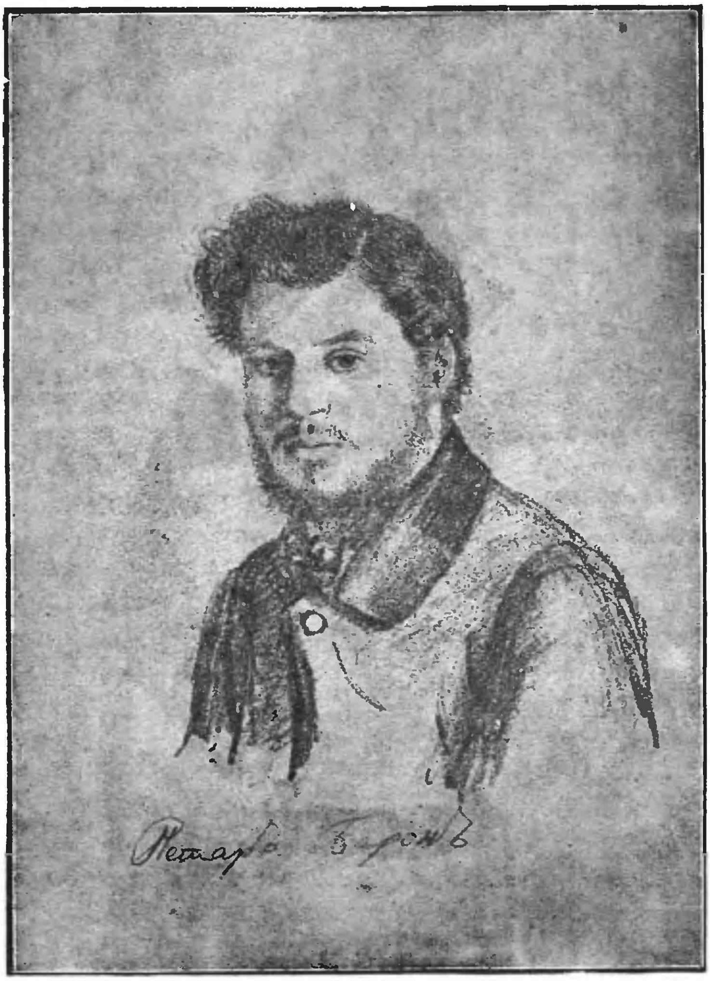

Д-ръ П. Беронъ като студентъ
(Скица съ моливъ отъ Н. Павловичъ)

Сега, презъ 7-тѣ месеци въ Крайова, Беронъ завършилъ текста на новия си голѣмъ метеорологически атласъ, за който Николай Павловичъ приготвилъ други 12 цвѣтни таблици. Този атласъ Беронъ отпечаталъ презъ следната 1860 година пакъ въ Парижъ подъ надсловъ „Grand-Atlas métériologique“[3].

---

[1] Въ сѫщото блокче на листъ 9-й (втора страница) е скициранъ и ликътъ на Стефанъ Беронъ.

[2] Единъ екземпляръ отъ това съчинение се намира въ Пловд. Нар. Библ. — сигнатура LV $^{2}/_{155}$.

[3] Единъ екземпляръ има въ Софийската Народна Библиотека — вж. печатния каталогъ на библиотеката, стр. 442, бр. 229.

Двата атласа на Д-ръ Петъръ Беронъ, които е рисувалъ съ багри Николай Павловичъ, били сѫ отпечатани въ твърде ограничено количество и сѫ много голѣма библиографична рѣдкость, та човѣкъ едва може да узнае пълнитѣ имъ заглавия[1]). Колкото за външния изгледъ на атласитѣ — за него между рисункитѣ на Николай Павловичъ, останали у неговитѣ неследници, е запазена корицата, недовършенъ, слабо нахвърленъ проектъ съ черна креда и бѣлъ гвашъ на сива рисувателна книга (64×49 см.) съ голѣмъ надписъ, рисуванъ диагонално — „Kosmobiographie“ съ букви слабо сведени до орнаментъ[2]). Отъ тия художествени творби се виждатъ грижитѣ на Беронъ съ помощьта на единъ художникъ да представи и олицетвори нагледно отвлѣчени понятия и философски мисли.

* * *

Много отъ теориитѣ, които ученията българинъ развива въ многотомнитѣ си съчинения, и специално теорията му за произхода на свѣта, не били възприети отъ Френската академия на наукитѣ. Желателно би било, нашитѣ специалисти, да ни запознаятъ по-обстойно съ проблемитѣ, които ученията и много заслужилъ на родината Д-ръ П. Беронъ тъй упорито и неуморно е развивалъ въ своитѣ обемисти съчинения[3]).

Като прецени човѣкъ добре огромния трудъ, който Д-ръ Петъръ Беронъ е употрѣбилъ, за да напише толкова много книги върху специални научни изследвания, и огромното значение на неговия нагледъ скроменъ букварь за езика, правописа и народната просвѣта на българското племе, става му ясно, какъвъ голѣмъ ученъ българинъ и даровитъ синъ на своята родина билъ Д-ръ Петъръ Беронъ, за значението на когото ние сѫдимъ само по „Рибенъ букварь“.

Беронъ се е поминалъ въ Гюргево (Ромъния): той е билъ одушенъ отъ наемни убийци, работници на единъ злодеецъ гъркоманъ, щедро облагодетелствуванъ отъ неговата жертва. Това било на 21 мартъ 1871 година. Неговъ паметникъ за сега е българската гимназия „Д-ръ Петъръ Беронъ“ въ Одринъ, издигната и издържана съ завещани отъ него суми за просвѣта на Българския народъ.

* * *

Букварьтъ на Петъръ х. Берович, нареченъ „Рибний букварь“ по изображението на делфина върху последната планшета, билъ твърде добре посрещнатъ отъ цѣлия български народъ, — той е една отъ най-разпространенитѣ наши печатни преди освобождението книги не само по всички краища на България, но и по ония чужди страни, гдето българи-бѣжанци намирали по-спокоенъ трудъ, по-сигуренъ хлѣбъ и по-голѣма безопасность за своя животъ, отколкото въ поробеното си отечество. За това букварьтъ, макаръ сега и доста голѣма библиографична рѣдкость, се срѣща еднакво разпространенъ както у насъ, въ България, северна и южна, така и въ Македония, Добруджа, Влашко и особено въ Басарабия, гдето името на Бероновци (първо на Петъръ Беронъ, а следъ това на сестриния му синъ Василъ Беронъ[4]) било твърде популярно, дори домашно.

---

[1]) Френската библиография на O. Lorenz, гдето, споредъ г. Г. Дочевъ (Учител. Прегледъ година XXI, кн. IV, стр. 214) се изброявали съчиненията на Берона, не ми е сега достѫпна. Надали сѫ отбелязани тамъ пълнитѣ заглавия на съчиненията.

[2]) Подробности у Н. Райновъ „Графиката на Николай Павловичъ“ въ Годишникъ на на Народната Библиотека въ Пловдивъ за 1922 г., неоф. часть, стр. 116—117.

[3]) Библиографичното описание на тия съчинения, което съдържаше настоящата статия, съкратихме, понеже съ сѫщия трудъ се нагърбилъ другъ авторъ.

[4]) Д-ръ Василъ Беронъ е билъ редъ години учитель и директоръ на българската гимназия въ Болградъ. Неговиятъ бюстъ, рисуванъ по натура съ блажни бои отъ покойния художникъ Ханджиевъ, се пази въ Народния музей въ Пловдивъ.

За високата оценка на „Рибния букварь“ отъ страна на възродилата се българска интелигенция говорятъ шестьтѣ издания, които е той претърпѣлъ. Първото му издание е отъ 1824 година. То е отпечатано въ Брашовъ. Заглавието му е: „**Букварь** съ различны поученія собрани ѡт Петра х. Беровича за Болгарски-тѣ оучилища. Напечата ся сасъ помощь-та г. Антоньова Іѡанновича. Въ годѣ 1824. Цѣна полагамы на тази книга три гроша.“ 8⁰, стр. 141+7 (неброени) + 3 таблици. Съ предисловие и послесловие. Напечатано е съ старъ черковно-славянски шрифтъ. Употрѣбенъ е съвременниятъ на епохата литературно-книжовенъ езикъ съ всичкитѣ най-типични свойщини на източното ни наречие. За това този букварь, който по съдържанието си въ онази епоха представлявалъ нѣщо като малка енциклопедийка не само за малкитѣ деца изъ училищата, но и за възрастни, грамотни и неграмотни, граждани, сега сигурно би послужилъ за важенъ източникъ на научни изледвания на всѣки филологъ, който би искалъ да се занимае съ граматичнитѣ форми на българския езикъ презъ първата половина на миналото столѣтие. Букварьтъ е единствена българска книга печатана презъ 1824 година и първа по редъ следъ „Кириакодромиона“ на Софрония Врачански (1806 година).

Отъ това издание на „Рибенъ букваръ“ Народната Библиотека въ Пловдивъ има два екземпляра — сигнатури LXV $^{8}/_{91}$ и XXI $^{5}/_{130}$. Въ софийскитѣ библиотеки има два екземпляра въ Народната библиотека V. Д. $^{4}/_{105}$; XI А. $^{8}/_{18}$) и два въ Университетската (109 и 17).[1]

Второто издание на „Рибния букварь“ излиза едва презъ 1841 година. Това издание е голѣма библиографична рѣдкость. Отъ него Пловдивската Народна Библиотека нѣма нито единъ екземпляръ. Нѣма го сѫщо и въ Соф. Нар. Библиотека, нито въ Университетската; има само единъ екземпляръ въ Етнографския музей въ София. Не сме го виждали. Споредъ В. Погореловъ,[2] неговото заглавие е: „**Букварь** Болгарскій съ различны поученіята за Болгарскитѣ оучилища. Изданіе второе. Печатася въ Типографията на Захарія Каркалеки и Сына егѡ. Въ лѣто 1841. Въ Букурештъ“. 8⁰, стр. 127+8 таблици. Черковно-славянски шрифтъ (Цѣна за единъ Букварь по единъ сванецъ и половина).

По съдържание това издание било копие на букваря отъ 1824 година; само предисловието и послесловието били изпуснати.

Третото издание на букваря датира, споредъ В. Погореловъ[3] и споредъ запазенитѣ екземпляри, отъ 1847 год. Такива екземпляри въ софийскитѣ библиотеки има 3 въ Народната и по единъ въ Университетската и въ Етнографския музей. Отъ сѫщото това издание има и въ Пловдивската Нар. Библиотека два екземпляра (сигнатури LVIII$^{6}/_{67}$ и LXIV $^{14}/_{50}$). Обаче, въ тази библиотека се съхранява и едно пакъ трето издание, но отъ 1846 година. Отъ това издание въ библиотеката има сѫщо два екземпляра (сигнатура XXXII $^{8}/_{77}$ и LVIII$^{6}/_{82}$). Това трето издание, за което не ни даватъ никаква бележка нито В. Погореловъ въ своя описъ, нито А. Теодоровъ — Баланъ въ своя книгописъ, съ нищо не се отличава отъ третото издание на 1847 г.: и форматътъ, и броятъ на страницитѣ му, и съдържанието му сѫ абсолютно едни и сѫщи. Точното заглавие и на двѣтѣ трети издания е следното: „**Букварь** Болгарскій съ различны поученіята за

---

[1] *В. Погорелов,* Опис на старите печатни български книги, 21.

[2] Описъ стр. 77, бр. 65.

[3] Опис, стр. 140, бр. 134.

Болгарскитѣ оучилища. Изданіе третіе. Печатася въ Топографіята на Питаря Захарія Каркалеки, Типографа Княжескаго Въ лѣто 1846 (респ. 1847). Въ Букурещъ". Стр. 143+7 таблици (8 за екз. отъ 1847).

Разлика известна има въ шрифта: буквитѣ на изданието отъ 1846 г. сѫ малко нѣщо по-тлъсти отъ изданието на 1847 г. Друга една малка подробность се състои въ погрѣшното означение на последната страница отъ изданието 1847 съ числото 129 вмѣсто 143, както правилно е отпечатано въ изданието на 1846 г. Колкото за разликата въ броя на приложенитѣ таблици — тя се обяснява съ това, че отъ изданието на 1846 год. едната таблица се е изгубила.[1]

Отъ казаното трѣбва да заключимъ, че третото издание на Бероновия „Рибенъ букварь" е отпечатано въ 1846 год., а не въ 1847 г., когато то е само стереотипно препечатано. Види се, че третото издание на буквара отъ 1846 год. е било бърже изчерпано, та е станало нужда още въ следната година да бѫде стереотипно възпроизведено. И тия две издания сѫ безъ предисловие и послесловие. Изданието е анонимно.

Четвъртото издание на букваря е отъ 1850 година. То е озаглавено: „Букваръ болгарскій. Съ различны поученіята за болгарскитѣ оучилища. Изданіе четвертіе. Напечатися въ Типографіята на Питаря Захарія Каркалеки, Типографа Княжескаго. Въ лѣто 1850. Въ Букурещъ". 8°, стр. 143 + 8 таблици. Букви черковно-славянски. Изданието е анонимно.

Това издание на букваря се отличава отъ предишнитѣ и по разпредѣление на материята, и по правописъ; изобщо то е значително корегирано. Отъ него въ Пловд. Нар. Библиотека има три екземпляра (сигнатури: XX $^{2}/_{124}$, XXI $^{4}/_{94}$ и LX $^{11}/_{1}$); въ Софийската Нар. Библиотека има два (сигнатури: V. E. $^{5}/_{61}$ и XI. A. $^{8}/_{19}$), а въ Университетската и въ Учил. музей при Министерството на Нар. Просвѣщение по единъ.[2]

Петото издание на „Рибния букварь" е отпечатано въ Цариградъ. Неговото заглавие, споредъ В. Погореловъ,[3] е: „Букварь болгарскій. Съ различны Поученія За Болгарскитѣ оучилища. Въ Цареградъ. Въ Печатница-та Ѳаддеа Давичіанова. 1856". 8°, стр. 157. Черковно-славянски букви. Това издание съдържа голѣми измѣнения, съкращения и добавки; така, напр., „Аритметиката" е обърната въ „Кратка числителница", съставена съвсемъ по другъ начинъ.[4]

Отъ това издание иматъ по единъ екземпляръ Софийската Народна Библиотека (сигнатура XI. A. $^{7}/_{74}$) и Училищния Музей при Министерството на Народното Просвѣщение. Въ Пловд. Нар. Библ. това издание не се намира.

Шестото и последно издание на „Рибенъ букварь", споредъ В. Погореловъ, било точно препечатано отъ петото му издание. То е отпечатано сѫщо въ Цариградъ. Неговото заглавие е: „Букварь Болгарскій, съ различны поученія За Болгарскитѣ оучилища. Въ Цареградъ. Въ Печатница-та Ѳаддеа Давичіанова. 1862". 8°, стр. 168 съ 54 образа въ текста. Черковно-славянски букви. Изданието е анонимно. Отъ него единъ екземпляръ се пази въ Народната Библиотека въ Пловдивъ (сигнатура XXI $^{4}/_{93}$). Има сѫщо по единъ екземпляръ въ Софийската Нар. Библиотека (сигн. V. B. $^{3}/_{3}$) и въ Учил. Музей при Министерството на Народното Просвѣщение.[5]

---

[1] Вториятъ екземпляръ отъ сѫщата година е съвсемъ безъ таблици — всички сѫ изгубени.

[2] В. Погорелов, Опис, стр. 167, бр. 176.

[3] В. Погорелов, Опис, стр. 269, бр. 322.

[4] По-голѣми подробности пакъ тамъ.

[5] Пакъ тамъ, стр. 411, бр. 546.

Г. ДОЧЕВЪ,
Образцовъ учитель
въ Казанлъкъ

ПЕДАГОГИЧЕСКАТА МИСЪЛЬ И УЧИЛИЩНОТО ДѢЛО ВЪ ЕВРОПА ПРЕДИ 100 ГОДИНИ

ВЪ СВРЪЗКА СЪ ДѢЛОТО НА Д-РЪ ПЕТЪРЪ БЕРОНЪ

Пълна и научно разработена история на нашето учебно дѣло преди освобождението ние още нѣмаме. Имаме, наистина, вече доста събрани материали, имаме редица монографии върху дейностьта на видни наши учители и просвѣтители, имаме даже опитъ за история на учебното ни дѣло отъ г-нъ Н. Ив. Ванковъ, но едно всестранно научно-историческо изследване на нашето училищно културно-просвѣтно развитие ние още очакваме.

Когато човѣкъ рече да проникне въ историческия развой на българската педагогическа мисъль и на българското училищно-просвѣтително дѣло, доколкото тѣ сж отразени въ досегашнитѣ изследвания на нашитѣ учени и писатели, той остава поразенъ отъ единъ фактъ, който е указвалъ много силно влияние както върху начина, по който сж вършени тия проучвания, така сжщо и върху тѣхнитѣ резултати. А тоя фактъ е, че почти всички досегашни изследвачи на нашата просвѣта въ миналото, особно по време на възраждането на народа ни, се осланятъ главно на гръцки автори и изкарватъ нашата народна просвѣта едва ли не като отражение, а за много работи точно копие, на гръцката.

Че това въ голѣма степень е било така, не може отъ никого да се отрече. Българскиятъ духъ е билъ тъй силно скованъ отъ гръцкия, българскитѣ духовни огнища — черквитѣ и училищата ни — сж били тъй здраво въ ржцетѣ на гръцката патриаршия, че е било абсолютно немислимо да не изпитватъ най-силно влияние отъ елинизма. Но като се изтъква грамадното влияние на тия фактори за характера на нашето народнопросвѣтно дѣло преди освобождението, пренебрѣгватъ се, по наше мнение, други два важни факта: 1) че гръцката просвѣта презъ 19-я вѣкъ, пръскана чрезъ училищата и просвѣтителнитѣ дружества на Цариградската патриаршия, изразителка на панелинизма, не е била доморасла гръцка, а въ голѣма степень е била едно културно влияние на просвѣтенитѣ западни народи; 2) че мнозина видни български дейци тогава сж черпѣли потици и образци за народната ни просвѣта направо отъ западнитѣ напреднали въ културно-просвѣтно отношение страни.

Ние мислимъ, че ако започнемъ да разглеждаме нашето културно-просвѣтно развитие отъ възраждането ни насетне успоредно и съ културно-просвѣтното развитие на великитѣ западни народи, ще схванемъ много по-точно и по-правдоподобно културно-просвѣтното развитие на нашия народъ въ най-ново време, отколкото ако търсимъ паралелъ само съ гръцкитѣ просвѣтителни движения, както е правено преимуществено досега. И, струва ни се, като започнемъ отъ

1820 година, отъ която година нашитѣ сънародници почватъ да добиватъ все по-ясно народно съзнание, да намразватъ елинизма, защото забелязватъ въ него явенъ и жестокъ врагъ на народностьта ни, да отбѣгватъ елинскитѣ училища и патриаршеската гръцка просвѣта и да тръгватъ на северъ къмъ братска славянска Русия и на западъ къмъ огнищата на просвѣтата и културата, да следватъ тамъ въ училища и се просвѣщаватъ — колкото повече се отдалечаваме отъ тая (1820) година, толкова трѣбва да изоставяме паралела съ гръцкитѣ просвѣтителни движения и да откриваме тая съ рускитѣ и западноевропейскитѣ, за да разберемъ най-добре нашитѣ.

* * *

Сѫщинското възраждане на нашия народъ, свързано съ обнова въ нашата училищна просвѣта, започва отъ 1824 г., когато котленчанинътъ Петъръ Беровичъ напечата въ Брашовъ своя прочутъ „букварь съ различни поучения за болгарскитѣ училища“ и се засилва много къмъ 1829 г., когато великиятъ българолюбецъ, карпатскиятъ украйнецъ Юрий Венелинъ напечата въ Москва своя исторически трудъ „Древнитѣ и сегашни българи“. Скромното букварче на Петра Беровича донесе родна речь, свѣтска наука и реализъмъ въ българското училище и съ факела на нова свѣтлина прогони изъ него срѣдневѣковния មракъ, насажданъ съ вѣкове отъ гръцката патриаршия и нейнитѣ органи. Сериозниятъ исторически трудъ на Венелина отвори очитѣ, освѣтли съзнанието и възбуди народна гордость у погърчената българска интелигенция и у търговското българско съсловие, доколкото тогава сѫ сѫществували въ България и вънъ отъ нея. И двѣтѣ тия съчинения, писани въ много близки години и станали два важни свѣтилници-рѫководители на народа ни въ пѫтя на започнатото смътно отнапрежъ още народно възраждане, сѫ създадени по вдъхновение и образци на западноевропейскитѣ просвѣтителни движения и тѣ самитѣ се стремѣли да отправятъ народнитѣ ни културно-просвѣтни въжделения къмъ северъ — братска Русия и къмъ западъ — огнището на новата народна просвѣта. Ето защо, ако искаме да разберемъ подобре както значението и грамадната роль за възраждането на народа ни на тия безсмъртни за насъ творения, така и направлението, което зема отъ 1824 г. насетне училищно-просвѣтното ни дѣло, ние трѣбва да разберемъ добре, какви сѫ били културно-просвѣтителнитѣ движения въ западнитѣ страни, отъ които нашиятъ народъ почва да черпи образци за своята просвѣта.

* * *

Много мѫчно могатъ да се характеризиратъ на кратко просвѣтителнитѣ устреми у европейскитѣ народи презъ първата половина на 19-я вѣкъ. Рѣдки сѫ епохитѣ въ културната история на европейскитѣ народи, въ които да е имало толкова възвишенъ идеализъмъ, такъвъ устремъ къмъ просвѣта, духовна и материална култура, които да станатъ достояние на всички членове отъ народното тѣло (Fr. Paulsen). Въ кръвния кипежъ на великата френска революция европейскитѣ народи събориха троноветѣ на абсолютната монарша власть, освободиха се отъ оковитѣ на феодализма и отъ духовното господство на езуитщината. Съ нови, възродени сили тѣ се отдадоха съ младежки жаръ на творческа културна работа. Сега народитѣ се заематъ съ силенъ ентусиазъмъ да осѫществятъ великитѣ идеи на гениалнитѣ просвѣтители отъ 18-я вѣкъ: на френскитѣ еницaverage

„Душевниятъ животъ на европейскитѣ народи въ началото на 19-то столѣтие стои подъ знака на онзи голѣмъ и универсаленъ подемъ въ чувствата и мислитѣ, който въ историята на философията е извесτенъ съ името периодъ на романтизма“ (Fr. Paulsen). Романтизмътъ завладѣва презъ това време философията (Хердеръ, Шелингъ, Шлайермахеръ и др.), поезията (Байронъ, Шели, Новалисъ, Тикъ и др.), социологията и политическата икономия (Рикардо, Робертъ Оуенъ, Прудонъ и др.).

Докато просвѣтителитѣ отъ 18-я вѣкъ сж очаквали всѣки напредъкъ и всичко добро отъ разума и неговитѣ носители — интелигентнитѣ хора, — романтицитѣ отъ началото на 19-я вѣкъ ненавиждатъ разума и ценятъ ирационалната страна въ душевниятъ животъ на хората — животътъ, който се създава отъ чувствата и въображението. Тогавашнитѣ поети, философи, учени и общественици обръщатъ погледи къмъ народитѣ и тѣхното творчество, което смѣтатъ нѣщо като прѣсни струи на чисти балкански извори. Дотогавашнитѣ философи, учени и общественици сж гледали на народтѣ като на сборъ отъ човѣшки сжщества, които иматъ само външна, физическа и обществено-политическа близость. Отсега тѣ започватъ да гледатъ на всѣки народъ като на живъ, творящъ организъмъ, чиито членове живѣятъ въ духовна близость, въ духовно единение и създаватъ така своя религия, философия, свое изкуство, своя материална и духовна култура. До началото на 19-я вѣкъ се е мислѣло, че всички тия нѣща сж творчество на разума на дарени и образовани личности, които сж ги дали като даръ на народитѣ. Отъ началото на 19-я вѣкъ си пробива пжть схващането, че културата е общенародно дѣло и че отдѣлнитѣ личности творятъ само на почвата на народната си култура, като използуватъ даденитѣ имъ отъ народното творчество материали.

Вследствие това ново схващане за културното творчество се създава силенъ интересъ да се изучватъ народитѣ въ тѣхния бить и разнитѣ прояви на тѣхния духовенъ животъ. Философитѣ започватъ да се стремятъ да проникнатъ въ мирогледа на разнитѣ народи, да изучатъ вѣрата имъ, обичаитѣ имъ, разнитѣ прояви на народното изкуство и др. Поетитѣ започватъ да търсятъ народни мотиви, да се вдъхновяватъ отъ тѣхъ, да ги преработватъ, да поражаватъ на народното творчество. Общественицитѣ започватъ да търсяъ формитѣ на народнитѣ общежития и да се старятъ да изградятъ своитѣ обществени теории възъ основа на тѣхъ.

Тоя интересъ се проявява не само спрѣмо културнитѣ, а и спрѣмо малокултурнитѣ народи, и даже въ много по-силна степень спрѣмо тѣхъ. Защото се е смѣтало, че колкото единъ народъ се е развивалъ по-самостоятелно, по-изолирано, по-далечъ отъ цивилизацията, толкова по-чисть продуктъ на народно творчество сж неговата религия, неговото изкуство и неговитѣ форми на общежитие.

Отъ тукъ и стремежътъ на философи, поети, общественици, писатели и др. да пжтуватъ изъ малокултурнитѣ страни и да се запознаватъ на самото мѣсто съ стопанската дейность, общинния животъ и духовното творчество на тия девствени народи. Познато е, колко учени, поети, писатели, общественици и др. сж идвали презъ първата половина на 19-я вѣкъ на Балканския полуостровъ да обходятъ владенията на обширната Турска империя и да се запознаятъ, макаръ често и съ рискъ за живота си, съ стопонско-общинния животъ и духовното творчество на народитѣ, които сж го населявали. Между многото важни личности, които сж идвали съ тая цель, ще отбележимъ: Лордъ Байронъ, Робертъ Сиприенъ, Пукевилъ, Убичини, Ами Буé, Кузинери, М. Бланки, Д-ръ Гризебахъ, Графъ Молтке, Викторъ Григоровичъ и Юрий Венелинъ.

Тия личности съ европейска известность изнасятъ своитѣ наблюдения, преживѣвания и проучвания между незасегнатитѣ отъ новата европейска цивилизация народи на Балканския полуостровъ предъ европейския ученъ свѣтъ и предъ европейското общество, което съ жадность чете тѣхнитѣ описания за наблюдаваното и преживѣваното отъ тѣхъ между едни смѣтани досега отъ тѣхъ за съвсемъ диви народи. И европейското мислящe общество става очудено, че смѣтанитѣ досега отъ него за съвсемъ диви народи на Балканския полуостровъ си иматъ общиненъ животъ, стопански задруги, религия, музика, архитектура, поезия и други културни творби, за нѣкои отъ които тѣ даже имъ сѫ завиждали.

Тѣзи пѫтувания и проучвания извикватъ у заспалитѣ досега народи народна гордость и стремежъ за обособяване. Първата половина на 18-я вѣкъ е време на **национализма**. Всички учени, философи, религиозни учители и общественици се стремятъ да изучатъ всестрано своитѣ народи и тѣхната култура, за да дадатъ нови тласъци въ тѣхното развитие. Не само това; тѣ се стремятъ да проучатъ културата и на поробенитѣ и изостанали назадъ народи, та да имъ помогнатъ въ пѫтя на тѣхното културно издигане. Познати ни сѫ доста добре благороднитѣ стремежи на нѣкои религиозни учители отъ американската и английска черква да отварятъ училища и сиропиталища за българскитѣ деца, да превеждатъ на български и разпространяватъ между народа ни книгата на народитѣ — библията и да подпомагатъ и насърдчаватъ всички културно-просвѣтни инициативи на народната ни интелигенция. Всички тия факти сѫ отъ голѣмо значение за духовното издигане на нашия народъ посрѣдствомъ западнитѣ културно-просвѣтни влияния.

* * *

Въ свръзка съ развитието на народно съзнание, народна култура и народна държава въ началото на 19-я вѣкъ се развива съ силенъ устремъ вредъ у европейскитѣ народи и идеята за **народно училище**. Философи, учени и общественици започватъ да проповѣдватъ, че силата и благополучието на народната държава се крепи на народното образование. Тѣ казватъ на владетелитѣ и държавницитѣ, че ако искатъ народитѣ имъ да обичатъ отечеството си и да се жертвуватъ за него, това отечество е длъжно да имъ се открие чрезъ училището и народната просвѣта. Училището, казватъ тѣ, трѣбва да отвори очитѣ на младежитѣ за тѣхното отечество и да развие у тѣхъ любовь и преданость къмъ него. Тѣ искатъ отъ училището да възпита и обучи младежитѣ къмъ истината, добродетельта и хубостьта и така да създаде нови граждани за новата народна държава. Въ туй време на вѣра въ възпитанието и образованието се създадоха прочутитѣ подумки: „Училището създава народното бѫдаще“; „Който държи въ рѫцетѣ си народнитѣ училища, той има въ рѫцетѣ си и народното бѫдаще“. Тогава се призна отъ европейскитѣ правителства необходимостьта отъ общезадължително основно образование, гласуваха се закони за неговото прокарване почти въ всички цивилизовани страни и се започна трѣскава деятелность за отваряне и уреждане на народни училища.

Педагогическата мисъль се издига въ края на 18-я и началото на 19-я вѣкъ на такава височина, на каквато почти никога други пѫть въ историята на културното развитие на човѣчеството не се е издигала (Fr. Paulsen). Презъ тия епохи педагогическата мисъль се издига отъ гения на великитѣ детелюбци и творци на народното училище — **Жанъ Жакъ Русо** (1712—1778 г.) и **Йоханъ Хайнрихъ Песталоци** (1746—1827 г.)

До великата френска революция католишката черква държеше здраво въ ржцетѣ си училищното образование въ Срѣдна Европа. Затуй то носѣше напълно схоластиченъ, догматиченъ и книженъ характеръ. Чрезъ училищата католическата черква е искала да държи здраво въ ржцетѣ си душитѣ на народитѣ. Двѣтѣ трети отъ учебното съдържание, което се е давало на децата въ народнитѣ училища, сж били библейски и черковни знания и поучения. Католишката папска черква е признавала за свой свещенъ езикъ латинския, затова библейскитѣ текстове сж били заустявани отъ децата на латински. Съвсемъ слабо сж били застжпвани обучението по елементарно смѣтане, по майчинъ езикъ и писане, тъй повелително налагани отъ нуждитѣ на живота и професионалния трудъ на работящитѣ слоеве отъ народитѣ. Учебното съдържание въ срѣднитѣ училища се е изчерпвало съ класицизъмъ: старогръцки и латински езици; метафизика и религиозни учения. Обучението е било напълно догматично: всичко трѣбвало да се възприеме и запомни отъ ученицитѣ така, както е казано въ библията, черковнитѣ книги, въ съчиненията на черковнитѣ отци, въ съчиненията на класицитѣ и ученитѣ, които е признавала езуитската черква. Обучението въ всички видове училища е било паметно и книжно: всичко се кълвѣло отъ свещеннитѣ книги и запаметявало отъ децата дума по дума.

По отношение на детската природа езуитскитѣ педагози сж учели, че детето се явява на тоя свѣтъ съ първороденъ грѣхъ, наследенъ отъ грѣхопадането на Адама. Споредъ тѣхъ, детската природа е несъвършена, съ монго недостатъци, защото децата идватъ на тоя свѣтъ като грѣшни сжщества. Споредъ това езуититѣ опредѣляли задача на образованието да очисти детската природа отъ наследственнитѣ грѣхове, да премахне недостатъцитѣ ѝ и да я направи достойна за черквата и Бога.

* * *

Въ 1762 г., когато скромниятъ български калугеръ Отецъ Паисий следъ двегодишенъ трудъ привърши своята „История славяноболгарская“ и съ нея обяви война на господството на гръцката патриаршия надъ вѣрата и просвѣтата на народа ни, великиятъ Русо напечата своя безсмъртенъ Емилъ, съ който нанесе смъртенъ ударъ на езуитската педагогика, която господствуваше въ всички тогавашни училища, и създаде нова, педагогическа мисъль. Противъ принципитѣ за „първородния грѣхъ“, за „порочностьта на детската природа“ и други такива, Русо постави принципитѣ за „чистотата“ и „божественостьта“ на детето. Той започва своето велико съчинение по възпитанието съ мисъльта: „Всичко, което излиза изъ ржцетѣ на твореца, е чисто и съвършено; но като премине презъ човѣшки ржце, се намърсява и похабява“. Съ това иска да каже, че детето се явява на тоя свѣтъ чисто и невинно, съ добри заложби, които чрезъ лошото човѣшко възпитание и образование се извратяватъ и похабяватъ. Русо бичува тогавашното възпитание и обучение задето държатъ въ робство детската природа, намѣсто да я освободятъ и ѝ дадатъ възможность да се саморазвива и усъвършенствува. Съ много силни изрази той напада тогавашното механично и схоластично обучение, което, споредъ него, не допуща децата до живата природа и не ги оставя да черпятъ свободно и самостоятелно знания отъ нея, а имъ дава всичко чрезъ книжни мждрости, общи понятия и формули. Отрупва само паметьта на децата съ множество несмилаеми знания и иска така да станатъ учени. Намѣсто да имъ даде възможность да говорятъ на своя майчинъ езикъ и да го развиватъ заедно съ мисъльта си, дава имъ суха граматика и мъртви чужди езици. Детето не се възпитава и обучава съобразно заложбитѣ на собствената му природа, та да стане всестранно развита личность, а се поставя въ окови и измжчва живата му природа, за да се изкара отъ него рицаръ, духовникъ, сждия и пр., както отъ парче глина грънчарьтъ може да изкара какъвто пожелае сждъ.

Истинското природосъобразно образование споредъ Русо си поставя за цель да развива детето не съобразно нѣкаква предварително скроена система и да го дресира да заеме нѣкаква служба въ обществото, а се ржководи отъ детската природа, която се проявява доста рано. Доброто възпитание дава свобода на детето да проявява своитѣ сили и да се развива чрезъ опита, който добива въ живота си съ хората и въ съприкосновението си съ природата. Истинскиятъ учитель само помага на детето да разтълкува по-добре своя опитъ и своитѣ наблюдения и го предпазва отъ нѣкои опасни последствия. Както нравственото възпитание може да се добие най-добре чрезъ собствени преживѣвания и действия, така сжщо и интелектуалната култура може да се добие по пжтя на самодейностьта: само туй, що детето самò изпита, наблюдава, проучи, му действува образователно; нѣма почти значение за интелектуалното му развитие онова, което се натрапва отъ учителя. Много се заблуждаватъ ония учители и родители, които мислятъ, че образованието може да се натрапва, да се влива или тжпче въ главитѣ на децата безъ тѣхно желание и участие. Напротивъ, казва Русо, образованието е творчество на индивида: само туй, което се добива чрезъ самодейность на собственитѣ детски сили, само то води къмъ душевно съвършенство.

Както вече споменахме, Русо е единъ отъ най-великитѣ детелюбци. Той пръвъ заговори смѣло и високо за правата на детето да си изживѣе своитѣ детски радости, да се зачита добрата детска природа и да се отнасятъ възрастнитѣ съ детето като съ човѣкъ. Той пръвъ изтъкна на учителитѣ и родителитѣ да изучаватъ своитѣ възпитаници, за да опознаятъ тѣхната природа добре и съобразно нея да нагласяватъ своята възпитателна и образователна работа. Най-много изисква той любовь и човѣшки обноски къмъ детето, затуй високо се провиква: „Хора, бждете човѣци! Това е първата ваша длъжность!... Обичайте децата, покровителствувайте тѣхнитѣ игри, тѣхнитѣ удоволствия, тѣхнитѣ мили инстинкти!... Природата иска, щото децата въ началото да бждатъ деца, а следъ туй да станатъ възрастни. Ако се стремимъ да нарушимъ тоя редъ, ние добиваме преждевремени плодове, които или не узрѣватъ, или пъкъ нѣматъ добъръ вкусъ и скоро се развалятъ!“

Великитѣ идеи на Русо за човѣшко възпитание, да се зачитатъ правата на детето, за добритѣ качества на детската природа, за принципитѣ на самостоятелность и самодейность при възпитанието и др. обучението дойдоха като гръмъ отъ ясно небе за културното човѣчество въ онова време. Тѣ бѣха единъ напълно новъ възгледъ върху възпитанието, обучението, детската природа и ролята на възпитателя и учителя. За тия възгледи жадуваше новото общество, което се роди следъ френската революция. Макаръ католишката черква да отлжчи отъ лоното си обявения отъ нея за атеистъ Русо, макаръ да прокълна и осжди на изгаряне неговия безсмъртенъ „Емилъ“, тя се почувствува съвсемъ безсилна да спре разпространението на педагогическитѣ му идеи, които се посрѣщаха съ възторгъ и поглъщаха съ жадность отъ ученитѣ и новото гражданско общество.

* * *

Русо нахвърли велики подагогически идеи въ края на 18-я вѣкъ, но той нѣмаше нито нужния темпераментъ, нито пъкъ нужното спокойствие да работи за тѣхното практическо приложение. Наистина, въ своя „Емилъ“ той посочи на човѣчеството, какво трѣбва да бѫде новото възпитание, но не можа да покаже на практика, какъ да се осѫществятъ великитѣ му идеи. Той ни показва въ почти поетиченъ разказъ, какъ неговиятъ въображимъ Емилъ, синъ на богати родители, се развежда изъ природата и свѣта отъ неговия частенъ учитель да се самообучава. Но Русо не можа, и не си постави даже задача, да ни покаже, какъ неговитѣ хубави педагогически принципи могатъ да се приложатъ за възпитанието и образованието на децата на народа въ народнитѣ училища.

Тая велика задача изпълни блѣскаво въ началото на 19-я вѣкъ великиятъ учитель на учителитѣ и баща на народното училище въ днескашния му видъ Йоханъ Хайнрихъ Песталоци. Основнитѣ си педагогически идеи Песталоци взе отъ Русо, но ги разви по свой начинъ, разшири ги, задълбочи ги и ги направи достояние за образованието на цѣлия народъ. „Онова, което при Русо се излива въ страстно красноречие, у Песталоци се превръща въ велика любовь къмъ децата на народа, къмъ потиснатитѣ и изхвърляни деца на беднотията. За тѣхъ да открие елементитѣ и да покаже пѫтя къмъ човѣшко духовно развитие — ето що бѣ горещото му желание, което никога презъ живота не го напусна и никога не охладнѣ.“ (Fr. Paulsen).

Презъ 1870 година Песталоци издаде своитѣ прочути афоризми върху предопредѣлението на човѣка и сѫщностьта на човѣшкото образование въ съчинението си „Вечернитѣ часове на единъ пустинникъ“. Много ясно изпъква още тукъ основната мисъль на неговата педагогика: въ природата на човѣка лежи основата на оная истина, която му е нужна въ живота и която ще му помогне за неговото образование. Отъ тая първа предпоставка той извежда всеобщностьта на образованието въ двойна смисъль: а) защото основния стимулъ (Gruntkraft) на образованието е у всички хора еднаквъ; б) защото е обществена необходимость да се развиятъ силитѣ, които природата е вложила въ всѣко човѣшко сѫщество. (P. Natorp).

Върховенъ принципъ въ педагогиката на Песталоци е спонтанитетътъ, който накѫсо може да се характеризира така: всѣко човѣшко образование е въ основата си самопроявяване, саморазвитие на човѣшкитѣ сили, а не преподаване и съобщаване на какво да е учебно съдържание. Предметитѣ на природата даватъ сурови материали за образованието на човѣка; последното той си добива самъ съ своитѣ сили като наблюдава и изучава предметитѣ. Учебно-възпитателната работа на учителя не може да има натрапнически характеръ, а е само „помощь на детето къмъ самопомощъ“. Тая велика педагогическа истина Песталоци разви обстойно въ всичкитѣ си многобройни съчинения, приложи я съ велика любовь и признатъ гений въ своята дългогодишна учебно-възпитателна практика и така събори изцѣло старото езуитско учение, че детската душа е нечиста, а така сѫщо и учението на нѣкои философи, че детската природа е tabula rasa — парче хартия, на която учители и възпитатели могатъ да пишатъ каквото искатъ и както искатъ.

Вториятъ великъ принципъ на песталоциевата педагогика е тоя за нагледностьта. До Песталоци въ основнитѣ училища сѫ били изучавани само следнитѣ учебни предмети: четене, писане, религиозно обучение и малко смѣтане. Реалнитѣ и техническитѣ учебни предмети, а покрай тѣхъ смѣтането и геометрията, сѫ били много слабо или никакъ не изучавани. Схоластично религиозно и езиковно обучение, предимно граматика и латински, малко книжна наука — ето що е давало на децата основното училище преди Песталоци. Мнозина учени и педагози преди него сѫ твърдѣли, че „въ науката нѣма царски пѫть“, т. е. че тя не може да бѫде достѫпна еднакво за всички деца и че следователно не всички деца трѣбва да ходятъ на училище.

Като постави нагледностьта въ основата на всѣко обучение, Песталоци откри царски, или по-право детски пѫть за наукитѣ и изкуствата, а особно за силно развилитѣ се вече въ негово време нови науки и изкуства — естествознанието, отечествознанието, геометрията, рисуването и рѫчната работа. Песталоци изтъкна като елементи, отъ които се изграждатъ научнитѣ познания, думата, формата и числото. Споредъ това, той учеше, че можемъ да създадемъ здрава основа за всички положителни знания у децата, като имъ дадемъ възможность да си добиятъ нагледи, отъ които да си образуватъ ясни представи за имената на предметитѣ и явленията, за тѣхнитѣ форми и за тѣхнитѣ числа. Тъй Песталоци обоснова и въведе пръвъ въ своитѣ училища изъ Швейцария въ първата четвъртина на 19-я вѣкъ следнитѣ реални и технически учебни предмети, които наскоро се възприеха отъ педагозитѣ и въведоха въ училищата на цѣла просвѣтена Европа: предметно учение, родинознание, отечествознание, естествознание, формознание, рисуване и рѫчна работа.

Третиятъ стълбъ на песталоциевата педагогика е неговото учение за учебния методъ. До Песталоци е господствувало въ училищната практика заучването наустъ отъ книгата. Учебната работа се е състояла въ продължително разказване, четене и заустяване. „Намѣсто да се използуватъ сѣтивата, чрезъ които да се добиватъ нагледи, които да се преработватъ чрезъ разума, обучението се е състояло въ безмислено бърборене, което е пресушавало всички познавателни и творчески сили у децата“. (Paulsen). Намѣсто механическо заучване, Песталоци поставя самоучение чрезъ детска самодейностъ. Покрай логическитѣ методи, които сѫ били употрѣбявани и въ основнитѣ училища, Песталоци прокламирва психологичния методъ, който изразява спонтанното развитие на детскитѣ сили. Песталоци застѫпва гледището, че учебниятъ методъ не се създава отъ учителя, а е въ самата детска природа, отъ която учительтъ трѣбва да го отчете. Той е противъ всѣко знание, което се натрапва на децата, а така сѫщо противъ всѣки починъ на обучение, който иска да влива знание въ детскитѣ глави. Децата трѣбва да си добиватъ сами необходимитѣ имъ знания и да се упражняватъ въ необходимитѣ имъ срѫчности, като тръгватъ отъ елементитѣ — нагледитѣ и елементарнитѣ упражнения — и отиватъ постепенно къмъ понятията и срѫчноститѣ. Чрезъ своя методъ учительтъ трѣбва да улеснява и подпомага работата на детската природа, т. е. самоучението на децата. Споредъ Песталоци обучението трѣбва да бѫде помощь отъ учителя къмъ самопомощь у децата. Въ тая смисъль Песталоци говори въ съчинението „Какъ Гертруда учи децата си“, че „нѣма и не може да има два добри учебни метода, а че добриятъ е само единъ, а именно онзи, който отговаря напълно на вѣчнитѣ закони на детската природа“. При това добавя, че „всѣки учитель трѣбва да се стреми не да измисля разни нови методи, а да проучва детската природа и да долови едничкия най-добъръ методъ, който тя ще му подскаже“.

Песталоци не само разви теоретично своитѣ възгледи за човѣшко възпитание и образование чрезъ свободна проява на детскитѣ сили, а работи редица години съ децата да приложи напълно възгледитѣ си въ училищната практика и така да ги направи още по-пригодни за масовото обучение на народитѣ. Презъ 1774 година той събра въ швейцарското градче Neuhof около 50 сирачета и бедняшки деца, съ които живѣ и работи нѣколко години „като сподѣляше съ тѣхъ коравия си бедняшки залъкъ и живѣ като просякъ съ тѣхъ, за да изучи тия просечета и да ги подготви да живѣятъ единъ день като хора“, Тука той отвори първото трудово училище, въ което децата съ свой трудъ се учеха и изхранваха. Но като не е билъ добъръ стопанинъ и като малцина отъ окръжающитѣ го възрастни сѫ го разбирали и подпомагали искрено, великото му дѣло скоро пропаднало. Но то не пропаднало за винаги, защото колкото се изчерпвали материалнитѣ срѣдства на основателя му, толкова се умножавали неговитѣ идеи.

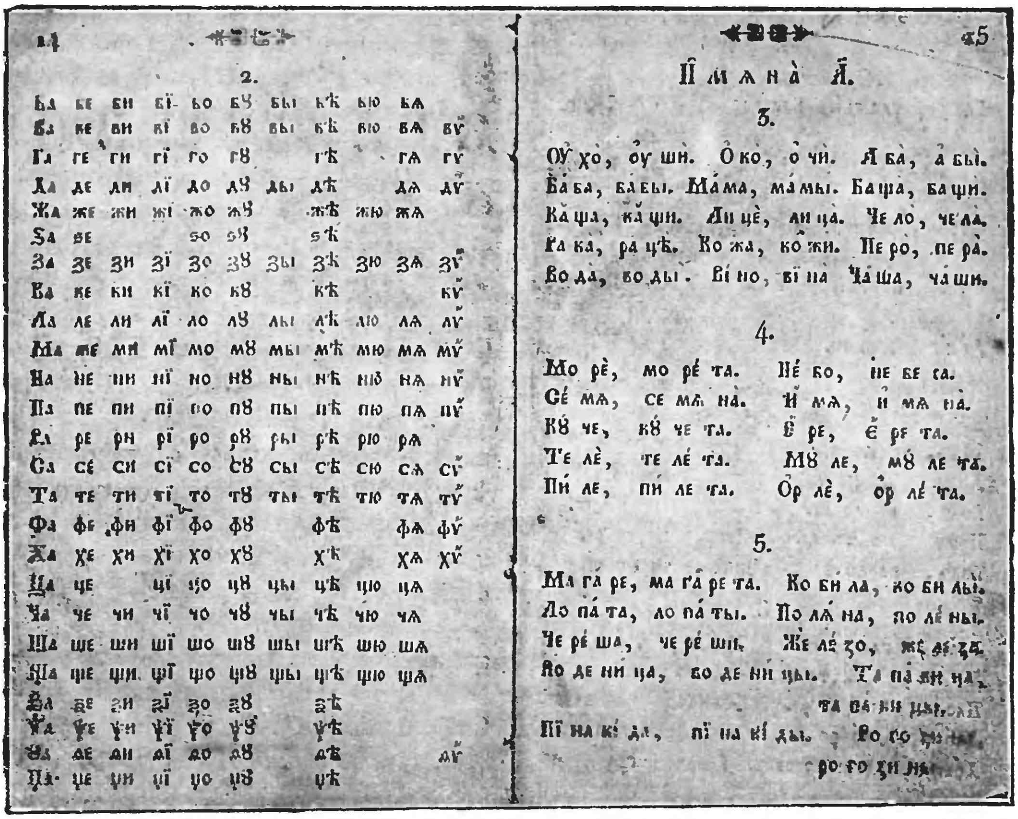

14

2.

Ба	бе	би	бї	бо	бȣ	бы	бѣ	бю	бѧ	
Ва	ве	ви	вї	во	вȣ	вы	вѣ	вю	вѧ	вѵ
Га	ге	ги	гї	го	гȣ		гѣ		гѧ	гѵ
Да	де	ди	дї	до	дȣ	ды	дѣ		дѧ	дѵ
Жа	же	жи	жї	жо	жȣ		жѣ	жю	жѧ	
Ѕа	ѕе			ѕо	ѕȣ		ѕѣ			
За	зе	зи	зї	зо	зȣ	зы	зѣ	зю	зѧ	зѵ
Ка	ке	ки	кї	ко	кȣ		кѣ			кѵ
Ла	ле	ли	лї	ло	лȣ	лы	лѣ	лю	лѧ	лѵ
Ма	ме	ми	мї	мо	мȣ	мы	мѣ	мю	мѧ	мѵ
На	не	ни	нї	но	нȣ	ны	нѣ	ню	нѧ	нѵ
Па	пе	пи	пї	по	пȣ	пы	пѣ	пю	пѧ	пѵ
Ра	ре	ри	рї	ро	рȣ	ры	рѣ	рю	рѧ	
Са	се	си	сї	со	сȣ	сы	сѣ	сю	сѧ	сѵ
Та	те	ти	тї	то	тȣ	ты	тѣ	тю	тѧ	тѵ
Фа	фе	фи	фї	фо	фȣ		фѣ		фѧ	фѵ
Ха	хе	хи	хї	хо	хȣ		хѣ		хѧ	хѵ
Ца	це		цї	цо	цȣ	цы	цѣ	цю	цѧ	
Ча	че	чи	чї	чо	чȣ	чы	чѣ	чю	чѧ	
Ша	ше	ши	шї	шо	шȣ	шы	шѣ	шю	шѧ	
Ща	ще	щи	щї	що	щȣ	щы	щѣ	щю	щѧ	
Ѯа	ѯе	ѯи	ѯї	ѯо	ѯȣ		ѯѣ			
Ѱа	ѱе	ѱи	ѱї	ѱо	ѱȣ		ѱѣ			
Ѳа	ѳе	ѳи	ѳї	ѳо	ѳȣ		ѳѣ			ѳѵ
Џа	џе	џи	џї	џо	џȣ		џѣ			

15

Имѧнѧ̀ Ѧ̆.

3.

Оу хо, оу ши. О ко, о чи. Ѧ ба, ѧ бы.
Ба ба, ба бы. Ма ма, ма мы. Ба ща, ба щи.
Ка ща, ка щи. Ли це, ли ца. Че ло, че ла.
Ра ка, ра цѣ. Ко жа, ко жи. Пе ро, пе ра.
Во да, во ды. Ві но, ві на Ча ша, ча ши.

4.

Мо ре, мо ре та. Не бо, не бе са.
Се мѧ, се мѧ на. И мѧ, и мѧ на.
Кȣ че, кȣ че та. Є ре, є ре та.
Те ле, те ле та. Мȣ ле, мȣ ле та.
Пи ле, пи ле та. Ор ле, ор ле та.

5.

Ма га ре, ма га ре та. Ко би ла, ко би лы.
Ло па та, ло па ты. По лѧ на, по ле ны.
Че ре ша, че ре ши. Же ле зо, же ле за.
Во де ни ца, во де ни цы. Та па ни на,
та па ни цы.
Пї на кі да, пї на кі ды. Ро го зи на,
ро го зи ны.

Стр. 14 и 15 на „Рибния букварь“

Избухва френската революция. Започватъ се грозни граждански войни изъ Срѣдна Европа. Пожарътъ минава и изъ Швейцария — отечеството на Песталоци. И тукъ имало превратъ и контрапревратъ, който билъ потушенъ презъ 1798 г. съ огънь и мечъ. Въ градеца Станцъ, кѫдето сѫ станали голѣми кръвопролития, останали повече отъ 400 деца безъ родители, безъ храна и безъ покривъ. Песталоци замолилъ възстановената революционна власть, на която съчувствувалъ, да му даде съдействие да прибере и обучава тия нещастни сира чета. Разрешение и подкрепа получилъ скоро. Презъ януарий 1799 година открилъ въ единъ манастиръ край гр. Станцъ своя прочутъ приютъ за сираци. Само за нѣколко месеца Песталоци спечелилъ съ новото си възпитание и обучение сърдцата на нещастнитѣ деца и на обществото, което следѣло съ интересъ работата му. За нещастие и тукъ не могла да продължи по-дълго и даде по-обилни плодове благородната му работа, защото трѣбвало да освободи манастирското здание за нуждитѣ на военна болница. Тоя новъ ударъ го силно наранява, но не го отчайва. Отива следъ туй въ Бургдорфъ, после въ Бухзее, въ Ивердонъ и другаде и вредъ основава нови народни училища за елементарно образование, свързани съ сиропиталища за беднячета и сирачета и съ учителски семинарии. И вредъ, кѫдето отиде, твори и осѫществява нови педагогически идеи съ своята безпредѣлна любовь къмъ децата и народа и съ своя педагогически гений. Вредъ той се стреми да даде възможность на децата да се усъвършенствуватъ по пѫтя на самоучението и самодейностьта; вредъ се стреми да подготви добри младежи за народни учители; вредъ упѫтва народа да си нарежда народни училища.

Педагози, учители, професори, общественици и прости граждани идватъ да посетятъ училищата и сиропиталищата на прочутия вече по цѣла Европа „Татко Песталоци“ и да си вихматъ образци отъ неговата деятелность. Всички сѫ пленени отъ неговото народополезно дѣло, възхитени отъ неговото детелюбие и отъ неговитѣ нови училища. Всички започватъ да го възхваляватъ и да го сочатъ като спаситель на многострадалнитѣ народи, който ще доведе тѣхното добруване чрезъ новото народно училище. Най-просвѣтенитѣ умове на Швейцария, Франция, Германия, Австрия и Англия сѫ гледали на великото дѣло на Песталоци като на такова, което ще създаде новото гражданство и новото общество на многоизстрадалата Европа. И тогава се подема зовъ, че новото възпитание песталоциевъ духъ, че новото народно училище, основано отъ Песталоци, ще обновятъ хората, живота имъ и обществото.

Единъ отъ най-горещитѣ разпространители на песталоциевитѣ идеи е билъ пламенниятъ немски философъ **Фихте**. Въ своитѣ прочути „речи къмъ немския народъ“, които произнесълъ въ Берлинъ презъ 1807 година следъ поражението на Прусия отъ Напалеона, той сочи като едничко спасително срѣдство за разсипаното отъ кръвопролития немско отечество новото възпитание и образование, което пръска геният на Песталоци. Тогавашниятъ пруски министъръ на просвѣтата, Сювернъ, като изпраща учители да хоспитиратъ въ училището на Песталоци, казва имъ: „Вие ще трѣбва да се стоплите отъ свещения огънь, който пламти въ гърдитѣ на тоя човѣкъ на добродетельта и любовьта и чието постигнато дѣло е още далечъ отъ онова, що той собствено желаеше и отъ което учебнитѣ методи сѫ само слаба росица“.

* * *

Полека-лека презъ първата четвърть на 19-ия вѣкъ се създава у всички културни народи силно движение за ново свѣтско, реално и художествено образование за всички деца на народа. Много се засилва това движение въ Англия, кѫдето въ началото на 19-я вѣкъ започва да се развива съ бързи крачки фабричната индустрия, поради което занаятитѣ започватъ да пропадатъ и много занаятчии съ женитѣ си ставатъ фабрични работници, а децата имъ оставатъ да се скитатъ по улицитѣ немили, недраги. Англия е нѣмала, и доскоро нѣмаше, държавни училища. Въ онова време английскитѣ училища сѫ били дѣло на английската черква. А тя е била противъ учението на децата отъ проститѣ народни съсловия, „защото учението вмѣсто благочестиви, ще ги направи горделиви и не полезни за тѣхното долно състояние".[1] За децата на простия работенъ народъ английската черква е откривала само празднични и вечерни училища, въ които имъ давала религиозно обучение, малко четене, писане и смѣтане.

Въ противовесъ на черковното образование, въ началото на 19-я вѣкъ се явяватъ въ Англия велики филантропи, които се стремятъ да дадатъ на децата отъ долнитѣ занаятчийски и работнически съсловия свѣтско, реално и техническо образование. Най-забележителнитѣ отъ тия велики английски училищни реформатори сѫ: Робертъ Рейкъ, Робертъ Оуенъ, Йосифъ Ланкастеръ и Джонъ Паундсъ. Тѣхнитѣ свободни вечерни, дневни и недѣлчи училища за свѣтско, реално и техническо образование бързо се умножаватъ по всички градове и нѣкои голѣми села на Англия. Издържатъ се отъ дружества на филантропи, отъ дружества на родители, на учители и отъ общинитѣ.

Отъ английскитѣ педагогически реформатори въ началото на 19-я вѣкъ найизвестенъ по цѣлъ свѣтъ е Йосифъ Ланкастеръ. Въ стремежа си да учи едновременно колкото се може повече бедняшки деца, той създаде прочутия взаимноучителенъ, нареченъ още на негово име ланкастеровъ методъ, или по-право начинъ за обучаване много деца отъ единъ учитель. Поради голѣмата липса на подготвени учители въ онова време, взаимноучителниятъ начинъ за обучаване се е възприелъ съ ентусиазъмъ и разпространилъ бързо изъ цѣла Европа. На времето си тоя начинъ на училищно обучение е изигралъ важна роль, за да могатъ да вкусятъ отъ образованието голѣма часть отъ децата на бедния народъ. По-сетне, когато Песталоци постави на здрави психологични основи цѣлото училищно възпитание и образование и когато доказа неопровержимо необходимостьта отъ образование за всѣки човѣшки индивидъ, взаимноучителниятъ начинъ на обучение се указа вече излишенъ анахронизъмъ.

Тѣзи педагогически и ученолюбиви движения у културнитѣ народи за всеобщо задължително основно образование на всички деца отъ 6-годишна възрасть нагоре се налагатъ постепенно на европейскитѣ държавници. И ние виждаме, какъ културнитѣ европейски държави една следъ друга започватъ презъ първата четвъртина на 19-я вѣкъ да правятъ основното образование задължително за поданицитѣ си.

Бързото разширение на основното образование и бързото откриване на основни общински и държавни училища въ всички почти по-значителни селища изъ културнитѣ държави ражда и учителското съсловие. Почти до началото на 19-я вѣкъ не е имало учители професионалисти. Понеже черквата е била рѫководителка на народното образование, нейнитѣ представители, свещеницитѣ и черковнитѣ служители, сѫ изпълнявали учителската учебно-възпитателна работа. Покрай тѣхъ е имало и „даскали", които често сѫ имали нѣкакъвъ физически недѫгъ, та като не сѫ могли чрезъ други трудъ да изкарватъ прехраната си, отдавали сѫ се на учителство. При Песталоци сѫ идвали въ Ивердонъ, Бухзее и другѫде много младежи да хоспитиратъ и така да се приготвятъ за учители. Много германски държавници сѫ командировали младежи съ сѫщата цель при великия майсторъ. Тогава започва да се говори за специална подготовка на бждащитѣ учители и за необходимостьта отъ учителски семинарии, или педагогически училища, въ които да се добива тая подготовка. Първитѣ модерни педагогически училища се отварятъ въ Германия презъ 1840 година подъ ржководството на В. Харнишъ въ Бреслау и Вайзенфелсъ и подъ ржководството на Адолфъ Дистервегъ въ гр. Мьорсъ и гр. Берлинъ.

---

[1] Изъ една речь на тогавашния лондонски епископъ. Цитирано по С. И. Рапопортъ — Зидари на английския животъ.

* * *

Следъ като изтъкнахме, какъ се е развила и какви форми е приела педагогическата мисъль въ началото на 19-я вѣкъ; следъ като изтъкнахме, какъ се е развивала и въплощавала идеята за задължително основно образование; следъ като изтъкнахме най-после много накратко, какъ започва пакъ въ туй време да се създава учителска професия — сега ще проследимъ много накратко, какъ сж се развивали по-специално методитѣ за елементарно четене и писане, а така сжщо и най-важното ржководство при това обучение — букварьтъ. Следъ тоя прегледъ на западно-европейскитѣ най-важни педагогически и методически движения преди единъ вѣкъ, ще можемъ по-лесно и по-правдоподобно да разгледаме отгласътъ на сжщитѣ движения почти презъ сжщото време у насъ и да си изяснимъ най-добре дѣлото на Д-ръ П. Беронъ.

До началото на 19-я вѣкъ вредъ почти изъ Европа е господствувало букуването като методъ за преподаване елементарно четене. Споредъ тоя методъ децата трѣбвало да изучатъ най-напредъ наустъ имената на буквитѣ, които имена били често отъ цѣли думи, повечето били отъ срички, а само нѣкои гласни били отъ по-единъ гласъ: a, be, ce, es, te, hasch и пр. (азъ, буки, веди, глаголи... по славянски). Децата трѣбвало да изучатъ най-напредъ механически наустъ тия имена на буквитѣ. Следъ туй почвали да сричатъ (es . . . ce . . . hasch . . . em . . . i . . . el zet . . . te =schmilzt; пославянски: буки . . . азъ . . . буки . . . азъ=баба). Следъ туй започвали да се упражняватъ въ сливане и четене на чудовищни буквосъчетания, като: marskw, buswo, kisckux, irlts и др. подобни. Нѣколко години подредъ — най-малко 2—3 — децата сж букували и сричали, докато се научатъ да прочитатъ неразбираеми текстове често не на майчинъ, а на чуждъ за децата латински езикъ. Този начинъ на обучение въ елементарно четене е измжчвалъ извънредно много и деца и учители. За него видниятъ учитель — педагогъ въ началото на 19-я вѣкъ, И. Х. Кампе, казва: „Като че нашитѣ прадѣди сж използували всичкото си остроумие да омотаятъ тъй простото и лесно изкуство да се чете и така да го направятъ извънредно мжчно и неприятно за децата и учителитѣ“. А Хайнеке го нарича „най-голѣмъ грѣхъ следъ първото грѣхопадане; чумата и войнитѣ не сж принесли на човѣчеството толкова злини, колкото му е принесло ужасното букуване“.

Стремежитѣ да се подобри методътъ на елементарното четене датиратъ доста отдавна, но достигатъ добри резултати за училищната практика едва презъ първата четвъртина на 19-я вѣкъ, когато се създава задължително елементарно образование и когато се явиха подготвени учители — педагогисти.

Валентинъ Икелсамеръ се сочи като пръвъ реформаторъ на метода по елементарно четене. Като манастирски учитель, той дълго си е бъхталъ главата съ много мжчното букуване и въ 1522 година издава книжка за елементарно четене (нѣщо като букварь) съ предисловие, въ което обяснява, че „азбуката трѣбва да се учи въ думитѣ, а не да се учатъ думитѣ въ азбуката“ и че

„буквитѣ не сж нищо друго, освенъ белези на звуковетѣ; затова елементарното четене трѣбва да захващатъ съ звуковетѣ, а не съ заучаване имената на буквитѣ“. За тия мисли Икелсамеръ справедливо е нареченъ предтеча на звучния методъ. На времето си той е останалъ неразбранъ и неценenъ, защото нѣмало учителство, което да го разбере и оцени, като изостави закоравѣлата традиция.

Коменски сжщо е работилъ за подобрение на преподаването по елементарно четене. Той създаде Orbis pistus — първата илюстрована книжка за деца. Той е учелъ да се излиза отъ картината на предметитѣ, следъ туй да се отива къмъ нова буква, нови думи и изречения. Но и той си служилъ съ букуването.

Английскиятъ педагогъ Джонъ Локъ е препоржчвалъ да се приготвятъ за децата на аристократитѣ букви отъ слонова кость и кубчета, по чиито страни да има измоделирани букви. Като граятъ децата съ тия букви и кубчета, ще си образуватъ срички и думи и така ще се учатъ да четатъ.

Видниятъ педагогъ — филантропистъ Базедовъ е приготвялъ въ своето възпитателно заведение разни тестени сладки въ форма на букви. Като познавали децата добре нѣкои букви и могли правилно да сричатъ съ тѣхъ, за награда имъ давалъ да ги изядатъ.

Песталоци е водилъ предварителни звукови упражнения, прѣвъ е въвелъ плочата, черната дъска и тебешира, далъ е добъръ планъ за елементарнитѣ упражнения по писане, но се е придържалъ въ букуването, макаръ въ подобренъ видъ.

Отъ 1800 година започватъ да се правятъ сериозни опити за реформа въ обучението по елементарно четене. „Безъ такава реформа, казва училищниятъ съветникъ Хайнрихъ Стефани, не може да се очаква никакво подобрение въ народното образование. Само когато се подобри методътъ на елементарното четене, което заема за сега най-много време въ първоначалното училище, само когато тоя методъ се преведе къмъ елементарни принципи и четенето стане лека и приятна работа за децата, само тогава можемъ да очакваме по-добри успѣхи отъ училищата.“ Тия опити за реформа въ елементарното четене се увѣнчаватъ най-сетне съ голѣмъ успѣхъ, като механичното букуване се измѣства отъ по-лесното, по-естествено и психологически по-добре обосновано звукуване. Звучниятъ методъ създава голѣмъ превратъ не само въ елементарното четене, а и въ цѣлокупното елементарно образование изобщо. При букуването сж били необходими на децата 2—3 години да работятъ по 2—3 часа дневно, за да се научатъ да четатъ и пишатъ. При това положение не е било мислимо да се води реално обучение, да се упражняватъ изкуства и техники. Звукуването улесни елементарното четене, като го направи достжпно за децата като работятъ само 1—2 часа дневно. Веднага се намѣриха достатъчно свободни часове за реално обучение, изкуства и техники.

Трима души си дѣлятъ заслугата да сж изнамѣрили звучния методъ — това педагогическо колумбово яйце — да сж го обосновали и да сж го въвели въ училищната практика: филантропистътъ Оливиеръ (1759—1815 г.), баварскиятъ училищенъ съветникъ Хайнрихъ Стефани (1764—1850 г.) и училищниятъ директоръ Кругъ (1771—1843 г.).

Швейцарецътъ Оливиеръ билъ учитель по френски езикъ въ филантропина на Базедовъ въ гр. Десау. Той виждалъ, колко мжчно е за децата букуването и колко малко може да се подобри съ срѣдствата, които препоржчвалъ Базедовъ— да се правятъ буквитѣ отъ тесто. Презъ 1801 година той издава на немски съчинение: „Изкуството да обучаваме въ четене и правилно писане възъ основа на единъ вѣренъ и много простъ принципъ.“ Въ това съчинение той оборва букуването и описва новия методъ по елементарно четене — звукуването. Той застжпва следнитѣ нѣща: 1) Четенето трѣбва да върви следъ говоренето. Найнапредъ трѣбва да се развие говорътъ на децата, като имъ се разказватъ и тѣ самитѣ преразказватъ кжси художествени разказчета. Въ свръзка съ тия упражнения въ говорене да има и упражнения въ разлагане изреченията на думи, думитѣ на срички и сричкитѣ на гласове. 2) При говорнитѣ упражнения и тия въ разлагане децата да изучатъ всички звукове. Следъ това трѣбва да се запознаятъ съ тѣхнитѣ белези — буквитѣ. Трѣбва да се вематъ най-напредъ високитѣ гласове и букви, а следъ туй низкитѣ. Винаги да се прави строга разлика между гласъ и буква и да се изхожда отъ гласа.

Оливиеръ е допусналъ една голѣма грѣшка въ своя новъ методъ, като е искалъ да се изговарятъ съгласнитѣ за по-леко съ едно e: be, ce, de, em, en, el. Елементарнитѣ упражнения по четене препоржчвалъ да се водятъ по таблици, на които имало рисунки на предмети, въ имената на които се срѣщатъ изучаванитѣ гласове и букви. Подъ картинката имало срички и думи съ новитѣ гласове и букви, които децата се упражняватъ да четатъ.

Баварскиятъ училищенъ съветникъ Хайнрихъ Стефани се смѣта като най-добъръ разпространитель на звучния методъ. Той възприелъ възгледитѣ на Оливиера, корегиралъ ги, пригодилъ ги още повече къмъ училищната практика и създалъ добро ржководство и добъръ букварь за тѣхното широко разпространение между учителството. Презъ 1802 година той напечаталъ своя букварь, а следъ него и своето „Кратко ржководство за най-добре обоснования и най-лесния методъ по който да се обучаватъ децата въ елементарно четене.“ Въ това си ржководство обръща внимание на учителството да спазва много строго следнитѣ нѣща: 1) Да се прави строга разлика между звукове и букви и да се изхожда отъ първитѣ, като нѣща реални за дѣцата. 2) Както гласнитѣ, така и съгласнитѣ да се даватъ на децата като чисти звукове; къмъ съгласнитѣ да не се прибавятъ никакви спомагателни гласове, т. е. да не се изговаря бе, ве, ге... или бж, вж, гж, а **б, в, г,**. 3) Обучението по елементарно четене да започва съ звукуване на гласнитѣ, после на двугласнитѣ и най-после на съгласнитѣ. но да не върви по реда на азбуката, а по мжчнотията на гласоветѣ; 4) Следъ като се изучатъ звуковетѣ, образуватъ се и четатъ слогове, следъ туй думи, а най-после изречения.

Стефани разпредѣля въ 7 степени упражненията въ елементарно четене и препоржчва тѣ да се вематъ последователно:

I степень: децата да изучатъ всички гласове и тѣхнитѣ букви.

II степень: да се образуватъ и четатъ срички отъ съгласна и гласна: ас — са, ик — ки, ур — ру.

III стенень: срички отъ две съгласни и една гласна: кос, сок, мир, бос, вол.

IV степень: думи съ две леки срички: ма — са, ме — си ...

V степень: думи съ по-мжчни срички: свра — ка, свре — делъ...

VI степень: още по-мжчни думи: кут — ку — дякъ, про — по — вѣдь...

VII степень: четене изречения и четива.

Тия упражнения сж строго спазени, както въ ржководството му за учителитѣ, така и въ букваря му за децата. Неговиятъ букварь и неговото ржководство сж добили най-широко разпространение вредъ изъ немскитѣ земи. Тѣ сѫ претърпѣли множество издания. Звучниятъ методъ е билъ познатъ между немското учителство съ името „методъ на Стефани.“

Кругъ, директоръ на дрезденскитѣ първоначални училища, е сѫщо подрѫжникъ на звучния методъ. Но той е обрѫщалъ много голѣмо внимание на подготвителнитѣ упражнения по четене, като е искалъ да усвоятъ децата предварително много добре всички гласове и като научатъ точно, кой гласъ съ кои органи се изговаря и спредъ това да назоваватъ гласоветѣ на зѫбни, носни и пр. Исканията на Круга сѫ били много крайни и мѫчни за 6—7 годишни деца, затова не сѫ намѣрили широко разпространение въ училищната практика.

* * *

Следъ като обрисувахме тая картина на просвѣтителнитѣ движения въ Европа преди единъ вѣкъ и следъ като обрисувахме общитѣ педагогически и специалнитѣ методически реформи, които сѫ били възприети отъ културното общество и прокарвани въ училищната практика на западъ, сега можемъ да разгледаме непроученото и неоценено още както трѣбва велико дѣло на Петра Беровича за нашата народна просвѣта.

Петъръ Беровичъ се родилъ въ предвечерието на великата френска революция — въ 1795 година. Прекаралъ детскитѣ и младенческитѣ си години въ Котелъ, единъ отъ най-търговскитѣ, най-ученолюбивитѣ и най-богатитѣ български градове по онова време. Котленскитѣ еснафи и търговци сѫ били първи доставчици на храна и облѣкло за турската войска и сѫ ходѣли да търгуватъ по всички панаири и по видни селища на обширната тогава турска империя. Котленскитѣ еснафи и търговци сѫ били едни отъ най-ученолюбивитѣ по онова време. Затуй тѣ наредъ съ килийното училище, сѫ издържали за децата си още славянобългарско и елинско училище. Елинскиятъ езикъ и елинската философия, преподавани тогава въ Котелъ отъ прочутия учитель Райно Поповичъ и отъ гърка Андонаки, сѫ се възприемали отъ котленскитѣ търговци не съ цель да се погърчватъ, а да възприематъ една по-висша култура, нуждна за търговската професия.

Като е следвалъ почти въ всички училища на родния си градъ, които сѫ били едни отъ най-добритѣ въ България, но които по учебни програми и методи въ преподаването сѫ били точно копие на гръцкитѣ, даровитиятъ и много впечатлителенъ Петъръ Беровичъ е забелязалъ, колко тѣ „измѫчватъ невиннитѣ деца“, като имъ даватъ черковни книжни поучения на непонятни тѣмъ черковнославянски и елински езици и колко малко приготвятъ децата за нуждитѣ на ежедневния стопански животъ „защо като преминатъ младостьта си въ школата сасъ толкози страхъ и трепеоане, излазатъ и незнаятъ баримъ името си да напишатъ, нити да си смѣтнатъ, щото зематъ и даватъ, ами по догенитѣ, ако имъ са случи, понаучватъ се малко нѣщо“.

Голѣмата нужда, която сѫ чувствували българскиятъ еснафинъ и търговецъ отъ свѣтска просвѣта, за да наредятъ и извършватъ по-добре стопанската си деятелность; черковниятъ и книженъ характеръ на просвѣтата, която сѫ давали българскитѣ училища по подражание на гръцкитѣ презъ първата четвъртина на 19-то столѣтие; лошитѣ догматични и механични методи на преподаване, обрѫщани въ инквизиторски въ рѫцетѣ на неграмотни учители — ето първитѣ причини, които подбудиха ученолюбивия и родолюбивъ Петъръ Беровичъ да работи за реформиране на българското школско образование.

Около 2 години, следъ като билъ разоренъ материално баща му отъ турцитѣ, Петъръ Беровичъ изпитва щастието си въ занаятчийството, като отива абаджия въ Варна. Но като съзнава ясно гласътъ на своята ученолюбива натура, той напуща занаята и отива въ Букурещъ да добие на своя глава по-високо образование. Цѣли 3 години посещава добре нареденото срѣдно училище на гърка Зардалаха. Прехраната си изкарва чрезъ частни уроци и работа край благодетелни българи. При Зардалаха Петъръ Беровичъ изучва отлично елински езикъ, литература и философия. Покрай това учи френски, немски и ромънски. Запознава се съ една много по-добра училищна наредба, съ по-добри методи въ преподаването и съ взаимния начинъ на обучение.

Презъ време на християно-елинското движение презъ 1820—1821 г., въ което, изглежда, и той е билъ замѣсенъ, Петъръ Беровичъ е трѣбвало да бѣга отъ Букурещъ вследствие новосъздаденото политическо положение. Презъ 1821 година той се отзовава въ карпатския градъ Брашовъ (Кронщадъ).

Не току тъй Петъръ Беровичъ е избѣгълъ въ Брашовъ. Тоя градъ е билъ много важенъ търговски и просвѣтителенъ центъръ въ онова време. При това въ него имало доста многобройна и сравнително добре поставена българска колония. Въ онова време Брашовъ е ималъ около 30,000 жители, отъ които по около 8000 немци (саксонци), маджари и ромъни, а останалитѣ българи, евреи, гърци и др. Нѣмцитѣ, маджаритѣ, ромънитѣ и гърцитѣ имали много добре уредени училища по европейски образецъ. Българитѣ нѣмали свои училища, а посещавали гръцкитѣ, ромънскитѣ и немскитѣ.

Между българитѣ е имало въ онова време мнозина видни и влиятелни търговци, които съ гръцкитѣ и ромънски търговци образували търговски дружества и сѫ въртѣли добра посрѣдническа търговия между Срѣдна Европа и Балканския полуостровъ.

Най-личенъ между всички българи е билъ презъ първата четвърть на 19-я вѣкъ сливненецътъ Антонъ Ивановъ, наричанъ още Андонъ Ивановъ и Антонъ Йовановичъ. Той е билъ образованъ, богатъ и много влиятеленъ както между българитѣ, така и между чуждитѣ търговци. Билъ е много родолюбивъ и ученолюбивъ. Издържалъ на свои срѣдства Иванъ Селимински да следва по медицина въ Атина и да се подготви за лѣкарь въ Сливенъ; помагалъ е на много българи—младежи да добиятъ по-високо образование; пращалъ парични помощи и училищни потрѣби за сливенскитѣ училища; подпомагалъ материално българи — бѣжанци въ Ромъния; давалъ парични помощи да се печататъ гръцки и български книги и пр.

Ето въ каква културна срѣда и ето при каква ученолюбива и родолюбива личность попадналъ Петъръ Беровичь въ 1821 г., когато дошълъ въ Брашовъ. Безспорно, високоинтелигентниятъ и много ученолюбивиятъ Петъръ Беровичъ се е запозналъ отблизо съ уредбата на немскитѣ, маджарскитѣ, ромънскитѣ и гръцкитѣ училища въ Брашовъ. Не ще и съмнение, че той е билъ очарованъ както отъ свѣтската наука въ нѣкои отъ тѣхъ (особно немскитѣ), така и отъ добритѣ методи въ преподаването, така най-сетне и отъ добритѣ имъ учебници, по-специално буквари. Тукъ той е видѣлъ, „че по другитѣ мѣста дѣцата начеватъ да четатъ на книги писани по тѣхниатъ языкъ“ и позналъ ясно, „колко зле струватъ по насъ учителитѣ и колко напраздно муки теглятъ горкитѣ деца“ и се почудилъ, „какъ ни единъ не ся намѣри да смисли несчастнитѣ деца и да сочини за тѣхъ нѣкоя книжка“.

Добре нареденитѣ брашовски училища, добритѣ методи, по които се преподавала свѣтска наука на матеренъ езикъ въ тѣхъ; добритѣ учебници, наредени по западно-европейски образецъ, по които се водѣло обучението въ Брашовъ; родолюбието, насърдчението и паричната подръжка, които щедро му указалъ Антонъ Йовановичъ — ето втората причина да напише Петъръ Беровичъ своя знаменитъ Рибенъ букварь, съ който даде правилна нова насока на българското училищно образование преди единъ вѣкъ.

* * *

Какви нови идеи дава на българското училище и на българската просвѣта Петъръ Беровичъ съ своя „букварь съ различни поученія за болгарскитѣ училища“ и съ неговото знаменито „предисловіе“?

1. Идеята за българско народно училище, въ което да се учатъ децата на свой роденъ, говоримъ езикъ. Знайно е, че почти до началото на 19-я вѣкъ на западъ обучението се е водѣло на черковния латински, а на изтокъ на черковнитѣ старогръцки и черковнославянски езици. Коменски пръвъ отъ голѣмитѣ педагози изтъкна и обоснова идеята за майчинъ езикъ при първоначалното обучение. Русо пламенно защити и разпространи тази идея. Песталоци я приложи на дѣло въ своитѣ училища и я завеща на всички европейски народи. Тя едва е мъждѣела въ нѣкои отъ нашитѣ килийни школи, като напр. въ котленската на даскалъ Стойко Владиславовъ. Петъръ Беровичъ видѣ въ Брашовъ добре въплотена тая идея и дала добри плодове, та я пренесе чрезъ своя букварь въ българското училище. Ето какъ я обосновава въ предисловието и послесловието на букваря си: „Трѣбова да се силемъ колко е возможно да ся щамбосватъ доста книги на нашиятъ языкъ за научението нашего народа, защо стига какъ ся намира отъ толкози время въ темнота безъ наука. Много полезно е като учимъ первомъ на нашиятъ языкъ съ граматически правила, че после други языкъ“.

2. Идеята за свѣтско и реално образование. Дотогава образованието е било черковно. Механическото четене на черковнитѣ книги е било начало и край на черковната мѫдрость въ килийнитѣ ни и славянобългарски училища. А новото време искало ново свѣтско образование съ аритметика, естествена история, физика, география, история и др. познания, нужни въ живота и стопанската дейность на занаятчиитѣ и търговцитѣ. Петъръ Беровичъ дава въ своя букварь доволно такива познания. Вмѣсто дотогавашната черковна книга, пълна съ неразбрани за децата молитви и черковни треби, Петъръ Беровичъ имъ дава въ рѫцетѣ едно сборниче, по подобие на немскитѣ Realienbücher, съ „добри совѣти“, „умни отвѣти“, „басни“, „различны історіы“, „фисически сказанія“, „священна исторія“, „землеописаніе“ и „кратка числителница“. Всички тия четива сѫ написани на сладъкъ източнобългарски говоримъ езикъ.

Петъръ Беровичъ не е противъ религиозното обучение изобщо, а смѣта много правилно, че то не трѣбва да се дава чрезъ букваря още въ начало на обучението, а трѣбва да се остави за по-късно, когато децата заякнатъ умствено и могатъ да го разбератъ. По тоя въпросъ той се изказва въ предисловието на буквара така: „Зная чи много учители и прости человѣци ще рекатъ, защо да не гудя и поученія за православната наша вѣра въ тази книжка, но да знаятъ чи е безпатно, на малки деца, които іоще не знаятъ да сричатъ нити да прочитатъ, да даде човѣкъ таквизи поученія, които едвамъ ныи можимъ да разбирамы..: Всякій, който види тази книжка, надѣя ся да ся зарадува, а най-много учителитѣ, защо тіи, ми ся струва, отколѣ щяха да оставятъ псалтиритѣ и часословитѣ, отъ които децата не разбиратъ нищо, ако имахмы нѣкоя книга по нашиятъ языкъ напечатана за тѣхъ“.

3. Петъръ Беровичъ пръвъ проповѣдва идеята за взаимно обучение и посочва кратко и ясно въ предисловието на букваря си, какъ да се прилага въ училището. За жалость, много прости сѫ били тогавашнитѣ даскали и не сѫ могли да го разбератъ, затова много малцина сѫ тръгнали по посочения отъ него пѫть. Сѫщата идея проповѣдва по-после Константинъ Фотиновъ, а я прокара въ българското училище отецъ Неофитъ Рилски.

4. Петъръ Беровичъ пръвъ посочи въ предисловието на букваря си, какъ да се преподава по звучния методъ. Той е противъ букуването (азъ, буки, веди, глаголи...), противъ а, бе, ве... — споредъ както е опредѣлила да се именуватъ буквитѣ Петербургската Академия на Наукитѣ, а е искалъ да се изговарятъ съгласнитѣ съ едно малко придихание на ъ — бъ, въ и т. н. Вѣроятно, тукъ той се е повлиялъ отъ нѣмцитѣ, отъ които е научилъ и звучния методъ. Но и тукъ проститѣ тогавашни български даскали не сѫ го разбрали, затуй звучниятъ методъ можа да се възприеме едва следъ 1860 г., когато вече имаше по-подготвено учителство.

5. Петъръ Беровичъ пръвъ проповѣдва у насъ идеитѣ, че учителитѣ трѣбва да обичатъ своитѣ ученици и да се отнасятъ бащински съ тѣхъ, че трѣбва да се нагажда обучението съобразно силитѣ на децата и че учителското дѣло е свято. Ето какъ кратко и ясно той изтъква предъ учителството тия си идеи въ предговора на букваря: „Колко напразно муки теглятъ у насъ горкитѣ деца“, защото ги каратъ да заучватъ механически разни молитви и поучения на непонятни тѣмъ елински и черковнославянски езици... „Не се намѣри нити единъ да смисли несчастнитѣ деца и да сочини за тѣхъ нѣкоя книжка“... „Отъ псалтиритѣ и часословитѣ децата не разбиратъ нищо“... „Като стана учитель изъ перво мисъльта ми не ще е да спечеля пари, нито да проболярѣя отъ святото това дѣло, ами да управя и да наставя колкото мога камто добродетельта и учението младитѣ деца които придаватъ на моитѣ рѫце родителитѣ тѣхни. Ще ся трудя да самъ и отъ ватре и отъ ванъ добъръ, смиренъ, кротъкъ, цѣломудъръ и благочестивъ, да ставамъ примѣръ на моитѣ ученици: защо ако ги развратя ще имъ сторя по-голѣмо зло отъ умразниятъ онзи учитель, който придади на римския военоначалникъ своитѣ ученици“... „Началникътъ ще ходи отъ чинъ на чинъ и ще гледа на вредъ кой какво прави и като види нѣкого отъ ученицитѣ чи салмува ще го доведе при мене. А азъ не ще го

плаша, нити ще го бия, ами ще му река да иде да седи на страна, доде совершатъ другитѣ и да не чете, а чи утре да иде на по-долниатъ чинъ: ако ли нѣкой стори по-голѣма грѣшка нему не ще давамъ два дни или три дни или една недѣля да чете: но ако е совсемъ развратено и не ще да се покай, ще го изпратя да не извратява другитѣ“ ... „Ще изпратя малкитѣ на поляната, а азъ ще остана съ чиноначалницитѣ, и като имъ кажа десятиятъ урокъ и го научатъ, ще починатъ, а чи ще идимъ вси на поляната при другитѣ ученици. Ще ги погледамъ като си играятъ; а чи подиръ малко ще идимъ да ядемъ“ ... „Зная, чи много учители и прости человѣци ще рекатъ, защо да не гудя и поучения за православната наша вѣра въ тази книжка, но да знаятъ чи е безпатно, на малки деца, които йоще не знаятъ да сричатъ нити да прочитатъ, да даде човѣкъ таквизи поучения, каквито едвамъ ний можемъ да разберемъ“ ...

Това сѫ вѣчни педагогически истини, които само единъ даровитъ педагогъ, какъвто безспорно е билъ Петъръ Беровичъ, е можалъ да почувствува и да изнесе отъ своята учителска деятелность.

6. Петъръ Беровичъ първъ у насъ обрѫща голѣмо внимание на девическото образование, дава срѣдства и указва, какъ да се отварятъ и нареждатъ девически училища.

Въ едно свое писмо до училищнитѣ настоятели въ Разградъ той пише: „Прочелъ съмъ вашето писмо отъ 28 августа 1846 година и сасъ радость видяхъ вашето усърдие, за да состоитѣ една школа за младитѣ момичета“ ... Самъ е издържалъ девическо училище въ Котелъ и е подпомагалъ такива въ други градове. Въ свои писма до родолюбци въ Котелъ иска да му съобщатъ градове и села, на които да помогне да си откриятъ девически училища. За девицитѣ въ училището той иска „да има споредъ силата една, две или три жени да хортуватъ руски, френски, италиански и нѣмски; тия жени ще учатъ момичетата да кроятъ и шиятъ дрехи за жени и мѫже и ще приготвятъ храна; безъ разлика на вѣра училището ще бѫде достѫпно за всички девици“ ...

7. Петъръ Беровичъ първъ е съзналъ, че истинската просвѣта и култура е на западъ и, че за да се просвѣти както трѣбва, нашиятъ народъ трѣбва да се поучава отъ западнитѣ културни народи.

Затуй го виждаме ние да търси българи, които сѫ добили висше образование на западъ, за да ги изпрати на свои срѣдства въ България да понаредятъ народнитѣ ни училища по уредбата на западноевропейскитѣ. Затуй той презъ 1846 година условилъ Александъръ Хаджикъ, който се училъ въ Страсбургъ, да отиде въ Котелъ и уреди тамошното българско училище. Затуй той презъ 1854 година условилъ и изпратилъ въ България за сѫщата цель Иванъ Добровичъ, който сѫщо е ималъ европейско образование.

Литература: 1. Fr. Paulsen: Das deutsche Bildungswesen in seiner geschichtlichen Entwickelung. 2. Prof. D-r P. Natorp: Pestallozzi — sein Leben und seine Ideen. 3. Lindner: Enzyklopädisches Handbuch der Erziehungskunde. 4. Д-ръ С. Табаковъ: История на гр. Сливенъ, т. II. 5. Рапопортъ: Зидари на английския животъ. 6. Г. Дочевъ: Д-ръ Петъръ Беронъ и неговото дѣло — сп. Училищенъ Прегледъ, 1922 г., кн. IV. 7. Г. Дочевъ: Главни моменти въ развитието на българския букварь — сп. Учителска Мисъль, г. V — 1924, кн. 6.

С. С. БОБЧЕВЪ

„РИБЕНИЯТЪ БУКВАРЬ“

Предъ менъ е „Рибениятъ букварь“ на Д-ръ Петра Берона отъ 1824 г. Той носи насловъ „Букварь съ различни поучения“, а за авторъ е посоченъ Петъръ Беровичъ, сетнешния Д-ръ Петъръ Беронъ.

Той извиква у мене спомени отъ детството ми преди повече отъ 60 години!... Подшитъ въ кожени меки корици, тоя „Букварь“, съ тритѣ риби въ края, ме интересуваше не само за картинкитѣ, но за всичко — което се чете и разбира!... Скѫпи спомени!... И сега!

Сега азъ разгледвамъ този букварь, прелиствамъ го, взирамъ се въ всѣка страница, прочитамъ по нѣщо и на всѣка именно страница азъ му се любувамъ, нѣщо повече, азъ се удивлявамъ.

Азъ самъ оправдавамъ своето удивление. Преди сто години единъ докторъ на медицината, единъ ученъ българинъ намѣрва за необходимо преди всичко да даде на своя народъ тъзи книжка, отъ която трѣбва да се тръгне за да се учи: Букваря. Езикътъ още не е образуванъ, повечето, които сѫ се опитвали да пишатъ около това време, се изразявали повече или по-малко по типа славянски или черковенъ. Съставительтъ на букваря, обаче, пише на този езикъ, на който се говори всрѣдъ народа.

Беронъ пише не само на говоримия български езикъ. Това, което е много важно, той се мѫчи да пише на чистъ български езикъ. Той избѣгва да употрѣбява дори и най-разпространенитѣ, добили право на гражданство турски думи, каквито не изпѫдиха изъ сръбския книжовенъ езикъ Вукъ Караджичь и сетнешнитѣ му продължатели. И ето Беронъ изпѫжда думата „терзия“ и „терзийски“ и употрѣбява „шиварь“, „шиварски“; той казва вмѣсто „ставахъ пишманъ“, — „каехъ се“, вм. „якия“ — „лепка“, вм. „мехлемъ“ — „мазнина“, вм. „маара“ — „пещера“, вм. „киречь“ — „варь“, вм. „таванъ“ — „зидница“, вм. „алаштисанъ“ — „обикновенъ“, вм. „халъ“ — „състояние“, вм. „баиръ“ — „рѫтъ“, вм. „география“ — „землеописание“ и пр.

Висококултурниятъ ученъ съзнава дълбоко, че на народа трѣбва да се даде не само учение, но и възпитание. Той не пренебрѣгва да изтъкне въ голѣмъ дѣлъ отъ книгата си положителнитѣ знания: физически сказания, землеописание, естествена история за животнитѣ и пр. На първо мѣсто, обаче, тоя ученъ поставя онѣзи елементи при първоначалното обучение, отъ които трѣбва да се тръгва, и съ които трѣбва да се внуши на българската млада душа, че „началото на всѣка премѫдрость е страхъ Божий“. „Чадо! люби Бога, бѫди благочестивъ и изпълнявай светия му законъ... бѫди ученъ, но и добродетеленъ, защото учението безъ добродетели нѣма голѣма цѣна“. Ето какви изходни и основни съвети се срещатъ въ първоначалната книга на Д-ръ Беронъ. „Ако те е оскърбилъ нѣкой, прости му; ако ли си ти оскърбилъ нѣкого, помири се“ ....

„Страдания и гонения биватъ на человѣка голѣма наука“. И многозаслужилиятъ авторъ привежда на много страници необходимитѣ за знаене молитви за разни случаи за изучване наизустъ, като при това дава и една кратичка свещенна история за сътворението на мира и десетьтѣ Божии заповѣди.

По този начинъ Беронъ високо напомня необходимостьта отъ вѣрския моралъ, който трѣбва на легне въ основа на учебната култура. Този вѣрски моралъ, уви, ние незабелязано изгонихме, постепенно, но сигурно, изъ нашитѣ училища, продължаваме да сме негови противници, като не се стреснахме даже отъ страшнитѣ последици, които въ последнитѣ години ни удариха по главата за дано се свестимъ.

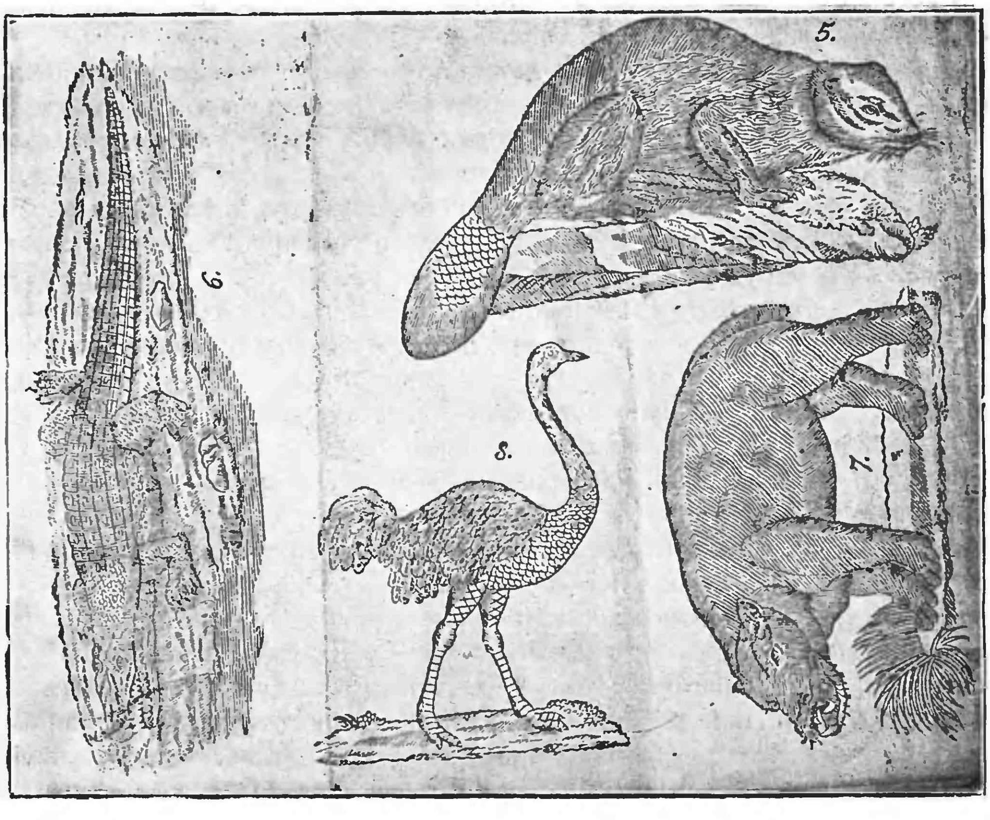

Картини къмъ букваря на Берона

Като продължение на дълбоката си и основна мисъль за практическия моралъ въ „Рибения Букварь“ Беронъ внася „кжсички умни ответи“, „басни“ (темсили), различни истории, въ които дава интересни, хитри и остроумни отговори, главно отъ старитѣ гръцки философи, полководци и царе, въ които е изразена редица отъ мждри разрешения на трудни, жизнени и обществени въпроси. Този отборъ на умни ответи и сега се чете съ удоволствие. Платону казватъ, че едни го корятъ. Той отговаря: но азъ ще живѣя тъй, щото всички хора да познаятъ, че тѣзи едни лъжатъ. — Диогена питатъ: кое нѣщо забравятъ хората най-скоро? Той отговаря: Благодеянието. — Сократа ритналъ единъ безуменъ. Той не му казалъ нищо. На очудването на приятелитѣ си, той обяснилъ: Ако ме ритнѣше магаре, трѣбваше ли да го ритна и азъ? — Лакедемонския Царь Агасикла питатъ: Какъ може единъ царь да удържи здраво царството си? Той отговаря: ако се държи съ всички, както баща съ своитѣ чада. — Кога и защо пропадатъ градове и царства? попитали Антистена. И той отговаря: кога вече не почитатъ добритѣ човѣци и не наказватъ лошавитѣ.

Окото ми се спира върху „Краткое наставление изъ землеописанието за дѣцата“. Тукъ се говори и за България. Забележете! Това е въ първата четвърть на XIX столѣтие! За България се даватъ следнитѣ сведения: Тя се намѣрва въ Европа, „която е най-малка, но най-плодоносна и най-просвещена часть на земята“. Въ отговора на питането „кои сѫ рекитѣ въ България?“ изреждатъ се тѣзи: „1. Дунава, който я отдѣля отъ землята Влашка; 2. Ломъ: 3. Огостъ; 4. Витоша (Виръ?) 5. Искъръ; 6. Осъмъ: 7. Янтра; 8. Камчия; 9. Нишава; 10. Струмница (Струма?); 11. Марица и 12. Тунджа.

На питането: кои сѫ първенствующитѣ градове въ България, поменаватъ се, между другитѣ, Пиротъ и Скопие.

Преглеждамъ и чета както „физическитѣ сказания“ за сольта, кафето, тютюна, памука, лена, тъй и естествената история за човѣка и животнитѣ. Всичко това е изложено тъй ясно, че и най-взискателнитѣ, като сравняватъ сегашнитѣ читанки съ Рибения букварь и като вематъ предъ видъ времето, тогавашното време и сегашното, ще отдадатъ голѣмото предимство и похвала на Бероновата учебна книга.

Много пѫти ние се отнасяме пренебрежително, дори отрицателно къмъ старитѣ дейци, които пробиваха пъртина и правѣха първитѣ прощѫпалници въ области съвършенно незнайни, непокѫтнати и даже непроходими. Причината на тази наша некрасива постѫпка лежи въ това, че ние сѫдимъ старитѣ — първи просвѣтители и будители — съ очи отъ днешно време и изхождайки отъ днешнитѣ условия.

Азъ се поставямъ въ условията, въ които е живѣлъ Беронъ преди 100 години, доколкото ми е възможно да направя това. Неговиятъ Рибенъ букварь за онова време е не само едно велико дѣло: азъ бихъ го нарекълъ едно истинско откровение.

София, 11. X. 1925.

Н. ТАБАКОВЪ

ЕДИНЪ АНГЛИЙСКИ ДОКЛАДЪ ЗА БЕРОНОВО СЪЧИНЕНИЕ

Lee, J.

„Les Cause du Magnétisme terrestre prouvées“. Par M. Pierre Béron. Communicated by John Lee[1]), Esq., L. L. D., F. R. S. & c.

Въ = Abstracts of The Papers communicated to The Royal Society of London, From 1843 to 1850 inclusive. Vol. V. 1843 to 1850. Printed by order of the president and council. London: 1851. — Proceedings of The Royal Society. 1850. № 76. p. p. 978—979.

B. N. P. — ^{8}R492[2]).

Авторътъ разглежда елементитѣ на земния магнетизъмъ и намира, че силата, съ която магнитната стрелка се задържа въ свойто положение, не е една и сжща навсѣкжде и, че нейното отклонение и наклонение варира отъ една область въ друга. Той установява, че тия елементи търпятъ твърде разнообразни измѣнения, които могатъ да се сведатъ до следното:

1. Колебания, зависящи отъ положението на слънцето, северно или южно отъ екватора; 2. денонощни колебания въ различнитѣ области на земята; 3. пертурбации, които произхождатъ отъ промѣнитѣ на времето и отъ вулканическитѣ изригвания и тия, които се наблюдаватъ презъ време на появата на северното сияние; 4. небесни промѣни.

Възприемайки възгледитѣ, които дълго време преди него сж били прокарвани, но безъ да загатва за мненията на другитѣ, които сж го предхождали въ сжщата область, автора поставя всички явления на земния магнетизъмъ въ зависимость отъ действието на термо-електрически токове, и констатира, както ние знаемъ, отъ климатологията на земнитѣ области, които иматъ най-голѣмитѣ хетеротермални сезони, че ние имаме данни за опредѣляне на силата и направлението на термо-електрическитѣ токове въ всѣка една область на глобуса.

Следъ като отбелязва хетеротермалнитѣ области чрезъ изотермалитѣ на най-хетеротермалнитѣ месеци, автора раздѣля термоелектрическитѣ токове на четири магнетични системи, въ всѣка една отъ които токоветѣ сж насочени къмъ срѣдата, отбелязана съ кулминацията на изотермалитѣ. Той прави усилия да издири общата връзка между термоелектрическитѣ токове, които разглежда и магнетичнитѣ явления, както той ги наблюдава въ така нареченитѣ отъ него Американска, Азиятска, Австралийска и Галипагоска магнетични системи.

---

[1]) Английскиятъ академикъ Джонъ Ли е челъ на 20 юний 1850 г. въ събранието на Лондонската Академия на Науките своя докладъ върху съчинението на Петъръ Беронъ „Причинитѣ на земния магнетизъмъ доказани“.

[2]) Съкращението означава Парижка Национална Библиотека и сигнатурата на книгата.

Извънреднитѣ пертурбации на направлението на стрелката, той отдава на измѣненията на нормалното разпредѣление на слънчевата топлина, които причиняватъ съответнитѣ измѣнения въ термоелектрическитѣ токове и на земнитѣ промѣни въ подобрение на климата, причинявани отъ обработването на почвата въ различнитѣ области на земята.

Авторътъ заключава своя докладъ съ следната бележка:

„Земниятъ магнетизъмъ не е нищо друго освенъ термо-електрически токъ, а магнитната стрелка термоскопъ, който ни показва различнитѣ температури на хетеротермалнитѣ области, на които ние познаваме разстоянията (различията). По-нататъкъ земниятъ магнетизъмъ съставлява часть отъ климатологията, която обяснява причината на това неправилно разпредѣление на топлината презъ всѣки сезонъ и презъ всѣки месецъ. Тази причина се намира, 1) въ общия географически видъ на земната повърхность; и 2) въ денонощното и годишно движение на нашата планета“.

Н. ТАБАКОВЪ

СЪЧИНЕНИЯТА НА ПЕТЪРЪ БЕРОНЪ, ПЕЧАТАНИ НА ФРЕНСКИ ЕЗИКЪ

(ПЪЛЕНЪ БИБЛИОГРАФИЧЕНЪ ОПИСЪ)

Бележки. — Инициалитѣ B. N. P. означаватъ Парижка Национална Библиотека, а знацитѣ следъ тѣхъ сигнатурата на книгата, подъ която се намира въ библиотеката. За настоящия описъ сѫ прегледани всички голѣми Парижки библиотеки, но тукъ книгитѣ сѫ описани по тия въ Националната Библиотека, защото тя е опазила най-пълното събрание на Бероновитѣ съчинения.

Béron, P.

Système || d'atmosphérologie || par || Pierre Béron. || tome premier. || A Paris, || chez Bachelier, Libraire — Éditeur, || (Imprimerie Dondey-Dupré). 1846. 8^0 $(^{14}/_{22})$. p. 30 + 3 f. Avec 7 pl.

B. N. P. — R. 28360.

Béron, P.

Système || de géologie || et || origine des comètes || ou || très — court résumé du deuxième volume || de l'atmosphérologie, || par Pierre Béron. || Paris. || A la Librairie de Bachelier, || Imprimerie Dondey-Dupré). 1847. 8^0 $(^{14}/_{22})$. p. 47.

B. N. P. — Sp. 3902.

Béron, P.

Le déluge || sa cause, ses actions et ses effets || conservés || dans les comètes, dans la distribution des volcans, || dans la surface et les contours des continents. || dans les blocs erratiques et dans la distribution des races humaines || sur la surface de la terre. || Considérés du point de vue || de la philosophie slave, || par || Pierre Béron. || Paris, || I. — B. Baillière et fils, || libraires (Imprimerie de L. Martinet) 1857. 4^0 $(^{22}/_{28})$. p. 4 + 43. [Kop.].

B. N. P. — Rp. 13915.

Béron, P.

Origine || des || sciences physiques et naturelles || et des || sciences métaphysique et morales || constatée || suivant les lois physiques || dans l'origine commune des fluides impondérables, de la pondérabilité, || de la pesanteur, du mouvement et des trois états des corps || avec plusieurs gravures dans le texte || Par Pierre Béron || Paris || Mallet — Bachelier, Gendre et successeur de Bachelier || Imprimeur — Libraire (Imprimé par E. Thunot et C-ie). 1858. 4^0 $(^{22}/_{28})$. p. 168.

B. N. P. — R. 6973.

Béron, P.

Déluge || et || vie des plantes avant et après le déluge. || I. Déluge || constaté suivant les lois physiques || dans la nature des comètes, dans les contours des continents || et dans la distribution des volcans, || des fossiles, des blocs erratiques et des races humaines sur la terre. || II. Origine et vie des plantes || constatée || dans les relations de la végétation aux saisons, aux climats et aux engrais, || et dans la réfutation complète || de la théorie dominante sur la culture des plantes. || Par || Pierre Béron. || Paris. || Mallet — Bachelier, Gendre et successeur de Bachelier, || (Imprimé par E. Thunot et Cie) || 1858. 4^0 $(^{22}/_{28})$. p. VIII + 148.

B. N. P. — S. 6931.

Béron, P.

Texte || du || grand atlas cosmobiographique || contenant || le mode de la production des corps célestes, de leurs mouvements, || de leur forme ovale et de leur métamorphoses physiologiques, || et || l'explication de tous les phénomènes célestes et géologiques || suivant les lois physiques; || par || Pierre Béron. || Paris. || Mallet—Bachelier, Gendre et successeur de Bachelier, || Imprimeur—Libraire (Imprimé par E. Thunot et C-^{ie}). 1858. 4^0 ($^{22}/_{28}$). p. 104.

B. N. P. — V. 12749.

На задната корица на това съчинение е отбелязана като Бероново съчинение и следното: Klimatisch-magnetischer Erdglobus und optische Ringe erzeugender Saturglobus. — Berlin, R. Wagner; 1858. — но Парижката Национална Библиотека не го притежава.

Парижката Национална Библиотека притежава единъ Атласъ безъ заглавни листове, надписанъ ръкописно „Pierre Béron. Grand Atlas Cosmobiographique". Атласътъ съдържа 11 pl. (карти) на 22 листа, работени отъ N. Paulovitz, lith. Humbert, печатанъ е въ Impr. Lemercier, Paris, форматъ in pl. и носи сигнатура V. 4373

Béron, P.

Atlas || du || magnétisme terrestre || représentant || l'aimantation de la terre par le soleil || e l'aimantation du fer par la terre || avec un texte || contenant || l'explication de tous les faits magnétiques suivant les lois physiques. | Appendice || variation diurnes, annuelles et séculaires des éléments magnétiques || et suppression des télégraphes || produites par les changements thermométriques, || avec 3 planches in — folio coloriées; || par || Pierre Béron || Paris. || Mallet — Bachelier, Gendre et successeur de Bachelier, || (Imprimé par E. Thunot et C-^{ie}) || 1860. 4^0 ($^{24}/_{31}$). p. de 211 à 308. Avec 3 planches.

Extrait de l'Atlas météorologique.

B. N. P. — V. 4374.

Béron, P.

Texte || des explications des faits || contenus dans || l'Atlas météorologique || représentant || 1-^{o} la formation des faits atmosphériques; || 2-^{o} la distribution des elements climatologiques; || 3-^{o} l'aimantation de la terre par le soleil et du fer par la terre; || 4-^{o} la circulation de l'eau et sa diminution dans la terre; || appendice || fin du monde ou du genre humain. || auvrage indispensable aux marins. || Par || Pierre Béron. | Paris. | Mallet—Bachelier, Gendre et successeur de Bachelier, || Imprimeur — Libraire (Imprimé par E. Thunot et C-^{ie}). 1860. 4^0 ($^{25}/_{32}$). p. 408.

B. N. P. — V. 12750.

Парижката Налионална Библиотека притежава втори Атласъ безъ заглавни листове, надписанъ ръкописно „Béron. Atlas météorologique. Paris. 1860". Атласа съдържа 11 pl. (карти) на 22 листа, работени отъ N. Paulovitz, lith. A. Cassagne, печатанъ е въ Impr. Lemerzier, Paris, форматъ in pl. и носи сигнатура V. 4375.

Béron, P.

Le || fluide électrique || ramené || comme les gaz, aux calculs stœchiométriques || et aux lois aérostatiques. || Électrostatique || contenant || l'explication des faits électriques ef électrochimiques || de toutes les sciences, || suivie d'un || appendice || sur la cause physique des maladies, de leur germe | et des propriétés dynamiques des médicaments. || Par || Pierre Béron. || Paris. || Mallet—Bachelier, Gendre et successeur de Bachelier, || imprimeur — libraire (Imprimé par E. Thunot et C-^{ie}). 1861. 8^0 ($^{14}/_{22}$). p. IV + 820.

B. N. P. — R. 28349.

Това съчинение е томъ първи отъ общото съчинение Phisique Simplifiée || par la découverte || de l'origine du mouvement et de l'affinité. ||

Също томъ първи отъ периодичното издание Panépistème || ou || sciences physiques et naturelles || et || sciences métaphysiques et morales. ||

Заглавната корица има надсловъ „Réforme fondamentale || des || sciences physiques || produite || par la découverte de l'origine des faits cosmiques. || I Réforme de la physique par la découverte de la stœchiométrie || des équivalents électriques. || ... Janvier et février 1860. ||

Béron, P.

Le || fluide du lumière || ramené || comme les gaz, aux calculs stœchiométriques || et aux lois aérostatiques. || Photostatique, || optique, photochimie, || chromatochimie, photographie, chromatographie, || par || Pierre Béron. || Paris. || Mallet — Bachelier, Gendre et successeur de Bachelier, || imprimeur — libraire (Imprimé par E. Thunot et Cie). 1862. 8° ($^{14}/_{22}$). p. VIII + 836.

B. N. P. — R. 28350.

Това съчинение е томъ втори отъ общото съчинение Physique Simplifiée и томъ втори отъ периодичното издание Panépistème. Заглавната корица има надсловъ „Deuxième année. || Réforme fondamentale || des || sciences physiques || ... VII Réforme de la physique || par la découverte || de la photochimie, de la chromatochimie et de la chromatographie, || ... Novembre et décembre 1861. || ...

Béron, P.

Mémoire || sur un || système contre l'incendie || approuvé a Londres || par la marine et le corps des pompiers. || Ce mémoire, imprimé pour être soumis à léxamen des officiers de la marine || et des corps des pompiers, sera, s'il est approuvé par eux, || présenté a S. M. l'Empereur des Français, qui sera prié d'en autoriser l'exécution || au profit de tous les habitants du monde; || par || Pierre Béron. || Paris || Chez l'Auteur, || Hôtel du Louvre. || (Imprimé par E. Thunot et Cie). 1863. 8° ($^{20}/_{25}$). p. 16.

B. N. P. — Vp. 26128.

На страница 3 и 4 сж дадени две писма на английски съ френски преводъ.

Page 3.

Lettre de la part de la marine de Londres

Bureau de l'Artilerie,
Le 18 juillet 1850

Monsieur,

Le surintendant ayant renvoyé au comité de Woolwich votre lettre du 1er courant avec les papiers ci-joints relatifs à votre système pour arrêter et éteindre les incendies, je suis chargé de vous prévenir que le comité, après avoir lu ces papiers avec attention, ne doute pas que les mesures de précaution et autres que vous conseillez ne soient d'une grande utilité pour eteindre l'incendie. L'exécution du système appartiendrait cependant à l'autorité municipale au à celle de la police. Comme votre désir est d'obtenir la publicité pour le système dont le but est d'utilité publique, le comité vous engage d'en faire part soit à l'une des compagnies d'assurance contre l'incendie à Londres, soit au commandant des sapeurs-pompiers, ces personnes étant plus à même de juger de l'invention et d'en faciliter la réalité et l'exécution.

J'ai l'honneur d'être,
Monsieur,
votre obéissant serviteur,
C. Paget.

P. S. Je vous renvoie les papiers.

Dr Pierre Béron.

Office of Ordnance,
18th July 1850

Sir,

The Master General having referred to the Select Committee at Woolwich your letter of the 1 st instant, with the accompanying Memoir upon your system for arresting and extinguishing combustion in the case of Buildings on fire; — J am directed to acquaint you that the Committee, after an attentive perusal of your papers, express their opinion that there can be no doubt that the precautionary and other means which you advocate, would be of much service in arresting the progresse of Fires. The carrying out the system would however belong to Municipal or police Authority. — And, as your object is to obtain publicity for your system, with the view to general benefit, the Committee recommend you to address yourselffo some of the established insurance Companies in London, or to the superintendent of the Fire Brigade, as more likely to advance your plan.

J have the honor to be,
Sir,
your obedient Servant,
C. Paget.

P. S. J return the Memoir.

Dr Pierre Béron.

Page 4. Lettre de la part du corps des pompiers

68, Watling Street, Londres,
Le 29 juillet 1850

Monsieur,

Je suis chargé par la compagnie des pompes à incendies anglaises d'accuser réception de votre communication du 25 courant, au sujet des moyens à employer pour éteindre les incendies.

Le comité me prie de vous exprimer ses remerciments pour la peine que vous vous êtes donnée. Depuis longtemps ces messieurs sont convenus qu'il est de la plus grande importance de trouver un système par lequel on puisse exclur l'air. — Mais ils n'ont ni les moyens voulus, ni l'autorisation (a) de mettre votre invention à exécution, surtout d'une façon satisfaisante.

J'ai l'honneur d'être,
Monsieur,
votre obéissante serviteur,
J. Braidwood,
Surintendant.

D-r Pierre Béron.

68, Watling Street, London,
29-th July 1850

Sir,

J am directed by the Committee for managing the London Fire Engine Establishment, to acknowledge receipt of your communication of the 25-th instant, on the subject of extinguishing Fires.

The Committee desire me to convey to you their best thanks, for the trouble you have taken to inform them on this very interesting subject. They have long been aware of the necessity of excluding air by every possible means, but neither their means, nor their authority would enable them to carry it out, to the extent necessary, to test thoroughly your proposals.

J have the honor to be,
Sir,
your obedient servant,
J. Braidwood,
Superintendent.

D-r Pierre Béron.

(a) Il parait que les chefs des maisons d'assurances n'ont pas voulu favoriser la suppression des incendies au profit de tous les habitants du Monde, par ce que cela se fût fait à leur désavantage.

Béron, P.

Le || fluide de chaleur || ramené || comme les gaz, aux calculs stœchiométriques || et aux lois aérostatiques. || Thermostatique, || météorologie simplifiée, || nouveau système de machines à vapeur, || télégraphes sans fils et sans cables, || par || Pierre Béron. || Paris. || Mallet—Bachelier, Gendre et successeur de Bachelier, || imprimeur — libraire (Imprimé par E. Thunot et C-ie). 1863. 8^0 ($^{14}/_{22}$). p. 948.

B. N. P. — R. 28351.

Това съчинение е томъ трети отъ общото съчинение Physique simplifiée и томъ трети отъ Panépistème. Има шесть заглавни корици = Troisième année | ... Sciences physique ... I. Réforme produite par l'arrangement de faits cosmiques || en ordre chronologique, Janvier 1862. || ... II. Réforme produite par l'arrangement des faits thermométriques || de toutes les espèces en ordre de la loi thermostatique ... Février, mars. avril 1862. ||; ... III. Réforme | produite par la découverte des rapports entre la chaleur la tente, || les trois états des corps et la cause de la pesanteur. || ... Maï et juin 1862; ... IV. Réforme || produite par la découverte du mode de la production stœchiometrique || de la chaleur analogue à celle de l'eau. || Influence de l'appareil de m. Despretz sur la production || des calories 2Θ, et de celui de m. m. Silbermann et Favre || sur la production des calories 3Θ par la combustion || d'une égale quantité d'hydrogène. | ... Juilet et aout 1862. ||; ... V. Réforme || produite par la découverte || 1-o de la dilation des corps par les éléments électriques de la chaleur, || et 2° du nouveau système de machines a vapeur. || ... Septembre et octombre 1862. ||; ... VI. Réforme || produite || 1-e par la météorologie simplifiée, et 2-o par les télégraphes sans fils et sans cables. || .. Novembre et decembre 1862. ||

Béron, P.

Météorologie simplifiée || par || l'application de la loi physique au mode de la production || 1-o de la chaleur terrestre par celle du soleil; || 2-o des courants maritimes; || 3-o des saisons avec les climats; || 4-o des vents avec les pluies. || et 5-o de l'électricité avec l'état magnétique; || (et télégraphes sans fils et sans cables), ouvrage indispensable aux marins, || par || Pierre Béron. || Paris. || Mallet — Bachelier, Gendre et successeur de Bachelier, || imprimeur — libraire (Imprimé par E. Thunot et C-ie). 1863. 8^0 $(^{14}/_{23})$. p. de 723 à 944.

Extrait de l'Electrologie, livraison de novembre—décembre. (Extrait du Panépistème T. III).

B. N. P. — V. 32041.

Béron, P.

Découverte || du || fluide échogène || démontrée || I. Dans les propriétés communes à ce fluide et à la lumière; || II. Dans le mode de la production des sons harmoniques || et du timbre; || III. Dans l'ordre chronologique, le mode de la production || de l'organe de l'ouïe et l'usage de ses détails; || IV. Dans l'application de l'échogène à la place de la vapeur; || V. Dans l'explication des détails du violon; || par || Pierre Béron. || Paris. || Mallet — Bachelier, Gendre et successeur de Bachelier, || (Imprimé par E. Thunot et C-ie) || 1863. 8^0 $(^{13}/_{21})$. p. de 289 à 352. [Kop.].

Extrait du Panépistème T. IV.

B. N. P. — R. 28347.

Bèron, P.

La Découverte || de || l'origine de la pesanteur || démontrée || I. Dans une formule exprimant la double cause du mouvement || orbiculaire et axial du soleil, des planètes, || des satellites et des comètes. || II. Dans le mode de la production des trois états des corps || par la pesanteur. || III. Dans la distribution inégale de la pesanteur sur la terre. || IV. Dans les hauteurs et les heures des marées. || V. Dans la cause de l'isochronisme du pendule. || Par || Pierre Béron. || Paris. || Mallet — Bachelier, Gendre et successeur de Bachelier, (Imprimé par E. Thunot et C-ie) || 1863. 8^0 $(^{14\cdot5}/_{22})$. p. 128 [Kop.].

Extrait du Panépistème T. IV.

B. N. P. — R. 28346.

Béron, P.

Physique simplifiée || par la découverte || de l'origine du mouvement et de l'affinité. || Barostatique, || échostatique, physicophysiologie || contenant || l'explication de la nature du fluide barogène || dont résulte la pesanteur, || celle de la nature du fluide échogène dont résultent || les sept sons, celle de faits physiologiqus. || Appendice. || L'homme avant la naissance, pendant la vie et après la mort. || Par || Pierre Béron. || Tome IV. || Paris. || Mallet — Bachelier, Gendre et successeur de Bachelier || imprimeur — libraire (Imprimé par E. Thunot et C-ie). 1864. 8^0 $(^{14}/_{22})$. p. 908.

B. N. P. — R. 28352.

Това съчинение е томъ четвърти отъ Panépistème. Заглавни корици липсватъ.

Béron, P.

Physico-physiologie || ou || application de la physique || à l'explication de la vie et de la reproduction || par || Pierre Béron. || Paris. || Mallet — Bachelier, Gendre et successeur de Bachelier, || Imprimeur — Libraire (Imprimé par E. Thunot et C-ie). 1864. 8^0 $(^{14}/_{22})$. p. de 627 à 892 + 4.

Extrait du Panépistème T. IV.

B. N. P. — R. 28357.

Béron, P.

Aperçu || de la || Physique céleste || servant || d'introduction au grand ouvrage, || par Pierre Béron. || Paris, || Gauthier — Villars, Imprimeur — Libraire || 1865. 8^0 $(^{14}/_{22})$. p. 180.

Extrait du Panépistème T. V.

B. N. P. — V. 32042.

Béron, P.

Physique céleste || contenant || le système du monde || exposé ||

d'après || la distribution apparente des corps || célestes || déduite de la perspective ||

et d'après || la distribution réelle de ces corps || déduite de l'atrogonie ||

par || Pierre Béron. || Paris || Gauthier — Villars, Imprimeur — Libraire || Imprimé par E. Thunot et Cie). 1866. 8^{0} ($^{14}/_{22}$). p. XXI + 864. Avec fig. et 1 carte coloriée.

B. N. P. — R. 28353.

Това съчинение е томъ пети отъ Panépistème.

Béron, P.

La Physique céleste || conduit a connaitre: || I. que l'inégalité des deux hémisphères de la Terre produit les anomalies, || 1° précession, 2° avancement des absides, 3° nutation, 4° libration; || II. que l'inégalité des arcs crépusculaires produit les aspects de la Lune éclipsée; || III. que l'inégalite de la surface de la Lune et du Soleil éclipisé || produit la couronne et les protubérances; || IV. que la Lune produit: 1° par sa lumière, les accès épileptiques; || et 2° par sa masse, les changements du temps; || V. que les comètes sont des atmosphères sans planète de forme allongée || ayant la vide de l'espace axial: 1° les noyaux sont la lumière || qui traverse l'axe, 2° la queue est la lumière concentrée émergeant de la masse || éclairant les météores; || par || Pierre Béron. || Paris | Gauthier — Villars, Imprimeur — Libraire || (Imprimé par E. Thunot et Cie). 1866. 8^{0} ($^{14}/_{22}$). p. de 489 à 576.

Extrait du Panépistème T. VI.

B. N. P. — R. 28358.

Béron, P.

Physique céleste || tome II | contenant || le système planétaire || exposé dans l'ordre chronologique ||

Dans ses états successifs précédents: || 1° comme étoile temporaire; || 2° comme nébuleuse planétaire; || 3° comme étoile visible à l'œil nu; ||

Dans son état composé actuei: || 1° des planètes avec leurs météores, || leurs satellites, leurs comètes et || leurs aérolithes; || 2° des couples des deux classes de microplanètes; ||

par || Pierre Béron || avec des figures dans le texte. || Paris || Gauthier — Villars, Imprimeur — Libraire || Successeur de Mallet — Bachelier || (Imprimé par E. Thunot et Cie). 1867. 8^{0} ($^{14}/_{22}$). p. 924.

B. N. P. — R. 28354.

Това съчинение е томъ шести отъ Panépistème.

Béron, P.

Physique céleste || tome III || contenant || l'origine de la terre et de l'homme || exposé dans l'ordre chronologique ||

I. Dans la transformation
1° de l'eau en plantes par les rayons solaires, et 2° des restes des plantes en minerais.

II. Dans la transformation
des plantes en organes des sen par les fluides impondérables amenés avec les royons solaires.

Par || Pierre Béron || Paris ||
Gauthier — Villars | F. Savy
(Imprimé par E. Thunot et Cie). 1867. 8^{0} ($^{14}/_{22}$). p. VIII + 912.

B. N. P. — R. 28355.

Това съчинение е томъ седми отъ Panépistème.

Béron, P.

Extrait || de la || physique céleste || contenant || l'état de la terre et de l'homme || avant et après le déluge || par || Pierre Béron || Paris || Gauthier — Villars (et) F. Favy || (Imprimé par E. Thunot et C-^{ie}). 1867. 8^0 $(^{14}/_{22})$. p. VIII + de 345 à 592.

La couverture porte: La terre et l'homme || avant et après || le déluge || extrait || de la || Physique céleste || par || Pierre Béron. || — Exirait du Panépistème. T. VII.

B. N. P. — S. 23168.

Béron, P.

Origine || de || l'unique couple humain, || dispersion de ses descendants, || I. avant les pluies sur les deux bords des champs de la zone équatoriale; || II. après les pluies, exode de la zone équatoriale sur la zone torride; || III. sortie des Slaves de la presqu'île Malacca; || IV. dispersion de leurs descendants avant le Déluge dans l'Indoustan || et après le Déluge dans l'Asie Mineure et dans l'Europe, || coordonnées et mises en ordre chronologique d'après la loi physique || dans || la Physique céleste || ouvrage indispensable aux Slaves savants, || par || Pierre Béron || Paris || Gauthier— Villars, Imprimeur — Libraire || (Imprimé par E. Thunot et C-^{ie}). 1867. 8^0 $(^{14}/_{22})$. p. 76.

Extrait du Panépistème. T. VII.

B. N. P. — R. 28348.

Béron, P.

Supplément || de la || physique simplifiée || tome V || contenant ||

I. La gravitation prouvée ||
1-o dans le Mode de formation des trois états || des corps; ||
2-o dans la chaleur latente.

II. La lumière prouvée ||
1-o dans l'origine de ses sept espèces d'éléments; ||
2-o dans son mode de propagation par l'expansion des éléments indéfiniment comprimés.

Par || Pierre Béron. || Paris. ||

Gauthier — Villars | F. Savy

(Imprimé par E. Thunot et C-^{ie}). 1868. 8^0 $(^{14}/_{22})$. p. de 593 à 896.

Extrait du Panépistéme. T. VII.

B. N. P. — R. 28359.

Béron, P.

Transformation || de l'eau en minerais || aperçu général des détails || exposés dans la || Physico-Chimie || dont cet ouvrage est le prospectus || avec invitation aux chimistes || I. de supprimer les incendies; || II. de multiplier la lumière, la chaleur et les forces; || III. de changer l'air en vapeur d'eau, || par || Pierre Béron. || Paris. || Dépot chez T. Hazzifilo, || (Imprimé par E. Thunot et C-^{ie}). 1868. 8^0 $(^{14}/_{22})$. p. XXX + 334.

B. N. P. — R. 28361.

Béron, P.

Physico-chimie || tome I-^{er} || partie générale || simplifiée par || I. l'exposiiion des équivalents en tétraèdres et en nombres entiers; || II. les sept rapports entre les nombres des éléments et des couleurs; || III. la poussée de l'expansion des électres produisant la densité; || IV. l'état des corps éprouvant la compression du baroélectre; V. l'explication de la fermentation et de la putréfaction; VI. la correspondance entre les espèces des électres ef les organes des sens. || Par || Pierre Béron || Paris.

J. B. Baillière et Fils
Libraires

Gauthier — Villars
Imprimeur — Librairie

(Imprimerie Cusset et C-^{ie}). 1870. 8^0 $(^{14}/_{22})$. p. XV + VII + 783.

B. N. P. — R. 28356.

Това съчинение е томъ осми отъ Panépistème.

На гърба на задната корица четемъ: — „Sous presse: || Physico-Chimie inorganique, qui finira vers la fin de || l'an 1870... || Le tome III contiendra la Physico-Chimie organique. ||“ — които поради смъртьта на автора не сѫ излѣзли отъ печатъ.

Вънъ отъ описанитѣ по-горе Беронови съчинения въ „Catalogue général de la Librairie Française pendant 25 ans (1840—1865) rédigé par Otto Lorenz tome V (A—H) Paris 1892. p. 122 намираме, съ една кратка автобиографична бележка „Béron (Pierre), médicin et savant valaque (?), né a Cotyle (Thrace) en 1880“, и следното произведение, което библиотеката не притежава — Le Grande soleil visible au centre du système du monde. Paris 1866. 8^0.

Парижъ, 1. XII. 1924.

ПАН. ПЕТРОВЪ

БИБЛИОГРАФИЯ

К. Фотиновъ. — Возобразованіе женскаго пола. Любословіе, г. II (1846), бр. 21.

*** Съчиненіята на г-нъ П. Берона предъ ученій францускій свѣтъ. Народность, г. I. (1868), бр. 35 и 36.

Д-ръ В. Х. С. Беронъ. — Докторъ Петъръ Беронъ (некрополъ). Периодич. списание, г. I (1871), кн. 4, стр. 130—132. Браила.

В. Д. Стояновъ. — Покойний Докторъ Петъръ Беронъ и неговий завѣщанъ имотъ за България. Периодич. списание, кн. XXVIII—XXX (1889).

А. Теодоровъ-Баланъ. — Д-ръ Петъръ Беронъ. Бълг. прегледъ, г. I (1894), кн. 7.

*** Д-ръ Петъръ Беронъ и неговото завѣщание. Училищенъ прегледъ, г. III (1898), кн. 7 и 8.

Д(имитриевъ М. Балабановъ). — Писмо за уреждане българскитѣ училища преди 50—60 г. Периодич. списание, кн. XXXI (1899), стр. 131—135.

Марко Д. Балабановъ. — Оригиналенъ планъ за реформи въ Турция преди 31 година. Сп. „Лѣтописи“, г. I (1899), бр. 1, стр. 11—12.

С. Велевъ. — Д-ръ Петъръ Беронъ (1797—1871). Златна книга на дарителитѣ за народна просвѣта, кн. 1. Пловдивъ, 1907.

Вел. Йордановъ. — Д-ръ Петъръ Беронъ (1797—1871). Дарители по народната ни просвѣта. Биографични бележки, кн. 1. Пловдивъ, 1911.

Вел. Йордановъ. — Новооткритъ портретъ на Д-ръ Петъръ Беронъ. Училищенъ прегледъ, г. XXI (1922), кн. 4.

Г. Дочевъ. — Д-ръ Петъръ Беронъ и неговото дѣло. По случай 50-годишнината отъ смъртьта му. Учил. прегледъ, г. XXI (1922), кн. 4.

Ник. Т. Балабановъ. — Д-ръ Петъръ Беронъ. (По случай стогодишнината на Рибния букварь). Училищенъ прегледъ, г. XXIII (1924), кн. 10.

Б. Ангеловъ. — Петъръ Беронъ (Д-ръ П. Беронъ). Българска литература, ч. II. София, 1924.

М. Антоновъ и Ив. П. Кеповъ. — Д-ръ Петъръ (хаджи Беровичъ) Беронъ. Будители на българското племе — сборникъ отъ ликове и кратки сведения за живота и дейностьта имъ. София, 1925.

3369—1925

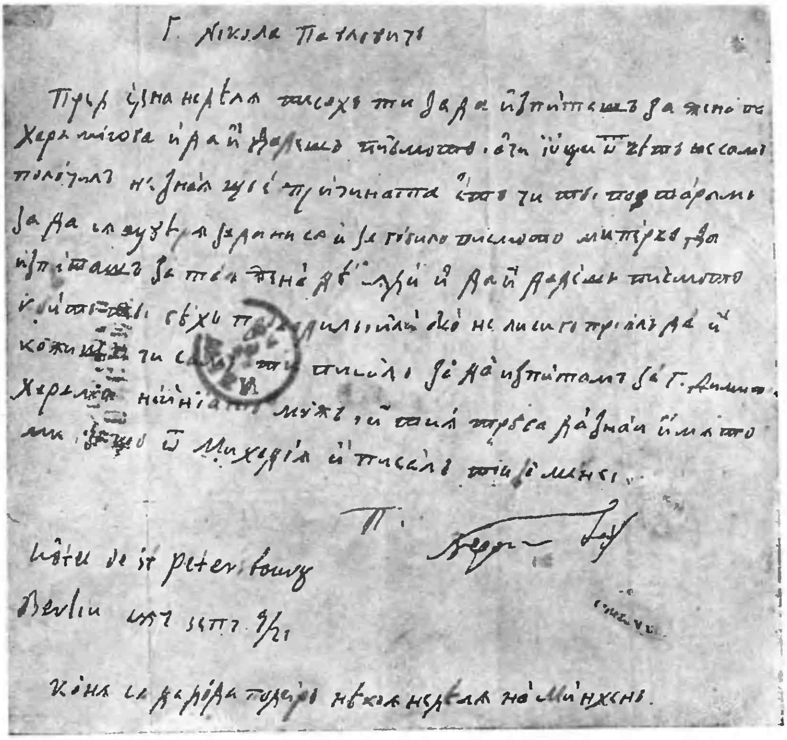

Г. Никола Палаузовъ

Пред една неделя писахъ ти за да испиташъ за [illegible]
Хер[illegible] и да ѝ дадешъ писмото. [illegible] не сами
получилъ не зная що є причината [illegible] ти [illegible]
за да [illegible] и за [illegible] писмото [illegible]
испиташъ за [illegible] и да ѝ дадешъ писмото
[illegible] ако не [illegible] да и
[illegible] ти [illegible] писалъ за да испиташъ за Г. [illegible]
[illegible] требва да зная [illegible]
[illegible] Михер[illegible] писалъ [illegible] мене.

П. [illegible]

hôtel de St petersbourg
Berlin [illegible] септ. 9/21

[illegible] една неделя [illegible] Мюнхенъ.

СЪДЪРЖАНИЕ:

Предговоръ. Стр.

1. Празднуване стогодишнината на „Рибния букварь“ въ София на 7 декември 1924 г. . 1
   а) Слово на професора **А. Теодоровъ-Баланъ** 1
   б) Слово на **Никола Т. Балабановъ** 4
   в) Приветствие отъ **Б. Боевъ** 12
2. **Проф. Б. Цоневъ.** — Д-ръ Петъръ хаджи Беровичъ-Беронъ (Книжовно-просвѣтна и научна дейность) 13
   I. Петъръ Беронъ като реформаторъ на българското учебно дѣло 15
   II. Петъръ Беронъ като реформаторъ на българския книжовенъ езикъ и правописъ 21
   III. Петъръ Беронъ като благодетель и организаторъ на българскитѣ училища . . 35
   IV. Петъръ Беронъ като европейски ученъ 36
3. **Проф. Ив. Д. Шишмановъ.** — Кога и отъ кого е купилъ Д-ръ Петъръ Беронъ мушията си въ Ромъния? 63
4. **Проф. Д-ръ Каснеръ.** — Съчиненията на Петъръ Беронъ по метеорология 79
5. **Д. Мишевъ.** — Нашето училище отъ най-старо време до Рибния букварь 81
6. **Б. Дяковичъ.** — Д-ръ Петъръ Беронъ и неговиятъ „Рибенъ Букварь“ 109
7. **Г. Дочевъ.** — Педагогическата мисъль и училищното дѣло въ Европа преди 100 години въ свръзка съ дѣлото на Д-ръ П. Беронъ 115
8. **С. С. Бобчевъ.** — „Рибениятъ букварь“ 135
9. **Н. Табаковъ.** — Единъ английски докладъ за Бероново съчинение 139
10. **Н. Табаковъ.** — Съчиненията на Петъръ Беронъ, печатани на френски езикъ (Пъленъ библиографиченъ описъ) 141
11. **Пан. Петровъ.** — Библиография 149